

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

72783

İsmail EYYUPOĞLU

MUDANYA MÜTAREKESİ
(Yapılan Teklifler, Görüşmeler, Alınan Kararlar)

72783

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç.Dr.S.Esin DAYI

ERZURUM-1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	X
BİBLİYOGRAFYA.....	XI
GİRİŞ	XXI

BİRİNCİ BÖLÜM

A- 1922 YILI BAŞLARINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ'NİN DİPLOMASİ GİRİŞİMLERİ VE MÜTAREKE TARTIŞMALARI.....	1
1- Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Görevlendirilmesi.....	1
2- Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'daki Faaliyetleri	3
3- Yusuf Kemal Bey'in Avrupa Gezisi ve Mütarekenin Gündeme Gelmesi.....	7
B. İSTANBUL HÜKÜMETİ HARİCİYE NAZIRI AHMET İZZET PAŞA'NIN AVRUPA'DAKİ GİRİŞİMLERİ VE İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN MÜTAREKEYE BAKIŞI	12
1- Ahmet İzzet Paşa'nın Görevlendirilmesi.....	12
2- Ahmet İzzet Paşa'nın Londra Görüşmeleri	14
3- Ahmet İzzet Paşa'nın Paris Görüşmeleri.....	16
C- 22-26 MART 1922 TARİHLİ PARİS KONFERANSI VE MÜTAREKENİN GÜNDEME GELMESİ.....	17
1- Konferans Hazırlıkları	17
2- Konferansın İlk Toplantısı ve Mütareke Teklifi.....	19
3- Türk Tarafının Mütareke Teklifine Verdiği Cevap.....	22
4- Konferans'ta Görüşülen Diğer Konular ve Türk Tarafına Yapılan Barış Teklifi	26
D- FETHİ BEY'İN AVRUPA GEZİSİ VE MÜTAREKE TARTIŞMALARI.....	30
1- Fethi Bey'in Görevlendirilmesi	30
2- Paris ve Londra'daki Faaliyetleri	32
3- Paris ve Roma'da Mütareke Şartları Hakkında Yapılan Görüşmeler	35

II

İKİNCİ BÖLÜM

A- BÜYÜK TAARRUZ	39
1- Büyük Taarruz Öncesi Türk ve Yunan Orduları	39
2- Büyük Taarruz ve Türk Zaferi	41
B- EYLÜL 1922'DE GERÇEKLEŞEN MÜTAREKE TEKLİFİ.....	45
1- Yunanistan'ın Durumu ve İngiltere'den Mütareke İçin Aracılık Teklifi	45
2- İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold Arasında Yapılan Mütareke Yazışmaları.....	47
3- Mütareke Teklifinin İngiltere Tarafından Fransa ile İtalya'ya İletilmesi ve Bunun Sonucu Olarak Üç Yüksek Komiserin İstanbul'da Yaptıkları Toplantı.....	49
4- Yunanistan'ın Mütareke İsteğinin Ankara'da Duyulması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Önerileri.....	51
5- Mütareke Teklifinin Hamid Bey'e İletilmesi.....	53
6- Mütareke Teklifinin T.B.M.M'de Görüşülmesi ve Kamuoyunda Tartışılması	54
C- MÜTAREKE TEKLİFİNDEN İZMİR'İN KURTULUŞUNA KADAR BÜYÜK TAARRUZ.....	56
1- Türk Ordusu'nun Etkinlikleri	56
2- Yunan Ordusunun Etkinlikleri	58
3- Türk Ordularının İzmir'e Girmesinden Önce Şehrin Son Durumu	60
D- İZMİR'İN KURTARILIŞI VE ASKERİ HAREKÂTIN GELİŞMESİ	61
1- Türk Ordusu'nun İzmir'e Girişi	61
2- Mustafa Kemal'in İzmir'e Gelişi.....	64
3- Urla Yarımadası'nın Yunan Orduları Tarafından Tahliyesi.....	65
4- Türk Orduları Tarafından Dikili, Ayvalık, Edremit ve Bergama'nın Geri Alınışı	67
5- Bursa'nın Türk Orduları Tarafından Geri Alınışı	68
6- Mudanya'nın Türk Orduları Tarafından Geri Alınışı	71
E- 12/18 EYLÜL 1922 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK TAARRUZU VE GÜNEY MARMARA'NIN YUNAN ORDUSUNDAN TAHLİYESİ	73
F- T.B.M.M HÜKÜMETİ ORDULARI KUMANDANLARI İLE İZMİR'DEKİ YABANCI TEMSİLCİLER ARASINDA İLK TEMASLAR	75
1- Nureddin Paşa Paşa'nın Faaliyetleri.....	75
a) Hristostomos'un Katli	75

III

b) Nureddin Paşa ile İngiltere Amiral ve Konsolosu Arasında Yapılan Görüşme	77
2- Mustafa Kemal ile Amiral Brock Arasında Yapılan Mektuplaşma ve İngiltere'deki Yankıları.....	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
A- İNGİLTERE'NİN TÜRK ZAFERİNE TEPKİSİ.....	83
1- İngiliz Hükümeti'nin Israrı	83
2- Tarafsız Bölgelerin Güçlendirilmesi.....	85
3- İngiltere'nin Fransız ve İtalyan Desteğini Sağlama Çabası	88
4- İngiltere'nin Yalnızlığa İtilmesi	90
a) 15 Eylül Tarihli Kabine Toplantısı.....	90
b) Churchill'in Bildirgesi.....	92
c) Bildirgeye Gösterilen Tepkiler	93
B- FRANSA'NIN MUHTEMEL BİR SAVAŞI ENGELLEME ÇABASI	95
1- Fransa'nın İngiltere'den Desteğini Çekmesi.....	95
2- Poincare'nin İngiltere'ye Gönderdiği 18 Eylül 1922 Tarihli Nota.....	96
3- Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi.....	97
4- Üç Müttefik Devletin T.B.M.M Hükümeti'ne 18 Eylül 1922 Tarihli Notası	101
D- 20-23 EYLÜL 1922 TARİHLİ PARİS MÜZAKERELERİ VE 23 TARİHLİ MÜTTEFİK NOTASI	102
1- Paris Müzakereleri Öncesi Müttefiklerin Tutumları ve Poincare-Harding Görüşmesi.....	102
2- Paris Müzakerelerinin İlk Safhasında Görüşülen Konular.....	104
3- 22 Eylül 1922 Tarihinde Yapılan Görüşmeler.....	106
4- Paris Görüşmelerinin Son Safhası Müttefik Notası	109
E- MUDANYA MÜTAREKESİ İÇİN FRANSA'NIN FRANKLİN BOUILLON ARACILIĞI İLE YAPTIĞI GİRİŞİM VE 29 EYLÜL TARİHLİ TÜRK NOTASI	112
1- Franklin Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Yazışmalar	112
2- Mustafa Kemal Paşa ile Franklin Bouillon Arasında İzmir'de Yapılan Görüşme.....	115
3- T.B.M.M Hükümeti'nin 29 Eylül Tarihli Notası	117

IV

F-MÜTAREKE ÖNCESİ ÇANAKKALE' DE KRİZ.....	120
1- Çanakkale'nin Son Durumu ve Türk - İngiliz Kıtaları Arasında İlk Temas.....	120
2 - Mustafa Kemal Paşa İle Harington Arasında Yapılan Yazışmalar ve	
Askeri Harekâtın Durdurulması.....	125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A-MÜTAREKE HAZIRLIKLARI.....	129
1 - İngiliz Hükümeti'nin Mudanya Mütarekesi'ne Katılma Kararı	129
2. Franklin Bouillon'un İstanbul'daki Faaliyetleri	132
a. Franklin Bouillon'un İstanbul'a Gelişi ve İtilâf Devletleri Temsilcilerine Gezisi Hakkında Bilgi Vermesi.....	132
b- Mudanya Mütarekesi Öncesi Franklin Bouillon'un Basına Vermiş Olduğu Bir Denemeç	133
3 - İtilaf Devletleri Komiserleri ile Komutanlarının 2 Ekim 1922 Tarihli Toplantıları	135
4- Yunan İhtilali ve Yunanistan'ın Mütareke Görüşmelerine Katılmayı Kabul Etmesi.....	137
a-İhtilalin Kökenleri	137
b-“Küçük Asya” Mağlubiyetinden sonra Yunanistan	139
c-İhtilalin Başlaması.....	142
d-Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ne Katılmayı Kabul Etmesi.....	143
B- TÜRK TARAFININ MÜTAREKE HAZIRLIKLARI	144
1 - Görüşmelere Katılacak Heyetin Oluşturulması	144
2 - Türk Tarafının İzmir'den Mudanya'ya Gelişi.....	148
3 - Mudanya'nın Mütareke Görüşmeleri İçin Hazırlanması	149
C- KONFERANSIN BİRİNCİ GÜNÜ (3 EKİM 1922).....	151
1- İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin Mudanya' ya Gelişi.....	151
2 - Mütareke Görüşmeleri'nin İlk Toplantısı.....	155
3 - Müttefiklerin Sundukları Taslak Mütareke Projesi	158
4 - İlk Günkü Görüşmelerin Tamamlanması.....	161
D- KONFERANSIN İKİNCİ GÜNÜ (4 EKİM 1922).....	163
1- Müttefik Generallerin Taslak proje Üzerinde Yaptıkları Değişiklikler	163
2 - Proje Üzerinde İsmet Paşa'nın Eleştirileri ve Görüşmelerin Basındaki Yankıları	165

3 - Yunan Delegeleri'nin Mudanya'ya Gelişi	169
4 - T.B.M.M Hükümeti'nin 4 Ekim 1922 Tarihli Notası.....	171
E- KONFERANSIN ÜÇÜNCÜ GÜNÜ (5 EKİM 1922)	174
1 - Yunan Delegeleri Mudanya'da.....	174
2 - Mütareke Görüşmelerin'de Kriz.....	175
3 - Müttefik Generallerin İstanbul'daki Faaliyetleri	181
F- KONFERANSIN DÖRDÜNCÜ GÜNÜ (6 EKİM 1922).....	185
1 - Türk Orduları'nın Durdurulması İçin İsmet Paşa'ya Verilen Yetkinin Kaldırılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Gönderdiği Telgraflar.....	185
2 - Heyetlerin Mudanya'ya Dönüşü.....	194
3 -Görüşmelerin Başlaması	196
4 - Görüşmelerde Yunanistan'ın Tavrı ve Verilen İlk Deklarasyon	199
G- KONFERANSIN BEŞİNCİ GÜNÜ (7 EKİM 1922).....	200
1- Yunanistan Tarafından Doğu Trakya'da Yapılan Tahribat ve Harington'un Tavrı.....	200
2- Sivil ve Askeri Esirler Sorunu.....	203
3 - 6 / 7 Ekim 1922 Tarihli Paris Görüşmeleri.....	205
H- KONFERANSIN ALTINCI GÜNÜ (8 EKİM 1922)	210
1 - Bölgedeki Askeri Hareketliliğin Görüşmelere Yansıması	210
2 - İngilizlerin İsmet Paşa'ya Ültimatın Verme Kararı	212
3 - Harington'un Mektubu ve İsmet Paşa Tarafından Verilen Cevap.....	213
4 -Harington'un İkinci Mektubu ve Müttefik Generallerin İstanbul'a Gitmeleri....	216
I- KONFERANSIN YEDİNCİ GÜNÜ (9 EKİM 1922)	218
1 - Fransız ve İtalyan Generallerle İsmet Paşa Arasında Yapılan Görüşme	218
2 - Müttefiklerin Mütareke Projeleri.....	221
3 - Mütareke Projesinin Tartışılması	224
4 - Yunan Heyetinin İkinci Deklarasyonu	230
İ- KONFERANSIN SEKİZİNCİ GÜNÜ (10 EKİM 1922).....	232
1 - General Charpy ve General Mombelli'nin İsmet Paşa İle Yaptıkları Görüşme ..	232
2- Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa Arasında Yapılan Son Yazışmalar	234
3 - T.B.M.M'nde Mütareke Projesinin Görüşülmesi ve Kabulü	237
4 - Mustafa Kemal Paşa İle Franklin Bouillon Arasında Yapılan Yazışmalar	239
5- Mütareke Metnine Son Şeklin Verilmesi	240
J- KONFERANSIN DOKUZUNCU GÜNÜ (11 EKİM 1922)	246
1 - Yunan Heyeti'nin Üçüncü Deklarasyonu.....	246

VI

2 - Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması.....	247
3 - Müttefik Generallerin Mudanya'dan Ayrılması ve İsmet Paşa'nın Tebrikleri Kabulü	250
4- Mudanya Mütarekesi.....	253
5- Mudanya Mütarekesi'nin Türk Milleti'ne Duyurulması	256
6- Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ni Onaylaması.....	258
K- MÜTAREKE HÜKÜMLERİNİN GARP CEPHESİ ORDULARINA DUYURULMASI.....	260
1- Derince-Darıca Anlaşmazlığı.....	260
2- Hattı Fasıllarla İlgili Emirler	261
3- Mütareke Sonrası Orduların Alacakları Vaziyet.....	264
L- KUTLAMA TELGRAFLARI.....	266
1- İsmet Paşa'ya Gelen Kutlama Telgrafları ve Verilen Karşılıklar	266
2- İsmet Paşa'nın Garp Cephesi Ordularını Kutlaması	270
3- General Harington'un İsmet ve Mustafa Kemal Paşalara Gönderdiği Telgraflar ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı	271
M- DOĞU TRAKYA 'NIN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ'NE TESLİMİ.....	272
SONUÇ.....	276
EKLER.....	
RESİM VE FOTOĞRAFLAR.....	
HARİTALAR.....	

ÖNSÖZ

I.Dünya savaşı sonrasında, emperyalist batının Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacı ile Mondros Mütarekesi'ni bir fırsat telakki etmesi sonucu; kendisini dört yıl sürecektir zorlu bir mücadelenin içinde bulmuş olan Türk milleti, İtilâf Devletleri ile hesaplaşabilme imkânını Mudanya Mütarekesi ile yakalayabilmişti.

Mudanya Mütarekesi, Türk Milli Mücadelesi'nin başarıları üzerine oturtulacak bir oluşum olmakla birlikte, nihâi barış antlaşmasının temellerini de oluşturmuştur. Bu bağlamda, Türk bağımsızlığının İtilaf Devletlerince onaylanışının onurlu bir belgesi olarak ta, tarihteki mümtaz yerini almıştır.

Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecindeki önemine binaen, yapılmış olan akademik çalışmalarda Trakya'nın teslimi konusu ile birlikte ele alınmış olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Yaptığımız akademik çalışmanın kapsam olarak Yüksek Lisans Tezi seviyesinde olması, bilimsel metodlar içerisinde, kritikçi bir yaklaşımla konuyu ele almamızı gerektirmiştir. Tarihi olaylar bir bütünlük içerisinde kronolojik sıra takip edilerek incelenmiştir.

Mudanya Mütarekesi'ni kendisinden önce yapılan mütareke teklifleri ile birlikte ele almayı determinist bir çerçevede uygun bulduk.

Birinci bölümde; Sakarya Savaşı'ndan Büyük Taarruza kadar geçen süreyi, diplomatik ilişkiler ve mütareke teklifleri ile birlikte inceledik. İtilâf Devletleri'nden özellikle İngiltere'nin mütarekeye bakışı ve ilerideki tekliflerini temellendirmesi açısından bu dönemi incelemeyi gerekli gördük.

İkinci bölümde; Büyük Taarruz ile birlikte İngiltere'nin Yunanistan'ı kurtarma çabalarından birisi olarak kabul edilen Eylül 1922'de yaptığı Mütareke teklifini konu edindik.

Üçüncü bölümde; Türk ve İngiliz kumandanlar arasında başlayan ilk temaslar ile İtilâf Devletleri'nin Türk zaferini değerlendirişini ele aldık. Buradan hareketle İtilâf Devletleri temsilcilerinin Mustafa Kemal Paşa nezdinde yaptıkları Mütareke girişimlerini

VIII

Avrupa'daki yansımaları ile birlikte karşılaştırdık. "Çanakkale Olayı"nı da yine ATASE ve BOA'daki belgelerine dayalı olarak değerlendirdik.

Dördüncü bölümde ise; Türk tarafının, yapılan mütareke teklifi doğrultusunda görüşmelere hazırlanışını inceledik. Aynı şekilde İtilâf Devletleri'nin ve Yunanistan'ın bu konudaki hazırlıklarını aktarmaya çalıştık. Mütareke görüşmelerini ise günlük bir periyotla araştırdık. Yapılan görüşmelerde tarafların ileri sürdükleri istekler ve yapılan teklifler tez konumuz olması hasebi ile ayrıntıları ile ortaya konulmaya çalışıldı. Mütareke'nin imzalanmasından sonra yaşanan olaylarda arşiv belgelerinin ışığında değerlendirildi.

Tezimiz mükemmellik iddiasında değildir. Fakat, ortaya çıkarılan sonuç itibarıyla; bu konuda tesbit edilmiş eksikliklere bir nebze de olsa ışık tutmuştur. Çalışmamız; bilimsel metodlarla hazırlanmış ve arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Bu amaçla ATASE ve BOA belgelerine ulaşılmıştır. İngiltere'nin mütareke görüşmelerinde etkili bir taraf olması da bizleri yayınlanmış İngiliz arşiv belgelerinden (D.B.F.P) faydalanma yoluna sevk etmiştir. Tezin araştırma safhasında Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nin konumuzla ilgili kataloğu henüz hazırlanmadığı için buradan faydalanma imkânı bulunamamıştır. Konumuzla ilgili olarak Ankara ve İstanbul basınının etkili gazeteleri taranmıştır. Özellikle Avrupa haber ajanslarından geçen haberlerin derlenmesinde İstanbul basını kullanılmıştır. Mütareke görüşmeleri ile ilgili olarak ta, Ankara basınından azami ölçüde istifade edilmiştir. Gazete haberlerinin diğer kaynaklarla desteklenmesine gayret edilmiştir. Dönemin canlı şahitlerinin bırakmış oldukları hatıralar da imkân ölçüsünde ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasındaki katkılarından dolayı; Prof.Dr.Enver KONUKÇU ve Prof.Dr.Dündar AYDIN'a, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı Yrd.Doç.Dr.Yavuz ÖZDEMİR ve Yrd.Doç.Dr.İbrahim Ethem ATNUR'a; bilgisi ve desteğinden her zaman faydalandığım Yrd.Doç.Dr.Cemil KUTLU'ya; Ayrıca Mudanya'daki Mütareke Evi'nin fotoğraflanmasındaki yardımlarından dolayı Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr.Halit EKEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

IX

Özellikle, tez çalışmasının başlangıcından itibaren gerek tez konusunun seçiminde gerekse araştırma ve yazım safhalarında, yoğun çalışma temposuna rağmen benden, gülü yüzünü ve desteğini esirgemedi yol gösteren danışmanım, Sayın Yrd.Doç.Dr. S.Esin DAYI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunmakla bahtiyarım.

ERZURUM-1998

İSMAİL EYYUPOĞLU

X

KISALTMALAR

A.A.M.D.	:	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
A.S.D.	:	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
A.T.B.	:	Askeri Tarih Bülteni
A.T.T.B.	:	Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri
AFTMSAE	:	Ali Fuat Türkgeldi'nin Mirasçılarında Satın Alınan Evrak
Arş.	:	Arşiv
ATASE	:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı
B.T.T.D.	:	Belgelerle Türk Tarih Dergisi
B.Y.Y.	:	Baskı Yeri Yok
Bkz.	:	Bakınız
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	:	Çeviren
D.	:	Dosya
D.B.F.P	:	Documents On British Foreign Policy
Der.	:	Derleyen
DH/İ-UM	:	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH/KMS	:	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
F.	:	Fihrist
G.C.Z.	:	Gizli Celse Zabıtları
Haz.	:	Hazırlayan
K.	:	Klasör
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
T.B.M.M.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.İ.H.	:	Türk İstiklâl Harbi
V.No.	:	Vesika Numarası
Yay.	:	Yayın
Z.C.	:	Zabıt Ceridesi

BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİVLER

Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi
T.C.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

II- ZABITLAR

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, III, Ankara, 1985
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt: XVI, Ankara, 1958
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt: XVIII, Ankara, 1959
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt: XXI, Ankara, 1959
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt: XXII, Ankara, 1959
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt: XXIII, Ankara, 1960

III-GAZETELER

Hâkimiyet-i Milliye
İkdâm
Peyâm-ı Sabah
Sabah
Tevhid-i Efkâr
Yeni Gün

IV- DERGİLER

Askeri Tarih Bülteni
Ata Yolu
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi
Atatürk Yolu
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Belleten

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
Tarih Konuşuyor
Toplumsal Tarih
Uluslararası Askeri Tarih Dergisi
Yakın Tarihimiz
Yıllarboyu Tarih

V- ANSİKLOPEDİLER

İslâm Ansiklopedisi
Atatürk Ansiklopedisi
Türkiye Ansiklopedisi
Yunan Askeri Ansiklopedisinden İstiklâl Harbimizle İlgili Hadisatın Türkçe
Tercümeleleri, (ATASE Kütüphanesi), III, Ankara, 1927.

VI- SÖZLÜKLER

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1997¹⁴.
Redhause, İngilizce-Türkçe Sözlük (Hazırlayan: Robert Avery, Serap Bezmaz, Anna
G.Edmonds, Mehlika Yaylalı), İstanbul, 1991¹⁸.
Türkçe Sözlük, II, (Hazırlayan: Türk Dil Kurumu), Ankara, 1988.

VII- HATIRALAR

Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, II, İstanbul, 1992.
AKINCI, İbrahim Ethem, Demirci Akıncıları, Ankara, 1989.
ALTAY, Fahrettin, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul, 1970.
_____, İmparatorluktan Cumhuriyete, (Yay.Haz: Taylan SORGUN), İstanbul, 1998².
AMBELAS, Dimitri Timoleondos, Yeni Onbinlerin İnişi, İstanbul, 1943.
ARIBURNU, Kemal, Atatürk'ten Anılar, Ankara, 1986.
ARMSTRONG, H.C., Türkiye Nasıl Doğdu, İstanbul, 1997.
ATAY, Falih Rıfki, Çankaya, İstanbul, 1984.
BELEN, Fahri, Büyük Türk Zaferi, İstanbul, 1970.

XIII

- _____, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983².
- BUJAK, Alb. 1918-1922 Yunan Ordusu'nun Seferleri, İstanbul, 1939.
- CEBESOY, Ali Fuat, Siyasi Hatıralar, İstanbul, 1957.
- DURSUN, M.Kâmil, İzmir Hatıraları, (Yay.Haz. Ünal ŞENEL), İzmir, 1994.
- DUSMANİS, Victor, Küçük Asya Harbinin İç Yüzü, (Çev.Hristo ERTORUN),
(ATASE Kütüphanesi Yayınlanmamış Çeviri), II, Atina, 1928.
- General Trikopis'in Hatıraları, (Çev.Ahmet ANGIN), İstanbul, 1967.
- GÜNDÜZ, Asım, Hatıralarım, İstanbul, 1973.
- İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, (Yay.Haz.Sebahattin SELEK), II, Ankara, 1987.
- KANELLOPULOS, K.D. Küçük Asya Mağlubiyeti, (Çev. Anesti ORELLİ), II,
(ATASE Kütüphanesi Yayınlanmamış Çeviri), Atina, 936.
- KARABEKİR, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1988².
- KARACAN, Ali Naci, Lozan, İstanbul, 1971.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl, İstanbul, 1984.
- _____, Vatan Yolunda, İstanbul, 1983.
- OKYAR, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, (Yay.Haz.Cemal KUTAY), İstanbul, 1980.
- ORBAY, Rauf, Cehennem Değirmeni, I, İstanbul, 1993.
- ÖZALP, Kâzım, Milli Mücadele, I, Ankara, 1988.
- SFORZA, Comte, Les Batisseurs De L'europe Moderne, Paris, 1931.
- SOYAK, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, I, İstanbul, 1973.
- SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali, Başımıza Gelenler, 1918-1922, İstanbul, 1939.
- _____, Hariciye Hizmetinde 30 Sene, IV, İstanbul, 1955.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981.
- TOKÇA, A.Galip, İki Mütareke Arasında Mudanya'nın Tarihi Hatıraları, İstanbul, 1959.
- TÜRKGELDİ, Ali, Moudros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, Ankara, 1948.
- US, Asım, Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, İstanbul, 1964.
- YALMAN, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim, II, İstanbul, 1997.

VIII- ARAŞTIRMA ESERLER

- AKIN, Veysi, Trakya'nın Türklere Devir Teslimi, Ankara, 1996.
- AKŞİN, Aptulahat, Atatürk'ün Dış Politikası İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991.
- AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, İstanbul, 1992².
- _____, Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara, 1996².

XIV

- AKYÜZ, Yahya, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ankara, 1988.
- ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1992⁷.
- ARTUÇ, İbrahim, Büyük Dönemeç, İstanbul, 1985.
- _____, Büyük Taarruz, İstanbul, 1988.
- _____, Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1987.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası, I, (Yay.Haz.Kültür Bakanlığı), Ankara, 1994.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, (Der.Nimet ARSAN), Ankara, 1989².
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, (Yay.Haz.Nimet ARSAN), Ankara, 1991².
- ATATÜRK, Kemal, Nutuk (1919-1927), (Yay.Haz.Zeynep KORKMAZ), Ankara, 1994.
- AVCIOĞLU, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, I, İstanbul, 1995.
- AYBARS, Ergun, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam, I, İstanbul, 1980.
- _____, Tek Adam, III, İstanbul, 1969³.
- AYIŞIĞI, Metin, Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Ankara, 1997.
- BANOĞLU, Niyazi Ahmet, Atatürk, İstanbul, 1981.
- BAYTOK, Taner, İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâp Tarihi, III, Kısım 4, Ankara, 1991.
- _____, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara, 1995.
- _____, XX.Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1989².
- BENOİST-MECHIN, Mustafa Kemal, Ankara, 1997.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, I, Ankara, 1992³.
- BİLSEL, Cemil, Lozan, I, İstanbul, 1933.
- BROAD, Lewis, Winston Churchill, Neuchatel, 1994.
- ÇAKMAK, Mareşal Fevzi, (Der.Tanju GÖNEL), İstanbul, 1979.
- ÇAM, Yusuf, Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991.
- ÇEÇEN Anıl, Kemalizm, İstanbul, 1998.
- DENNİSTON, Robin, Churchill'in Gizli Savaşı, İstanbul, 1998.
- DİNAMO, Hasan İzzettin, Kutsal Barış, I, İstanbul, 1996.
- _____, Kutsal İsyân, V, İstanbul, 1990.

- Documents On British Foreign Policy 1919-1939, First Series (D.B.F.P), London, 1972.
- DUMONT, P., Mustafa Kemal, Ankara, 1994.
- EVANS, Laurance, Türkiye'nin Paylaşılması (Çev.Tevfik ALANAY), İstanbul, 1972.
- FROMKİN, David, Barışa Son Veren Barış, 1914-1922, İstanbul, 1994³.
- GÖK, Hayrullah, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri, Ankara, 1997.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, On Yıllık Harbin Kadrosu, Ankara, 1993.
- GÜNEŞ, İhsan, Birinci T.B.M.M.'nin Düşünce Yapısı, (1920-1923), (B.Y.Y.), Ankara, 1997.
- GÜNSEV, Mesut, Savaş Aldatmaları, İstanbul, 1998².
- HATİPOĞLU Murat, Türk-Yunan İlişkilerinin 101.Yılı (1821-1922), Ankara, 1988.
- HELMREICH, Paul C., Sevr Entrikaları, (Çev.Şerif EROL), İstanbul, 1996.
- HİÇYILMAZ, Ergun, Bozkurt Ajanı Armsırong ve Casusluk Örgütleri, İstanbul, 1997.
- HİMMETOĞLU, Hüsnü, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, II, İstanbul, 1975.
- ILGAZ, Hasene, Atatürk'e 100.Yıl Armağanı, İstanbul, 1981.
- İNÖNÜ, İsmet, (Haz.Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı), Ankara, 1987.
- İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar, (Yay.Haz.Cumhuriyet Arşivi), Ankara, 1994.
- JAESCHKE, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev.Cemal KÖPRÜLÜ), Ankara, 1991.
- JAESCHKE, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara, 1989².
- KANDEMİR, Feridun, Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, İstanbul, 1965.
- KAYRA, Cahit, Sevr Dosyası, İstanbul, 1997.
- KINROSS, Lord, Atatürk, İstanbul, 1988.
- KİTSİKİS, Dimitri, Yunan Propagandası, (B.Y.Y.), 1964.
- KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi, Ankara, 1988.
- _____, Atatürk, Ankara, 1997.
- Komintern Belgelerinde Türkiye-I, Kurtuluş Savaşı ve Lozan, (Yay.Haz.Doğu Perinçek), İstanbul, 1993.
- Kurtuluş Savaşımız, Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl, (Haz.Dışişleri Bakanlığı), Ankara, 1973.
- KUTAY, Ege'nin Kurtuluşu, İstanbul, 1981.

- KUTLU Cemil, GEYİKOĞLU, Hasan, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Erzurum, 1991.
- KÜRKCÜOĞLU, Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri, (1919-1926), Ankara, 1978.
- Mehmed Arif Bey, Anadolu İnkılâbı, (Yay.Haz.Bülent DEMİRBAŞ), İstanbul, 1992.
- MISIRLIOĞLU, Kadir, Yunan Mezalimi, İstanbul, 1968.
- MİKUSCH, Von D., Gazi Mustafa Kemal, (Çev.Esat Nermi ERENDOR), İstanbul, 1981.
- OKYAR, Osman-SEYİTDANOĞLU, Mehmet, Fethi Okyar'ın Anıları, Ankara, 1997.
- ONAR, Mustafa, Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, II, Ankara, 1995.
- ÖKE, Mim Kemal, İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, I, (3 Eylül-20 Kasım 1922), İstanbul, 1983.
- PALLIS, Alexandre Anastasius, Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922) (Çev.Orhan AZİZOĞLU), İstanbul, 1997.
- SAGAY, Reşad, XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul, 1972.
- Sakarya Meydan Muharebesi, (Yay.Haz.Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı), Ankara, 1997.
- SALIŞIK, Selahattin, Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, İstanbul, 1968.
- SARIHAN, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III, Ankara, 1995.
- _____, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, IV, Ankara, 1996².
- SELEK, Sebahattin, Anadolu İhtilâli, II, İstanbul, 1987.
- _____, Milli Mücadele, II, İstanbul, 1982.
- SMİTH, Michael Llewellyn, Anadolu Üzerindeki Göz, (Çev.Halim İNAL), İstanbul, 1978.
- SONYEL, Salahi, R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995.
- _____, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II, Ankara, 1991².
- ŞAHİN, Muhammed, Milli Mücadele'de Doğu Trakya, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal N. İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), İstanbul, 1971.
- _____, Atatürk ile Yazışmalar, Eskişehir, 1992.
- _____, İngiliz belgelerinde Atatürk, IV, (Ekim 1921-Ekim 1922), Ankara, 1984.
- TACAĞAN, Nurdoğan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Hasan Tahsin, İstanbul, 1998⁴.

XVII

- TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I, III, IV, İstanbul, 1991.
- TARAKÇIOĞLU, Nurettin, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1990⁵.
- TUNCEL, Bedrettin, Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması, Ankara, 1972.
- TURAN, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, II, Ankara, 1992.
- Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Cilt:2, Kısım:6, Kitap:1, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, Ankara, 1994.
- _____, Batı Cephesi Cilt:2, Kısım:6, Kitap:2, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos), Ankara, 1968.
- _____, Batı Cephesi, Cilt:2, Kısım:6, Kitap:3, Büyük Taarruzda Takip Harekatı, Ankara, 1994.
- _____, Batı Cephesi, Cilt:2, Kısım:6, Kitap:4, İstiklâl Harbinin Son Safhası, Ankara, 1995.
- UMAR, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, İstanbul, 1974.
- VILLALTA, Jorge Blanco, Atatürk, Ankara, 1982.
- WALDER, David, Çanakkale Olayı, (Çev.M.Ali KAYABAL), İstanbul, 1970.
- YALAZAN, Talat, Türkiye'de Yunan ve Vahşet ve Soykırım Girişimi, II, Ankara, 1994.
- YAVUZ, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Ankara, 1994.
- YERASİMOS, Stefanos, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1996.

IX- MAKALELER

- AKARÇAY, Fevzi, "İstiklâl Savaşına Ait Bir Hatıra", Atayolu, S.17, (Ağustos, 1968), s.13-14.
- AKGÜN, Seçil, "Mudanya Bırakışmasında Yabancı Temsilciler", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.49-64.
- ALTAY, Fahrettin, "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz", B.T.T.D., S.18, (Ağustos 1986), s.40-53.
- AYBARS, Ergun, "Milli Mücadele'de İngiliz Basını", A.A.M.D., VII, S.19, (Kasım 1990), s.45-73.
- BAYCAN, Nusret, "İsmet İnönü", A.A.M.D., S.15, (Temmuz 1989), V, s.625-638.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, "26 Ağustos 1922, Büyük Zaferin Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağanı, İstanbul, 1972, s.76-96.
- BELEN, Fahri, "Büyük Taarruz", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.18 (Ağustos 1986), s.54-72.

XVIII

- _____, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağanı, İstanbul, 1972, s.95-115.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, "Mondros Mütarekesi Antlaşması", XI.Türk Tarih Kongresi, (20-26 Ekim 1961), Ankara, 1967, s.572-581.
- BORAK, Sadi, "Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu", A.A.M.D., VIII, S.22, (Kasım 1991), s.161-173.
- BOZOK, Salih, "İzmir Yollarında", Her Yönü ile Atatürk (Yay.Haz.Avni ALTINER), İstanbul, 1974, s.262-265.
- ÇAYCI, Abdurrahman, "Yunanistan'ın Anadolu Macerası", Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, I, S.1, (Ekim 1987), s.1-20.
- ENGİNSOY, Cemal, "Mudanya Mütarekesine Götüren Olaylar ve Mütarekenin Özel Bir Sonucu", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.37-48.
- "Enver Ziya Karal'ın İsmet İnönü'nün I. Ölüm Yıldönümü Anma Töreni Konuşması", Belleten S.153, Ocak 1975'ten Ayrı Basım, Ankara, 1975.
- ERDOĞDU, Rabia, "Dünden Bugüne Edirne Karaağaç", Toplumsal Tarih VIII, S.44, (Ağustos 1997), s.29-35.
- ERENDİL, Muzaffer, "Sevres Antlaşması'nın Türk Milli Varlığı Açısından Analizi", Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I, Ankara, 1996, s.316-328.
- EYYÜPOĞLU, İsmail, "Erzurum Kongresi ve Manda Meslesi", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, II, S.I, (Temmuz 1997), s.109-122.
- GİRİTLİ, İsmet, "Mondros'tan Mudanya'ya-Sevr'den Lozan'a", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII, S.21, (Temmuz 1991), s.277-284.
- GÖĞEM, Ziya, "General Trikopis'in Esir Edilişi", Türk Kültürü, S.82, (Ağustos 1969), s.692-699.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, "Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçları ve İlkeleri", Atatürk Yolu, Ankara, 1995, s.233-268.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-SAR, Cem, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)", Ankara, 1969, s.3-144.
- GÜL, Muhittin, "İsmet İnönü'nün İlk Diplomatik Yılları, Mudanya ve Lozan", Kurtuluş Savaşı'na Yön Verenler, Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70.Yıl Armağanı, Ankara, 1994, s.13-27.

XIX

- GÜNEŞ, İhsan, "Mudanya Görüşmeleri Sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.141-156.
- ILGAR, İhsan, "Lozan Konferansı'nın Başarısızlığa Uğraması Halinde Türk Genelkurmayı'nın Gizli Hareket Planı", B.T.T.D., S.36, (Eylül 1970), s.33-44.
- KAYABALI, İsmail-ARSLANOĞLU, Cemender, "Türk İstiklâl Harbinde Ordu Kuruluşu, Silahları ve Gelişmeler (1919-1922)", Türk Kültürü, S.131 (Ağustos-Eylül-Ekim 1973), s.1115-1117.
- KUTAY, Cemal, "Franklen Buyyon, Müttefiklerin Sulh Şartlarını İzmir'e Nasıl Getirmişti?", Tarih Konuşuyor, V, S.28, (Mayıs 1966), s.2275-2278.
- MUMCU, Ahmet, "Devletler Hukuku Açısından Mudanya Mütarekesi", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.157-160.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, "Büyük Zaferden Bursa'nın Kurtuluşuna ve Mudanya Mütarekesine", 70. Yılında Mudanya Mütarekesi, Bursa, 1993, s.23-48.
- ÖZDEMİR, Ahmet, "Milli Mücadele'de Üsera Taburları", Atatürk Yolu, II, S.5, (Mayıs 1990), s.129-150.
- _____, "Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri", Atatürk Yolu, II, S.6, (Kasım 1990), s.321-334.
- ÖZKAYA, Yücel, "I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basın Tarafından Yorumlanması", Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, 1981, s.229-244.
- "Rauf Orbay'ın Hatıraları", (Yay.Haz.Feridun Kandemir), Yakın Tarihimiz, III, S.35, (25 Ekim 1962), s.272-278.
- SOFUOĞLU, Adnan, "Genel Hatları ile BMM'nin Milli Mücadeledeki Rolü", Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Ankara, 1995, s.431-460.
- SONYEL, Salahi, R., "Son Osmanlı Padişahı Vahideddin ve İngilizler", Belleten, XXXIX, S.154, (Nisan 1975), s.257-268.
- _____, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran Tutumu ve Bir Mektubu, B.T.T.D., IX, S.51, s.3-13.
- _____, "Mudanya Bırakışmasının Ellinci Yıldönümü", Belleten, XXXVII, Yıl:1973, s.95-111.
- ŞİMŞİR, Bilal, "Savaş Adamı-Barış Adamı Mustafa Kemal Atatürk", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Ankara, 1982, s.27-82.

- TAŞ, Necati Fahri, "İzmir'in Kurtuluşundan Sonra Gerçekleşen Hadiseler", Askeri Tarih Bülteni, S.41 (21 Ağustos 1996), s.59-65.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Kızılaycı Hamid Bey", A.A.M.D., III, S.9, (Temmuz 1987), s.681-690.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, "Büyük Taarruz", Heryönü ile Atatürk (Haz.Avni ALTINER), İstanbul, 1974, s.238-259.
- YALÇIN, E.Semih, "Mustafa Kemal Paşa'nın Yusuf Kemal Heyeti Vasıtasıyla Batılı Devletler Nezdinde Yaptığı Barış Teşebbüsü", Askeri Tarih Bülteni, S.40, (Şubat 1996), s.17-42.
- YAVUZ, Bige, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı'nın Toplanmasına Fransa'nın Katkısı", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1997, s.111-126.

GİRİŞ

Mütareke sözcüğü; ateşkes ve silah bırakılması sözcükleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun 1988 yılında yayınlamış olduğu Türkçe sözlükte "savaşan tarafların ateşi belli bir süre için kesmesi, ateşkes-bırakışma"¹ şeklinde açıklanırken, Ferit Develioğlu'nun hazırlamış olduğu Osmanlıca-Türkçe Lügat'ta ise "iki tarafın muvakkat bir zaman için ateşi durdurması"² olarak anlamlandırılmaktadır.

Devletler Hukuku Terminolojisi'ne göre ise mütareke ve ateşkes kavramları daha farklı bir şekilde yorumlanmaktadır. Şöyle ki, Mütareke silahların terki anlamına gelirken, Ateşkes; belli bir cephede, hatta cephenin ufak bir kesiminde çarpışan tarafların kısa sürede giderilecek ihtiyaçları için, karşılıklı anlaşma yolu ile savaş eylemlerini geçici olarak durdurmalarıdır. Ateşkes, süre olarak kısadır. Özellikle tarafların yaralı ve ölülerini toplamaları amacı ile yapılır³.

Mütareke ile birlikte ilgili devletler, barış görüşmelerine başlayabilmek için bütün cephelerde çarpışmaları durdurmak üzere anlaşırlar. Şüphesiz bu bir barış değildir. Devletlerarası geleneklere göre geçici bir durumdur. Barış görüşmelerinin olumlu sonuçlanması halinde bu fiili durum, süreklilik kazanır. Aksi takdirde taraf ya da taraflar arasında silahlı mücadele yeniden başlar⁴.

İşte yukarıda yapılan açıklamalar ışığında Mudanya'da yapılan anlaşma için "mütareke" teriminin kullanmasının uygun olacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu bağlamda konu ele alındığında XX.Yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan mütarekeler, gerek içerik gerekse uygulanış tarzı ile bir ön barış niteliği taşımakta idi. Özellikle Mondros ve Mudanya mütarekeleri bu kapsam içerisine girmektedir.

Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı'ndan istediği sonucu alamamış, savaşın seyrinin değişmesi ile birlikte müttefiği olan Bulgaristan'ın mütarekesinden altı gün sonra 4 Ekim

1 Türkçe Sözlük, II, Ankara, 1988, s.1061.

2 Ferit DEVELİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1997¹⁴, s.757.

3 Ahmet MUMCU, "Devletler Hukuku açısından Mudanya Mütarekesi", 70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.157.

4 A.MUMCU, s.158.

1918'de Almanya, 5 Ekim 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti, İtilâf Devletlerine mütareke önerisinde bulundular⁵. Osmanlı Devleti'nin bu kararı almasında iç durumunun etkisi olduğu kadar 8 Ocak 1918'de ilan edilen Wilson İlkeleri'nin de olumlu katkısı olmuştu. 14 maddeyi içeren bu programın 12.maddesi Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmekte idi. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarına dokunulmayacak ancak bu topraklarda yaşayan diğer unsurların varlıkları ve geleceğe yönelik faaliyetleri güvence altına alınacaktı. Wilson, her ne kadar mağlup ülkelerden toprak alınmaması ve bu ülkelerin refah içinde gelişmesini istiyorsa da Avrupa kıtasındaki galip devletler onun gibi düşünmüyorlardı. I.Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalara uygun olarak, kendi aralarında yapılacak bir paylaşımın gayretini gösteriyorlardı⁶.

Osmanlı Devleti, yapılan girişimler sonucu 27 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros limanında başlayan görüşmeler, 30 Ekim 1918 tarihinde noktalandı. Osmanlı Devleti adına Rauf Bey, İngiltere ve müttefikleri adına da Amiral Calthorpe, Osmanlı Devleti'nin silahlarını terk ettiği meşhur Mondros Mütarekesi'ni imzaladılar⁷.

Amiral Calthorpe, mütareke metni hazırlanırken görünüşte Osmanlı Devleti'ni ve Türk milletini yok edici, kayıtsız şartsız teslim hissini verecek açık hükümler koymaktan kaçınmıştı. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik planları gerçekleştirebilmek için yeteri kadar elastiki ve tefsire müsait bir metin üzerinde gayret sarfetti ve bunda da başarılı oldu. Osmanlı heyeti ise, mütarekeyi imza ederken Boğazlar hariç olmak üzere, Osmanlı topraklarının işgal edilmeyeceği ve mütareke tarihindeki ileri hatların, mütareke hattı olarak kabul edileceğine inanarak anlaşmanın altına imza atmışlardı⁸.

25 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi'nin özellikle 7. ve 24.maddeleri koşulları itibarı ile en ağır olanları idi. 7.madde İtilâf Devletleri'ne güvenliklerini tehdit

⁵ İbrahim ARTUÇ, Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1987, s.20.

⁶ İsmail EYYUPOĞLU, "Erzurum Kongresi ve Manda Meselesi", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, II, S.1, (Temmuz 1997), s.109-110.

⁷ Selahattin TANSEL, Mondros'tan Mudanya'ya kadar, I, İstanbul, 1991, s.23-26.

⁸ Mesut GÜNSEV, Savaş Aldatmaları, İstanbul, 1998², s.39.

eden bölgeleri ve stratejik noktaları işgal edebilme hükmünü taşıırken, 24.madde ile de Vilayat-ı Sitte adı verilen Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas illerinde olası bir kargaşalık anında İtilâf Devletleri'ne buraların herhangi bir kısmını işgal edebilme yetkisini veriyordu. Bu maddenin altında yatan gerçek, doğuda bir Ermeni Devleti'nin kurulması fikri idi. Mütarekenin 5.maddesi sınırların korunması ile içgüvenliğin sağlanması esasları dışında Osmanlı Ordusu'nun terhisini de içermekte idi. 16. ve 17.maddelerde Osmanlı ordularının İtilâf Devletleri subaylarının kontrolü altına girmesi ve esir muamelesine tabi tutulmaları gibi birbirinden ağır koşullar taşımakta idi⁹. İtilâf Devletleri bu mütareke ile Osmanlı Devleti'ni her bakımdan bağlayarak istedikleri şekilde yönlendirmeyi amaçlamışlardı. Maddelerin lafzına sinmiş olan belirsizlik uzun sürmeyecek ve kısa bir süre sonra işgaller başlayacaktı¹⁰.

30 Ekim günü savaş gemileri ve müstahkem mevkiilerdeki Almanlar yerlerini Türklere bırakmaya başladılar. Çanakkale Boğazı'nın girişindeki mayınlar toplanarak, itilâf Devletleri'nin geçişine hazır hale getirildi. 6 Kasım'da Çanakkale'ye bir İngiliz heyeti gelerek teslim işlemini başlattı. Bu durum boğazların ilerideki statüsünü etkileyecek olan yani Boğazların serbestliği yönünde atılmış olan ilk adım olacaktır

Mütareke maddelerindeki muğlak tabirlerden faydalanan İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne karşı, işgal hareketlerine giriştiler. 1 Kasım 1922'de Musul, 3 Kasım 1922'de İskenderun, Ocak 1918'de ise Urfa, Adana ve Maraş'a asker çıkardılar¹¹.

Bu bağlamda 6 Kasım'da, Mudanya Mütarekesi ile Anavatan'a kavuşacak olan Doğu Trakya'nın işgaline başlandı¹². 13 Kasım'da Müttefik donanması İstanbul Boğazı'na girdi. Aynı gün büyük bir rastlantı sonucu, geçmişte büyük başarılarla imza atmış olan genç bir Türk paşası da İstanbul'a varmıştı. Bu kişi Mustafa Kemal (Atatürk)

⁹ Ali TÜRKGELE, Moudros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, Ankara, 1948, s.69-73; Tevfik BIYIKLIOĞLU, "Mondros Mütarekesi Antlaşması", XI.Türk Tarih Kongresi, (20-26 Ekim 1961), Ankara, 1967, s.572.

¹⁰ Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılâp Tarihi, III, Kısım 4, Ankara, 1991, s.753.

¹¹ Nurettin TARAKÇIOĞLU, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1990⁵, s.57.

¹² Fahri BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1983², s.24.

idi. Osmanlı başkentinde geçireceği 6 ay boyunca ülkenin içine düşmüş olduğu zor durumdan kurtulması için arayışlar içine girecekti¹³.

İtilâf Devletleri Karadeniz Boğazı'nın işgaline 15 Kasım 1918'de başladılar. 23 Kasım 1918'de de İtilâf Devletleri'nin Doğu Orduları Kumandanı Franchet d'Esprey, azınlıklar tarafından düzenlenen büyük bir törenle İstanbul'a girdi¹⁴.

18 Ocak 1918 yılında başlayan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin büyük çabaları sonucu Yunanistan'a İzmir'i işgal etme görevi verildi. İtalya kendi payına düşen bu bölgenin Yunanistan'a verilmesine razı olmayarak müttefiklerinden kopma sürecine girdi. Fransa'nın daha sonra Mustafa Kemal Paşa yanlısı bir politika izlemesi, İngiltere'yi, Mudanya Mütarekesi öncesi yaşadığı, o büyük yalnızlığa sürükleyecekti¹⁵.

Yunanistan'ın İzmir'e çıkması, Anadolu'da bardağı taşıran son damla oldu. Yurdun dört bir tarafında mitingler düzenlenerek işgal protesto edildi. Güneydoğu Anadolu'da başlamış olan silahlı mücadele şimdi de Batı Anadolu'da kendisini gösterecek ve Milli Mücadele'yi zafere ulaştıracak atmosfer oluşacaktı¹⁶.

İzmir'in işgalinden dört gün sonra 19 Mayıs 1919 tarihinde, III.Ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde kafasına koyduğu kurtuluş çaresini tatbik başlıyordu. Bu çare; "Milli hakimiyete dayanan kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti", kurmaktı¹⁷. Bu amaçla yapılan hazırlıkların ilk şekillenışı, Amasya Genelgesi ile kendisini gösterecek, Erzurum ve Sivas Kongreleri sonucunda Milli Mücadele'nin ana programı olan Misâk-ı Milli kararları vücuda getirilmiş, böylece bütün yurdu kaplayan bağımsızlık ideali, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde açıkça ortaya konulmuş ve dile getirilmişti¹⁸.

¹³ Stefanos YERASİMOS, İstanbul 1914-1923, İstanbul, 1996, s.101.

¹⁴ F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.25-27.

¹⁵ Nurdoğan TAÇALAN, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Hasan Tahsin, İstanbul, 1998⁴, s.153-155.

¹⁶ İsmet GİRİTLİ, "Mondros'tan Mudanya'ya - Sevr'den Lozan'a", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII, S.21, (Temmuz 1991), s.277.

¹⁷ K.ATATÜRK, Nutuk, (1919-1927), Ankara, 1994, s.9.

¹⁸K.ATATÜRK, s.247.

Milli Mücadele'nin her yönü ile halka maledilmesi gerektiğinden ilk etapta; Kapalı bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması Mustafa Kemal Paşa ve dava arkadaşları tarafından uygun görülmüştü. 20/22 Ekim 1918 tarihleri arasında gerçekleşen Amasya Mülakatında, İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Salih Paşa tarafından da kabul gören bu karar, kısa zamanda hayata geçirilmiş ve yapılan seçimler sonucu 12 Ocak 1920 tarihinde, Meclis-i Mebusan açılmıştı¹⁹. Meclis'in açılmasından sonra yaptığı çalışmalar, Mustafa Kemal Paşa'yı tatmin etmemesine rağmen²⁰, Misak-ı Milli kararlarınının 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'da kabul edilmesi büyük bir gelişme idi. Bu kararlar, Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasına kadar, içeriğinden kesinlikle taviz verilmeyecek bir dayanak noktası idi. Misak-ı Milli, şu esasları içeriyordu:

“1- Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı anda İşgal edilmemiş bölgeler ve nüfusun çoğunluğunu Araplar teşkil eden, Osmanlı İmparatorluğu topraklarınının mukadderatı, o topraklar üzerinde yaşayan halkın serbestçe beyan edecekleri oylarla tayin edilmek gerekir. Fakat; Mütareke'nin imzalandığı tarihte, düşmanlar tarafından işgal edilmemiş olan ve Osmanlı-İslam ekseriyyetiyle meskun bulunan aksâmın heyet-i mecmuası, hakikaten veya hükmen, hiçbir sebeple tefrik edilemez bir küldür.

2- Daha önce kendi istekleri ile Anavatana katılmış olan “Elviye-i Selâse” için, gerekirse yeniden plebisit yapılabilir.

3- Batı Trakya'nın durumu, orada yaşayan halkın serbestçe beyan edecekleri oylarla tesbit edilmelidir.

4- Hilâfet'in “Makarr'ı”, saltanatın ve Osmanlı Hükümeti'nin merkezi ve başkenti olan İstanbul ile Marmara Denizi güven altında olmak şartıyla, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın dünya ticaretine açılması hakkında Osmanlılarla birlikte ilgili devletlerce verilecek karar muteber olacaktır.

5- İtilâf Devletleriyle “muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tekerrür eden esâsat-ı ahdiyye dairesinde” azınlıkların hukuku, komşu memleketlerdeki, “Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri” isteği ile Türkiye'ce de teyid ve temin edilecektir.

¹⁹ Rauf ORBAY, Cehennem Değirmeni, I, İstanbul, 1993, s.294; S.TANSEL, II, s.146.

²⁰ K.ATATÜRK, s.247.

XXVI

6- Türkiye'nin, "siyasi, adli, mali" gelişmesine engel olacak kayıtlar kabul edilmeyecek; "tahakkuk edecek" borçların ödenmesi şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır"²¹

Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nde alınan bu kararlar, İtilâf Devletleri'nin sert tepkisine sebep oldu. Yapılan baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa Hükümeti, 3 Mart 1920'de istifa etti. Bu hükümetin yerine Salih Paşa Hükümet'i kuruldu. Bu hükümetin de ömrü uzun olmadı. 16 Mart 1920'de İtilâf Devletleri tarafından İstanbul işgal edildi. Meclis-i Mebusan'a, İngiliz askerleri tarafından işgal edildi. İleri gelen mebusların bir kısmı tutuklandı, bir kısmı da Malta'ya sürgün edildi²².

İstanbul'un işgaline Mustafa Kemal Paşa sert tepki gösterdi. Ankara'da yeni bir meclis'in açılmasına karar verildi. Kısa sürede seçimler yapılarak, İstanbul'dan kaçabilen mebusların da katılımı ile 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı²³. Artık, askeri ve siyasi kararlar, milletin kendi öz bünyesinde varlık bulacaktı. Bu, Milli devletin kuruluşu yolunda atılan resmi görünümlü ilk adımdı²⁴. T.B.M.M'i milli çıkarlardan ödün vermeden milletlerin eşitlik ilkesine saygılı bir dış politikayı benimseyerek uyguluyacaktı. Bu politikanın temeli de Misak-ı milli adı verilen belge ile saptanmıştı²⁵.

Ankara'da T.B.M.M' i açılırken, İtilâf Devletleri'de boş durmuyor ve Osmanlı Devleti'nin cansız vücuduna son darbeyi vurmak için, bir yerde devletin tasfiyesi anlamına gelen ağır barış şartlarını, belirlemeye çalışıyorlardı. Bu amaçla, kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonucu, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilecek barış projesini 24 Nisan 1920 de belirlediler. İtilâf devletleri alınan kararları Osmanlı temsilcilerine vererek en geç bir buçuk ay içinde "evet" veya "hayır" şeklinde

²¹ S.TANSEL, III, s.18-19.

²² "Rauf ORBAY'ın hatıraları", Yakın Tarihimiz, III, S.35, (25 Ekim 1962), s.272-278;

²³ K.ATATÜRK, s.295-297.

²⁴ Anıl ÇEÇEN, Kemalizm, İstanbul, 1998, s.81.

²⁵ İhsan GÜNEŞ, Birinci T.B.M.M'nin Düşünce Yapısı, (1920-1923), (B.Y.Y), 1997, s.354-355.

cevaplandırılmasını istediler²⁶. Bir taraftan da antlaşmayı zorla kabul ettirmek için Yunan ordusunu 22 Haziran 1920'de İzmir'in kuzeyine doğru harekete geçirdiler. 8 Temmuz'da Bursa Yunanlıların eline geçerken²⁷, Doğu Trakya'yı da işgale uğradı. 20 Temmuz'da Çorlu, 25 Temmuz'da Edirne, 27 Temmuz da da bütün Trakya'ya egemen oldular²⁸. Doğu Trakya'daki Yunan işgali, 11 Ekim 1922'de imzalanacak olan Mudanya Mütarekesi'ne kadar sürecekti.

Osmanlı Devleti, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevres Antlaşmasını kabul etmek zorunda kaldı. Şartları oldukça ağır olan bu antlaşmaya göre; Ege bölgesinin büyük bir kısmı, Ege adaları ve Doğu Trakya, Yunanistan'a veriliyordu. Doğu Anadolu'da Ermenistan ve Kürdistan adı ile iki yeni devlet kurulurken, ekonomik ve adli kapitülasyonlar daha da ağırlaştırılıyordu. Antlaşmanın 36.maddesine göre İstanbul Çatalca'ya kadar Osmanlılarda kalacak, ancak; antlaşma hükümlerine ve azınlık haklarına riayet edilmezse, bu hüküm değiştirilecekti. 37.maddeye göre de Boğazların denetimi ve açık bulundurulması görevini, İttilâf Devletlerinden kurulu Boğazlar komisyonu üstlenecekti²⁹.

İmzalanan barış antlaşması, meclis-i Mebusan kapalı olduğu için, oluşturulan Saltanat Şurası'nda kabul edilerek yürürlüğe girdi. Fakat, Türk milleti nezdinde kabul görmedi. Gelişigüzel düşünce ve amaçlarla çizilen yeni sınırlar; siyasal bütünlüğe, en ağır darbeyi vurduğu gibi, bu sınırların kabulü, devletin önemli ve baş unsuru olan halkın yani, millet unsurunun parçalanarak boyunduruk altına girmesi anlamına gelmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, ve T.B.M.M'i antlaşmaya ve Onu imzalayanlara karşı sert tepki gösterdi. Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği tepkinin altında, Onun bağımsızlık kavramını algılayışı yatmakta idi. O'na göre "Tam bağımsızlık denildiği zaman, doğaldır ki, siyasal, mali, ikdisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık,

²⁶ Abdurrahman ÇAYCI, "Yunanistan'ın Anadolu Macerası", Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, I, S.1, (Ekim 1987), s.13-14.

²⁷ Zeki SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III, Ankara, 1995, s.115-116.

²⁸ Veysi AKIN, Trakya'nın Türklere Devir Teslimi, Ankara, 1996, s.6.

²⁹ F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.209.

XXVIII

ve serbestlik belirtilmektedir. Bu saydıklarımın herhangi birinden yoksun olmak, millet ve ülkenin gerçek anlamı ile bağımsızlıktan yoksun olması"³⁰, demektir.

Milli Mücadele'nin başlangıcında; işgallere karşı, gösterilen bölgesel direniş hareketleri, daha sonra yerini düzenli orduya bıraktı. Bu ordunun, Garp Cephesi'ndeki ilk başarısını, Yunan Ordusu'na karşı 6/10 Ocak 1921 tarihinde İnönü mevzilerinde kazandı. Yunan ordusunun yaptığı ikinci saldırı da başarısızlıkla sonuçlandı. Türk ordularının kazandığı bu başarılar içte ve dışta geniş yankılar buldu ve Avrupa kamuoyunu derinden etkiledi³¹.

Türk ordularının Garp Cephesi'ndeki bu iyi durumu fazla uzun sürmedi. Yunanlılar Türk ordusunun savunma savaşı yaptığını anlamışlardı. Yeni stratejilerini bunun üzerine kurunca, daha yeni yeni örgütlenmeye başlamış olan Türk ordularını 1921 yılının temmuz ayında Eskişehir, Kütahya savaşları sonucunda yenince, Mustafa Kemal Paşa, orduya Sakarya'nın doğusuna çekilme emri verdi³².

Sakarya'nın doğusundaki yeni mevzilerine çekilen Türk ordusu, burada yeniden kuvvetlenmeye ve tahkimat yapmaya başladı. Türk milleti büyüğünden küçüğüne toplumun bütün kademelerine yansıyan, bir yaşam mücadelesi vermeye hazırlanıyordu³³.

23 Ağustos - 13 Eylül 1922 tarihleri arasında 22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Savaşı'nda, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın "hattı müdafa yoktur, sathı müdafa vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanı ile ıslanmadıkca terk olunamaz", emri doğrultusunda mücadele eden Türk ordusu, Yunan ordusunu Sakarya Nehri'nin batısına atacak ve böylece Milli Mücadele'nin kaderi değişecekti³⁴.

³⁰ Muzaffer ERENDİL, "Sevres Antlaşması'nın Türk Milli Varlığı Açısından Analizi", Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I, Ankara, 1996, s.115-116.

³¹ Yücel ÖZKAYA, "I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basın Tarafından yorumlanması", Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan, Ankara, 1981, s.229-247.

³² F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.328-334.

³³ Fahrettin ALTAY, İmparatorluktan Cumhuriyete, (Yay.Haz: Taylan SORGUN), İstanbul, 1998², s.295.

³⁴ K.ATATÜRK, s.419-420.

XXIX

Sakarya zaferi ile insiyatif Türk ordusuna geçerken, ordusunun morali de düzelmişti. Buna karşılık Yunan ordusu moralmen çökmüş³⁵ ve savaşı Anadolu'da uzatarak İtilâf devletleri'nin kendi lehlerine yapacağı siyasi girişimleri beklemeye başlamışlardı³⁶. Yunan Hükümeti, halkın ve ordunun moralini yükseltmek amacı ile ülke çapında büyük bir propoganda faaliyetine girişti³⁷.

Yunan Hükümeti de bugünlerde genel olarak iki problem üzerinde yoğunlaşmıştı. Birincisi, Anadolu ve Trakya'daki topraklarda vergi toplama -Bu ilhak anlamına geliyordu- düşüncesi; ikincisi de, iflasın eşiğine gelmiş olan Yunanistan'a kredi sağlama çabası idi³⁸. Yunanistan Başbakanı Gounaris, tarafından müttefik başkentlerine yapılan gezi de olumlu bir sonuç sağlamayacak ve Yunan Başbakanı dahi Anadolu'dan çekilmenin en doğru fikir olacağını beyan edecekti³⁹.

Sakarya Zaferinden sonra 13 Ekim 1921 tarihinde T.B.M.M'i Hükümeti ile Güney Kafkas Cumhuriyetleri arasında Kars Antlaşması imzalandı. Fransa'da Sakarya zaferinden sonra bekle-gör siyasetini bir kenara bırakarak İtilâf Devletlerinden kopma sürecine girdi ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşmasını imzaladı. Batı Anadolu'daki Yunan egemenliğini hiç bir zaman kabullenmeyen İtalya ise, Sakarya zaferinden sonra Güney Ege ve Akdeniz bölgelerinde tutunamayacaklarını anladı ve 1921 yılı sonuna kadar işgal ettikleri yerleri boşalttı. Böylece hukuken olmasa bile fiili olarak İtalyanlar da Fransa gibi T.B.M.M'i orduları ile savaşı bitirmişlerdir⁴⁰.

İngiltere ise müttefiklerinden farklı bir siyaset takip ediyordu. Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, bir taraftan ayrılık rüzgarlarının estiği müttefik cepheyi yeniden birleştirmeye çalışırken, diğer taraftan da Anadolu'ya çıkardıkları, Yunan

35 Sakarya Meydan Muharebesi, (Yay.Haz: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Ankara, 1997, s.53.

36 Selahattin SALIŞIK, Türk-Yunan ilişkileri Tarihi ve Etnik-i Eteryay, İstanbul, 1968, s.248.

37 İ.ARTUÇ, Büyük Dönemeç, İstanbul, 1985, s.331.

38 Yusuf Hikmet BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1989², s.231.

39 Sebahattin SELEK, Milli Mücadele, II, İstanbul, 1982, s.1182.

40 Sakarya Meydan Muharebesi, s.54-56.

ordusu cesaretlendirmekten geri durmuyordu⁴¹. Onlara göre; Türkler, Yunanlıları Anadolu'dan atmak konusunda başarılı olamamıştı⁴².

Herşeye rağmen İngiltere, birtakım şeylerin kökten değişmeye başladığını anlamıştı. Bu amaçla yeniden diplomatik girişimlere hız verildi. İngiltere Başbakanı Lord Curzon, 6/13 Ocak 1922'de I.Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Barış Antlaşmaları'ndan kaynaklanan sorunları görüşmek amacı ile toplanacak Cannes Konferansı⁴³ öncesi bir muhtıra hazırladı.

Bu muhturada belirtilen maddeler İngiltere'nin 1922'nin Eylül'üne kadar, üzerinde ısrarla duracağı, ilkeler olacaktı. Sevr Antlaşması baz alınarak birtakım değişiklikler yapılmıştı. Hazırlanan muhturada, Trakya ve Boğazlar için şöyle bir statü belirlenmişti: Batı Trakya ve Doğu Trakya Yunanistan'da kalacak, ancak; Sevr Antlaşması ile Çatalca yakınından geçeceği öngörülen sınır, biraz daha batıya alınacaktı. Yeni sınır, Midye'nin güneyinden başlayıp, Tekirdağ'ın doğusunda bitecekti. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası ise Yunanistan'da kalacaktı. Barış Antlaşmasının onaylanmasından sonra, Müttefik kuvvetler İstanbul'u boşaltacaklar ve Boğazlar üzerindeki denetimler, hafifleyecekti. Boğazları denetlemek için kurulacak komisyonun üyeleri, Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecekti. Boğazların iki yakasında askerden arındırılmış bölgelerin sınırları biraz daraltılacaktı. Müttefik garnizonları da İstanbul'dan Çanakkale ve Gelibolu'ya çekileceklerdi⁴⁴.

Yapılan teklifler, Mustafa Kemal Paşa'nın şekillendirdiği dış politika ilkeleri ile bağdaşmıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın başlıca hedeflerinden birisi "Tüm yabancı müdahalelerden ve imtiyazlardan arınmış tam bağımsız bir Türkiye kurmaktır". Onun karşısındakiler ise kendilerine hizmet edecek bir Anadolu arıyorlardı⁴⁵.

41 Gotthard JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Çev: Cemal KÖPRÜLÜ), Ankara, 1991, s.236.

42 Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi, I, İstanbul, 1995, s.180.

43 Cemil BİLSEL, Lozan, I, İstanbul, 1933, s.419.

44 Ömer KÜRKCÜOĞLU, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara, 1978, s.219.

45 Mehmet GÖNLÜBOL, "Atatürk'ün Dış Politikası, Amaçları ve İlkeleri", Atatürk Yolu, Ankara, 1995, s.244.

Herşeye rağmen İtilâf Devletleri'nin Türk milleti'nin karakterine uymayan barış girişimlerine Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı oldukça diplomatik olmuştur. Türk tarafının barış yanlısı olduğunu, savaş istemediğini, fakat; varolan gerçekleri de kimsenin inkâr edemeyeceğini anlatabilmek için, İtilâf Devletleri'nin T.B.M.M ve Hükümeti ile gerek kişisel gerekse konferanslar yolu ile yaptıkları teklifleri reddetmeyerek, hazırlanan maddeler üzerinde müzakerelerde bulunulmasını faydalı bulmuştur⁴⁶.

Türk ordularının Sakarya'da kazandıkları zaferden sonra İtilâf Devletleri'nin kendi aralarında yaptıkları görüşmeler, 1922 yılının bahar aylarında bir barış konferansının toplanma ihtimalini de ortaya çıkarmıştı.

Son sözü Türk orduları söyleyecekti. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'un başlangıcına kadar geçen süreyi şöyle değerlendirmekte idi: "Efendiler, 1922 yılının Ağustosuna kadar Batı Devletleri ile olumlu anlamda ciddi ilişkiler kurulamadı. Memleketimizde bulunan düşmanları silah gücüyle çıkarmadıkça, gösterebileceğimiz milli varlık ve kudretimizi fiilen isbat etmedikçe, diplomasi alanında ümide kapılmanın doğru olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. En doğru görüşün bu olduğunu, bu olacağını tabii olarak kabul etmek gerekir. Gerçekten de bugünün hayat şartları içinde bir tek fert için olduğu gibi, bir millet için de kudret ve kabiliyetini fiili eserler gösterip isbatlamadıkça kendisine değer verilmesini ve saygı gösterilmesini beklemek boşunadır. Kudret ve kabiliyetten yoksun olanlara değer verilmez. İnsanlık, adalet ve mertliğin gereklerinin yerine getirilmesini, bütün bu vasıflara sahip olduğunu gösterenler isteyebilir"⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa, uzak görüşlülüğü ile Milli Mücadele'nin izlemesi gereken siyaseti tesbit etmişti. Bu politikanın sonucu olarak yapılan girişimler, semeresini savaş alanlarında vermiş ve onurlu bir antlaşma olan Mudanya Mütarekesi'nin yolunu açmıştır.

46 M.GÖNLÜBOL, "Atatürk'ün Milli Dış....", s.270.

47 K.ATATÜRK, s.437.

BİRİNCİ BÖLÜM

A- 1922 YILI BAŞLARINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ'NİN DİPLOMASİ GİRİŞİMLERİ VE MÜTAREKE TARTIŞMALARI

1. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Görevlendirilmesi

1922 yılının başlarında, İtilâf Devletleri'nin "Doğu Sorunu"nu çözmek amacıyla yeni bir barış konferansının hazırlığı ile uğraştıkları haberleri Ankara'ya ulaştıktan sonra¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Milli Mücadele'nin ana programı olan Misâk-ı Milli'yi hayata geçirebilmek amacı ile yeni bir diplomasi girişiminde bulundu².

Bu amaçla Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in, İtilâf Devletleri'nin başkentlerini kapsayacak olan bir "tenvir ve tenevvür" gezisine çıkması yolunda Vekiller Heyeti'nde görüş birliğine varıldı³.

Yusuf Kemal Bey'in bu gezisi ile Avrupa'da Türkiye yanlısı bir kamuoyu oluşturması amaçlanmıştı. Bunun içinde, gittiği ülkelerin birinci dereceden yetkili şahısları ile görüşmesi ve basın kuruluşlarında Anadolu'nun haklı davasını dile getirmesi düşünülmüştü⁴. Ayrıca, gerçekleşmesi muhtemel bir askeri taarruzdan Müttefiklerin ne dereceye kadar endişe ettiği ve bu doğrultuda Misâk-ı Milli'nin onlar tarafından kabulüne imkân olup olmadığı da öğrenilmeye çalışılacaktı⁵.

Yusuf Kemal Bey'e gezisi ile ilgili bir takım tâlimatlar verildi. Bu meyanda İstanbul'un da ziyaret edilmesi gündeme geldi. Buna göre; Ankara Heyeti, Osmanlı

1 Yusuf Hikmet BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün ..., s.259.

2 K.ATATÜRK, s.437.

3 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, III, Ankara, 1985, s.172.

4 Yusuf Kemal TENGİRŞEK, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s.239.

5 Yusuf Hikmet BAYUR, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara, 1995, s.105-106.

Devleti Hariciye Nazırı Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa ile görüşecek ve samimi bir teklif olduğu takdirde, Padişah Mehmed Vahideddin VI. ile de bir araya gelecekti. Böyle bir toplantının gerçekleşmesi halinde Padişah'tan; T.B.M.M.'ni tanınması ve Osmanlı dış politikasının, Ankara'nın çizmiş olduğu hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi istenecekti⁶. Böylece; dış ilişkilerde Ankara Hükümeti'nin karşısına İstanbul'un çıkarılması engellenmiş olacaktı. Çünkü; İngiliz Hükümeti, İstanbul'u destek edinerek kendi kamuoyuna, bağımsızlık mücadelesi veren Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş olan kişi ve gruplar olarak göstermekte idi. Bu da, T.B.M.M. Hükümeti'nin dış politikada büyük bir engelle karşılaşması anlamına geliyordu⁷.

Yusuf Kemal Bey'in yukarıda açıkladığımız sebeplerden dolayı yapacağı gezi, T.B.M.M'nin 4 Şubat 1922 tarihli oturumunda görüşüldü. Hariciye Vekili, yaptığı konuşmadan sonra Meclis'ten güvenoyu ve destek istedi⁸. Konunun Meclis'e gelmesi ile, Avrupa'da yapılacak girişimler bir resmiyet kazanmış olacaktı⁹. Meclis'e sunulan takirde; "Misâk-ı Milli esasları içerisinde mili hukukumuzun bütünü ile korunması; her mağdur millete verilen hakların, işgale uğramış topraklarımız içinde temin edilerek kabulü ve milli haysiyetimize uygun bir barışın sağlanması amacı ile, bir geziye çıkılmasının gerekli olduğu belirtildi." Yapılan oylama sonucunda Yusuf Kemal Bey'in talebi kabul edildi¹⁰.

Heyet'in görevi ile ilgili ayrıntılar ise, Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından tesbit edildi¹¹. Buna göre; İzmir'in Yunanlılar tarafından

⁶ K.ATATÜRK, s.437; Yusuf Kemal Bey, İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitme fikrinin kendisine ait olduğunu, Mustafa Kemal'in bu konuda bir takım tereddütlerinin bulunduğunu, fakat kendisinin O'na verilecek her talimata harfiyen uyacağını belirtmesi üzerine Paşa'nın yol güzergâhını onayladığını anlatmaktadır. Bkz. Y.K.TENGİRŞEK, s.240.

⁷ Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.26.

⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:XVI, s.1211.

⁹ E.Semih YALÇIN, "Mustafa Kemal Paşa'nın Yusuf Kemal Heyeti Vasıtasıyla Batılı Devletler Nezdinde Yaptığı Barış Teşebbüsü", Askeri Tarih Bülteni, S.40, Şubat 1996, s.20.

¹⁰ TBMM ZC., I/XVI, s.213.

¹¹ E.S.YALÇIN, s.22.

boşaltılması konusunun Fransız devlet adamı Raymond Poincare'ye anlatılarak, Moskova Antlaşması'nın batı için tehdit olmadığı; yapılması muhtemel olan taarruz için, Fransa'dan silah ve mühimmat desteğinin sağlanması; Franklin Bouillon ile dostane ilişkilerin geliştirilmesi; batılı devletlerle anlaşabilme imkanlarının zorlanabilmesi amacı ile Misâk-ı Milli'den taviz vermemek kaydı ile İslam ülkeleri ile yapılan antlaşmaların iptal edilebileceği zannının uyandırılması gibi bir takım talimatlar verildi¹².

Yusuf Kemal Bey'in seyahat masrafları için de Hariciye Vekâleti bütçesine 160.000 lira tahsisat eklendi¹³.

2. Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'daki Faaliyetleri

Yusuf Kemal Bey, 7 Şubat 1922'de Ankara'dan İstanbul'a doğru hareket etti. Maiyyetinde; Hariciye Hukuk Müşaviri Münir, Umur-u Siyasiye Müdürü Hikmet, Kalem-i Mahsus Müdür Vekili Ferit Beyler ile iki katip bulunmakta idi. Garb Cephesi Hareket Müdürü Tevfik Bey'de Heyet'e yolda katıldı¹⁴.

Yukarıda da açıklandığı üzere Heyet'in İstanbul üzerinden Avrupa seyahatine çıkmasının sebebi; İstanbul Hükümeti'nin desteğini alarak, Avrupa'ya karşı daha güçlü bir konuma gelmekti. Bu amaçla, Londra Konferansı'nda Tevfik Paşa'nın gösterdiği davranışın yeniden sergilenmesi istenecekti¹⁵.

Yusuf Kemal Bey, beraberindekilerle birlikte 15 Şubat 1922 tarihinde İstanbul'a vardı. Kendisi TBMM'nce verilen direktifleri gerçekleştirmek için Tevfik Paşa, İzzet Paşa ve Padişah Vahdettin ile görüşmeler yapacaktı¹⁶.

12 Salahi R.SONYEL, "Son Osmanlı Padişahı Vahidüddin ve İngilizler", Belleten, XXXIX, S.154, (Nisan 1975), s.261.

13 Z.C., I/XVI, s.219.

14 Y.K.TENGİRŞEK, s.24.

15 Sina AKŞİN, Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara 1996², s.145.

16 Zeki SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, IV, Ankara, 1996².

Ertesi gün, Sadrazam Tevfik Paşa'nın konağında Tevfik ve Ahmet İzzet Paşalarla bir görüşme yapıldı. Yusuf Kemal Bey, görüşmesinde İstanbul Hükümeti'nin düşüncelerini öğrenmeye çalıştı. Ankara'nın ileri süreceği ilkelerin, İstanbul Hükümeti tarafından da kabul ve destek görmesini istedi. Tevfik ve İzzet Paşalar bunu kabul ettiler. Yusuf Kemal Bey, bu konuda İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri tarafından gazetelere beyanatlarda bulunmasını da istedi¹⁷. Havas Ajansı'na verilen demeci, Yusuf Kemal Bey eksik buldu. Bu demeçte; Ahmet İzzet Paşa her iki tarafın bakış açılarında tam bir beraberlik olduğunu söylemişti. TBMM Hariciye Vekili, bu cümlenin "Onların istedikleri bizim istediklerimizle bütünüyle uygun olduğu için, bu zatın (Yusuf Kemal) Avrupa devlet adamları ile kamuoyuna karşı bu konuda söyleyeceği sözler ve ortaya koyacağı düşünceler bizim adımıza da söylenmiş olur" şeklinde gösterilmesini istedi. Ahmet İzzet Paşa, Vakıf gazetesinde bu meyanda bir açıklamada bulundu. Açıklama Salih ve Rıza Paşalar tarafından uygun bulunmadı ve yayınlanmasından vazgeçildi¹⁸.

Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da bir taraftan Osmanlı Hükümeti'nin temsilcileri ile görüşürken, diğer taraftan da yabancı temsilcilerle de biraraya gelmeyi ihmal etmedi. İngiliz Yüksek Komiseri Sir.Horace Rumbold ile yaptığı görüşmede, ondan barışın sağlanmasının gerçekleştirilmesine yardımcı olmasını istedi. Trakya, Boğazlar ve azınlıklar konusunda karşılıklı görüşler ortaya konuldu. Fransız Yüksek Komiseri General Pelle ile yaptığı görüşmede; Pelle, İngilizlerin Yunanlıları himaye ettiğini, Fransa'nın da İngilizlere karşı Türkiye'nin avukatlığını yapacağını söyledi. Bütçenin kontrolü ve kapitülasyonlar konusunda katı bir tavır takınmamız gerektiğini, şartlar uygunlaşınca Türkiye'nin isteklerinin safha safha yerine getirileceğini belirtti¹⁹. Yusuf Kemal Bey Amerika Yüksek Komiseri Bristol ile, yapmış olduğu görüşmede de; konunun ağırlığını, Pontus Rumları oluşturdu. Azınlık meselelerinde Ankara'nın

17 Y.K.TENGİRŞEK, s.241.

18 Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, II, İstanbul, 1992, s.157-158.

19 Atatürk'ün Milli Dış Politikası, I, Ankara, 1994, s.397-400.

tavri anlatıldı²⁰. Yusuf Kemal Bey, bu görüşmede kapitülasyonların kaldırılmasını istedi ve Türklerin adaletten başka birşey istemediğini söyleyerek görüşmeden ayrıldı²¹. Japon ve İtalyan Yüksek Komiserleri ile de bir araya geldi ve Türk tezini, kendilerine anlattı²². Ayrıca çeşitli ülkelerin ticaret temsilcileri ile de görüştü²³.

Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'daki faaliyetlerinden en önemlisi, Padişah Vahdettin ile 20 Şubat 1922'deki görüşmesidir. Bunun, Ankara'nın isteği ile mi yoksa Padişah'ın daveti ile mi gerçekleştiği her iki taraf arasında uzun tartışmalara sebep olmuştur²⁴.

İzzet Paşa, 20 Şubat 1922'de Yusuf Kemal Bey'i ziyaret ederek, Padişah'ın kendisini görmek istediğini söylemiş ve böylece bu mülakat gerçekleşmişti²⁵. Görüşmede Tefik Paşa da bulunmuştu²⁶. Padişah, zor şartlar altında görevi üstlendiğini, amacının millete hizmet etmek olduğunu söyledi²⁷. Yusuf Kemal Bey ise, kendilerinin komünist ve cumhuriyetçi olmadıklarını, İstanbul'un işgali ve Hilafet'in maruz kaldığı baskı üzerine milletin işe başladığını; Meclis'in Hilafet'i tanıdığını; kendilerinin de Padişah tarafından tanınmasını istedi²⁸.

Vahdettin de, böyle bir durumun daha sonra işgal devletleri tarafından aleni düşmanlık sayılabileceğini, İstanbul'un böyle bir duruma dayanamayacağını söyledi²⁹. Her iki tarafın birleşmesi meselesinde de; Yunanlıların büyük bir engel oluşturduğunu, bunların yurdu terketmemesi halinde birleşme konusunda başarı sağlanamayacağını belirtti. Yusuf Kemal Bey, bu görüşmeden istediği sonucu

20 Atatürk'ün Milli Dış..., I, s.403-404.

21 Gotthard JAESCHKE, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara, 1989², s.174.

22 Atatürk'ün Milli Dış..., I, s.404-405.

23 Z.SARIHAN, IV, s.283.

24 Y.K.TENGİRŞEK, s.243; A.İzzet Paşa, II, s.159; K.ATATÜRK, 437-438.

25 TBMM ZC., I/XVIII, s.63.

26 A.İzzet Paşa, II, s.159.

27 Atatürk'ün Milli ..., I, s.409.

28 Y.K.TENGİRŞEK, s.242; Atatürk'ün Milli Dış..., I, s.410.

29 A.İzzet Paşa, II, s.159.

alamadığını, Padişah'ın oldukça "milletperver" görüldüğünü fakat, TBMM'ni tanıma hususunda ise bir şey yapmadığını belirtecekti³⁰.

Yusuf Kemal Bey, yine de İstanbul'da yaptığı görüşmelerden umutlu idi. Fakat bu ümitleri, Ahmet İzzet Paşa'nın da Avrupa'ya bir seyahat yapmak üzere olduğu haberleri üzerine boşa çıktı. Olaylar şöyle gelişti:

Yusuf Kemal Bey'in Padişah ile yaptığı görüşmeden birkaç gün sonra Gn.Pelle ile bir mülakatı oldu. Konuşma esnasında Gn.Pelle, Ahmet İzzet Paşa'nın da Avrupa'ya gideceğini söyledi. Yusuf Kemal Bey, hayretler içerisinde kaldı. Daha tatmin edici bir bilgiye ulaşmak için Tevfik Paşa'ya gitti³¹. Paşa, Gn.Pelle'nin Ahmet İzzet Paşa'nın da Avrupa'da bulunması gerektiği yolunda fikir beyan ettiğini ve bunun gerekli olduğunu söylediğini aktardı. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da yüksek komiserlerle temasta olduğu için bu sözleri oldukça garip buldu. Gn.Pelle'yi ziyaret etti. Pelle, İzzet Paşa ile görüştüğünü; onun pasaport almak için yaptığı müracaat esnasında bu olayı öğrendiğini söyledi³². Yusuf Kemal Bey, Tevfik Paşa'yı yeniden ziyaret etti ve son gelişmeleri aktardı. Tevfik Paşa "Bir zaruret vardır" diyerek görüşmeyi bitirdi³³.

Yusuf Kemal Bey, durumdan Ankara'yı haberdar etti ve Ahmet İzzet Paşa'ya bir mektup yazarak hareketinin çok ağır sonuçlar doğuracağını sert bir dille kaleme aldı³⁴. Mektup, Ahmet İzzet Paşa'ya ulaştırıldı. Yusuf Kemal Bey bu son gelişmeler neticesinde bir sonuç çıkmayacağını öğrenince, İstanbul'dan ayrılmanın zamanı geldiğine karar verdi³⁵.

30 Atatürk'ün Milli Dış..., I, s.410, 411.

31 Y.K.TENGİRŞEK, s.243.

32 TBMM GCZ., III, s.18.

33 Y.K.TENGİRŞEK, s.243; TBMM GCZ., III, s.32.

34 TBMM ZC., I/XVIII, s.63.

35 Ergun AYBARS, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I, İzmir, 1986, s.316.

3.Yusuf Kemal Bey'in Avrupa Gezisi ve Mütarekenin Gündeme Gelmesi

Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'da girişimleri sonuç vermeyince, deniz yolu ile Fransa'ya hareket etti. 7 Mart'ta beraberindekilerle birlikte Marsilya'ya vardı³⁶. Kendisini karşılamaya gelmiş olan Franklin Bouillon, Yusuf Kemal Bey'e Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın bir notunu ilettili. Bu notta; yakında Paris'te Doğu Sorunu için bir konferansın toplanacağını, bundan dolayı Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı'nın Paris'te bulunmasının, İngiltere'nin dedikodusuna sebep olacağını, diplomatik bir lisanla bildiriyordu. Anlaşılacağı üzere Fransa, Yusuf Kemal Bey'i görüşmeler esnasında Paris'te istemiyordu³⁷. Ancak bir süre sonra, şartlar değişti ve Yusuf Kemal Bey, bir ziyaret yapmak amacı ile 10 Mart'ta Paris'e gitti. Poincare ile bir görüşme yaptı³⁸. Bu ziyaretten sonra 14 Mart'ta Londra'ya ulaştı³⁹. Burada Havas Rauter Ajansı'na verdiği demeçte; "Ankara ile İstanbul arasında fikir birliği var. Ben yalnız İtilaf Devletleri orduları ile fikir teatisi için geldim." diyerek Bolşevikliğe eğilim duymadıklarını, Cenova Konferansı'na Türkiye'nin çağrılması gerektiğini söyledi⁴⁰. Yusuf Kemal Bey'in amacı, kamuoyunu aydınlatmaktı. Savunduğu ilkelerin İstanbul'ca da kabul edildiği izlenimini yayarak, İstanbul'da yapamadığını Londra'da yapmaya çalışıyordu. Kendisine Londra basını büyük ilgi göstermişti. Dayli Telgraf Gazetesi onunla bir röportaj yaptı⁴¹.

Yusuf Kemal Bey Londra gezisine başlarken, "Montagu Olayı" da yeni çıkmıştı. Edwin Montagu, İngiltere'nin Hindistan bakanı idi. Yaptığı siyaset ile, T.B.M.M'nin yanında yer almıştı. Amacı, Anadolu'daki olayları sonuçlandırarak Hindistan'da

36 G.JAESHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.176.

37 Y.K.TENGİRŞEK, s.245.

38 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, Ankara, 1992³, s.428; Atatürk'ün Milli Dış..., I, s.413-414.

39 Z.SARIHAN, IV, s.323.

40 S.TANSEL, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, IV, İstanbul, 1991, s.123.

41 Y.K.TENGİRŞEK, s.246.

İngiltere'nin durumunu sağlamlaştırmaktı. Gerçekleri gören objektif bir devlet adamı idi. Londra'da pek çok kişi onun düşüncelerini benimsemekte idi⁴². Lord Curzon ise, onun görüşlerini tehlikeli bularak, engellemeye çalışıyordu⁴³.

Yusuf Kemal Bey'in gezisi esnasında Hindistan Hükümeti, İngiltere'nin Hindistan Bakanı'na bir telgraf çekerek; Trakya ve İstanbul'un Türklere verilmesini ve Anadolu'nun teklifinin kabul edilmesini istedi. Bu telgraf, İngiltere'de basın kuruluşlarınca neşredilince; Lord Curzon, olayda Montagu'nun parmağı olduğu düşüncesi ile onun üzerinde baskı kurdu. Sonuçta, Montagu istifa etti⁴⁴. Bu olay Curzon ile Edwin Montagu arasında bardağı taşıran son damla olmuştu. Böylece Türkiye etkili bir dostunu kaybetmiş oluyordu.

Yusuf Kemal Bey ile Lord Curzon ile yapacağı görüşme öncesi İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold Londra'ya bir rapor gönderdi (13 Mart 1922). Raporda; Yusuf Kemal Bey'in, İstanbul'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf aldığını, barış yapılmasının gereği üzerinde durulduğu, Türk subaylarının İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeye devam ettiklerini, Fransız raporlarında Türk ordusunun taarruz gücüne eriştiğinden bahsedildiğini aktardı. Bu rapor, görüşme öncesi İngiliz Dışişlerinin tutumunu etkiledi⁴⁵. Fakat, İngiliz Dışişleri'ndeki ikilik barış için önemli bir adım atılmasına engel oldu. Aynı tarihlerde Ahmet İzzet Paşa Heyeti'nin de Londra'da olması, İngiltere'nin bir kere daha Ankara-İstanbul ayrılığından istifade edebilecekleri inancını pekiştiriyordu.

Yusuf Kemal Bey, Londra'ya varduktan iki gün sonra Lord Curzon ile görüşebildi. Curzon, Ahmet İzzet Paşa ile Yusuf Kemal Bey'i birlikte kabul etmek istedi. Fakat; Ankara temsilcisi bunu reddetti. Sebep olarak da; Ankara'dan talimat alması gerektiğini fakat, zaman yeterli olmadığı için bu davete icab edemeyeceğini

42 Bilâl N.ŞİMŞİR, İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921,1922), İstanbul, 1971, s.256.

43 S R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II, Ankara, 1991²; Dimitri KİTSİKİS, Yunan Propagandası, s.64.

44 TBMM GCZ., III, s.175.

45 Ö.KÜRKÇÜOĞLU, s.224.

bildirdi. Yusuf Kemal Bey, bu teklifin altında bir oyun olduğundan şüphelenmekteydi⁴⁶.

İlk görüşme, 16 Mart 1922 tarihinde gerçekleşti. Curzon, Ahmet İzzet Paşa ile görüştüktan sonra Yusuf Kemal Bey'i kabul etti. Mülakat hoş bir atmosferde başladı. Curzon, dünyanın sulh istediğini, bu gayeyi temin etmek için yakında Paris'e gideceğini; bundan önceki girişimlerin Yunanlıların hataları yüzünden istenilen sonuca ulaşmadığını; Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanları ile görüşmeden önce, Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetin görüşlerini öğrenmek istediğini söyledi⁴⁷.

Yusuf Kemal Bey de gezisinin amacını da açıklarken; "Avrupa'nın barış için ne düşündüğünü öğrenmek maksadı ile gezisine başladığını"⁴⁸; Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'nin görüşünün Misak-ı Milli, olduğunu bundan İngiltere'nin endişe etmemesi gerektiğini; İngiltere'nin Misak-ı Milli'yi kabulü ile problemlerin ortadan kalkacağı şeklinde cevap verdi⁴⁹.

Lord Curzon da, Sovyetlerle yapılan ittifaktan duyduğu rahatsızlığı beyan ederek, İngiltere'nin Irak sınırına yapılan yığınaktan şikayetçi olduğunu, bunun saldırı anlamına gelebileceğini söyledi. Hemen söze giren, Yusuf Kemal Bey, Türkiye'nin barış istediğini ve savunma savaşı yaptığını, yapılan yardım anlaşmalarının da savunma amaçlı olduğunu belirtti. Yapılan görüşmede Curzon, Yusuf Kemal Bey'den önce kabul ettiği Ahmet İzzet Paşa ile yapmış olduğu görüşmenin tutanağını da bir görevliye okutturarak "lisan-ı hali ile bugün sizinle devam Irak'a saldırı işidir. Asıl sorunu Padişah hükümeti ile çözümleneceğim, ona söylediklerimi size de dinletiyorum" demeye getirdi⁵⁰.

Lord Curzon, Müttefiklerin üzerinde ısrar edecekleri konuları şöyle sıraladı: Anadolu'da azınlıkların korunması; Boğazların tarafsız hale getirilmesi; Türkiye'nin

46 Y.K.TENGİRŞEK, s.247-248.

47 TBMM GCZ., III, s.175.

48 TBMM GCZ., III, s.176.

49 Y.K. TENGİRŞEK, s.248.

50 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.260.

borçları konularında Müttefiklerin ısrarcı davranacaklarını belirterek istenilen sonuçların alınması halinde İngiltere'nin de Anadolu'nun boşaltılması için çalışacağını, bunun için de ilk şartın mütarake yapılması olduğunu ileri sürdü⁵¹. Lord Curzon, barış için projesini ortaya koyduktan sonra⁵² Yusuf Kemal Bey, Curzon'a Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin mübadelesi konusunda ne düşündüğünü sordu. Curzon'da bunun imkansız olacağını söyleyince Yusuf Kemal Bey, bu sağlanmadığı müddetçe barışın gelemeyeceği, şeklinde bir cevap verdi⁵³. Bu konu azınlıklarla alakalı idi. Curzon, Türk ordusunun gönüllülerden oluşmasını istiyordu. Buna cevap olarak; ekonomik durumun uygun olmadığını söyledi⁵⁴. Ayrıca Anadolu'nun boşaltılması hususunda; Yusuf Kemal Bey, hemen cevap veremeyeceğini söyledi⁵⁵. Lord Curzon, bu konuda hemen cevap verilmesini istedi. Böylece ilk görüşme sona erdi.

Yusuf Kemal Bey, Lord Curzon ile ikinci görüşmesini 18 Mart 1922'de yaptı⁵⁶. İlk görüşmedeki konular yeniden ele alındı. Üzerinde en çok durulan konu Yunanistan'daki Türklerle, Türkiye'deki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi meselesi idi. Lord Curzon, bu teklife yine sıcak bakmadı⁵⁷. Yusuf Kemal Bey, görüşmede her zaman olduğu gibi yine Misak-ı Milli'yi savundu. Türkiye'ye diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir uygulama yapılmamasını isteyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını istemediklerini söyledi⁵⁸.

Curzon görüşmede, Kars ve Ardahan'ın Ermenistan'a verilmesini istiyordu. Yusuf Kemal Bey ise buraların Rusya'dan geri alındığını ve Ermeni halkın çoğunluğu oluşturmadığını belirtti. Curzon bunun üzerine; "Ermeni sorununun

51 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.346.

52 TBMM GCZ., III, s.176-177.

53 Y.K.TENGİRŞEK, s.253.

54 TBMM GCZ., III, s.177.

55 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.346.

56 Z.SARIHAN, IV, s.327.

57 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.262.

58 Ö.KÜRKÇÜOĞLU, s.225.

konferansta gündeme getirileceğini, Kilikya'nın da Ermeniler için isteneceğini", tehditkâr bir tavırla söyledi⁵⁹. Ayrıca, barışın yapılması için ileri sürdükleri mütareke şartlarının kabul edilmesini de tekrarladı. Yusuf Kemal Bey ise, mütareke için önce Yunanlıların çekilmesi şartını ileri sürdü⁶⁰. Görüşme bu çerçevede içerisinde tamamlandı.

İngiltere ile Ankara Hükümeti arasında Londra Konferansı'ndan beri Dışişleri Bakanları düzeyinde yapılan ilk görüşme olması ve taraflara birbirlerinin görüşlerini dinleme fırsatı vermesi açısından önem taşımakla birlikte, bu buluşma olumlu yeni bir gelişme veya fikrin oluşmasını sağlayamamıştı⁶¹.

Yusuf Kemal Bey'in bu gezisinde, İngiltere'nin Türkiye lehine yumuşadığını gösteren hiç bir işaret yoktu. Anadolu'nun boşaltılması fikri daha önce Fransa'ya, İtalya'ya ve Yunanistan'a önceden bildirilmişti. Şimdi, yeni görünen bir fikir vardı. Kars ve Ardahan'ın Ermenistan'a verilmesi... İngiltere, Türkiye'nin isteklerine olumlu bir tavır takınmamakta idi. Anadolu'nun boşaltılması meselesinin de, zaman kazanmak için ileri sürülmüş bir fikir olduğu daha sonra ortaya çıkacaktı⁶².

Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Türk dış politikası bu oyuna gelmemiş ve Yunanlılar Anadolu'dan tamamen çıkarılmadan ne mütarekenin, ne de barışın mümkün olamayacağı anlaşılmıştı.

Yusuf Kemal Bey, 21 Mart 1922'de Londra'dan ayrıldı ve 22 Mart'ta Paris'e vardı⁶³. Kendisini karşılamaya yine F. Bouillon geldi⁶⁴. Aynı tarihte, Paris Konferansı'nda toplanmıştı. Mütareke ve barış teklifi yapılacaktı. Mütareke teklifinin bir sureti Yusuf Kemal Bey'e verildi. Ankara Heyeti, mütareke teklifinin kabul

59 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.348.

60 TBMM GCZ., III, s.176-179.

61 Ö.KÜRKÇÜOĞLU, s.225.

62 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.348.

63 Z.SARIHAN, IV, s.335.

64 Y.K. TENGİRŞEK, s.255.

olunamayacağı yorumunu yaptı. Aynı zamanda, resmi bir açıklamada da bulunmayacaklarını belirtti⁶⁵.

TBMM Heyeti, barış şartlarının ilânını beklemeden Paris'ten ayrılma kararı alındı. Bu arada Poincare ile Yusuf Kemal Bey bir görüşme yaptı. Fransa ve İtalya mütareke şartlarını kabul etmişti. Yusuf Kemal Bey, görüşmede mütarekenin Ankara'yı tatmin etmeyeceğini söyledi. Görüşmede, Poincare'nin oldukça sıkıntılı olduğunu gözlemledi. Kendisi, İngiltere tarafından tehdit edilmekte idi⁶⁶. Poincare, Türkiye'nin mütarekeyi kabul etmeyeceğini anlamıştı. Görüşmenin sonunda "T.B.M.M'ne benden hürmet götürün cevabı biraz uzatın. Kabul etmezseniz etmeyin, Yalnız ibarelereni mülayim yazın sizi müdafaa edebileyim" dedi⁶⁷.

TBMM Heyeti, Sofya, Burgaz, İnebolu üzerinden⁶⁸, 3 Nisan 1922 tarihinde Ankara'ya döndü⁶⁹.

Yusuf Kemal Bey, gerek Paris'te gerekse dönüş yolunda geçtiği ülkelerin asker ve siyaset adamları ile görüşmüş; onlara Misak-ı Milli'yi anlatmıştı. Avrupa'nın teklif edeceği mütareke ve barış arefesinde bu gezi, Avrupa fikriyatını anlamak için bir vesile olmuştu. Şu da anlaşılmıştı ki; düşman, Anadolu'dan çıkarılmadıkça barış sağlanamaz.

B. İSTANBUL HÜKÜMETİ HARİCİYE NAZIRI AHMET İZZET PAŞA'NIN AVRUPA'DAKİ GİRİŞİMLERİ VE İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN MÜTAREKEYE BAKIŞI

1- Ahmet İzzet Paşa'nın Görevlendirilmesi

Ahmet İzzet Paşa'nın İtilaf Devletleri'nin başkentlerine yapılacağı gezinin sebepleri çeşitlilik göstermektedir; İstanbul Hükümeti'ne göre, bu İtilaf Devletleri'nin

⁶⁵ T.BIYIKLIOĞLU, I, s.428.

⁶⁶ TBMM GCZ., III, s.180; G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.177.

⁶⁷ Y.K.TENGİRŞEK, s.258.

⁶⁸ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.428.

⁶⁹ G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.178.

isteği ile gerçekleşen bir ziyaretti. Vükelâ Meclisi'nin bazı üyeleri de böyle bir gezinin zamanlama açısından gerekli olduğunu düşünüyorlardı. İstanbul'daki Yüksek Komiserler de ileri sürülen iddialara göre Osmanlı Hükümeti'nin temsilcilerine Avrupa'da birtakım siyasi temaslarda bulunmasını faydalı buluyorlardı⁷⁰.

Ahmet İzzet Paşa, yukarıdaki gelişmelerden kabine toplantısında bahsedince⁷¹ Sadrazam ve bazı nazırlar bu davete hemen uyulmasını istemişlerdi. Bu konuda Meclis-i Vükela da da karar çıkartılarak Ahmet İzzet Paşa'nın gezisi kesinleştirilmişti.

Bab-ı Âli, hala kendisini merkezi hükümet olarak görmekte, Ankara Hükümeti'nin de geçici bir harp ve ihtilal idaresi gözü ile bakmakta idi⁷².

İstanbul Hükümeti, Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında, mütareke komisyonu başkanı Ethem Bey, Özel Kalem Müdürü Haydar ve Katip Kadri Beylerden⁷³ oluşan bir heyeti, İtilaf Devletleri başkentlerinde görüşme yapmak üzere 4 Mart 1922 tarihinde yola çıkardı⁷⁴. Ahmet İzzet Paşa, deniz yoluyla hareket eden Ankara Heyeti'nden önce Paris'te bulunmak için, Yunan işgalindeki Edirne üzerinden karayolu ile hareket etti⁷⁵.

İstanbul Hükümeti, aynı tarihlerde Avrupa'da bulunacak TBMM Heyeti ile ahenk içinde bulunma kararı almıştı. Ancak, İstanbul'un bu olaylarda gösterdiği tutumunu Ankara'da hoş karşılanmamış ve İstanbul'un yerilmesine sebep olmuştu⁷⁶.

70 A.İzzet Paşa, II, s.161-162.

71 Özellikle Gn.Pelle'nin, Yunanlıların Avrupa'da kendi lehlerine kamuoyu oluşturmak için çok çalıştıklarını, İstanbul'un yapılacak Paris Konferansı öncesi eli kolu bağlı oturduğunu bununda zararlarına olacağını belirtmesi, kabinede etkili oldu. Bkz.Metin AYIŞIĞI, Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Ankara, 1997, s.253.

72 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.418.

73 M.AYIŞIĞI, s.254.

74 Z.SARIHAN, IV, s.304.

75 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.4128; Kâzım KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1988², s.1043.

76 S.TANSEL, IV, s.123.

2- Ahmet İzzet Paşa'nın Londra Görüşmeleri

8 Mart 1922'de, Ahmet İzzet Paşa, beraberindeki heyetle Paris'e vardı. 9 Mart'ta Londra'ya geçti⁷⁷. 18 Mart'ta, Lord Curzon ile görüştü. İzzet Paşa, Lord Curzon'a Türkiye'nin sadece hür ve bağımsız bir ülke olarak yaşamak istediğini, bunun içinde adalet ve hürriyet talep ettiklerini belirtti⁷⁸. Yabancı ajanslara vermiş olduğu demeçte; gezisinin, İstanbul Hükümeti'nin görüşünü İngilizler'e anlatmak amacıyla yapıldığını söyledi⁷⁹.

İzzet Paşa beyanatında; İstanbul'un müdafaası için şart olan Doğu Trakya'nın Edirne'de dahil olmak üzere Meriç Nehri'ne kadar geri verilmesinin gerektiğini; Anadolu'nun tümüyle Türkiye'ye iadesini; İzmir'in Yunanlılar tarafından tahliyesi ve İstanbul'un her türlü taarruza karşı güvenliğinin temin edilmesi gerektiğini bildirdi⁸⁰.

Halbuki, İngiltere'nin bu teklifleri kabul etmesi imkansızdı. Onlar, barış yapıncaya kadar Yunan ordusunun Anadolu'da bulunmasını istiyorlardı.

15 Mart 1922 tarihinde İngiltere'nin İstanbul'daki Baştercümanı Mr.Ryan, Londra'daki Osmanlı Sefareti'ni ziyaret ederek; Lord Curzon'un hem Ahmet İzzet Paşa'yı hem de Yusuf Kemal Bey'i birlikte kabul edeceğini bildirdi. Ahmet İzzet Paşa bu teklifi kabul etti. Fakat; Yusuf Kemal Bey öneriyi kabul etmedi⁸¹.

16 Mart'ta Ahmet İzzet Paşa, Lord Curzon'la görüştü⁸². Görüşmede azınlık meselesi gündeme geldi. Curzon, azınlıklar hukukunun uygulanmasını istedi. Anadolu'nun tahliye olacağını fakat, İzmir ve çevresinde ayrı bir yönetim benimseneceğini bildirdi. Marmara ve çevresinin kontrolü onlara ait olacaktı. İktisadi kapitülasyonlarda birtakım değişikliklere gidilebileceğini fakat adli kapitülasyonlarda herhangi bir değişiklik yapamayacağını söyledi. Ordunun gönüllü fertlerden

77 A.İzzet Paşa, II, s.164.

78 M.AYIŞIĞI, s.255.

79 Z.SARIHAN, IV, s.318.

80 M.AYIŞIĞI, s.255.

81 Y.K.TENGİRŞEK, s.247.

82 Utkan KOCATÜRK, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi, Ankara, 1988, s.315.

oluşturulmasını istiyordu⁸³. O'na göre barış için yapılacak görüşmelerde olumlu sonuç alınması isteniyorsa, her iki taraf mütarekeyi kabul etmeli ve silahlı çatışmaların başlamayacağını taahhüt eylemeliydi. Curzon, Ahmet İzzet Paşa'ya, Yusuf Kemal Bey ile olan ilişkilerini sorarak, kendilerinin bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını, ordu ve kuvvetin Ankara'nın elinde olduğunu, uygun görüldüğü takdirde her iki temsilciyi birlikte kabul etmek istediğini söyledi⁸⁴.

Lord Curzon, yapılan görüşmede Britanya'nın birçok Müslüman tebası olduğunu ve hepsine sevgi ve saygı hisleri ile yaklaştıklarını da belirtmekten geri kalmadı. İzzet Paşa, Lord Curzon'a İslamiyet hakkındaki düşüncelerinden dolayı teşekkür etti. Ekaliyetlerin durumlarında iyileştirme yapılabileceğini; gönüllü askerlik sistemini kurmaya, Türkiye'nin gücünün yetmeyeceğini, hiç olmazsa bir kaç sene kur'a usulünün uygulanması gerektiğini; Boğazların tarafsızlığının sağlanabileceğini ancak, Yunanlılar bölgede buldukça bunun mümkün olmayacağını ve İstanbul'da emniyet ve huzurun sağlanamayacağını; mütareke hususunda ise İngiltere ile hemfikir olduğunu fakat, İstanbul'un Ankara'ya emir verecek durumda olmadığını ifade etti⁸⁵.

Görüşmeden sonra tarafların bir kez daha bir araya gelmeleri uygun görüldü. 18 Mart 1922, Cumartesi günü üçüncü defa Osmanlı ve İngiliz temsilcileri biraraya geldiler. Görüşme bir çay ziyafeti şeklinde tertiplenmişti. Kendisine bir önceki görüşmede söylediklerinin üzerinde herhangi bir düzeltme yapmaya niyetli olup olmadığı sorulmuş ve Ahmet İzzet Paşa da söylediklerini aynen teyid etmiştir.

Sonuç olarak Ahmet İzzet Paşa problemlerin Paris Konferansı'nda çözüleceği ümidi ile görüşmeden ayrıldı⁸⁶.

83 TBMM GCZ., III, s.176.

84 Y.K.TENGİRŞEK, s.253.

85 A.İzzet Paşa, II, s.423-424.

86 A.İzzet Paşa, II, s.166.

3- Ahmet İzzet Paşa'nın Paris Görüşmeleri

29 Mart 1922'de Londra'daki temaslarını tamamlayan Ahmet İzzet Paşa, Paris'e geldi⁸⁷. Bu günlerde üç büyük devletin temsilcileri de, Doğu sorununu halletmek için Paris'te buluşmuşlardı. Ahmet İzzet Paşa, Franklin Bouillon ve Miralay Mouglin ile görüşmelerde bulundu. Başbakan Poincare ile ancak konferansın bitiminden sonra görüşebildi. Poincare, Paris Konferansı kararlarını Ahmet İzzet Paşa'ya anlatırken, ilerleme kaydedildiğini belirtmiş ve yeni konferansın İstanbul'da toplanabileceğini, bu konuda oldukça iyimser olduğunu anlatmıştı⁸⁸.

Ahmet İzzet Paşa Paris'te, İtalya Dışişleri Bakanı M.Chanzer ve Paris Elçisi Comte Sforza ile de ikili görüşmeler yaptı. Aynı zamanda bu sırada Paris'te bulunan İstanbul'daki Yüksek Komiser Garroni ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzaladı⁸⁹.

Ahmet İzzet Paşa, İtilaf Devletleri'nin Paris'te almış oldukları kararlara cevap verebilmek amacıyla gezisini kısa tutarak, 4 Nisan 1922'de İtalya üzerinden İstanbul'a döndü⁹⁰.

Paris Konferansı öncesi TBMM Avrupa'da daha güçlü olmak için Yusuf Kemal Bey'e, İstanbul'da girişimlerde bulunma yetkisi vermişti. İstanbul Hükümeti, Ankara'nın tekliflerine başta olumlu yaklaşırken, daha sonra tek başına hareket etmeye başlamış ve Ahmet İzzet Paşa'yı, Yusuf Kemal Bey'in gezisi ile aynı tarihlerde Avrupa'nın başkentlerine göndermişti. Gerek Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'da Padişah'ın huzuruna ricacı gibi çıkarılması, gerekse Ahmet İzzet Paşa'nın gezisi Ankara'nın olaya sert bakmasına sebep oldu⁹¹.

87 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.177; Ahmet İzzet Paşa hatıratında, 19 Mart'ta Paris'e geldiğini yazmaktadır. Bkz.Ahmet İzzet Paşa, II, s.170.

88 A.İzzet Paşa, II, s.173.

89 M.AYIŞIĞI, s.257.

90 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.178.

91 E.S.YALÇIN, s.33-34.

Tevfik Paşa bu günlerde vermiş olduğu demeçlerde, Ankara ile aralarında herhangi bir ihtilafın olmadığını belirtmişse de⁹²; İstanbul'un bu hareketi İtilaf Devletleri'nin özellikle İngiltere'nin bir oyunu olarak ortaya çıkmış, Anadolu'nun diplomatik gücünü ikiye bölmüştür.

C- 22-26 MART 1922 TARİHLİ PARİS KONFERANSI VE MÜTAREKENİN GÜNDEME GELMESİ

1- Konferans Hazırlıkları

Sakarya Zaferi'nden sonra başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri, barışın sağlanması için 1922 yılının başlarında yeni bir girişim başlatıyorlardı. İngiltere, herşeye rağmen kendi çıkarları doğrultusunda bir anlaşma imzalamak amacıyla idi. Bunu, Fransa ve İtalya'ya da empoze etmeye kararlı idi⁹³. Böylece, Ankara'ya karşı çözülmeye başlamış olan İtilâf cephesini yeniden diriltmeyi düşünüyordu. Ancak, şartlar eskisi gibi değildi. Çünkü; 1920 yılından beri Ankara Hükümeti, askeri sahada kazandığı başarılarını diplomaside de devam ettirmişti. Gösterilen gayret semeresini vermiş ve Yunan ordusu mağlup duruma düşmüştü. Sovyetler'le ve Fransızlar'la yapılan antlaşmalar, İtilâf Devletleri arasında görüş ayrılıklarının belirginleşmesine sebep olmuştu⁹⁴. Ortaya çıkan gelişmeler, İngiliz Hükümeti'nin durumunu zora sokmuş, muhalefet gittikçe güçlenmeye başlamıştı. Bu şartlar altında İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, kendilerini artık eskisi gibi rahat hissetmiyorlardı⁹⁵.

92 E.S.YALÇIN, s.27.

93 B.ŞİMSİR, Sakarya'dan İzmir'e..., s.345.

94 Kurtuluş Savaşımız, Türkiye Dış Politikasında 50.Yıl, (Haz. Dışişleri Bakanlığı), Ankara, 1973, s.176.

95 David FROMKIN, Barışa Son Veren Barış, 1914-1922, İstanbul, 1994³, s.547.

Yunanistan ise, mali kaynaklarını iyice tüketmişti. Başbakan Gounis'in bu amaçla Londra'ya yaptığı gezi de bir sonuç vermemişti. Gounaris, Curzon'la yaptığı görüşmede para ve silah yardımı olmazsa; Başkomutanlığın, orduları Anadolu'da çekebileceğini söylemişti⁹⁶. Bu itiraf, İngiltere'nin işine gelmiyordu. Barış için Yunanistan Anadolu'da bulunmalı idi. Curzon, ilk aşamada mütarekeyi ciddi ciddi düşünmeye başladı.

Anadolu'daki Milli Hareketi destekleyen İngiliz hükümetini endişelendiren sadece Yunanistan değildi. Hint müslümanları da savaşın tez elden bitirilmesinde taraftardı. Bu amaçla İngiliz hükümetine baskı yapıyorlardı⁹⁷.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, bu gelişmelerin sonucu olarak Sakarya zaferinden üç ay sonra yeni bir konferansın hazırlıklarına başladı. Lord Curzon tarafından kaleme alınan bir muhtıra, 21 Aralık 1921 günü İngiliz kabinesinde onaylanmış ve 30 Aralık'ta Fransa ve İtalya'nın görüşüne sunulmuştu. Muhtıranın içeriğine Fransa ve İtalya'nın itirazları olmuş ve mesele, 22-26 Mart 1922 tarihinde toplanan Paris Konferansı'nda kapsamlı olarak görüşülmüştür.

Doğu Sorunu'nun halli için yeni bir konferansın toplanacağı haberleri üzerine; Yusuf Kemal Bey, konu hakkında bilgi edinmek ve TBMM'nin fikrini anlatmak için Avrupa'ya gönderilmiş fakat ciddi bir sonuç elde edilememişti⁹⁸.

Sözü edilen konferansın 1 Şubat 1922 tarihinde toplanması düşünülmüş fakat, İngiltere ile Fransa arasındaki uzun yazışmalar ve İtalya'daki kabine buhranı buna engel olmuştu⁹⁹.

Sonuçta, 22 Mart 1922'de Paris'te Doğu Sorunu'na bir çıkar yol aramak üzere yeni bir konferans toplandı¹⁰⁰. Ancak bu, nihai bir barış konferansı niteliğinde

⁹⁶ Lord KINROSS, Atatürk, İstanbul, 1988, s.361.

⁹⁷ Ali TÜRKGELE, s.148.

⁹⁸ Sebahattin SELEK, Anadolu İhtilali, II, İstanbul, 1987, s.704.

⁹⁹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.345-346.

¹⁰⁰ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.416. "Barış için ilk adım 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması idi. Daha sonra sırası ile I.İnönü Zaferi'nden sonra 21 Şubat-12 Mart tarihleri arasında Londra Konferansı toplanmıştı. Üçüncü olarak ta, II.İnönü

değildi. Daha sonra toplanması düşünülen asıl barış konferansı için bir ön hazırlıktı. Üç büyüklerin dışişleri bakanları tasarlanan barışın ana çizgilerini hazırlayıp, Türkiye ve Yunanistan'a sunacaklardı. Bu ön şartlar, her iki taraftan kabul edilirse asıl barış konferansı toplanacaktı. Bunun için de Türkiye ve Yunanistan delegeleri çağrılmamıştı¹⁰¹.

Konferans'a resmi bir davet olmasa da, T.B.M.M. Hükümeti'nin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, resmi ve gayr-i resmi görüşmelerde bulunmak için 22 Mart'ta Paris'te bulunmakta ve İngiltere'nin ilgili fikirlerini bilmekteydi¹⁰².

Yusuf Kemal Bey, Konferans'ın arefesinde İngiltere'nin bu çabalarının altında yatan gizli sebebi iyi tesbit etmişti. İngiltere, T.B.M.M'nin ordularının yeni bir saldırısının Yunanistan'ın mahvına sebep olacağını iyi bildiğinden oyalayıcı bir politika izliyordu. Sakarya'dan ancak altı ay sonra konferans ancak toplanabilmişti¹⁰³.

2. Konferansın İlk Toplantısı ve Mütareke Teklifi

22 Mart 1922'de başlayan Konferans'ta Fransa'yı Briand'ın halefi Poincare, İngiltere'yi Lord Curzon, İtalya'yı da Dışişleri Bakanı Schanzer temsil ediyordu¹⁰⁴.

İlk toplantıda Lord Curzon söz alarak; Türk heyetleri ile Londra'da yaptığı görüşmeleri ve Yunan ordusunu Anadolu'da içinde bulunduğu durumu anlattı. Diğer konulara geçmeden, ilk aşamada bir mütareke teklifinin şart olduğunu ileri sürdü. Buna göre önce mütareke yapılacak, daha sonra Anadolu tahliye edilecekti¹⁰⁵.

Zaferi sonrası Haziran 1921'de bir teklif olacak ama buna da Yunanistan yanaşmayacaktı" Bkz. B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.355.

¹⁰¹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.356.

¹⁰² Y.K.TENGİRŞEK, s.256-257.

¹⁰³ Adnan SOFUOĞLU, "Genel Hatları ile BMM'nin Milli Mücadeledeki Rolü", Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Ankara, 1995, s.454

¹⁰⁴ Z.SARIHAN, IV, s.334.

¹⁰⁵ V. AKIN, s.13.

Bu düşünce, Ankara'nın tezine uymamakta idi. Misak-ı Milli'nin gerçekleşmesi için çalışan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, ileri de görüleceği üzere önce tahliye daha sonra barış fikri üzerinde duruyordu. İngilizler ise, Yunanlılar Anadolu'da iken barış konferansı düzenlemek amacıyla idi. Görüşmelere başkanlık eden Poincare' bu teklifi uygun bulmadı O'na göre maddi bir hata yapılmakta idi. Çünkü mütareke teklifini, Ankara ile savaş halinde olan Yunanistan yerine müttefikler yapıyordu. Bu düşünceye Lord Curzon, karşı çıktı¹⁰⁶. Curzon'un ısrarlı davranışları karşısında mütareke şartları üzerinde görüşülerek kabul edilecek kararların, taraflara iletilmesine karar verildi¹⁰⁷.

Mütareke teklifi şu esasları içeriyordu:

- 1- İki taraf birlikleri arasında on kilometrelik askersiz bir alan bırakılacak,
- 2- İki taraf kuvvetleri insan ve savaş gereçleri bakımından takviye edilmeyecek,
- 3- Kuvvetlerin o andaki konumu değiştirilmeyecek,
- 4- Türk Ordusu ve askeri durumu, İtilaf Devletleri'nin komisyonlarının, mürakabe ve teftisine arz edilecek,
- 5- Çarpışmalar üç ay süre ile durdurulacak,
- 6- Barış için bir zemin bulununcaya kadar mütareke üç ayda bir kendiliğinden yenilenecek,
- 7- Taraflardan biri yeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitiminden hiç olmazsa onbeş gün önce karşı tarafa ve İtilaf Devletleri temsilcilerine durumu bildirecekti¹⁰⁸.

İtilaf Devletleri mütareke ve daha sonra barış taslağı üzerinde çalışırken, askeri danışmanların da görüşlerinden faydalandılar. Mareşal Foch ve General Harington'un bu tekliflerin hazırlanmasında büyük katkıları oldu¹⁰⁹.

106 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.356.

107 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.177.

108 K.ATATÜRK, s.438.

109 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.257.

Mütareke yapılması fikri, İngiltere'den çıkmıştı ve maksatlı bir plandı. İngiltere'nin bu hareketinin altında belli başlı üç sebep vardı:

- 1- Türkiye'nin yakında Yunanistan'a başarılı bir taarruzda bulunması ihtimali,
- 2- Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinin iyi bir şekilde gelişmesi,
- 3- Türkiye'nin Musul'a karşı askeri bir harekât yapma ihtimali ¹¹⁰.

Mütareke teklifi, bir oyalama taktiğinden başka birşey değildi. Boşaltma teklifinin hiçbir garantisi yoktu, ne zaman gerçekleştirileceği de belli değildi. Sakarya'dan sonra askeri insiyatif Türklerin eline geçmişti. İngiliz askeri otoriteleri bu durumu İngiliz kabinesine bildirmişlerdi. Tekrar savaş başlarsa bu Yunanlıların zararına olacaktı¹¹¹. Zaten Yunanlıların, Anadolu'da içine düştükleri kötü durumdan kendilerini kurtaracak olan bu ateşkes antlaşmasını kabul edecekleri belli idi¹¹².

Mütareke teklifi, o sırada Paris'te bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e hususi surette verilmişti. Fakat, resmi başvuruyu İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler aracılığı ile Ankara'ya bildireceklerdi. Mütareke teklifi üç yüksek komiserin imzası ile, 23.3.1922 tarihinde Ankara'ya gönderildi¹¹³. Aynı şekilde İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanı mütareke teklifine ait notayı Yunanistan Dışişleri Bakanları, Baltacis'e iletiler¹¹⁴. Yunanistan, bu teklife 25 Mart 1922 tarihinde olumlu cevap verdi. Cevap sırası T.B.M.M. hükümetine gelmişti¹¹⁵.

110 Cemil KUTLU-Hasan GEYİKOĞLU, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Erzurum, 1991, s.236.

111 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.367.

112 S.TANSEL, IV, s.130.

113 K.KARABEKİR, s.1052.

114 H.T.V.D, S.65, (Eylül 1968), V. No: 1455.

115 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.177.

3. Türk Tarafının Mütareke Teklifine Verdiği Cevap

22 Mart 1922'de Paris Konferansı'nda hazırlanan mütareke şartları, İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler aracılığı ile (Pelle, Roumbold, Garoni) bir nota şeklinde Osmanlı Hariciye Nezareti'ne iletildi¹¹⁶.

T.B.M.M.'nin İstanbul'daki temsilciliğinde çalışan ve Hilal-i Ahmer'de görevli olan Dr.Reşat Hikmet Bey'e de, Yüksek Komiserliklerin Baştercümanları aracılığı ile notanın bir sureti verildi. Cevabın süratli bir şekilde verilmesi ümidini taşıdıkları söylendi¹¹⁷.

Dışişleri Bakan Vekili Celal (Bayar) Bey, gece İstanbul'dan alınan telgrafı Akşehir'de denetlemelerden bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi¹¹⁸.

Mütareke şartları aynı zamanda o dönemde Vekiller Heyeti Başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından Meclis'in 24.3.1922 tarihli gizli oturumunda tartışmaya açıldı. Mütarekenin askeri bir mesele olduğunu, onun için Başkomutan'ın fikrinin alınacağını; verilecek kararın Meclis'in görüşleri ile örtüşmesi için konuyu meclise getirdiklerini bildirdi. Görüşmelerden alınacak sonuca, Vekiller Heyeti'nden bir kaç yetkili kişinin katılımı ile Başkomutan'la bir görüşme yapılacağı; ortaya çıkacak sonucun yeniden Meclis'e getirilerek kesin cevabın verileceği söylendi¹¹⁹.

Mustafa Kemal Paşa, mütareke teklifinin içeriğini inceledikten sonra, 24 Mart'ta Vekiller Heyeti Başkanlığı'na şu cevabı verdi; "Esas itibarıyla, İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları'nın ortaklaşa yaptıkları mütareke teklifini kabul etmemek veya herhangi bir şekilde bu teklife yanaşılmıyor ve güven gösterilmiyor hissini verecek gibi davranmak doğru değildir, aksine mütareke teklifini iyi karşılamak gerekir. Bundan dolayı vereceğimiz karşılık olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilaf Devletleri'nde iyi niyet yoksa, olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Yalnız biz, onların ileri sürdüğü şartları kabul edemeyeceğimizden karşı şartlar ileri

¹¹⁶ Cahit KAYRA, Sevr Dosyası, İstanbul, 1997, s.108; TBMM GCZ. III, s.117.

¹¹⁷ TBMM GCZ., III, s.121.

¹¹⁸ K.ATATÜRK, s.438.

¹¹⁹ TBMM GCZ., III, s.117.

süreceğiz"¹²⁰, diyor ve Mütareke süresince orduların ihtiyaçlarının temin edilemeyeceği ve askeri ulaştırmanın yapılamayacağı ile alakalı maddenin kabul edilemeyeceğini; azınlıklarla ilgili komisyonlar kurulmasının da sakıncalı olabileceğini belirterek¹²¹; ordunun hazırlıklarına devam etmesi gerektiğini ve yabancı kontrol subaylarının orduya sokulmayacağını, mütareke ile boşaltmanın aynı zamanda başlamasının en önemli şart olduğunu söyledi. Bu esaslara göre Vekiller Heyeti'nin hazırladığı cevapta bazı farklılıklar gören Mustafa Kemal Paşa kurulu Sivrihisar'a davet ederek, verilecek cevaba son şeklini verdi¹²².

Bu sırada Paris'ten barış teklifleri ile alakalı ikinci nota geldi. T.B.M.M. bu günlerde mütareke teklifine verilecek cevap üzerinde çalışmakta idi¹²³. Anadolu'da görev yapan kumandanlar da mütareke teklifi ile ilgili olarak T.B.M.M.'ne çektikleri telgraflarla fikirlerini açıklamaktaydılar. Kâzım Karabekir'in Sarıkamış'tan 26 Mart'ta çekmiş olduğu telgrafta; mütareke teklifini öğrendikten sonra üzerinde inceleme yaptığını ve lehimize faydalanılacak bir takım noktalar bulunduğunu belirtti. Kâzım Karabekir'e göre; 1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin tanınması, 2- Türkiye'nin Anadolu üzerindeki hukuku, 3- Yunan mezâlimi konuları; Türkiye'nin iddialarını desteklemekte idi. Çekindiği noktalar ise İtilâf Devletleri memurlarının Türk ordusunu kontrolü ve Yunanistan lehine faaliyetler gösterilmesi idi¹²⁴.

İsmet Paşa ise, mütareke teklifinin kendisine ulaşmasından sonra, kendisine bağlı olan ordu kumandanlıklarına çekmiş olduğu telgrafta; Yunanlıların Mütareke teklifinden istifade ederek propaganda yapabileceklerini, böylece cephede kendi açılarından bir huzur ortamı sağlamaya çalışabileceklerini bunun engellenmesi için faaliyette bulunulmasını istedi¹²⁵.

120 K.ATATÜRK, s.439.

121 Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi, Kısım 6, Kitap 1, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz, (10 Ekim 1921, 31 Temmuz 1922), Ankara, 1994, s.147.

122 Fahri BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.392.

123 Z.SARIHAN, IV, s.343.

124 K.KARABEKİR, s.1052.

125 H.T.V.D. S.65 (Eylül 1968), V.No: 1459.

Mütarekeye Türk basını da büyük ilgi gösterir. 27 Mart 1922 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlanan makalede, mütareke teklifinin arkasında gizli ve yıkıcı maksatlar bulunduğu, Yunan süngüleriyle kabul ettirilmeyen esaret zincirlerinin mütareke vesilesi ile kabul ettirmek istendiği yazılıyordu. Yeni Gün gazetesi ise, Şark meselesi ele alınarak dünyanın yıkamadığı Türk gücünü, Garplılar'ın hile ile devirmek istedikleri belirtilmekte idi¹²⁶.

İtilâf Devletleri'ndeki kamuoyunun büyük bir kısmı, Mustafa Kemal'i haklı bulmakta idi. Kut'ül-Âmare'de savaştan General Thowsend, mütareke teklifine göre; Yunanlıların üç ay yerlerinde kalacaklarını, sonra da burada kalmayı sürdürmek isteyebileceklerini, böyle bir teklifi Mustafa Kemal'in de kabul edemeyeceğini söylüyordu¹²⁷.

Mustafa Kemal Paşa, kamuoyunda yapılan tartışmalarla da bu mütareke teklifinin kabul edilmeyeceğini anlamıştı. Sivrihisar'da teklife verilecek cevap hazırlandı. Buna göre; mütareke ilke olarak kabul ediliyordu. Fakat temel şart, mütareke ile birlikte Anadolu'nun boşaltılması işine hemen başlanması gerekli idi. Mütareke süresinin, Anadolu'nun boşaltılma süresi olan dört aydan ibaret olması; boşaltma işi bittiği zaman barışla ilgili ön görüşmeler de bitmiş olursa, mütarekenin kendiliğinden üç ay daha uzaması, kabul ediliyordu¹²⁸.

Verilecek cevap, Meclis'in 1.4.1922 tarihli toplantısında görüşülmeye başlandı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarla mütarekenin kabul edilmemesi istendi¹²⁹.

4.4.1922 tarihinde mütareke teklifine verilecek cevabi notanın müsveddesi Meclis'in görüşlerine sunuldu. Anadolu'nun boşaltılmasının uygulanma tarzı konusunda da şu görüş ileri sürüldü: Mütarekenin yürürlüğü girişinden başlayarak ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar kesimi ve anlaşma süresi olan

¹²⁶ H.T.V.D. S.65, (Eylül 1968), V.No: 1460.

¹²⁷ F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.393.

¹²⁸ K.ATATÜRK, s.441.

¹²⁹ TBMM GCZ., I/XVIII, s.437-438.

dört ay içinde İzmir'de dahil olmak üzere, işgal altındaki bütün Türk topraklarının boşaltılması istenilmekte idi. Notanın altında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in imzası bulunuyordu¹³⁰. Cevabi nota, Meclis'te çoğunlukla kabul edilerek 5 Nisan 1922 tarihinde İstanbul'daki Hamid (Hasancan) Bey aracılığı ile İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'a verildi¹³¹.

İstanbul Hükümeti de üçler konferansının sulh tekliflerine, 8 Nisan 1922 tarihinde cevap verdi. Bu notada Anadolu'nun mümkün olduğu kadar süratle tahliye edilmesi, fakat bir ihtiyatı tedbir olarak Yunan kuvvetlerinin Trakya'ya nakledilmesine ve orada toplanmasına izin verilmemesi isteniyordu¹³².

İstanbul Hükümeti, Konferans'ın Batı Avrupa şehirlerinden birinde toplanmasını rica ediyordu. Bunun sebebi ise Konferans'ın İstanbul'da toplanması halinde Ankara delegelerinin gelemecekleri düşüncesi idi¹³³.

Ahmet İzzet Paşa İstanbul'un cevabını, 8 Nisan 1922'de Rumbold'a verdi¹³⁴.

İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları T.B.M.M Hükümeti'nin 5 Nisan 1922 tarihli notasına, 15 Nisan'da olumsuz cevap verdiler¹³⁵. İtilâf Devletleri bu notalarında; mütareke imzalanır imzalanmaz Anadolu'nun boşaltılmasına başlanamayacağını; boşaltmaya başlanabilmesi için Ankara Hükümeti'nin barış şartlarını tamamen kabul etmesi gerektiğini, belirtiyorlardı. Onlara göre; Anadolu'nun erken boşaltılmasına Yunanistan itiraz edebilirdi. Yunanistan'ın Anadolu'dan Trakya'ya asker kaydırmasına engel olunamazdı¹³⁶.

İtilâf Devletleri'nin olumsuz cevabına rağmen, T.B.M.M.Hükümeti'ne de barış yanlısı tavrını sürdürdü. 22 Nisan 1922 tarihinde Meclis'te yapılan gizli oturumda

130 TBMM GCZ. I/XVIII, s.518-519.

131 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.178. Hamid Hasancan hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Fethi TEVETOĞLU, "Kızılâyıcı Hamid Bey", A.A.M.D. III, S.9, (Temmuz 1987), s.681-690.

132 M.AYIŞIĞI, s.258.

133 Ahmet İzzet Paşa, II, s.174.

134 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.178.

135 S. TANSEL, IV, s.132.

136 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.375-376.

yeni bir nota taslağı çoğunlukla kabul edildi¹³⁷. Buna göre mütareke konusunda anlaşmaya varılmasa bile barış görüşmelerini geciktirmenin uygun olmayacağı bildirildi ve İzmit'te bir konferans toplanması teklif edildi¹³⁸.

Ankara Hükümeti'nin 22 Nisan 1922 tarihli notası Lord Curzon'un ve İngiliz diplomasisinin gerçek niyetlerini anlamaya yaradı. Lord Curzon, Ankara Hükümeti'ni oyalamak ve Anadolu'daki çıkmaz durumu sürdürmek amacıyla idi. "Mütareke ve barış şartları Türklere tamamen empoze edilmedikçe, Anadolu'da bir tek Yunan askerinin bile geri çekilmesi söz konusu olmayacaktı"¹³⁹.

Karşılıklı notalar yine İstanbul Temsilcisi Hamid Bey aracılığı ile ulaştırılıyordu. Kızılaycı Hamid Bey, 23 Nisan'da Mustafa Kemal'in İzmit'e gelip sorunları hemen karara bağlayacağını bildirmişti. Ancak, İngiltere kendi önerdiği şartları gözardı edileceği, böyle bir toplantıya yanaşmamıştı¹⁴⁰.

Anlaşılacağı üzere; Mart ayında başlayan yazışmalar bir türlü olumlu bir sonuca ulaşamadı. Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli'yi tehdit edecek herhangi bir anlaşmaya yanaşmamakta idi. Ancak, Avrupa'ya barış mesajları vermekten de geri kalmamakta idi. İngiltere ise, hala Anadolu'da kendi çıkarlarını koruyacak bir düzeni peşinde idi. Sonucu, Türk askerinin süngüsü belirleyecekti.

4. Konferans'ta Görüşülen Diğer Konular ve Türk Tarafına Yapılan Barış Teklifi

Konferans, sadece mütareke teklifi yapmak için toplanmamıştı. Barışı yeniden kurmak ve "Küçük Asya"yı can ve mal zayıatına sebebiyet vermeden boşaltmak amacıyla, üçler konferansı görüşmelerine devam etti¹⁴¹.

¹³⁷ TBMM GCZ., III, s.286.

¹³⁸ K.ATATÜRK, s.442.

¹³⁹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.380.

¹⁴⁰ Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi, II, Ankara, 1992, s.264.

¹⁴¹ TBMM GCZ., III, s.117.

İlk gün görüşmelerinde, İzmir konusu da gündeme geldi. Bu konuda ileri sürülen görüş Lord Curzon'un Aralık ayında hazırladığı muhtıraya dayanıyordu. Bölgeye bir çeşit muhtariyet tanınmalı idi. Curzon buna "özel rejim", demekte idi. Poincore, bu teklife karşı çıktı. İzmir için geçerli olan durumun Edirne için de geçerli olması gerektiğini söyledi. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, Türkiye'yi nüfus bölgelerine bölen üçlü antlaşmanın İtalya için hayati önem taşıdığını ve bu konuda ısrarlı olacaklarını belirtti¹⁴².

23 Mart'ta iki konu üzerinde duruldu: Anadolu'nun boşaltılması ve azınlıklar. Poincare, Anadolu'nun boşaltılmasına hazır olunduğunun açıklanmasını istedi. Fransız ve İngiliz sömürgelerindeki Müslümanları tatmin etmek için bunun gerekli olduğunu söyledi. Azınlıklar meselesini ise, Lord Curzon ortaya attı. Sevr projesine göre daha kapalı bir ifade kullanılmasına karar verildi. Çukurova'da Ermenilere Yurt verilmesini isteyen Curzon, bu konuda yalnız kaldı¹⁴³.

24 Mart'ta yapılan görüşmelerden Fransa, Asuriler ve Keldaniler konusunu gündeme getirmek istedi. İngiltere bu konuya itibar etmedi¹⁴⁴. Aynı gün, Trakya meselesi tartışmaya açıldı. Bu konuda, İngiliz ve Fransız Dışişleri arasında görüş ayrılıkları vardı. Fransa, kalıcı bir barışın temin edilebilmesi için, bölgenin tamamen askerden arındırılmasını istedi. Fransa'nın Ocak 1922 tekliflerine göre; bu sınır, Topmansu, Meriç, Kuleliburgaz, Tekfurdağı hattı idi. Şimdi ise, Midye-Enez hattı önerilmekte idi. Buna göre; Edirne, Yunanistan'da kalıyordu. İngiltere ise, Aralık 1921 görüşlerinde ısrar etmekte idi. İngilizlere göre en güvenilir sınır Çatalca hattı idi. Bu sınır Türkler tarafından tehlikeli bulunarak, Midye-Tekfurdağı hattı önerildi. Görüşmelerde; askeri uzmanların fikirlerine de danışılmakta idi¹⁴⁵.

142 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.357-358.

143 Z.SARIHAN, IV, s.337.

144 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.360.

145 V.AKIN, s.14.

Lord Curzon ayrıca, Yunanlıların İstanbul'a yönelik emellerine set çekilmesine taraftar değildi. Böyle bir durumda Yunanistan'ın savaşa devam edebileceğini de iddia etmekte idi. Fransa bu fikre karşı çıktı¹⁴⁶.

25 Mart'ta Edirne'nin, Tekirdağ ve Kırklareli'nin Yunanistan'a mı yoksa Türkiye'ye mi verileceği tartışıldı. Uzmanlar tarafından kabul edilen sınır, Gelibolu'nun doğusundaki Ganos (Gaziköy) yakınlarından, Tekfurdağı'nın batısından Kırkkilise ve Babaeski kasabalarından Istrancalara uzanıyordu¹⁴⁷.

Curzon, bu teklife itiraz etti. Tekfurdağı, Babaeski ve Kırkkilise'nin Yunanistan'a bırakılmasını istedi. Şayet Tekfurdağı Türkiye'ye bırakılacaksa; limandan, Yunanistan'ın da faydalanmasını istedi¹⁴⁸.

Görüşmelerde mali konulara da değinildi. Uzmanlar Sevres Antlaşması ile öngörölmüş olan komisyonların kaldırılması fikrini tartıştılar. İtalya, kendi çıkarlarına zarar gelmemesi şartı ile Sevres'in mali hükümlerinin dğeiştirilebileceği fikrini beyan etti¹⁴⁹.

Taraflar, Doğu Trakya'nın silahdan arındırılması hususunda anlaşmışlardı. Buna göre; Trakya'da Ege adaları, Helles Burnu'nda Meriç nehri ağzına ve Edirne merkez olmak üzere Tunca nehrine ulaşan, takiben Bulgar sınırına kadar uzanan 20 km'lik saha ile Karadeniz kıyısındaki İstanbul Boğazı çevresi askerden arındırılacaktı. İtilâf Devletleri böylece Boğazlara egemen olmak istiyorlardı¹⁵⁰.

Konferans; 26 Mart'ta askeri meseleler, Trakya ile Yunanistan arasında yapılacak barışın yeri ve her iki tarafa sunulacak bildiri metni üzerinde yapılan tartışmalara sahne oldu. Fransa Dışişleri Bakanı'nın isteği üzerine Edirne için İzmir'de kurulması düşünölen statü kabul edildi. Barış konferansının yapılacağı yer için Lord Curzon, İstanbul'u; Poincare ise Bursa'yı teklif etti. Ancak, bu konuda

¹⁴⁶ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.361.

¹⁴⁷ V.AKIN, s.14.

¹⁴⁸ Z.SARIHAN, IV, s.341.

¹⁴⁹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.363.

¹⁵⁰ V.AKIN, s.15.

şimdilik herhangi bir açıklama yapılmamasına karar verilerek görüşmelere son verildi¹⁵¹.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, mütareke teklifine vereceği cevabî notayı görüşürken; Müttefikler, 26 Mart 1922'de ikinci bir nota ile barış tekliflerini ilettiler¹⁵².

Bu tekliflerin ana hatları şunlardı:

"Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu maksatla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılması;

Boğazların serbestliğini sağlamak üzere Gelibolu yarımadasında ve Boğazların çevresinde askerden arındırılmış bir bölgenin oluşturulması;

Trakya sınırının Tekirdağ bize, Kırklareli, Babaeski ve Edirne'yi Yunanlılara bırakacak şekilde tesbiti;

Türkiye'de kalacak olan İzmir'in Rumlarına ve Yunanistan'da kalacak olan Edirne'nin Türklerine, bu şehirlerin yönetimine adaletli bir şekilde katılabilmelerini sağlamak üzere uygun bir yönetimin kararlaştırılması;

Barış yapılır yapılmaz İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce boşaltılması;

Sevres projesi ile elli bin kişi olarak tesbit edilen Türk silahlı kuvvetlerinin seksenbeşbine çıkarılması ve Sevres projesinde olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması;

Sevres projesindeki mali komisyonun kaldırılması dışında, İtilaf Devletleri'nin iktisadi çıkarlarının gözetilmesi, dış borçların ve bize yükletilecek savaş tazminatının ödenmesinin sağlanması için Türk hakimiyeti ile bağdaşabilecek bir yönetimin tayini,

Adli ve iktisadi kapitülasyonlarda değişiklik yapılmak üzere bir komisyonun kurulması"¹⁵³.

Yapılan teklifler, gerçekte Sevres Antlaşması'nın çok az değiştirilmiş hali idi. Türk milleti, bu hükümleri ordusunun daha yeni yeni teşkilatlanmaya başladığı sırada

¹⁵¹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.363.

¹⁵² G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.177.

¹⁵³ K.ATATÜRK, s.440-441; TBMM GCZ., III, s.165-168; A. TÜRKGELDİ, s.147.

dahi kabul edilemez bulmuştu. Tek kurtuluş çaresinin silaha sarılmak olduğu kanısı Meclis'teki ılımlı insanlarda dahi yer etmişti. Gerek mütareke, gerekse barış teklifi realist değildi¹⁵⁴.

Bu teşebbüsleri ile İtilaf Devletleri milli mücadelenin gücünü yok ederek Türk milletini esarete düşürmeğe çalışmaktaydılar. Bu ne ilk ne de sondu. Olaylara son noktayı Mustafa Kemal'in kişiliğinde Türk milleti koyacaktı.

D- FETHİ BEY'İN AVRUPA GEZİSİ VE MÜTAREKE TARTIŞMALARI

1- Fethi Bey'in Görevlendirilmesi

Paris Konferansı çerçevesinde Müttefiklerin önerdikleri mütareke ve barış teklifleri sonuç vermemişti. Yunanlılar ise, bu dönemde İtilâf Devletleri'nden yana isteklerde bulunmakta idiler. Ortaya çıkan gelişmeler, İngiltere ile Fransa arasında bir takım problemlerin varlığına işaret etmekte idi¹⁵⁵.

Müttefiklerin arası Sakarya Savaşı sonrası iyiden iyiye bozulmaya yüz tutmuştu. Bir takım politikacılar ve yabancı basının bir kesimi 1922 yılının yaz ayları başlarından itibaren başında Yunanlıların Anadolu'dan çekilmesi yönündeki baskılarını artırmaya başlamışlardı¹⁵⁶. Bu atmosfer içerisinde Başkumandanlık bir taraftan orduyu Büyük Taarruz için hazırlarken; öte yandan Hükümet de, İtilâf Devletleri'nin durumunu ve TBMM'ne karşı tutumlarını öğrenmek istiyordu. Bilindiği üzere Hükümet, 1922 Mart ayında da aynı amaçla Yusuf Kemal Bey'i Avrupa'ya göndermişti¹⁵⁷. Büyük Taarruz öncesi de, böyle bir diplomatik girişime

154 T.İ.H. II/6-1, s.149.

155 Ş.TURAN, II, s.265.

156 Kâzım ÖZALP, Milli Mücadele, I, Ankara, 1988, s.230.

157 T.İ.H., II/6-1, s.234.

yine ihtiyaç vardı. Bu aynı zamanda askeri harekâtın Yunanlılardan gizli tutulmasına da faydalı olabilirdi¹⁵⁸.

Anlaşılacağı üzere Ankara, hâlâ barış çarelerinden vazgeçmiş değildi. Dahiliye Vekili Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda yeni girişimlerde bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilecekti¹⁵⁹.

Fethi Bey'in gezisi sırasında yapacağı görüşmeler, resmi bir nitelik taşımamakta idi. Ferdi bazda birtakım girişimler olarak düşünölmekte idi¹⁶⁰. Bu düşünce ile, 3 Temmuz 1922 tarihinde sağlık sorunları öne sürölerek Fethi Bey'in Dahiliye Vekâleti'nden iki ay süre ile ayrılması uygun göröldü¹⁶¹. Yerine, vekâleten Ata Bey, oybirliği ile 10 Temmuz'da getirildi¹⁶².

Müttefik başkentlerine yapılacak gezi görünüşte bir barış girişimi idi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi birtakım gizli amaçlar, bu gezinin tertiplenmesinde etkili olmuştu. Buna göre; Dahiliye Vekili Fethi Bey, Londra'ya gidecek ve İngilizlerle T.B.M.M. Hükümeti'nin ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde görüş belirtecek ve temaslar yapacaktı. Avrupa basını ile de yakın ilişki kurulmaya çalışılacaktı. Mustafa Kemal Paşa, yaklaşmakta olan Büyük Taarruzun tarihini henüz belirlememişti. Fethi Bey'den istediği Eylül'ün ortalarına kadar barış çalışmalarına devam etmesiydi. Böylece Batı ve Yunanlılar, yakında taarruza geçileceğini tahmin edemeyeceklerdi¹⁶³.

Fethi Bey, T.B.M.M.'ne sağlık sorunları sebebiyle Avrupa'ya gideceğini söyledi ise de; Ankara basını, olayı diplomasi boyutları içerisinde yorumladı¹⁶⁴. Vekiller Heyeti'ndeki birçok üye de, gezinin gizli sebebini bilmemekte idi. Fethi Bey'in sağlık

¹⁵⁸ Osman OKYAR-Mehmet SEYİTDANLIOĞLU, Fethi OKYAR'ın Anıları, Ankara, 1997, s.27.

¹⁵⁹ TBMM GCZ. XXIII, s.265.

¹⁶⁰ Ş.TURAN, II, s.265.

¹⁶¹ TBMM GCZ., XXI, s.242.

¹⁶² TBMM GCZ., XXI, s.349.

¹⁶³ O.OKYAR-M.SEYİTDANLIOĞLU, s.27.

¹⁶⁴ Fethi OKYAR, Üç Devirde Bir Adam, (Yay.Haz.Cemal KUTAY), İstanbul, 1980, s.301.

sorunları ile alakalı olarak Ankara'dan ayrılması Meclis'te herhangi bir tartışmaya sebep olmamıştı¹⁶⁵.

Fethi Bey, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 5 Temmuz* 1922 tarihinde Ankara'dan ayrıldı¹⁶⁶.

2. Paris ve Londra'daki Faaliyetleri

Fethi Bey, ilk olarak Roma'da İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer'le görüştü. Akdeniz ve Ege'de Yunan genişlemesini istemeyen İtalya, Anadolu yanlısı bir politika izlemekte idi. Görüşmede Fethi Bey, barış yanlısı bir politika takip ettiklerini savaş istemediklerini, milli çıkarlar doğrultusunda onurlu her barış teklifini kabul edebileceklerini söyledi. Schanzer ise; "Sizi tatmin edecek bir sulh için ne Paris, ne de Londra'ya güvenin, zaman kazanmaya çalışıyorlar"¹⁶⁷, diyerek Fethi Bey'i uyarmakta idi.

Schanzer'in Fransa'yı da İngiltere ile aynı kefedeki tartması politik çekişmelerden ileri gelmekte idi. İtalya, adı geçen iki ülkeden gerek I. Dünya Savaşı sırasında gerekse, daha sonraki dönemlerde çıkarlarını tehdit edecek tavır ve davranışlar görmüştü. Fakat, Milli Mücadele'ye başından itibaren gizli destek sağlamış ve iki taraf arasında önemli bir olay olmadan Anadolu'dan çekilmiştir.

Schanzer tarafından Fethi Bey'e yapılan ikâz, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesi ile de örtüşmekte idi.

Fethi Bey, 18 Temmuz'da Marsilya'ya vardı¹⁶⁸. Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincare ile 23 Temmuz 1922 tarihinde görüşme imkânı bulabildi¹⁶⁹.

¹⁶⁵ TBMM ZC., I/XXI, s.242.

* Zeki SARIHAN, Fethi Bey'in Ankara'dan ayrılışını 7 Temmuz olarak kaydetmektedir. Bkz. Z.SARIHAN, IV, s.514.

¹⁶⁶ K.ÖZALP, I, s.230.

¹⁶⁷ F.OKYAR, Üç Devirde Bir..., s.301.

¹⁶⁸ S.TANSEL, IV, s.157.

¹⁶⁹ G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.186.

Görüşmede, Fethi Bey'in dışında T.B.M.M'nin Paris temsilcisi Ferit Bey'de hazır bulundu. 1922 Mart ayından teklif olunan mütareke ve barış teklifleri görüşmenin ana temasını oluşturmakta idi. Fransa'da İtalya gibi, ortaya çıkan gelişmelerin memnun değildi. İngiltere'nin Almanya politikası, uzun zamandır Fransa'yı huzursuz ediyordu. Yakında yapılacak (15 Ağustos) Londra Görüşmeleri, Fransa'yı iyice Türkiye yanlısı kılacaktı¹⁷⁰.

Fethi Bey, Ponicare ile görüşmesinden sonra vermiş olduğu beyanatta; "Bütün halk tabakalarından tek bir zihniyet var. O da; düşmanın anavatandan çıkarılmasıdır. Muzaffer olacağız. Fakat kan dökmek için her türlü siyasi müzakereden çekinmeyeceğiz. Paris ve Roma Hükümetlerine şahsi yardımlarından dolayı borçluyuz. Şahsi müzakereye ihtiyaç duyularak izinli geldim, fakat gezimden yararlanarak bulunduğum şehirlerde milli taleplerimizi kabul ettirmek için siyasi ricalle görüşmekten geri durmayacağım"¹⁷¹, diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verdiği görevi yani basın aracılığı ile birtakım kesimlere mesaj göndermeyi de, ihmal etmiyordu.

Fethi Bey, gezisinin Fransa bölümünü tamamladıktan sonra, 29 Temmuz'da Paris'ten Londra'ya doğru hareket etti¹⁷². Böylece gezisinin en zor bölümü başlıyordu.

Fethi Bey, 3 Ağustos 1922'de Londra'ya vardı¹⁷³. Gazetecileri, kaldığı otele davet ederek bir basın toplantısı yaptı. Konuşmasında; İngiliz Hükümetini eleştirerek, Ankara'nın barış yanlısı bir politika izlediğini ifade etti¹⁷⁴.

Fethi Bey, İngiltere'de Curzon ve Lloyd George ile görüşmek niyetinde idi. Fakat, İngiliz Hükümeti'nin T.B.M.M.'ne karşı sergilediği art niyetli tavırdan

¹⁷⁰ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, 1992, s.162.

¹⁷¹ G.JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile, s.232; Z.SARIHAN, IV, s.542.

¹⁷² Z.SARIHAN, IV, s.555.

¹⁷³ G.JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile..., s.232.

¹⁷⁴ F.OKYAR, Üç Devirde Bir..., s.303.

dolayı, bu istek gerçekleşmeyecekti¹⁷⁵. Daha sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada; Ali Fethi Bey'in Mustafa Kemal tarafından özel bir görevle gönderildiğini bilmediği, gerçekte onun Dışişleri Bakanı bile olmadığı özürünü öne sürüyordu¹⁷⁶.

Ali Fethi Bey, İngiliz lordlarından Long ile 11 Ağustos tarihinde yapmış olduğu görüşmede¹⁷⁷; Boğazlar'ın tümüyle askerden arındırılmasını; geçiş serbestliğini, azınlıkların korunması için bir proje hazırlanmasını; Trakya'daki Yunan sınırının Edirne'den Meriç'e çekilmesinin gerekliliğini ileri sürdü¹⁷⁸. Long, görüşmeyi olumlu bularak Lord Curzon'a iletti. Curzon, Fethi Bey'in yetkisiz olduğunu öne sürerek dikkate almadı¹⁷⁹. Fethi Bey, 14 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı W.Tyrell ve yardımcısı Lindsay, tarafından kabul edildi ve Londra'ya barış havasını yakalamak için geldiğini söyledi. Lord Long'a söylediklerini aynen tekrarladı¹⁸⁰. Fakat, görüşmeden bir sonuç çıkmadı.

İngiltere, Fethi Bey'e diplomatik kuralların boyutları dışında davranışlarda bulunmuştu. İngiliz politikasında, 1922 yılı Ağustos ayı itibariyle herhangi bir değişiklik gözlemlenemiyordu. Lloyd George fikirlerinden vazgeçmiş değildi. Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmada; "Ben, Yunan ordusu kadar ileri gitmiş bir ordu bilmiyorum. Yunanlıların bu ilerleyişleri çok cüretkârane ve cesurane bir harekettir. Onlar bütün meydan savaşlarında üstünlüklerini isbat ettiler" diyerek Anadolu hakkındaki düşüncelerinden vazgeçmediğini ifade ediyordu¹⁸¹.

175 Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Ankara, 1969, s.48; Peyâm-ı Sabah, 11 Ağustos 1922, No:11852, s.1.

176 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.263; Peyâm-ı Sabah, 12 Ağustos 1922, No: 11853, s.1.

177 Z.SARIHAN, IV, s.575.

178 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.263.

179 S.R. SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.264.

180 G.JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile..., s.233.

181 Aptulihat AKŞİN, Atatürk'ün Dış Politikası İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991, s.103; B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919,1938), IV, Ankara, 1984, s.326.

Mustafa Kemal Paşa, son gelişmeleri şöyle değerlendirmekte idi: "Fethi Bey'in Londra'daki suret-i kabülü ve o günlerde parlamento kürsüsünden verdiği nutuk¹⁸² gösteriyordu ki, bütün bu teşebbüslerimiz mâkus bir mahiyette cereyan etmişti. İnsaniyet icabı yaptığımız bu girişime İngiliz Hükümeti'nin verdiği mana, barış girişimimizin bizim kuvvetsizliğimize yorumlanması idi. Zannederlerdi ki ordumuz yerinden kıpırdamayacak durumdadır"¹⁸³.

Mustafa Kemal Paşa Fethi Bey'in gezisinden istediği sonucu elde etmişti. Büyük bir sır gibi sakladığımız taarruz harekâtını İngiltere beklememekte idi. Mütareke ve barış şartları onların diktesi ile değil bizim istediğimiz şekilde eşit şartlarda olacaktı.

Fethi Bey, Londra görüşmeleri ile ilgili kanaatini bir rapor şeklinde Hükümet'e bildirdi. Raporda; milli amaçlarımıza ulaşmak için askeri harekâttan başka çıkar yol olmadığı belirtilmekte idi¹⁸⁴.

21 Ağustos 1922'de Fethi Bey, Londra'dan Paris'e gitmek için ayrıldı¹⁸⁵.

3- Paris ve Roma'da Mütareke Şartları Hakkında Yapılan Görüşmeler

Fethi Bey, Londra'dan beraberinde Dr.Reşat Nihat Bey olduğu halde, Paris'e geldi¹⁸⁶. Fransa'nın en çok satan iki gazetesi Petit Parizien ve Matin'e demeçler verdi. 23 Ağustos tarihli demecinde; kendisine Londra'daki temasları ile ilgili olarak yöneltilen sorulara cevap verirken, Lloyd George ve bakanlarından herhangi birisi ile görüşme imkânı bulamamasını üzüntü ile belirtmekte idi. 24 Ağustos'ta Fransız gazetelerine vermiş olduğu demecinde de oldukça ılımlı bir üslup kullanmakta idi.

¹⁸² Lloyd George'un nutku Türk basınında da yankı buldu. Gazeteler bu konuşmanın metnini yayınladı. Bkz. Peyam-ı Sabah, 8 Ağustos 1922- No:11849, s.1.

¹⁸³ TBMM ZC., I/XXIII, s.265.

¹⁸⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, (Der.Nimet ARSAN), Ankara, 1989², s.267.

¹⁸⁵ G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.189.

¹⁸⁶ Peyam-ı Sabah, 22 Ağustos 1922, No: 11865, s.1

Fethi Bey herşeyden önce Yunanlıların Anadolu'dan çekilmesi şartı ile mütareke yahut barış şartlarını görüşmeye hazır olduklarını belirtmekte idi. Boğazların serbestisi için fiilen teminat vermeyi ve azınlıkların himayesinde kâfi sayılacak her türlü tedbiri kabile hazır olduklarını söylemekte idi¹⁸⁷.

Fethi Bey, Paris'te Fransız Hükümeti'nin ileri gelenleri ile görüşmelerine devam etti. Londra'ya gitmeden önce görüştüğü Poincare ile 27 Ağustos tarihinde bir kez daha bir araya geldi. Fransa Başbakanı, Fethi Bey'in sözlerinin haklılığını bir kez daha teyit etti.¹⁸⁸ Bu tarihlerde artık Büyük Taarruz'da başlamıştı.

Paris'teki faaliyetlerini tamamlayan Fethi Bey, Eylül ayı başlarında İtalya'nın başkenti Roma'ya geldi. İtalya Dışişleri Bakanı Signor Schanzer ile bir görüşme yaptı. Yapmış olduğu görüşmeyi 8 Eylül tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi¹⁸⁹.

Gündemde Venedik'te bir konferansın toplanması ihtimali vardı. Türk taarruzu da oldukça başarılı bir şekilde gelişmekte idi. Fethi Bey, Schanzer'e İngiltere'nin mütareke isteğinin altında büyük bir oyun olduğunu Yunanlılara zaman kazandırmak amacıyla hareket ettiğini; prensip olarak Venedik'te toplanacak bir konferansa karşı olmadıklarını fakat, şartlarında Mart 1922'den farklı olduğunu söyledi¹⁹⁰. Schanzer'de; "problemlerin diplomasi yolu ile çözümlenmesinin Misak-ı Milli'ye pek uyacağına inanmadığını; yalnız Anadolu ve İzmir üzerindeki Türk egemenliğinin yeniden kurulmasına değil, aynı zamanda Doğu Trakya'nın 1914 hududuna dek Türkiye'ye iadesine yönelik olan Türk dileklerinin haklılığını tanıdığını; son dileğin İstanbul'un güvenliğinin barış için gerekli olduğuna inandığını" belirterek konuşmasına son verdi¹⁹¹.

187 İkdâm, 26 Ağustos 1922, No: 9137, s.1.

188 Peyâm-ı Sabah, 29 Ağustos 1922, No: 11770, s.1

189 Z.SARIHAN, IV, s.646.

190 F.OKYAR, s.316.

191 S.R.SONYEL, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995, s.268.

Schanzer, Fethi Bey'e destek sözü vermişti. Bu bağlamda İtalya'nın Londra Büyükelçisi De Martino, 9 Eylül'de Lord Curzon'a bir nota verdi. Notada; İtalya Hükümeti'nin görüşleri belirtilmekte idi. Buna göre; "Mütareke konusunda İngiltere ile Fransa arasındaki görüş ayrılıkları, Müttefik girişimlerini geciktirebilirdi. Müttefikler savaşıyan tarafları Venedik Konferansı'na çağırabilirler ve burada ön barış imkanları görüşülebilir. Bu arada Müttefikler, savaşıyan taraflara ateşkes çağrısında bulunabilirler"¹⁹² denilmekte idi. İtalya'nın notasına Lord Curzon, 11 Eylül'de cevap verdi. Karşı cevapta; İngiltere'nin bir an önce barış yapılmasını arzuladığını ancak, bunun için Anadolu'daki gelişmeleri ve mütarekenin imzalanmasını beklemek gerektiğini belirtti. Venedik Konferansı'nın toplanması konusunda da, İngiltere Dışişleri bakanına göre zamanın geçmiş olduğu beyan edilmekte idi¹⁹³.

İngiltere'nin Venedik Konferansı hakkındaki düşüncelerini bilmeyen Fethi Bey, Roma'da faaliyetlerine devam ederken oldukça ilginç bir gelişme yaşandı. Osmanlı Devleti'nin Roma temsilcisi Osman Nizami Paşa, İngiltere'nin Roma temsilcisi Lord Graham ile görüştü. Bu görüşmeyi Fethi Bey'in rica ettiğini belirtti. Mustafa Kemal'in mütareke konusunda kararlı olduğunu ancak, gerekirse İstanbul ile Edirne'yi silah zoru ile almaya çalışacağını, kendisini durdurmak yolunda müttefiklerin tehdidini bir blöf olarak telakki ettiğini, İngiltere'nin tavrını değiştirmesi gerektiğini, söyledi¹⁹⁴. Graham, görüşmeyi Curzon'a aktarırken kendi değerlendirmesini de yansıtmakta idi. O'na göre; sorunları halletmek, himayesini müttefiklerin veya Milletler Cemiyeti'nin mandeteri olan Türkiye'ye bırakmak(!)... Bolşevikler hususunda ise Türkiye'ye güvenilebilir. Çünkü; Türkler, bolşeviklerden nefret etmektedirler" değerlendirmesinde bulunmakta idi¹⁹⁵.

Osman Nizami Paşa, Graham ile görüşürken; Fethi Bey'in, Londra'da iyi karşılanmamasından dolayı Mustafa Kemal'in taarruz hareketine geçmiş olduğunu,

¹⁹² Bilal ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), IV, Ankara, 1984, s.398.

¹⁹³ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.394.

¹⁹⁴ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.392.

¹⁹⁵ G.JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile..., s.234.

söylemişti. Curzon, İngiltere'nin Roma elçisine 13 Eylül 1922'de çektiği telgrafta bu iddianın son gelişmelerden dolayı, sorumluluğu İngiltere'nin üstüne yıkmaya çalışarak değerlendirir ve Fethi Bey'in yardımcılarını ile görüştüğünü Misak-ı Milli'den başka birşey söylemedikleri için kendisi ile görüşmediğini aktarır¹⁹⁶.

Fethi Bey, bu arada 10 Eylül'de İtalyan yetkililerle görüştü. Sözü edilen Venedik Konferansı'ndan önce Yunanlılarla Türkler arasında İzmir'de müzakerelerde bulunulmasını teklif etti¹⁹⁷.

Bu sırada Büyük Taarruz başarıyla devam ediyordu. 9 Eylül'de İzmir, 10 Eylül'de de Bursa düşman istilasından kurtuldu. Bu müjdeli haberleri Fethi Bey Roma'da iken öğrenebilmişti.

12 Eylül'de Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf aldı. Yunan ordusunun mağlup edildiğini ve yapılacak mütareke görüşmesinde sadece Trakya'nın görüşülmesi gerektiğini burasının da 1914 hudutlarına göre Türkiye'ye tesliminin şart olduğunu belirtmekte idi. Fethi Bey, bu haberi Schanzer'e ilettili. İtalya Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin meşru taleplerinin yanında olduklarını ifade etti¹⁹⁸.

Fethi Bey, Londra'daki temaslarına oranla İtalya'da daha başarılı oldu. Milli Mücadele'nin, belirlenen amaçlara ulaşmaya başladığı bu günlerde, kendisine Anadolu'ya dönmesi yönünde verilen talimat üzerine Roma'dan ayrıldı ve 19 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e geldi¹⁹⁹.

¹⁹⁶ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.406.

¹⁹⁷ Peyâm-ı Sabah, 14 Eylül 1922, No:11786, s.1.

¹⁹⁸ F.OKYAR, s.321.

¹⁹⁹ Z.SARIHAN, IV, s.686; F.OKYAR, s.319.

İKİNCİ BÖLÜM

A- BÜYÜK TAARRUZ

1. Büyük Taarruz Öncesi Türk ve Yunan Orduları

T.B.M.M. Hükümeti, bir taraftan diplomatik girişimlerde bulunurken diğer taraftan da yapılması düşünülen askeri taarruzun eksikliklerini gidermekle meşguldu. Kod adı "Sad" olan taarruz planı 1921 sonbaharında hazırlanmaya başlanmıştı.¹ Yapılan çalışmalar oldukça gizli tutulmakta idi². Yunan ordusunun bir baskın harekâtı ile yok edilmesi düşünüldüğünden, bu tedbirin alınması yoluna gidilmişti. Yani, Yunan ordusu, Türk ordusunun amaç ve niyetlerinden son dakikaya kadar haberdar olmadan bozguna uğratılacaktı³.

Yunan ordusunun asıl gücü Afyonkarahisar bölgesinde bulunmakta idi. Bu ordunun sağ kanadına taarruz edilerek, İzmir ile olan irtibatının kesilmesi esasına dayanan bu planın uygulanması için yapılan hazırlıklar⁴ 25 Ağustos'ta tamamlandı⁵. Bu planın hazırlanmasında Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın büyük katkısı oldu⁶.

Büyük Taarruza katılacak olan ordularımız ve kumanda kademesi şöyle oluşmakta idi⁷:

Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa

Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa

-
- 1 Fahri BELEN, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan, İstanbul, 1972, s.101.
 - 2 TBMM ZC., I/XXIII, s.266.
 - 3 Fevzi AKARÇAY, "İstiklal Savaşına Ait Bir Hatıra", Ata Yolu, S.17, (Ağustos, 1968), s.13.
 - 4 S.SELEK, Anadolu İhtilâli, II, s.718.
 - 5 F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, İstanbul, 1970, s.27.
 - 6 TBMM ZC., I/XXIII, s.266.
 - 7 İsmet GÖRGÜLÜ, On Yıllık Harbin Kadrosu, Ankara, 1993, s.289-294.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa

Kocaeli Grubu Komutanı Miralay Halit

1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa

2. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa

Mustafa Kemal Paşa, 17-18 Ağustos gecesi Ankara'dan ayrılarak Konya'ya gitti⁸. Bu faaliyet büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleştirildi⁹. 20 Ağustos'ta Batı Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e vardı¹⁰.

Karargâhta yapılan toplantıda Fevzi, İsmet, Birinci Ordu Kumandanı Nurettin, İkinci Ordu Kumandanı Yakup Şevki ve Süvarî Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşalar da hazır bulundu¹¹. Savaş planı üzerinde son tedkikler yapılarak, taarruzun tarihi kararlaştırıldı. Başkomutan saldırının yapılması için kesin emir verdi. Buna göre; "-Taarruz, 26 Ağustos'ta Afyon'un güney bölgesine baskınla başlayacak, ikinci ordu iki kolordusunu (II ve IV) gece yürüyüşleri ile gizlice I. Ordu emrine aktaracak. Süvari Kolordusu da, Sandıklı'ya giderek Piyadelerin düşman cephesini yarmasını müteakip içeri dalarak düşmanı yok etmeye çalışacaktı"¹².

Akşehir toplantısında taarruzla ilgili emirlerin verilmesinden sonra komuta kademesinin karargahı 24 Ağustos'ta Şuhut kasabasına, 25 Ağustos sabahı da savaşın idare edileceği Kocatepe'nin güneybatısındaki Çadırlı ordugahına nakledildi¹³.

Mustafa Kemal Paşa, buradan İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'e 25/26 Ağustos gecesi bir telgraf göndererek 26 Ağustos Cumartesi günü taarruza başlanacağını bildirdi¹⁴.

⁸ K.ATATÜRK, s.455.

⁹ S.TANSEL, IV, s.158.

¹⁰ K.ATATÜRK, s.455.

¹¹ TBMM ZC., I/XXIII, s.266; Naşit Hakkı ULUĞ, "Büyük Zafer", Her Yönü ile Atatürk, (Haz.Avni ALTINER), İstanbul, 1974, s.248.

¹² Fahrettin ALTAY, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul, 1970, s.329-330.

¹³ K.ATATÜRK, s.455-456.

¹⁴ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, (Yay.Haz:Nimet ARSAN), Ankara, 1991², s.470.

Yunan Ordusu'nun yayıldığı cephe hattı, Gemlik'ten başlamakta Eskişehir-Ankara demiryolunu keserek Afyonkarahisar'a kadar uzanmakta idi. Bu geniş alan, Menderes Nehri kıyılarında Ege Denizi'ne kadar ulaşmakta idi¹⁵.

Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı Hadzi Anesti idi. General Populas'ın Mayıs ayında emekliye ayrılmasından sonra görev ona verilmişti. Karargahı ise cepheye oldukça uzak bir mesafede bulunan İzmir idi¹⁶. I.Kolordu Komutanı General Trikopis, II.Kolordu Komutanı General Diyenis, III.Kolordu Komutanı ise General Sumalis idi¹⁷.

Yunanlılar, Sakarya Savaşı'ndan sonra zorlukla tuttukları mevzileri her yöni ile tahkim ederek Türk ordularının bu savunma hattını aşamayacağını iddia etmekte idiler. Ancak; Türk taarruzunun bir türlü gerçekleşmemesi cephedeki askerlerin rehavete kapılmasına yol açmıştı¹⁸.

Anadolu'daki mücadelenin de kendi lehlerine sonuçlanmaması kıtalar arasında bıkkınlığa ve sabırsızlığa sebep olacak, sonuçta Yunan ordusundaki birlik ve beraberliği temelinden sarsacaktı¹⁹.

2- Büyük Taarruz ve Türk Zaferi

26 Ağustos 1922 Cumartesi günü sabah saat 5.30'da Topçu atışıyla Büyük Taarruz başladı²⁰. Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, halka bir tebliğ yayınlarak bu zorlu

¹⁵ Michael Llewellyn SMİTH, Anadolu Üzerindeki Göz, (Çev: Halim İNAL), İstanbul, 1978, s.311.

¹⁶ F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.404.

¹⁷ ALB.BUJAK, 1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri, İstanbul, 1939, s.238-239.

¹⁸ F.AKARÇAY, s.13.

¹⁹ Victor DUSMANİS, Küçük Asya Harbinin İç Yüzü, II, (ATASE Kütüphanesinde Yayınlanmamış Çeviri), Atina, 1928, s.41; Von D.MIKUSCH, Gazi Mustafa Kemal (Çev:Esat Nermi ERENDOR), İstanbul, 1981, s.294-295.

²⁰ K.ATATÜRK, s.456; HTVD, S.60, V.No: 1366; İsmail KAYABALI-Cemender ARSLANOĞLU, "Türk İstiklâl Harbinde Ordu, Kuruluşu, Silahları ve Gelişmeler (1919-1922)", Türk Kültürü, S.131, (Ağustos-Eylül-Ekim 1973), s.1116.

savaşta milletin, orduya her konuda destek olmasını istedi²¹. Taarruzun başlaması ile birlikte Yunanlıların geçilemez olarak nitelendirdikleri savunma hattı, üç saat gibi kısa bir sürede Türk askerleri tarafından aşıldı²². İstanbul gazeteleri Anadolu'dan gelen ilk haberleri kuşku ile karşılamakta idi.Taarruzla ilgili haberleri dış basından öğrenmekteydiler²³.

Taarruzun ilk günü, saldırının ağırlıklı noktası Gn.Trikopis'in komuta ettiği Yunan ordusu üzerinde toplanmıştı. Trikopis, gidişatın kötüleşmesi üzerine Afyonkarahisar'ın boşaltılması emrini verdi²⁴.

27 Ağustos'ta Afyon, Türk ordusunun eline geçti²⁵. Mustafa Kemal Paşa bu zaferi Meclis'e çektiği bir telgrafla bildirdi²⁶. Bu sırada Yunanlılardan Türk ordusunun eline çok sayıda malzeme geçti²⁷. İstanbul, hala Türk ordusunun zaferinden habersizdi. Ancak, 29 Ağustos'ta, Yunan resmi tebliğlerinden, taarruzun başladığını öğrenebilmişti²⁸.

28 Ağustos'ta Yunan ordusunun asıl cephesi yarıldı. Güneyden kuzeye doğru ilerleyen Türk kuvvetleri ile doğudan ilerleyen kuvvetler, Yunan ordusunu ikiye ayırmış ve büyük kısmını kuşatmaya başlamıştı²⁹.

Bu sırada Yunan ordusunda panik başladı. İzmir ile yeterince bağlantı sağlanamamakta idi. Bu da Yunan Ordusu'nun maneviyatı üzerinde olumsuz bir etki yaratmakta idi. Böylece Yunan ordusu, Dumlupınar'da toplanarak İzmir'e çekilmeye başladı³⁰.

21 Yeni Gün, 27 Ağustos 1922, No: 555-952, s.1.

22 Dimitri Timoleondos AMBELAS, Yeni Onbinlerin İnişi, İstanbul, 1943, s.42; İ.KAYABALI-C.ARSLANOĞLU, s.1327.

23 İkdâm, 28 Ağustos 1922, No: 9139, s.1.

24 General Trikopis'in Hatıraları, (Çev: Ahmet ANGIN), İstanbul, 1967, s.91-92.

25 TBMM ZC., I/XXIII, s.269; H.T.V.D, S.61 (Eylül 1967), V.No: 1388.

26 TBMM ZC., I/XXII, s.368.

27 Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1922, No: 592, s.1.

28 Peyâm-ı Sabah, 29 Ağustos 1922, No:11770, s.1.

29 S.SELEK, Anadolu İhtilâli, II, s.721.

30 Z.SARIHAN, IV, s.604.

29 Ağustos'ta Türk orduları Altıntaş vadisi ve Dumlupınar civarına vardı³¹. Türk kuvvetleri Trikopis kuvvetlerinin önünü kesip yakalayabilmek amacı ile harekete geçti. Öğlene doğru Türk taarruzu şiddetini artırdı. Düşman telaşla batıya doğru (Dumlupınar) bir çıkış noktası aramaya başladı³².

Türk birlikleri Dumlupınar yolunu kapadığından Trikopis'in birlikleri, General Franko'nun kuvvetleri ile birleşemedi³³.

Afyon'a bağlı Egret (İhsaniye) ile Kütahya'ya bağlı Altıntaş, Türk ordusu tarafından 29 Ağustos'ta kurtarıldı³⁴.

Trikopis için tek kurtuluş yolu olarak, Murat Dağı'nın kuzeyindeki Kızıлтаş Deresi kalmıştı. Burası bir ordunun hareket etmesi için oldukça zor bir alandı. Bölge Türk ordusu tarafından kontrol altına alındı. Böylece Yunan ordusunun yok edilmesine sayılı dakikalar kalmıştı³⁵.

30 Ağustos'ta Türk ve Yunan orduları arasında Aslıhanlar yöresinde yapılan savaşın neticesinde Türk ordusu büyük bir zafer kazandı³⁶. Bu savaşa Başkomutanlık Meydan Muharabesi de denilmektedir. Yapılan mücadele 31 Ağustos ve 1 Eylül tarihlerinde şiddetle devam etti. Yunan ordusunun imhadan kurtulan kuvvetleri çeşitli yönlerde çekilmeye başladı³⁷. Bu tarihte Mustafa Kemal Paşa, komuta ettiği ordulara hedeflerini gösterdi. "Ordular! ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!"³⁸. Bu emri alan Türk Ordusu, bir sel gibi İzmir'e yöneldi. Mustafa Kemal

31 Yeni Gün, 30 Ağustos 1922, No:900-578, s.1.

32 İbrahim ARTUÇ, Büyük Taarruz, İstanbul, 1988, s.140.

33 Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi, Kısım 6, Kitap 2, Büyük Taarruz, (1-31 Ağustos), Ankara, 1968, s.226; Yeni Gün, 1 Eylül 1922, No:957-570, s.1.

34 Z.SARIHAN, IV, s.608.

35 TBMM ZC., I/XXIII, s.271.

36 K.ATATÜRK, s.456; H.T.V.D., S.61, (Eylül 1967), V. No: 1390; Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1922, No:594, s.1.

37 S.SELEK, Anadolu İhtilâli, II, s.721.

38 H.T.V.D, S.61, (Eylül 1967), V.No: 1399; A.T.T.B., IV, s.474.

Paşa Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın kazanılması üzerine Türk Milleti'ne bir beyanname yayınlayarak, zaferi müjdeledi³⁹.

Türk Orduları 1 Eylül'de Kütahya ve Uşak'ı kurtardı⁴⁰. 2 Eylül'de Uşak yakınlarında General Trikopis, II.Kolordu Kumandanı General Diyenis, Kurmay Başkanı Alb.Yuvanıs ve 13.Tümen Kumandanı Alb.Vandalis dahil olmak üzere 300 kadar Yunan subayı ve 5000'den fazla er esir alındı⁴¹.

Yunan generalleri Uşak'ta, Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşaların huzuruna çıkarıldı. General Trikopis Küçük Asya Ordusu Kumandanlığı'na atandığı halde bundan haberi yoktu. Haberi Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenecekti⁴².

Türk Ordusu takip harekâtına devam etti. 3 Eylül'de Kula, Sındırgı, Eşme, Emet, Tavşanlı, Burhaniye, Güney, Bayramiç, Bigadiç, Selendi kurtarıldı⁴³. Eskişehir'e Türk ordusunun girdiği haberi, Mustafa Kemal Paşa tarafından Rauf Bey'e bildirildi⁴⁴.

Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Bursa yönünde çekilirken diğer parçaları İzmir yönünde kaçmaya devam etti⁴⁵.

26 Ağustos'tan beri devam eden Türk askeri harekâtını Mustafa Kemal Paşa, dıştan bir müdahale olması ihtimaline karşılık gayet küçük bir askerî harekâtımsı gibi göstermeye çalışmıştı. 30 Ağustos'tan itibaren Türk ordularının başarısını saklama imkanı kalmadı. Yunanlılar mütareke istemeye başladılar ve aracılık yapmaları için müttefiklere başvurular⁴⁶.

39 Hâkimiyet-i Milliye, 2 Eylül 1922, No: 596, s.1.

40 S.TANSEL, IV, s.182.

41 Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C.II, Kısım:6, Kitap:3, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, Ankara, 1994, s.79-80; H.T.V.D., S.62, (Aralık 1967), V.No: 1409; Ziya GÖĞEM, "General Trikopis'in Esir Edilişi", Türk Kültürü, S.82 (Ağustos 1969), s.718.

42 Halide Edip ADIVAR, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1994, s.232-233; General TRİKOPİS, s.103; F.BELEN, "Büyük Taarruz", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.18 (Ağustos 1986), s.69.

43 Z.SARIHAN IV, s.624.

44 A.T.T.B., IV, s.476.

45 S.SELEK, Anadolu İhtilâli, II, s.721.

46 S.TANSEL, IV, s.183.

B- EYLÜL 1922'DE GERÇEKLEŞEN MÜTAREKE TEKLİFİ

1- Yunanistan'ın Durumu ve İngiltere'den Mütareke İçin Aracılık Teklifi

Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusu Anadolu'nun içlerinde buldukça bir barışa yanaşmayacağını önceki politikaları ile ortaya koymuştu. Büyük Taarruz, işte bu düşüncenin ürünüydü. TBMM ordularının başarısı İzmir, Atina ve Londra'da büyük bir paniğin yaşanmasına sebep olacaktı⁴⁷.

Yunan cephesinde durumun düzeleceğine ümit bağlayanlarda yanıldıklarını Eylül ayının ilk günlerinde anlayacaklardı. Trikopis'in yeni bir savunma hattı oluşturabileceği düşünülmekte idi. Onun esir olduğu bilinmiyordu. Hiç kimse Türk Taarruzu'nun bu kadar kısa sürede, büyük bir aşama kaydedeceğini düşünmemekteydi⁴⁸.

Yunanistan'ın ise üzerine kara bulutlar çökmüştü. Bir yıl öncesinin mutlu günleri geride kalmıştı. Yunan ordularının Anadolu içlerinde, kayboldukları haberleri Yunanistan'da kötü sonuçlar doğurmaya başlamıştı. Venizelos yanlısı kişi ve gruplar, Kralcı Hükümet'e başarısızlıktan ötürü ağır suçlamalar yöneltiyorlardı. Artık ok yaydan iyice çıkmıştı⁴⁹.

Hükümet, bu şartlar altında gücünü iyice yitirmişti. Üç yıl boyunca bütün umutlar Anadolu'daki orduya bağlanmış, ülkenin kaynakları bu yolda harcanmıştı. Vaziyet kötüleşince devletin otoritesi de sarsılmaya başlamıştı. İktidar son bir çaba harcayarak bütün Yunanistan'da örfi idare ilan etti⁵⁰.

⁴⁷ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.473.

⁴⁸ Bilge UMAR, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, İstanbul, 1974, s.264; İkdâm, 4 Eylül 1922, No: 9146, s.1.

⁴⁹ İkdâm, 5 Eylül 1922, No: 9147, s.2.

⁵⁰ İkdâm, 4 Eylül 1922, No: 9146, s.1.

Yunanlılar, durumun umutsuzluğunu farkedince eski müttefiklerine başvurarak mütareke istemek zorunda kaldılar. Bunu ilk dile getiren de İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Stergiyadis oldu. O bütün umutlarını yitirmiş bir insan olarak acele şehri boşaltıp çekilme fikrini savunuyordu⁵¹.

Londra'ya 1 Eylül tarihine kadar ulaşan haberler oldukça önemsizdi. Mustafa Kemal Paşa, Lord Curzon ve Lloyd George'yi atlatmıştı. Durumun şon derece vahim olduğunu Atina, ancak Türk taarruzunun birinci haftası anlayabilmişti⁵².

2 Eylül'de Yunanistan içine düştüğü çıkmazdan kurtulmak için mütareke istedi⁵³. Yunanistan'ın bu isteği Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Bentinck tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletildi⁵⁴. İngiltere'ye bu tarihte konu ile ilgili olarak arka arkaya telgraflar geldi⁵⁵. Londra'daki Yunan elçisi Rangabe'de mütareke talebini İngiliz Hükümeti yetkililerine ilettili. Rangabe, askeri durum hakkında bilgi verdikten sonra Müttefiklerin kendilerine Anadolu'daki azınlıkların korunması amacı ile tanıdığı mandadan feragat etmeye mecbur olduklarını aktararak, durumdan diğer Müttefikleri de haberdar etmelerini rica etti⁵⁶.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na dolayısı ile Lord Curzon'a gelen telgraflar içerik olarak şöyle idi:

Mütarekeyi ilk defa dile getiren, İzmir'deki İngiliz Başkonsolosu Lamb'tı. Yunanlıların İzmir'i boşaltmaları şartı ile Türklerle mütareke yapılmasını istiyordu⁵⁷.

Durumun vehameti karşısında İngiltere'yi asıl harekete geçiren Atina Konsolosu Bentick olacaktı. 2 Eylül'de bir taraftan Atina'dan mütareke isteği ile ilgili telgraflar gelirken, diğer taraftan Yunan hükümeti, Atina elçisi aracılığı ile İngiliz Dışişleri'ne müraacat etmekte, her iki kanaldan gelen telgraflar birbiri ile örtüşmekte idi. Birinci

51 David WALDER, Çanakkale Olayı, İstanbul, 1970, s.207.

52 İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.220.

53 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.191.

54 V.AKIN, s.21.

55 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.475.

56 Peyâm-ı Sabah, 5 Eylül 1922, No: 11777, s.1.

57 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.475.

telgrafta Yunan ordusu artık Türk ordusu ile mücadele edemez durumdadır, denilmekteydi⁵⁸.

İkinci telgrafta; askeri durum karşısında Yunan hükümeti Anadolu'nun derhal boşaltılması şartı ile mütareke teklifini kabul edeceğini belirtti⁵⁹. Bu telgrafta Yunanlıların, kabul edeceklerini söyledikleri mütareke teklifi 1922 Mart'ında İtilaf Devletlerinin Türkiye ve Yunanistan'a önerdikleri mütareke idi. Şimdi koşullar değişmişti. Bu tekliflerin bir anlamı kalmamıştı. Türk orduları hızla İzmir'e yaklaşmakta idi⁶⁰.

Üçüncü telgrafta; Atina hükümeti; İzmir'in korunması için devletlerin tez elden önlem almalarını istedi. Anadolu'yu boşaltmak şartı ile mütarekeyi kabul edeceğini yine tekrarladı⁶¹.

2- İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold Arasında Yapılan Mütareke Yazışmaları

Curzon, 2 Eylül'de İstanbul'daki Yüksek Komiser Rumbold'a bir telgraf çekerek; Yunanistan'ın Anadolu'yu tahliye etmek şartı ile mütareke için, kendilerinin arabuluculuğunu istediğini; şimdilik bunun gizli tutulduğunu, yalnızca kendisine bilgi verildiğini ve gerekli talimatın daha sonra bildirileceğini söyledi⁶².

Rumbold, mütareke teklifini İstanbul'daki meslektaşlarından gizleyebildiğini düşünmekte idi. O'na göre bu haber, Fransızlar tarafından Ankara'ya iletilebilirdi. Bu da Yunanistan'ın durumunu oldukça sıkıntıya sokardı⁶³. İngiltere, hâlâ Yunan

⁵⁸ İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.222.

⁵⁹ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.374.

⁶⁰ Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi, Kısım 6, Kitap 4, İstiklâl Harbinin Son Safhası, Ankara, 1995, s.38

⁶¹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.480; B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.374-375.

⁶² V. AKIN, s.21; Peyâm-ı Sabah, 6 Eylül 1922, No: 11778, s.1.

⁶³ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.493.

ordusunun Alaşehir civarında yeni bir savunma hattı kurabileceğini düşünmekte idi. Anlaşılacağı üzere İngiltere kanadında bütün olasılıklar değerlendirilmekte idi⁶⁴.

Lloyd George ise, mütareke isteğini öğrendiğinde şoke oldu. Yunan elçiliğine telefon ettirerek 1918'de Almanların yaptıkları gibi paniğe kapılarak utanç verici bir mütarekeye yanaşmamalarını salıkladı⁶⁵. Bu arada İstanbul ile yazışmaya devam etti. İngiltere, içine düştüğü durumdan kurtulmaya çalışmakta ve değişen şartlara göre en uygun kararı vermeye çalışmakta idi.

İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Rumbold, 4 Eylül'de Londra'ya iki telgraf gönderdi. Bu telgraflardan birincisinde Yunanlıların Temmuz ayında Anadolu'da hakimiyetlerini ilân etmelerinin ve 4 Ağustos tarihinde Lloyd George'nin vermiş olduğu nutkun; İngilizlerle Yunanlıların aynı zaman doğrultusunda hareket ettikleri konusunda Milli Mücadele taraftarlarının inançlarını pekiştirdiğini; Ankara'nın İngilizlerden çekindiğini; Yunanlılarla ikili bir mütareke yapılmasının Misak-ı Milli'nin kabulü anlamına geleceğini, bununda bölgedeki İngiliz çıkarlarını tehlikeye sokacağını, Türklerdeki İngiliz endişesinin devam ettirilmesi gerektiğini belirtti⁶⁶.

4 Eylül'de çekilen ikinci telgrafta; Rumbold, Yunanistan'ın kontrollü bir şekilde Anadolu'yu boşaltması gerektiğini aksi takdirde İngiltere'nin İstanbul ve Irak'ta konumunun tehlikeye gireceğini; Londra'nın politikasını yeniden gözden geçirmesinin, gerekliliği üzerinde durmaktaydı⁶⁷.

Sonuçta; İngiltere, Yunanistan'ın ilk başvurusunda da belirttiği üzere durumdan Fransa ve İtalya'yı haberdar etmeye karar verdi.

⁶⁴ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.491.

⁶⁵ H.BAYUR, "26 Ağustos 1922, Büyük Zaferin Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan, İstanbul, 1972, s.80.

⁶⁶ Mim Kemal ÖKE, İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı I, (3 Eylül-20 Kasım 1922), İstanbul, 1983, s.2.

⁶⁷ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.497.

3-Mütareke Teklifinin İngiltere Tarafından Fransa ile İtalya'ya İletilmesi ve Bunun Sonucu Olarak Üç Yüksek Komiserin İstanbul'da Yaptıkları Toplantı

Lord Curzon mütareke teklifinin daha fazla gizlenemeyeceğini anladıktan sonra 4 Eylül'de Paris ve Roma'ya Yunanistan'ın mütareke isteğini ilettili. İngiltere'nin bu işi tek başına yapmasının İngiliz çıkarlarına zarar verebileceği endişesi ile bu hareket tarzı benimsenmişti⁶⁸. Gönderilen telgraflarda Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin İstanbul'da Yüksek Komiserlerini uyararak; Ankara Hükümeti'nin Müttefik komutanları ile bir araya gelerek bir an önce mütareke imzalanması ve Anadolu'nun kademeli bir şekilde boşaltılması için, bir askeri temsilci göndermeğe davet etmeleri maksadı ile gerekli talimatların verilmesi istendi⁶⁹.

İngiltere'nin bu teklifine Fransa 5 Eylül'de cevap verdi. Fransa, Türkiye ile Yunanistan arasında bir mütareke fikrine iştirak etmekle birlikte Ankara Hükümeti üzerinde bir baskı kurulmasına taraftar değildi. Onlara göre; Müttefik Yüksek Komiserleri mütareke fikrini Türkiye ve Yunanistan'a açmalı fakat, daha fazlasına karışmamalı idi. Savaşan iki taraf kendi aralarında mütareke işini görüşüp bir karara bağlamalı idi⁷⁰.

Fransa, İngiltere'nin Anadolu'nun kademeli olarak boşaltılması işlemine müttefik subayların denetçi olarak katılmaları fikrine karşı idi. İngiltere, yalnız Anadolu'nun boşaltılması şartı ile mütareke yapılmasını isterken; Fransa, Yunanistan'ın Midye-Enez hattına kadar Doğu Trakya'yı da boşaltmasını ve Trakya'ya asker yığmamasını istemekte idi. Fransa, Midye-Enez hattının kesin sınır

⁶⁸ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.501.

⁶⁹ M.K.ÖKE, s.3.

⁷⁰ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.501-502; M.K.ÖKE, s.10; Peyâm-ı Sabah, 9 Eylül 1922, No:11781, s.1; Hakimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 60652; İkdâm, 8 Eylül 1922, No: 9150, s.1.

anlamına gelemeyeceğini de belirtmekte idi⁷¹. İtalya'da, İngiltere'nin aracılığı ile yapılan mütareke teklifine Fransa'nın ki ile aynı paralelde cevap vermekte idi⁷².

İstanbul'da yayınlanan Fransızca İstanbul Gazetesi 8 Eylül tarihli nüshasında Fransa kaynaklı bir habere yer verdi. Buna göre; Yunanistan'ın mütareke için İngiltere'ye başvurmasının altında başka sebepler yatıyordu. Mütarekeyi daima mağlubun galipten isteyeceğini bundan dolayı, Fransa ve İtalya'nın doğrudan müdahaleye taraftar olmadığını belirtmekte idi. Fransa'da yayınlanan La Depeche gazetesi ise; "Türklerin zafere ulaşacağına inanmamak ve Türkiye'nin Avrupa ailesi dışarısında bırakılacağını arzu etmek bir hata olmuştur." diyerek Avrupa'nın, Türkiye'ye karşı izlediği politikaların yanlışlığını itiraf etmekte idi. Aynı gazete Paris'teki Yunan mahfillerinin; Yunanistan'ın, Anadolu'daki menfaatlerini feda etmeyecek bir barışın kabul edilebileceğini ifade ediyordu⁷³.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Fransa ve İtalya'nın gerek devlet adamları, gerekse kamuoyu mütareke isteğine doğrudan taraf olma niyetinde değildi. İngiltere'nin göndermiş olduğu telgraflara her iki devlette; İstanbul'daki yüksek komiserlerine verdikleri talimatta diğer meslektaşları ile görüşüp mütareke için çaba sarfetmelerini bildirdiler⁷⁴.

5 Eylül'de İstanbul'daki Yüksek Komiserler, mütareke için belirlenecek olan hareket tarzını görüşmek üzere biraraya geldi⁷⁵.

Toplantıda, İzmir ve çevresinde, Türk ordusu ile çatışmaktan çekinilmesi gerektiği düşüncesi belirdi. Bölgedeki İngiliz-Fransız ve İtalyan vatandaşlarını korumak amacı ile İzmir'in bazı noktalarına asker çıkartılabileceği görüşü de ortaya atıldı⁷⁶.

71 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.502.

72 Peyâm-ı Sabah, 9 Eylül 1922, s.11781.

73 Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 606, s.2.

74 M.K.ÖKE, s.10.

75 M.K.ÖKE, s.7.

76 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.378.

Rumbold, Fransa ve İtalya hükümetlerinin ateşkese taraf olunmaması yolundaki görüşlerine esneklik getirmek için İzmir'deki "aç ve sefil vaziyette" bulunan muhacirleri ön plana çıkardı. Olayın toplumsal bir boyutta olduğunu söyleyerek, Müttefiklerin müdahale etmesinin gerekliliği üzerinde durdu⁷⁷. Sonuçta; Ankara Hükümeti'ne yapılacak mütareke teklifi ile Yunanistan'ın derhal ve düzenli olarak Anadolu'da çekileceğinin telkin edilmesi kararlaştırıldı⁷⁸.

4- Yunanistan'ın Mütareke İsteğinin Ankara'da Duyulması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Önerileri

Yunanistan, 3 Eylül'de artık savaşacak gücü olmadığı gerekçesi ile mütareke için İngiltere'nin aracılığını istemişti. İngiltere Dışişleri; bu talebi müttefiklerinden bir müddet gizlemeğe çalıştı. Ne var ki, mütareke ile ilgili haberler 3 Eylül akşamı dışarı sızdı. Fransızlar olaydan haberdar olmuşlardı. Dolayısı ile Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hamid Bey'de Yunanistan'ın mütareke isteğini duymuştu⁷⁹.

Hamid Bey, 4 Eylül'de gündeme gelen mütareke söylentilerinden Ankara'ya bilgilendirdi. Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta şöyle demektedir:

"Bugün mahramane ve mevsûk olarak haber aldığımıza göre Yunan Hükümeti, bilâkaydüşart Anadolu'yu terketmek ve Trakya'da dahi biraz fedakârlıkta bulunmak üzere mütarekeye talib olduğunu İngiliz sefirine bildirmiştir. Bu mütareke talebi bize tebliğ edildiği zaman isteyeceğimiz şeyler fikri acizaneme göre berveçhi âtidir:

Bir: Anadolu'nun 1914 hududu dahilinde Şarkî Trakya'nın bir ay zarfında Büyük Millet Meclisi Hükümeti memurin-i mülkiye ve askeriyesine teslimi,

İki: Yunanistan'da bulunan üseramızın Bandırma, Mudanya ve İzmit iskelelerinden birinde nihayet onbeş günde teslimi,

Üç: Anadolu'yu terkedecek Yunan kuvvetlerinin esliha ve mühimmatıyla levazımı askeriyesinin Hükümetinize teslimi,

Dört: Bu tarzı tesviyenin Düveli İtilafiye tarafından tasdiki,

⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 606, s.2

⁷⁸ M.K.ÖKE, s.7.

⁷⁹ B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.490.

Son şartı koymaktan maksadım bilâhare Trakya için Yunanistan verdi ise de İngiltere vermemiştir gibi bir müşkilata maruz kalmamak içindir. Böyle bir teklife maruz kalmadan mukaddam icabeden cevabın gündüz de olsa bizim vasıta ile emr ve iş'arı müsterhâmdır-ferman.

Hamid⁸⁰

Hamit Bey'in telgrafı, Ankara'ya ulaşır ulaşmaz, İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'in aracılığı ile 5 Eylül'de Eşme'de bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırdı⁸¹. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa cevap verdi. Buna göre:

"Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilgiye uğratılmıştır. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir direnişte bulunması ihtimali yoktur. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Bu bakımdan Eylül'ün onuna kadar doğrudan doğruya Yunan Hükümeti veyahut İngiltere vasıtasıyla hükümetimize resmen başvurduğu takdirde, aşağıdaki şartlar ileri sürülerek cevap verilmelidir. Bu tarihten, yani Eylül'ün onundan sonra yapılacak başvuruya verilecek cevap başka türlü olabilir. Bu takdirde durum buna ayrıca bildirilmelidir:

1- Ateşkes Antlaşması tarihinden başlayarak onbeş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sivil memurlarına ve askeri kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.

2- Yunanistan'daki esirlerimiz onbeş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize teslim edilecektir.

3- Yunan Hükümeti, Yunan ordusunun üçbuçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta olduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkumandan

Mustafa Kemal⁸²

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa, teklif edilecek olan mütareke ahkâmının hangi noktalara dayandırılacağını tahmin ederek, sadece Trakya için mütarekenin

⁸⁰ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, Eskişehir, 1992, s.239-240.

⁸¹ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.435.

⁸² ATATÜRK, s.457; Mustafa ONAR, Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, II, Ankara, 1995, s.368-369.

yapılabileceğini ileri sürmektedir. Hamid Bey ileri sürdüğü önerilerde Trakya sınırının 1914 yılı sınırına çekilmesini istemişti. Bölgenin bir ay içerisinde Türk mülki memurlarına tesliminin şart koşulmasını gerekli görmüştü. Mustafa Kemal Paşa ise bu süreyi on beş gün olarak kısıtlamıştır.

5- Mütareke Teklifinin Hamid Bey'e İletilmesi

İngiltere, mütareke konusunda girişimlerini Eylül'ün 5'inden sonra hızlandırdı. Bu arada İstanbul ve Atina'daki temsilcileri ile görüşmeye devam etti. Atina'daki İngiliz Konsolosu Bentinck, 6 Eylül'de Lord Curzon'a bir telgraf çekerek mütareke teklifinde şu esasların temel olmasını önerdi:

1- Mütareke yalnız Anadolu'nun boşaltılması esasına bağlanmalı, Trakya bunun dışında tutulmalı,

2- Anadolu'nun ve hele Trakya'nın artık savunulmayacağına çabuk hüküm verilmemeli,

3- Yunan III. Ordusu Trakya'ya kaydırılırsa Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'dan fazlasını isteyemeyeceği,

4- İngiltere'nin tez elden Yunanistan'a maddi yardımında bulunması⁸³.

Anlaşılabileceği üzere Yunanistan Trakya'yı kaybetmek istememekte ve Anadolu içinde umudunu devam ettirmekte idi.

General Harington 6/7 Eylül'de İngiltere Savunma Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında; cephede durumun kötü olduğunu Müttefiklerin, azınlıkları korumak için derhal harekete geçmesi gerektiğini belirterek , bu konuda Ankara'yı uyardığını da ifade etmekte idi⁸⁴. Halbuki zarar veren Yunan ordusu idi. TBMM bu faciaları Avrupa devletleri nezdinde protesto etmekte idi⁸⁵.

83 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.379.

84 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.380.

85 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.390; T.İ.H. II/6-4, s.39.

Türk ordularının İzmir'e yaklaştığı bu günlerde mütareke teklifi yapıldı. 7 Eylül 1922'de Yüksek Komiser Rumbold, mütareke teklifini Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisine iletmeye karar verdi. Bu konuda Dışişleri Bakanı, Curzon'u da aydınlattı⁸⁶.

Müttefik Devletlerin İstanbul'daki başsercümanları, sabah saat 10.45'de Hamid Bey'i ziyaret ederek; Yunan Hükümeti'nin, Müttefik Devletlerin aracılığı ile Anadolu'nun boşaltılması şartını kabul ederek⁸⁷ mütareke talep ettiğini iletiler⁸⁸. Teklifin, en kısa zamanda Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ulaştırılmasını da rica ederek Hamid Bey'den ayrıldılar⁸⁹.

6- Mütareke Teklifinin T.B.M.M'de Görüşülmesi ve Kamuoyunda Tartışılması

Hamid Bey, mütareke teklifini Ankara'ya ulaştırdı. T.B.M.M'nin 7 Eylül tarihli gizli oturumunda İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey, Hamid Bey'den alınan telgrafi okuyarak Meclis'in görüşüne sundu. Yapılan mütareke teklifi şöyle idi:

"Yunanistan, Anadolu'yu tahliye etmek şartı ile mütarekeye hazır olduğunu İngiltere aracılığı ile İtilâf Devletleri'ne bildirdiğinden, bu konuya dair İstanbul'daki Yüksek Komiserlerle Hükümetleri arasında haberleşme yapılmışsa da, durumun almış olduğu yeni şekle göre; Anadolu'nun bazı yerlerindeki ve bilhassa İzmir'deki telaş ve heyecana mani olmak için Yüksek Komiserler en hızlı şekilde girişimde bulunmayı gerekli görmüşlerdir. Binaenaleyh, İzmit civarındaki tarafsız bölgede bulunan Yarımca'da Hükümetimizce tayin edilecek yetkili kumandanlarla Yunan askeri kumandanları arasında bir toplantının yapılması ve bu toplantıda General Harington ile bir Fransız ve bir İtalyan generalinin de iki taraf arasındaki ayrılıkların

86 M.K.ÖKE, s.12.

87 TBMM GCZ., III, s.750.

88 Peyâm-ı Sabah, 8 Eylül 1922, No: 11780, s.1.

89 İkdâm, 8 Eylül 1922, No: 9150, s.1.

giderilmesi için yardımcı olması teklifinin en hızlı surette yüksek huzurlarınıza arzına ve yine en hızlı bir surette cevap verilmesi ricasına, aracılığımı talep ve teklif etmişlerdir.

Hamit⁹⁰

Meclis'te mütareke üzerinde tartışmalar oldu. Rauf Bey, bu tür teşebbüslerin ordumuzu engellemeye yönelik girişimler olduğunu söyleyerek kahraman ordumuzun yurdumuzun tahliyesini gerçekleştirmek üzere bulunduğunu belirtti. Genel kanaata göre; mütarekenin içeriğinde, barışın şartlarını da taşıması gerektiğini belirtti. Vaki olan teklifin Mustafa Kemal Paşa'ya da iletileceğini söyledi⁹¹.

İstanbul'da bulunan Milli Mücadele taraftarı kesimler, ordumuzun süratle İzmir'e yaklaştığı bu günlerde yapılan mütareke teklifinin, hayata geçirilmesinin ihtimal dışı olduğunu düşünülmemekte idiler⁹². Yine yapılan yorumlara göre; Yunanlıların Anadolu'yu tahliyeye mecbur olduğu, teklifin dikkate alınabilmesi için Anadolu'daki Yunan ordusunun her türlü zulüm ve tahribattan vazgeçerek bütün mühimmat ve harp araçlarını bırakarak çekilmesi gerektiğinin üzerinde durulmakta ve Yunanlıların Trakya'yı hemen boşaltmaları istenilmekte idi⁹³.

Türk ordularının İzmir'e girmesi üzerine Yunanlıların Anadolu'nun tahliyesi şartı ile mütareke isteğinin artık bir hükmü kalmadığı gerekçesi ile, artık barış görüşmelerinin başlamasının gerektiğinden bahsedilmekte idi⁹⁴.

Zaman, Mustafa Kemal Paşa'yı haklı çıkardı. Yunan ordusunun kurtarılması ve Trakya'nın elde tutması amacı ile yapılan mütareke teklifinin bir İngiliz oyunu olduğu ortaya çıktı. İstanbul'dan alınan duyumlarda bu düşünceyi doğrulamakta idi⁹⁵.

⁹⁰ TBMM GCZ., III, s.750-751; B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.515; Peyâm-ı Sabah, 11 Eylül 1922, No: 11783, s.1; Peyâm-ı Sabah, 10 Eylül 1922, No: 11782, s.2.

⁹¹ TBMM GCZ., III, s.751.

⁹² Peyâm-ı Sabah, 8 Eylül 1922, No: 11780, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1922, No: 601, s.1.

⁹³ İkdâm, 8 Eylül 1922, No: 9150, s.1.

⁹⁴ İkdâm, 12 Eylül 1922, No: 9154, s.1.

⁹⁵ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.252

Türk ordularının sel gibi İzmir'e aktığı bir sırada, Trakya'yı ve Boğazları kendi istedikleri şartlarda düzenlemek isteyen İngiliz Hükümeti, son şansını da kaybetmek üzere idi.

C- MÜTAREKE TEKLİFİNDEN İZMİR'İN KURTULUŞUNA KADAR BÜYÜK TAARRUZ

1- Türk Ordusu'nun Etkinlikleri

30 Ağustos zaferinin kazanılmasından birgün sonra kurmayları ile Çal köyündeki karargahında bir toplantı yapan Mustafa Kemal Paşa, düşmanın asıl kuvvetlerini yok etmek için durup dinlenmeden İzmir'e yürüme kararı aldı. O günden sonra İzmir'de Akdeniz, Mudanya'da Marmara'yı görmek için sekiz dokuz günlük bir zaman yetecekti⁹⁶.

30 Ağustos zaferinden sonra düşmanın dayanacak gücü kalmamıştı. Büyük bir hızla İzmir'e doğru kaçmaya başlayacak olan düşmanı takip emri verildi⁹⁷.

Uşak, Kütahya ve Eskişehir kurtarıldıktan sonra⁹⁸ 4 Eylül 1922'de Alaşehir ve Söğüt⁹⁹; 5 Eylül 1922'de de Salihli, Susurluk, Bilecik, Bozhöyük, Demirci, Simav, Ödemiş, Kuyucak, Pazarköy alındı¹⁰⁰.

6 Eylül 1922 çok önemli olayların bir araya geldiği bir gün oldu. Yunanlılar çekilirken Manisa'yı ateşe verdiler¹⁰¹. Aynı gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde

⁹⁶ Bedrettin TUNCEL, Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması, Ankara, 1972, s.61-62.

⁹⁷ Ş.TURAN, II, s.269.

⁹⁸ U.KOCATÜRK, T.C.Tarihi Kronolojisi, s.337-338; U.KOCATÜRK, Atatürk, Ankara, 1987, s.45.

⁹⁹ İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar, (Yay.Haz: Cumhuriyet Arşivi), Ankara, 1994, s.165; İkdâm, 8 Eylül 1922, No: 9150.

¹⁰⁰ Z.SARIHAN, IV, s.631.

¹⁰¹ G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.191.

tarihi bir olay cereyan etti. Bursa'nın düşman işgaline uğraması ile meclis kürsüsüne çekilen siyah örtü kaldırıldı¹⁰².

7 Eylül 1922 İzmir'e doğru hareket eden süvari kolordusuna derhal Manisa-Menemen üzerinden İzmir'e ilerlemesi ve İzmir'in bir an evvel kurtarılması ile Yunanlılar tarafından yağma ve yıkılmasına engel olunması emri verildi. Yeniden kurulan atlı piyade müfrezeleri de Turgutlu (Kasaba)-Kemalpaşa (Nif) yönünde İzmir'e yöneltildi¹⁰³.

Cephenin diğer bölümünde ise, Yunan ordusu, Bursa'ya doğru çekilirken çok kötü duruma düşmüştü. Türk kuvvetlerinin Kocaeli grubu, Yunanlıların Gemlik ile İznik arasındaki mevzilerini işgal etti. Bu yüzden Eskişehir'den Bursa'ya doğru çekilmekte olan Yunan kuvvetlerinin önü kesilmişti. Bu kuvvetlerinin bir kısmı, Türk ordusuna teslim oldu. Kurtulabilenler ise Bandırma istikametine çekildiler¹⁰⁴.

8 Eylül'de Türk süvari kolordusu Manisa ve civarına vardı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Turgutlu ve özellikle Manisa yakılmaktan kurtarılamadı. Menemen ve Sabuncu beline Türk ordusu hakim oldu. Artık düşmanın İzmir'i müdafaa etmesine imkân kalmamıştı. Takip edilen Yunan güney grubu, 8/9 Eylül gecesi Urla yarımadasına çekildi¹⁰⁵. Bu sırada Piyade kolorduları Turgutlu'ya girdi. Kuzey'deki Türk Kolordusu Bilecik ve İnegöl'ü kurtardı. Yunan III.Kolordusu'nu geriye iterek, Bursa'yı kapatan İznik gölü- Uludağ hattına dayandı¹⁰⁶.

Büyük Taarruzun başlaması ile birlikte Yunan ordusu geri çekilirken zayıfta olsa birtakım mevzilerde tutunmaya çalıştı. Büyük meydan savaşında yenildikten sonra Dumlupınar mevzilerinde; Uşak'ın doğusunda Tokmak, Alaşehir, Salihli yakınlarında ve son defa da İzmir'in 25-30 km. doğusunda hazırladığı mevzilerde Türk Taarruzu'na karşı direnmek istedi ise de başarılı olamadı¹⁰⁷.

¹⁰² S.TANSEL, IV, s.182.

¹⁰³ T.İ.H II/6-3, s.151.

¹⁰⁴ S.TANSEL, IV, s.183.

¹⁰⁵ F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, s.89.

¹⁰⁶ İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.257.

¹⁰⁷ H.T.V.D, S.63 (Mart 1968), V.No:1422-1423-1424; B.TUNCEL, s.81.

Türk Ordusu'nun böylece İzmir'e girmesine sadece bir gün kalmıştı. Bu günlere kolay gelinmemişti. Sakarya Zaferinden sonra girilen bütün barış girişimlerine rağmen, özellikle İngiltere'nin uzlaşmaz tutumu Misak-ı Milli'yi kuvvet yolu ile gerçekleştirmekten başka çarenin olmadığını göstermişti. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz kısa sürede başarıya ulaşmış ve 30 Ağustos'ta Yunanlılar kesin bir yenilgiye uğratılmıştı. Sıra artık İzmir'de idi¹⁰⁸.

2- Yunan Ordusunun Etkinlikleri

Büyük Taarruz'dan önce Hadzi Anesti "Küçük Asya Ordusu"nu yeniden düzenledi. Birliklerin birleşerek daha kolay idare edeceğini düşünmekte idi. Fakat; karargâhını yanlış yere kurmuştu. Eskişehir'den 400, Afyon'dan da 300 km. uzak bir mesafede bulunan İzmir, ordunun yönetim merkezi idi. Bu oldukça yanlış bir karardı¹⁰⁹.

Yunan ordusu, savunma amacı ile bir hat oluşturmuştu. Birinci müdafa hattı, oldukça iyi düzenlenmişti. Bazı bölgelerde, ikinci ve üçüncü hatlarda oluşturulmuştu. Genel olarak bütün Yunan kuvvetleri birinci hatlarda bulunmakta idi. Diğer savunma hatları asker ve mühimmat açısından doygun değildi¹¹⁰.

Mevzilerde bekleyen askerler arasında huzursuzluk başlamıştı. İstihbarat alanında da Türk Ordusu daha iyi idi. Ağustos başlarında Türk ordusu yapacağı taarruzun yeri hususunda Yunan ordusunu yanıltmaya çalışmak için Ortanca ve Bilecik taraflarına küçük çapta taarruzlar yaparken İzmir'e taarruzla ilgili haberler gelmeye başladı. Bu haberlere göre Türkler, Yunanlıları İzmir cephesinde vuracaktı. Bazı haberlere göre de; Eskişehir üzerinde durulmakta idi. Afyon hakkında hiçbir malumat yoktu. Hava keşiflerinden elde edilen raporlara göre; Türk Ordusu

¹⁰⁸ Taner BAYTOK; İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970, s.156.

¹⁰⁹ D.T.AMBELAS, s.10-11.

¹¹⁰ D.T.AMBELAS, s.47.

Akarçay'ın güneyinde faal bir halde idi. Fakat, Yunan Başkomutanı, Türk ordusunun aldatmaya yönelik çalıştığını ve taarruz gücünün olmadığına inanıyordu¹¹¹.

26 Ağustos'ta başlayan Türk Taarruzu, 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da beş Yunan tümenini hareketsiz hale getirmiş, imha harekâtı ile de "Büyük Felaket" Yunan ordusunun üzerine çökmüştü¹¹². Orduya panik hakim oldu. Hadzi Anesti istifa etti. Yerine 2 Eylül'de Trikopis atandı. Yeni görevini esir olduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenecekti¹¹³. Trikopis'in başkomutanlık yapamayacağı Yunanistan'da öğrenilince yerine 6 Eylül'de Polimakos getirilecekti¹¹⁴.

Yunan ordusunun çekilişi oldukça hızlı idi. 31 Ağustos'ta Uşak, 2 Eylül'de Aydın'ı terkettiler¹¹⁵. 3 Eylül'den itibaren orduda teşkilatlı bir grup, hatta bir takım dahi kalmadı. Bitkin, dermansız, aç ve çoğunluğu silahsız bir insan sürüsü İzmir'e doğru kaçıyordu. Firari yığınları içine gark olmuş subaylar da bu kontrolsüz kütlenin içinde yer alarak kötü durumu kurtarmaktan uzaktılar¹¹⁶.

Yunanlılar, 4 Eylül'de Alaşehir'i, 5 Eylül'de Kasaba'yı, 6 Eylül'de Manisa'yı yakarak büyük bir mezalim gerçekleştirmekte ve insanlık tarihine unutulmaz manzaralar bırakmakta idiler¹¹⁷.

Ordunun kurtarılabilen malzemeleri ve geri hizmet kıtaları 2 Eylül ile 8 Eylül arasında İzmir'den Midilli ve Pire'ye gönderildi¹¹⁸. Yunan Hükümeti, bozgun halindeki orduya takviye amacı ile Edirne'deki Yunan tümenini gemilerle İzmir'e getirdi. Askerler savaşmak istemedi ve karaya çıkmadı. Artık, kimse emir-komuta zincire dikkat etmiyordu¹¹⁹.

111 K.D.KANELLOPULOS, Küçük Asya Mağlubiyeti, (Çev: Anesti ORELLİ), II, Atina, 1936, s.54.

112 M.HATIPOĞLU, Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı, (1821-1922), Ankara, 1988, s.137.

113 C.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.190-191.

114 B.UMAR, s.264.

115 M.HATIPOĞLU, s.137.

116 Alb. BUJAK, s.252.

117 Kadir MISIRLIOĞLU, Yunan Mezalimi, İstanbul, 1968, s.191.

118 BUJAK, s.253; V.DUSMANİS, II, s.258.

119 M.L. SMİTH, s.328.

3- Türk Ordularının İzmir'e Girmesinden Önce Şehrin Son Durumu

Taarruzun başlaması ile birlikte İzmir'de toplumsal gerginlik arttı. Şehire büyük bir göç başladı. Bu göç paniğe sebep oldu¹²⁰. Yunanlılar henüz İzmir'i kaybetmeden Müttefiklerin olaya müdahale edebileceğini düşünüyorlardı¹²¹. Bu arada kendi üzerlerine düşen görevi yerine getirmek için, yeni bir savunma hattı dahi kurulması planlanmakta idi. Trikopis'in yerine atanan General Polimenakos ve Harbiye Bakanı Teotakis de bu düşüncede idi. İzmir'deki Yüksek Komiser Stergiyadis ise, bütün umutlarını yitirerek acele şehri boşaltma taraftarı idi¹²². İtilaf Devletleri de, İzmir'deki vatandaşlarını bu kargaşadan kurtarabilmek için İstanbul'dan İzmir'e gemiler gönderme yoluna gittiler¹²³. Bu gemiler ile kendi vatandaşlarını kurtarmaya çalışacaklardı. Şehirdeki başıbozuklukları önlemek amacı ile de, Müttefik donanmasındaki askerler karaya çıkarılarak devriye görevine başlatıldı. Bu arada, İzmir'de Yunanistan'a ait kurum ve binalardaki resmi evraklar da tahliye edildi¹²⁴.

Yunan ordusunun kalıntıları 7-8 Eylül günlerinde gemilere bindirilerek, İzmir'den ayrıldılar¹²⁵. General Polimenakos ve Yüksek Komiser Stergiyadis, Iron Duke gemisine binerek İzmir'den ayrıldı¹²⁶. Ordunun büyük bir kısmı, Çeşme limanından tahliye edilmekte idi¹²⁷. İzmir'in boşaltılmasından sonra genel karargah Sakız'a nakledildi¹²⁸.

120 M.L.SMİTH, s.327.

121 Lord KINROSS, s.383.

122 David WALDER, s.207. Bu günlerde Victor Dusmanis de Genelkurmay Başkanlığı'na atandı. 5 Eylül'de Dusmanis, Harbiye Bakanı Teotakis ve Polimenakos İzmir'e gitmek için Atina'dan ayrıldılar. Bkz. V.DUSMANIS, s.258.

123 Peyâm-ı Sabah, 5 Eylül 1922, No: 11777, s.1.

124 Peyâm-ı Sabah, 9 Eylül 1922, No: 11781, s.1.

125 T.İ.H., II/6-4, s.40.

126 D.WALDER, s.209.

127 K.D.KANELLOPULOS, II, s.100.

128 İkdâm, 12 Eylül 1922, No: 9154, s.1.

10 Eylül'den 13 Eylül'e kadar IV, V, IX, XII ve XIII Tümenler I. ve II. Kolordular (25.000 kişi, 16 top) Çeşme ve Senjorj İskelelerinden Sakız ve Midilli'ye nakledildi. 14 Eylül'de V. Süvari Bölüğü ve Süvari Tümeni'nden dört top, Pire'ye nakledildi. 13 Eylül'den 16 Eylül'e kadar I. II. VII. Tümenler ve Doğu Trakya Tümeni Midilli'ye naklolundu. Bu suretle toplanmış olan kıtaatın "hemen heyet-i kamilesi usulen Trakya ordusuna rabtedilmişti"¹²⁹. Bu kaos ortamından, Yunan siyaseti de payını alacak ve bir iktidar bunalımı ortaya çıkacaktı.

D- İZMİR'İN KURTARILIŞI VE ASKERİ HAREKÂTIN GELİŞMESİ

1- Türk Ordusu'nun İzmir'e Girişi

Yunan Ordusu, 15 Mayıs 1919'da büyük iddialarla çıktığı İzmir'i yine aynı noktadan terketmeye başlamıştı¹³⁰. Yunan memurların şehri terketmesinden sonra İzmir'deki İtilaf Devletleri temsilcileri şehri Türk ordusuna teslim etmek için 8 Eylül'de saat 22.³⁰ sıralarında İzmir limanında bulunan Fransız zırhlısı Edgar Quinnet'ten bir mesaj gönderdiler¹³¹. Mustafa Kemal Paşa, bu teklife verdiği cevapta; Müttefik temsilcilerin Turgutlu'ya gelmelerini istedi¹³².

9 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa, kararlaştırılan görüşme için Salihli'den Turgutlu'ya geldi¹³³. Türk süvarileri bu sıralarda İzmir'e girmekte olduğundan böyle bir görüşmeye gerek kalmadı.

Müttefik konsolosların telsizle bildirdikleri tekliften; İzmir'in teslim edileceği anlaşıldığından; şehrin alınmasından sonra alınacak tedbirler görüşülerek karara

¹²⁹ Alb. BUJAK, s.252-256.

¹³⁰ Hasan Rıza SOYAK, Atatürk'ten Hatıralar, I, İstanbul, 1973, s.136.

¹³¹ H.T.V.D. S.63, (Mart 1968), V. No: 1431; T.İ.H. 2/6-3, s.169.

¹³² A.T.T.B, IV, s.482.

¹³³ İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.300.

bağlandı¹³⁴. Bu sırada, Mevki Kumandanlığı'na Albay Kâzım (Sevüktegin) Askeri Valiliğe de I. Kolordu Kumandanı İzzettin (Çalışlar) Paşa atandı¹³⁵.

Türk süvarileri, 9 Eylül 1922'de İzmir'i Yunan işgalinden kurtardı. Çekilmekte olan Yunan birlikleri, tahliye amacı ile Urla tarafına yönelmişlerdi¹³⁶.

Mustafa Kemal Paşa İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'e bir telgraf çekerek İzmir'in alındığını bildirdi¹³⁷. Ayrıca, "İlk Hedefiniz Akdeniz İleri!" emrini yerine getiren Türk ordularını tebrik etti¹³⁸.

Türk orduları, üç buçuk yıl aradan sonra İzmir'i kurtarmıştı. Şehre dört bir taraftan Türk askerleri girmeye başladı. Konak'taki hükümet konağına ve Kadifekale'ye Türk bayrağı çekildi. Yunanlılar hala kaçmaya çalışıyorlardı¹³⁹.

Çok geçmeden II.Süvari Tümeni Komutanı Alb. Zeki (Soydemir) Bey, Konak Meydanı'na gelerek valilik makamında şehrin toplayabildiği ileri gelenleri ile bir görüşme yaparak; Duyün-u Umumiye Kurumu eski İzmir Örgüt Müdürü Abdulhalim Bey'i, geçici olarak vali vekilliği ile görevlendirdi¹⁴⁰. Bu olaydan bir müddet sonra I. Süvari Tümen Kumandanı Mürsel (Bakü) Paşa, Hükümet Konağı'na geldi. O sırada limandaki Fransız zırhlısından gelen bir subay; gemi telsizinin, emirlerine amade olduğunu bildirince; Mürsel Paşa, Edgar Quinnet Zırhlısı'ndan Anadolu'nun içlerine zafer haberini müjdeledi¹⁴¹.

134 F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.500.

135 F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, s.92; F.ALTAY, "Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz", B.T.T.D., S.18, (Ağustos 1986), s.52.

136 H.T.V.D., S.64, (Haziran 1968), V.No: 1439; Peyâm-ı Sabah, 9 Eylül 1922, No: 11781, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1922, No: 604, s.1; G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.192.

137 İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar, s.179.

138 H.T.V.D, S.65 (Haziran 1968),. V. No: 1440; Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No:606, s.1.

139 F.ALTAY, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s.353.

140 B.UMAR, s.280.

141 F.ALTAY, "Büyük Taarruz'da Süvari Kolordumuz", B.T.T.D, S.18, (Ağustos 1986), s.52; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1922, No: 604, s.1.

Şehir teslim alındıktan sonra Türk ordusunun eline binlerce esir ve bol miktarda harp malzemesi geçti¹⁴².

Şehrin güvenliğini sağlayabilmek amacı ile birtakım tedbirler alındı. Şehrin değişik yerlerinde, "Mıntıka Kumandanlıkları" kuruldu. Mıntıka Kumandanları asayişten sorumlu olacaktı. Görevlerinin arasında, yabancı konsolosluklarında güvenliği vardı¹⁴³.

Alınan tedbirler, limanda bulunan müttefik komutanlar tarafından da takdirle karşılanmakta idi. Şehirdeki son durum hakkında Amerikan gemileri gönderdikleri telgrafta;

a- Türk ordusunun bir katliama engel olduğu ve bunun hürmete layık bir davranış kabul edildiği,

b- Şehirde kısmen sükûnet olduğu ve mültecilerin bir kısmının Amerikan yardım heyetinin yardımları ile ayakta kaldığı,

c- Amerikan tebasının sağ ve sükûnet içinde olduğu¹⁴⁴, belirtilmekte idiler.

Yunanlılar ve Rum göçmenler, Türk ordusunun onlara karşı çok sert davranacağını düşünmekte idi. Halbuki; Türk ordusunun komutanları 9 Eylül akşamı Rum mahallelerini dolaşarak onların da huzurlarını sağlamaya gayret gösteriyorlardı¹⁴⁵.

9 Eylül 1922 tarihli yaşanan zafer sevinci, dalga dalga Anadolu'nun dört bir tarafına yayıldı. Ankara'da halk sokaklara döküldü. Eğlenceler tertib edildi. Şükür duaları okundu¹⁴⁶. Müjdeli haber, en büyük etkisini İstanbul'da gösterdi. Bütün İstanbul, Marmara kıyılarından boğazın çıkışına kadar sevgi gösterilerinde bulundu. Üniversite öğrencileri fener alayları düzenleyip İstanbul'un değişik semtlerini

142 Peyâm-ı Sabah, 13 Eylül 1922, No: 11785, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 606, s.1.

143 H.T.V.D, S.64, (Haziran 1968), Vesika No: 1441.

144 ATASE Arşivi, Klasör.1808, Dosya.305, Fihrist. 20.

145 F.ALTAI, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s.357.

146 Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1922, No: 604, s.1; Peyâm-ı Sabah, 10 Eylül 1922, No: 11782, s.1.

gezerek; Fatih semtinden sonra, "Hilâl-i Ahmer Merkezi"ne gelerek, Hamid Bey ve onun şahsındaki T.B.M.M.'ni tezahüratlarla alkışlamışlardı. 11 Eylül'de İstanbul'da, hükümet dairelerine de bayraklar çekilerek bu sevinç paylaşıldı¹⁴⁷.

2- Mustafa Kemal'in İzmir'e Gelişi

Geceyi Nif'te geçiren Mustafa Kemal Paşa, sabah erkenden Başyaveri Salih (Bozok) Bey'i, kendisine İzmir'de kalacak bir yer ayarlaması amacı ile görevlendirdi. Salih Bey'in beraberinde Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'de olduğu halde ilk önce Hükümet Konağı'na uğradı. Burada İzzettin Paşa ile görüştü. Mustafa Kemal Paşa'ya, Karşıyaka'da Kral Konstantin'in, daha sonra da Stergiyadis'in kaldığı konak tahsis edildi. Mustafa Kemal Paşa, İzmir yangınına kadar burada kalarak daha sonra da karargâhını Göztepe'ye nakledecektir¹⁴⁸.

Öğle üzeri Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Fevzi Paşa, İsmet Paşa, yaverleri, Asım (Gündüz) Paşa, Topçu Müfettişi Galip Paşa, Halide Edip, Cephe Harekât Şubesi Müdürü Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, Sıhhiye Başkanı Doktor Hulusi (Alataş) Bey ve Seyfettin Şem'i Bey olduğu halde İzmir'e girdi¹⁴⁹.

Şehrin girişinde bir süvari alayı, zeytin dalları ile süslenmiş otomobillerle gelmekte olan konvoyu karşıladı. Kapalıçarşı üzerinden Hükümet Konağı'na varıldı. Halkta büyük sevgi gösterileri içerisinde kurtarıcılarını karşılamakta idi¹⁵⁰. Rıhtım boyundan geçerken, kıyının biraz uzağında demirlenmiş, "batı yenilgisinin güçsüz tanıkları olan iri canavarları" müttefik filoların gemilerini gördü. Avrupa Devletleri ile Yeni Türkiye artık yüzyüze idi¹⁵¹.

¹⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 606, s.1.

¹⁴⁸ Salih BOZOK, "İzmir Yollarında" Her Yönüyle Atatürk, (Yay.Haz.Avni ALTINER), İstanbul, 1974, s.265.

¹⁴⁹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân V, İstanbul, 1990, s.594-595; T.İ.H., II/6-3, s.183; Kemal ARIBURNU, Atatürk'ten Anılar, Ankara, 1986, s.73.

¹⁵⁰ H.E.ADIVAR, s.242; "Atatürk Takvimi", Yıllarboyu Tarih, VII/9, (Eylül 1981), s.42.

¹⁵¹ Jorge Blanco VILLALTA, Atatürk, Ankara, 1982, s.502.

İzmir'in ana meydanındaki Hükümet Konağı, işgal yıllarında Yunanlıların genel karargah olarak kullandıkları bir bina idi. Burada I.Ordu Kumandanı Nureddin Paşa, kendisini karşıladı. Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan bir gün önce İzmir'e gelmiş ve Hükümet Konağı'na yerleşmişti¹⁵². Karşılama töreninden sonra Nureddin Paşa bir toplantı yaparak durumu değerlendirdi¹⁵³.

3- Urla Yarımadası'nın Yunan Orduları Tarafından Tahliyesi

9 Eylül'den sonra Türk ordusu İzmir'in çevresine dağınık olarak yayılmış olan Yunan kuvvetlerini bölgeden temizlemek için yapmış olduğu askeri harekâta devam ederken, III.Süvari Tümeni'ne Urla Yarımadası'ndaki Yunan birliklerini takip görevi verildi.¹⁵⁴ Aynı zamanda bu birlik, V. Süvari Kolordusu'nun emri altına alındı. Görevi; Urla, Karaburun, Çeşme ve Seferihisar ilçelerindeki Yunan birliklerinin vapurlara binmesini engelleyerek esir ve yok etmektir¹⁵⁵.

Urla yarımadasına çekilen birlikler, genelde General Franco'nun güçleri idi¹⁵⁶. Yunan ordusunun çözülüşü bütün cephelerde kendisini gösterince Franco, Urla Yarımadası'nın batısında bulunan Çeşme'ye varma kararı aldı. Bu yarımada genişliğinin dar olması, arazisi ve özellikle coğrafi yapısının elverişliliği sebebi ile Yunan ordusunun kurtarabileceği mühimmat ve insanı tahliye için en güvenli yerdirdi. Ayrıca Çeşme'den, Sakız, Midilli, ve Sisam adalarına olan mesafe kısa idi¹⁵⁷.

I. ve XIV. Tümenlerin Urla üzerine, III. Tümeni'nde Seferihisar'a yönelmesi emri verildi¹⁵⁸. V. Süvari Kolordusuna yardım etmesi amacı ile de LVII. Tümen, Urla Yarımadası'na gönderildi. 11 Eylül'de gerçekleşen harekât esnasında Urla yolu

152 Cemal KUTAY, Ege'nin Kurtuluşu, İstanbul, 1981, s.180.

153 L.KINROSS, Atatürk, s.388.

154 F.ALTAY, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s.365.

155 T.İ.H. II/6-3, s.192.

156 İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.277.

157 K.D.KANELLOPULOS, II, s.100.

158 F.ALTAY, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s.368.

ile Yunan gemileri ateş altına alındı¹⁵⁹. 12 Eylül'de Türk Kuvvetleri Urla'ya girdi¹⁶⁰. Aynı tarihte Seferihisar'da geri alındı¹⁶¹. Türk birlikleri büyük bir hızla Çeşme'ye doğru ilerlerken; Yunan tarafından ise, büyük bir panik yaşanmakta idi. 10 Eylül'den 13 Eylül'e kadar IV, V, IX, XII, XIII. Tümenler I. ve II. Kolordular (25.000 kişi 16 top) Çeşme ve Midilli'ye naklolundu¹⁶². Türk ordusu, Yunan ordusunun artıklarını Urla yarımadasında takip ederken, Yunan savaş gemileri tarafından sürekli olarak bombardımana tutulmakta idi. Çeşme'de asker ve muhacirlerin gemilere bindirilmesine, kumandanlığını Plastiras'ın yaptığı Efzun Alayı nezaret ediyordu¹⁶³.

Yunan süvarilerinin Çeşme'den tahliye amacı ile getirilen gemilere bindirilmesi faaliyeti 13 Eylül'de tamamlandı¹⁶⁴. Yunan II.Tümeni'nin büyük bir kısmı Çeşme'ye doğru çekilerek Marilus Müfrezesi'nin örtüsü altında gemilere bindirildi. "Borazanların sesi ve topların gürültüsü altında I. Piyade Alayı, "Küçük Asya toprağını", Çeşme'den terk eden son birlik oldu¹⁶⁵.

Türk Ordusu, bir takım zorluklara rağmen Urla Yarımadası'nı Yunanlılardan temizlemeye kararlı idi. Çeşme'den Rum ahalinin tahliyesi de devam etmekte idi.¹⁶⁶. 14 Eylül'de Karaburun, Türk ordusunun eline geçti¹⁶⁷.

15 Eylül 1922 sabahı Urla Yarımadası'ndaki Plastiras Müfrezesi Çeşme'ye çekildi. 16 Eylül sabahı, son gemiler Sakız ve Midilli'ye hareket etti. Böylece Urla Yarımadası'nda tek bir Yunan eri kalmadı¹⁶⁸. 16 Eylül'de, III.Süvari Tümeni Çeşme'ye girdi¹⁶⁹.

159 T.İ.H. II/6-3, s.194.

160 H.T.V.D, S.64, (Haziran 1968), Vesika No: 1448.

161 Z.SARIHAN, IV, s.660.

162 Alb.BUJAK, s.255.

163 İkdâm, 18 Eylül 1922, No: 9159, s.1

164 İkdâm, 17 Eylül 1922, No: 9158, s.1.

165 K.D.KANELLOPULOS, II, s.101.

166 Sabah, 17 Eylül 1922, No:17789, s.1.

167 Z.SARIHAN, IV, s.669.

168 T.İ.H. II/6-3, s.201; İkdâm, 18 Eylül 1922, No: 9159, s.1.

169 T.İ.H. II/6-3, s.202.

10 Eylül'den 16 Eylül'e kadar süren bir haftalık çarpışmalar sonunda, Süvari Kolordusu Yunanlılardan çok sayıda esir, silah ve malzeme ele geçirdi.

4- Türk Orduları Tarafından Dikili, Ayvalık, Edremit ve Bergama'nın Geri Alınışı

İzmir'deki Türk kıtaları Urla Yarımadası'nın Yunanlılardan tahliyesi ile uğraşırken, II. Süvari Tümeni'ne Dikili'ye doğru hareket etme emri verildi¹⁷⁰. II.Ordu'da Balıkesir istikametinde harekete geçirildi. Bu kuvvetlerin ilk hedefi, Simav'dan Dikili'ye çekilmekte olan XV. Yunan Bağımsız Tümeni idi¹⁷¹.

Yunan Bağımsız Tümeni beraberinde dört bin yerli Rum ve Ermeni'yi alarak bir an önce denize ulaşmak amacı ile 9/10 Eylül gecesi Kırkağaç'a hareket etti. Kafile Soma-Kınık-Bergama yolunu izleyecekti¹⁷². Bu kafile, daha önce LXI. Türk Tümeni'nin bir müfrezesi tarafından takip edilmiş ve 6 Eylül'de Simav, 8 Eylül'de Sındırgı'da kısıtılmasına rağmen kesin sonuç alınamamıştı¹⁷³.

XV. Yunan Tümeni ayın 10'unda Soma ve Kınık'a geldi¹⁷⁴. 11 Eylül'de Bergama'ya ulaşıldı. Burada İzmir'den yola çıkarılmış olan bir süvari tümeninin üzerlerine geldiği öğrenildi¹⁷⁵. XV.Tümen o kadar hızlı idi ki, Türk istihbarat raporları Yunanlıların yakalanma ihtimalinin az olduğunu ileri sürmekte idi¹⁷⁶.

12 Eylül'de Yunan Tümeni, Dikili'ye vardı¹⁷⁷. 12/13 Eylül gecesinden başlayarak 8000 muhacir ve bütün tümen efradı ile birlikte toplar, mühimmat, malzeme ve oldukça yüklü miktarda hayvan gemilerle Midilli'ye gönderildi¹⁷⁸.

170 T.İ.H. II/6-3, s.206; H.T.V.D., S.64 (Haziran 1968), V.No: 1450.

171 F.BELEN , "Büyük Taarruz", s.95.

172 D.T. AMBELAS, s.127.

173 F.BELEN "Büyük Taarruz", s.95.

174 D.T. AMBELAS, s.128.

175 D.T. AMBELAS, s.135.

176 T.İ.H. II/6-3, s.206.

177 D.T.AMBELAS, s.140.

178 D.T.AMBELAS, s.151.

14 Eylül'de II.Süvari Tümeni, Dikili'ye girdiğinde şehri boşaltılmış bir vaziyette buldu. Yardıma gelen XIV.Piyade Tümeni de akşam Dikili'ye vardı¹⁷⁹.

II.Süvari Tümeni XIV.Piyade Tümeni'nin Dikili'ye gelmesinden sonra Ayvalık'a hareket etti¹⁸⁰. 15 Eylül'de Türk ordusu Ayvalık'a girdi¹⁸¹. Ayvalık, Edremit ve Burhaniye'de Türk ordusu girmeden akıncı müfrezeleri ayın 12'sinden itibaren bölgede egemenlik kurmuşlardı¹⁸². Nihayet Bergama da 15 Eylül'de Türk egemenliğine girdi¹⁸³.

5- Bursa'nın Türk Orduları Tarafından Geri Alınışı

Bursa, 8 Temmuz 1920'de Yunan işgaline uğramıştı¹⁸⁴. Büyük Taarruz'un 26 Ağustos 1920'de başlaması neticesinde, bir dönüm noktası olan Başkomutanlık Meydan Savaşı sonucunda ortaya çıkan gelişmeler, Bursa'nın kurtuluşunu da beraberinde getirdi¹⁸⁵. 31 Ağustos 1922 günü Türk ordusu asıl kuvvetleri ile İzmir'e doğru yürürken, diğer birliklerimiz de Yunan ordusunun Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yok etmek için harekete geçti¹⁸⁶. Yunan Ordusu, bu savaşta en büyük darbeyi Afyonkarahisar-Dumlupınar hattında yedi. Mağlup olan orduya takviye amacı ile gönderilmek istenen ve Eskişehir'de konuşlandırılmış olan 3 tümenli Yunan Kolordusu, Afyon cephesine yardıma gidemedi. 1 Eylül'de Şükrü

179 T.İ.H. II/6-3, s.207; H.T.V.D, S.64, (Haziran 1968), V.No: 1453.

180 H.T.V.D, S.64 (Haziran 1968), V.No: 1454.

181 Z.SARIHAN, IV, s.673.

182 İbrahim Ethem AKINCI, Demirci Akıncıları, Ankara, 1989, s.387.

183 Z.SARIHAN, IV, s.673.

184 Z.SARIHAN, IV, s.652.

185 Yusuf OĞUZOĞLU, "Büyük Zaferden Bursa'nın Kurtuluşuna ve Mudanya Mütarekesi'ne", 70. Yılında Mudanya Mütarekesi, Bursa, 1993, s.23.

186 C.AKÇAKAYACIOĞLU, s.11.

Naili Paşa komutasındaki Türk birlikleri, III. Yunan Kolordusu'nun önünü kesmek için harekete geçti¹⁸⁷.

5 Eylül 1922'de Porsuk müfrezesi, Karaköy İstasyonu'nu ele geçirip Pazaryeri üzerinden Bekras'a ulaştı. Aynı gün I.Tümen Kınık, Bozcaarmut bölgesini denetimi altına almış, Mürettep Süvari Tümeni de; Tahtaköprü üzerinden, Yunan Süvari Birliklerini dağıttıktan sonra, Mezit Köprüsü'ne varmıştı. Bu arada, Geyve'den harekete geçen Kocaeli Grubu'na mensup birlikler İznik tarafından Yenişehir'e yaklaştı¹⁸⁸.

Şükrü Naili Paşa'nın komutası altında olan III.Kolordu, İnönü'den sonra Bozhöyük'ü kurtararak Bursa doğrultusunda harekâtına devam etti¹⁸⁹.

Balıkesir çevresinde faaliyet gösteren Akıncı Müfrezeleri Komutanı İbrahim Ethem Bey'de, 4 Eylül gecesini Bigadiç'i ele geçirdi. Bigadiç'ten çekilen Yunan askerleri Balıkesir'e yöneldi¹⁹⁰. Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Balıkesir'de de, Yunan ordusunun birlikleri ve Rum ahali, büyük bir panik yaşamaya başladı. Akıncı Müfrezeleri Bigadiç'te düzeni sağladıktan sonra 6 Eylül'de Balıkesir'i kurtardı¹⁹¹. Aynı gün, Balıkesir'in kuzeyinde bulunan Gönen de yeniden Türk hakimiyeti altına girdi¹⁹².

Düşmanın malzemesini, araçlarını ve birliklerini kaçırmayı önlemek amacıyla 8 Eylül akşamı bütün cephe boyunca taarruza geçildi¹⁹³.

187 Hikmet SÜER, "Büyük Taarruzda Takip Harekâtı, (31 Ağustos-18 Eylül 1922)", Büyük Taarruz 70.Yıl Armağanı, Ankara, 1992, s.169.

188 Y.OĞUZOĞLU, s.24.

189 İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.249.

190 İ.E.AKINCI, s.333.

191 İ.E.AKINCI, s.343.

192 U.KOCATÜRK, T.C.Kronolojisi, s.340.

193 Y.OĞUZOĞLU, s.24.

10 Eylül 1922 günü Halit Paşa'nın komutası altında bulunan Kocaeli Grubu, Orhaneli ve Gemlik'i geri aldı. Gemlik'ten gemilere binemeyen bazı Yunan birlikleri Mudanya'ya çekildi¹⁹⁴.

Güneyden Bursa doğrultusunda harekâtı devam eden ve Şükrü Naili Paşa'nın komutası altında olan III.Kolordu, 10 Eylül günü Bursa çevresine geldi. Albay Hacı Mehmed Arif'in Mürettep Süvari Tümeni, Bursa'yı Mudanya ve Gemlik'e bağlayan yolları keserek kuşatmayı tamamladı¹⁹⁵.

10 Eylül 1922 sabahı Kolordu birlikleri Bursa yakınlarındaki Kazancı mevkiinde şiddetli bir direnişle karşılaştı¹⁹⁶. Abdurrahman Nafız Bey komutasındaki I. Tümen, Bursa'yı savunan X. Yunan Tümeni'ne taarruz etti¹⁹⁷. Şehrin düşeceğinin İtilaf Devletleri tarafından anlaşılması üzerine Bursa'ya İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylardan oluşan bir heyet geldi. Amaçları tahribatı önlemek ve şehrin Türk ordusuna teslimini sağlamaktı¹⁹⁸. Bursa'daki Yunan komutanı Sümelas idi. Ondan Bursa'nın güvenliği için garanti istendi. Bu güvence İtilâf Devletleri'ne Yunanlılar tarafından verilemedi¹⁹⁹.

Türk hücumu karşısında, Yunan birlikleri gece 21.⁰⁰'da bütün cephede ateşi keserek geri çekildiler. Türk kuvvetleri, 10 Eylül'de Bursa'ya girdi²⁰⁰.

11 Eylül'de, Büyük Millet Meclisi'nde Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa, Bursa'nın alındığını Meclis'e duyurdu²⁰¹.

Haberin, halk arasında da duyulmasından sonra büyük bir coşku yaşandı. Meclis'in önüne gelen bir topçu bataryası, barut patlatarak kutlamalara katıldı. Şehir

194 T.İ.H, II/6-3, s.238.

195 T.İ.H, II/6-3, s.239.

196 F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, s.100.

197 T.İ.H., II/6-3, s.242.

198 F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.510.

199 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.533.

200 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.192; İstiklâl Harbi ile İlgili Telgraflar, s.185.

201 TBMM ZC., I/XXII, s.620.

geceleri de fenerlerle aydınlatıldı ²⁰².İstanbul'da kutlamalar daha kapsamlı oldu. İzmir'in kurtarılmasından sonra Bursa' dan da gelen bu müjdeli haber halkın coşkusunu bir kat daha artırdı²⁰³.

Mustafa Kemal Paşa, 10 Eylül 1922 gece yarısında yayınladığı bildiri ile de, yurdun dört bir tarafına bu mutlu haberi müjdeliyerek Türk ordularının zaferlerinden halkı haberdar etmiştir²⁰⁴.

6- Mudanya'nın Türk Orduları Tarafından Geri Alınışı

Kuzeyde Bursa'yı kaybeden Yunanlılar, şimdi de Mudanya yöresinde Türklerin elinden kurtulmaya çalışıyorlardı. III.Kolordu Komutanı General Sumalis, 10/11 Eylül gecesi Bursa'dan, III. ve X. Tümenlerini çekmiş, fakat Mudanya yöresindeki XI. Tümen ve Albay Jiras müfrezesi, Kocaeli Grubu'nun inatçı taarruzlarından bir türlü kurtulamamıştı. Mürettep Süvari Tümeni, 11 Eylül sabahı erkenden Mudanya istikametinde ilerleyerek bu kuvvetlerin çekilme yollarını kesmiş, yolu üzerindeki bazı Yunan birliklerini dağıtarak bir kısmını esir almıştı²⁰⁵.

Bu sırada, 8 Eylül'de Kocaeli Grubu, Bursa bölgesindeki harekâtın tek elden sevk ve idaresi için, III.Kolordu'nun emrine verilmişti. Kocaeli Grubu, 10 Eylül'de başlayan taarruz sonucunda Gemlik ve Orhangazi'yi kurtardı. Yunanlılar Gemlik'ten gemilere bindiremedikleri kuvvetleri Mudanya'ya doğru çekmeye başladılar.²⁰⁶ 11 Eylül günü derlenip toparlanan Kocaeli Grubu Kuvvetleri, yeniden taarruza başlayarak, Filador (Gündoğdu) tepelerinde direnmeye çalışan Yunan kuvvetlerini

²⁰² Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, No: 606, s.1.

²⁰³ İkdâm, 12 Eylül 1922, No: 9154, s.1.

²⁰⁴ H.T.V.D, S.64 (Haziran 1968), V.No: 1446; İkdâm, 20 Eylül 1922, No: 9162, s.1.

²⁰⁵ İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.283-284.

²⁰⁶ Yusuf ÇAM, Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991, s.371.

bölgeden söküp attı²⁰⁷. Daha batıdaki Kalbur Tepe-Çapa hattında tutunmalarına fırsat verilmedi ve saat 24.⁰⁰'de bu tepeler hattı da ele geçirildi²⁰⁸.

12 Eylül'de Grup Kumandanı, Mürettep Müfrezeyi bütün kuvveti ile Burgaz'ın doğu ve güney sırtlarına taarruz ettirdi. Burgaz, Türk egemenliğine geçti. Yunanlılar ağır kayıplar vererek Burgaz'ın batısındaki Dalyan'ı işgal etti. Bu sırada Mudanya'nın güneyindeki Işıkköy'le Değirmendere arasında şiddetli çarpışmalar oluyordu. Grup, XVIII. Tümen'in birliklerini, Mudanya'ya iletti. Mürettep Müfrezeye Birlikleri'ni de Burgaz'ın batısında toplayarak Mudanya'ya yanaştırdı²⁰⁹.

11 Eylül gecesinden itibaren Yunanlıların Averof ve Kılış harp gemileri ile birkaç torpido Mudanya önlerine gelerek toplarını kasabaya doğru çevirmişlerdi. Kıyıda Fransız ve İngiliz gemileri de bulunmakta idi. 12 Eylül sabahında başlayan mücadele, sekiz saat boyunca devam etti. Mudanya'ya hakim olan tepelere ulaşan topçu birlikleri, limandaki yabancı gemileri görünce onları top atışı ile rahatsız etti. Bu gemiler limanı terkedip gittikten sonra, Türk ordusu Mudanya'ya girmeye başladı²¹⁰. XI.Yunan Tümeni, başta kumandanları olmak üzere 202 subay ve 6.000 er esir edildi. Bu birlik silah ve teçhizatı ile ele geçirilmişti²¹¹. Toplar, batarya kumandanlarından Cemal (Gürsel) Bey tarafından atışa hale hazır getirildi. Mudanya'dan disiplin ve düzen sağlandıktan sonra, Kocaeli Grubu LXI. Tümeni'de emrine alarak Bandırma istikametinde yürüyüşüne devam etti²¹².

207 F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, s.104.

208 Y.ÇAM, s.371.

209 T.İ.H., 2/6-3, s.251.

210 A.Galip TOKÇA, İki Mütareke Arasında Mudanya'nın Tarihi Hatıraları, İstanbul, 1959, s.24-26.

211 ASD, s.281; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1922, No: 608, s.1.

212 Y.ÇAM, s.372.

Mudanya, 3 Temmuz 1920 tarihinden 12 Eylül 1922'ye kadar işgal altında kalmış ve sonunda işgal kâbusunu üzerinden attıktan sonra Mudanya Mütarekesi'ne ev sahipliği yapma onuruna sahip olmuştu²¹³.

E- 12/18 EYLÜL 1922 TARİHLERİ ARASINDA TÜRK TAARRUZU VE GÜNEY MARMARA'NIN YUNAN ORDUSUNDAN TAHLİYESİ

II. Yunan Tümeni Mudanya'da esir edilmişti. Albay Jiras'ın müfreze ise, bölgedeki kuşatmayı yararak Bandırma yönünde çekilmeyi başarmıştı. Türk birliklerinin görevi; son Yunan kalıntıları da temizlemektir²¹⁴.

Yunan ordusu bir an önce kendisini gemilere atıp kurtulmak için kaçarken, Türk ordusu hem onları yakalamak hem de vatandaşlarını katliamdan kurtarmak için amansız bir takip harekâtına başlamıştı. Bu sırada sivil Türkler can güvenliği için dağlara sığınmıştı. Yerli Rumlarda yüzyıllardan beri yaşadığı toprakları terkederek Yunanistan'a kaçmanın yollarını arıyorlardı²¹⁵.

13 Eylül'den itibaren Türk birlikleri Bandırma istikametinde çekilen III. ve X. Yunan Tümenlerini takip etmek için, Karacabey istikametinde yürüyüşe geçti²¹⁶. Yunan kuvvetleri, Manyas Gölü ile Marmara denizini birleştiren hat üzerinde savunma tertibi alarak çekilme hareketini örtmeyi amaçladı²¹⁷.

14 Eylül'de Yunanlıların Ulubat mevzilerinden çekildiği öğrenilince, Mürettep Süvari Tümeni Karacabey doğrultusunda ilerledi. Bu tümene bağlı birlikler Mustafa Kemal Paşa'yı (Kirmastı) işgal etti²¹⁸.

213 A.G.TOKÇA, s.29.

214 T.İ.H, II/6-3, s.255.

215 İ.ARTUÇ, Büyük Taarruz, s.285.

216 F.BELEN, Büyük Türk Zaferi, s.103.

217 Y.ÇAM, s.372.

218 T.İ.H, II/6-3, s.258-259.

15 Eylül akşamı Kocaeli Grubu ile Porsuk Müfrezesi ve Süvari Tümeni, Bandırma'nın 15 kilometre güney batısına vardı. III. Yunan Kolordusu'da Bandırma-Edincik mevziini tutmuştu. Yunan donanması da Türk mevzilerine top atışı yaparak, bölgeyi baskı altında tutmaya çalışıyordu²¹⁹. Yunanlıların, 15 Eylül gecesi Bandırma ve Erdek'ten tahliyesine devam edildi²²⁰.

16 Eylül'de Kocaeli Grubu Bandırma ve çevresini kuşattı²²¹. Ordu kuvvetleri aynı gün bir müddetten beri Akıncı Müfrezelerinin elinde bulunan Balıkesir'e halkın büyük tezahüratı arasına girdi²²². 17 Eylül'de Kocaeli grubu Bandırma'yı kurtardı²²³. Bandırma'dan Türk taarruzundan kurtulmayı başaramayan bir grup Yunan askeri (iki alay) Kapıdağ Yarımadası'nın berzahını kapıyan Deliklibayır'da mevzilendikleri anlaşılınca bu birliklerin üzerine taarruz edildi²²⁴. Akşam saatlerinde Deliklibayır sırtları süngü hücumu ile ele geçirildi. Erlerle birlikte savaşa katılan bir alay ve bir tabur kumandanı şehit oldu²²⁵. Bu sırada Yunan birlikleri Erdek'te gemilere bindirilmekte idi. Türk birlikleri büyük bir süratle Erdek'e yöneldi²²⁶. Son askeri birliklerini de gemilere bindirerek Anadolu'yu boşaltan Yunanlılar, ayrılırken Erdek'i ateşe verdiler. 18 Eylül'de de, Türk ordusu bu kasabaya girerek bölgeyi Yunan işgalinden kurtarmış oldu.²²⁷

18 Eylül 1922'de, Batı Anadolu'da artık bir tek Yunan askeri yoktu. Artık Anadolu bütünü ile kurtulmuştu. Türk ordusunun komuta kademesi, İtilaf Devletleri ile silahlı bir çatışmaya meydan vermeden Boğazlara yanaşmak kararında idi. Batı Cephesi Komutanı, 17 Eylül'de orduya verdiği emirde bu konuya değinmişti. II.Süvari Tümeni'ne Edremit'ten sonra Çanakkale'ye gitme emrini vermişti.

219 F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.512.

220 T.İ.H. II/6-3, s.262.

221 Z.SARIHAN, IV, s.676.

222 İ.E.AKINCI, s.394.

223 İkdâm, 18 Eylül 1922, No: 9160, s.1.

224 ASD, I, s.281.

225 Y.ÇAM, s.373.

226 F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.513.

227 T.İ.H.,II/6-3, s.270.

Çanakkale'ye gidecek birliklere İtilaf Devletleri ile herhangi bir çatışmaya girilmeyeceği yolunda uyarıda da bulunmakta idi²²⁸. Artık her iki taraf arasında "Çanakkale Olayı" adı verilen askeri ve diplomatik gelişmeler yaşanmaya başlayacaktı.

F- T.B.M.M HÜKÜMETİ ORDULARI KUMANDANLARI İLE İZMİR'DEKİ YABANCI TEMSİLCİLER ARASINDA İLK TEMASLAR

1- Nureddin Paşa Paşa'nın Faaliyetleri

a) Hristostomos'un Katli

İzmir Büyük Metropoliti IV. Yovakimos Hristostomos, Ortodoks dünyasının saygın kişilerinden birisi idi. Aynı zamanda "Megalo İdea"nın da en büyük savunucularındandı²²⁹. Dini makamı ne olursa olsun, bir çeteci ya da politikacıya daha çok benziyordu. Bölücü faaliyetlerinden ötürü I. Dünya Savaşı sırasında soruşturma geçirdi. Mondros Mütarekesi'nden sonra İzmir'e dönerek, bölgenin Yunanistan'a katılması yönünde girişimlerde bulundu²³⁰.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında Hristostomos başrolde idi²³¹. İzmir Metropoliti beraberindeki din adamları ile Yunan bayrağını ağlayarak öpmüş²³² ve törende yaptığı konuşmada, Yunan askerlerini Türk kanı içmeye davet etmişti²³³.

Bir din adamından çok bir politikacıya benzeyen Hristostomos Yunan işgalinden önce yaptığı faaliyetlerde karşısında sürekli olarak Nureddin Paşa'yı bulmuştu.

228 T.İ.H. II/6-3, s.272.

229 C.KUTAY, Ege'nin Kurtuluşu, s.172.

230 İ.ARTUÇ, Kurtuluş Savaşı Başlarken, s.72.

231 Paul DUMONT, Mustafa Kemal, Ankara, 1994, s.22.

232 N. TAÇALAN, s.175.

233 S.TANSEL, I, s.190.

Nurettin Paşa, Tevfik Paşa Hükümeti zamanında (20 Ocak 1919) İzmir Valiliği'ne atanmıştı. 9 Şubat tarihinde de, İzmir havalisi ile XVII.Kolordu Kumandanlığı'na getirilmişti²³⁴. Hristostomos'un yıkıcı faaliyetlerine engel olmaya çalışan Nurettin Paşa, yeni örgütlenmeye başlayan milli kuruluşları da desteklemişti²³⁵. İzmir'deki Rum azınlık, Nureddin Paşa hakkında, haksız bir takım ithamlarda bulunarak onun görevden alınmasına sebep olmuşlardı²³⁶.

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz, kısa sürede mutlu sona ulaşmış ve 9 Eylül'de İzmir alınmıştı. İzmir'e gelen Nurettin Paşa 10 Eylül günü karargâhında İtilâf Devletleri konsolos ve amirallerinin tebriklerini kabul etmişti²³⁷. İşte Hristostomos'un sonu da bugün gelecekti.

Şehirdeki Yunanlı yöneticilerin ve yerli Rumların ayrılmalarına rağmen Hristostomos kalmak istemişti. Gitmeyişinin kahramanlığından mı yoksa tehlikeyi küçümsemesinden mi kaynaklandığını hiç kimse bilemeyecekti. Nureddin Paşa, İzmir'e geldikten sonra yaptığı ilk işlerden biri, eski bir tanıdık olan Hristostomos'u konağına çağdırtmak olmuştu²³⁸.

Hristostomos, Nureddin Paşa ile görüşükten sonra²³⁹ konağın önünde bekleyen halk tarafından linç edildi. Mustafa Kemal Paşa olayı öğrenince "bu olmamalı idi"²⁴⁰ diyerek bu istenilmeyen olayı tasvip etmediğini ifade etti.

234 Sina AKŞİN, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, İstanbul, 1992, s.252-253.

235 B.UMAR, s.73-75.

236 S.AKŞİN, I, s.254.

237 Necati Fahri TAŞ, "İzmir'in Kurtuluşundan Sonra Gerçekleşen Hadiseler", A.T.B, (21 Ağustos 1996), s.41.

238 B.UMAR, s.312.

239 M.Kamil DURSUN, İzmir Hatıraları, (Yay.Haz.Ünal ŞENEL), İzmir, 1994, s.126; F.ALTAY, 10 Yıl Savaş ve Sonrası, s.360.

240 Z.SARIHAN, IV, s.652.

b- Nureddin Paşa ile İngiltere Amiral ve Konsolosu Arasında Yapılan Görüşme

Türk ordularının İzmir ve Bursa hatlarında kazandıkları büyük başarılar beraberinde, her iki taraf arasında temasları da gündeme getirdi. İzmir'in alınmasından sonra siyasi ilk temas 10 Eylül 1922 tarihinde gerçekleşti²⁴¹. Bu arada İzmir'de Türk ve İtilâf kumandanları arasında kişisel bazda birtakım görüşmeler olmuştu. Türk ordusunun şehire girmesiyle birlikte İtilâf askerleri tarafından limanda bir takım tedbirler alındığı görüldü. Her iki tarafta birbirine nasıl davranacağını bilmemekte idi. Rıhtımdaki bir hadise üzerine karaya çıkmak isteyen İngiliz Amiraline Türk askerleri engel olmak isteyince Amiral, donanmayı savaş durumuna geçirmiş ve topları şehire yöneltmişti. Bu olay üzerine Ordu Kumandanı Nureddin Paşa, bilgi almak amacı ile İngiliz Amiraline müracaat etmiş ve bu harekette bulunanların yapmış olduğu davranışın yanlışlığını dile getirince Amiral, Nureddin Paşa'nın cevabını yeterli görerek onunla temasa geçmek istemişti²⁴².

Mustafa Kemal Paşa daha İzmir'e gelmeden önce İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin amiral ve konsolosları Hükümet Konağı'nda Nureddin Paşa'yı ziyaret edip tebriklerini sunarak, kısa bir görüşmeden sonra ayrılmışlardı²⁴³. Görüşmeye katılan İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu Sir Herry Lamb, bu ilk tanışmadan memnun kalmadığını; Nureddin Paşa'nın ona tatmin edici bir muamelede bulunmadığını ve İngiltere ile Ankara arasındaki ilişkilerde şüpheli tavırlar sergilediğini, İngiliz Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral Brock'a bildirdi. Brock'ta bu bilgiyi aynı gün Bahriye Bakanlığı'na bildirdi. 10 Eylül akşamı da, Nurettin Paşa ile görüşmek için yeni bir girişimde bulunduğunu bildirdi²⁴⁴.

241 TBMM ZC I/XXIII, s.275.

242 Ali Fuat CEBESÖY, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul, 1957, s.71; L.KINROSS, s.389.

243 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19.

244 S.R.SONYEL, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran Tutumu ve Bir Mektubu", B.T.T.D, IX, S.51, s.5.

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e girişinden sonra Lamb, Amiral Brock ile İngiliz Dışişleri'nden, İngiltere'nin T.B.M.M. Hükümeti'ni ne dereceye kadar tanıdığını sordu. Bu telgrafın üzerine Dışişleri Bakanlığı ikinci Sekreteri E.G.F. Adam eklediği derkenarda İngiltere'nin T.B.M.M. hükümetini fiili ve hukuki olarak henüz tanımadığını bununla birlikte Ankara Dışişleri Bakanı'nın 1922'de İngiliz yetkililerle görüştüğünü, tanıma konusunda resmi bir karar olmadan İzmir'de yetkililerle görüşebileceğini bildirdi²⁴⁵.

Görüşme için gayri resmi izin çıkmasından sonra 10 Eylül günü Nurettin Paşa ile İngiliz yetkililer yeniden buluştu²⁴⁶. İngiltere'nin bu toplantıdan amacı, T.B.M.M.'nin fikir ve görüşlerini öğrenmekti. Görüşmede Amiral Brock, beraberinde Kurmaybaşkanı ve İngiliz Başkonsolos olduğu halde görüşmeye katıldı²⁴⁷. Yapılan konuşma şöyle idi:

"İngiliz Amirali: -Açıkça konuşalım, bizi dost mu görüyorsunuz yoksa düşman mı?

Nurettin Paşa:-Buna bir cevap verebilmekliğim için siz söyleyin, T.B.M.M. Hükümetini dost mu, düşman mı telakki ediyorsunuz?

İngiliz Amirali: Tamamen dost tanırız. Esasen biz Osmanlı hükümeti ile muharebe ettik. Dört sene evvel mütareke akd ederek muharebeden çekilmiştik. Şimdiki Türkiye Hükümeti ile zaten hal-i harbe girmemiştik. (Konsolos dahi aynı mütealati tekrar etti). Binaenaleyh sizi muhasım tanımıyoruz.

Aynı zamanda amiral, bu ifâdatı hükümeti namına söylemeye selahiyattar olduğunu teyit etti. Karaya çıkarılan İngiliz askerinin sırf İngiliz müessesatını, konsoloshaneyi ve şehirdeki firarilerin tahribatına karşı muhafaza etmek için çıkardıklarını söyledi"²⁴⁸.

²⁴⁵ S.R.SONYEL, "Mustafa Kemal'in İngiliz...", s.5.

²⁴⁶ H.İ. DİNAMO, Kutsal İsyan, V, s.596.

²⁴⁷ A.T.T.B. IV, s.481-482.

²⁴⁸ ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19; İstiklal Harbi ile İlgili Telgraflar, s.181.

Nurettin Paşa, savaş halinin İzmir'de devam ettiğini bu yüzden Fransız, İngiliz ve diğer tebâların Rum askerinin arandığı bir sırada şehirde dolaşmasının tehlikeli olacağını belirterek gerekirse konsoloshaneyi Türk askerinin muhafaza edebileceğini söyledi. Brock ta, şehirde dolaşan İngiliz askerlerini gemiye alacağını, sadece konsoloshane için bir miktar asker bırakmayı düşündüğünü söyledi²⁴⁹.

Nurettin Paşa, basından edindiği bilgilere dayanarak; İngiliz birliklerinin, neden Cebel-i Tarık'tan İzmir'e gönderildiklerini sordu. Nureddin Paşa, bu davranışın Yunan ordusunu desteklemek amacı ile yapıldığını düşünmekte idi. Brock bu haberlerin temelsiz ve dayanaksız söylentilerden ibaret olduğunu altını çizerek Nurettin Paşa'ya teminat verdi²⁵⁰. Görüşme olumlu bir havada tamamlanarak Lamb'ın ilk izlenimlerindeki kötü hava dağıtılmış oldu.

2- Mustafa Kemal ile Amiral Brock Arasında Yapılan Mektuplaşma ve İngiltere'deki Yankıları

Nureddin Paşa, Amiral Brock ile görüşükten sonra Lamb, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istedi. Bu istek uygun görülmedi Çünkü; yapmış olduğu göreve paralel olarak İzmir'deki Türk valisi ile görüşmesi gerekmekte idi.²⁵¹ Lamb'ın ısrarı üzerine Mustafa Kemal Paşa, kendisi ile görüştü²⁵².

Bu görüşmede konuşulan konular, Mustafa Kemal Paşa ve olayın diğer tanığı Lamb tarafından farklı şekilde değerlendirilmiştir. Biz burada Mustafa Kemal Paşa'nın aktardığı şekilde konuyu izah edeceğiz.

249 H.T.V.D., s.64, (Haziran 1968), V. No: 1443.

250 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk IV, s.395.

251 TBMM ZC, I/XXIII, s.275.

252 A.F. CEBESOY, s.71.

Görüşme esnasında Lamb, Mustafa Kemal'den İngiltere ile T.B.M.M. Hükümeti'nin savaş halinde olup olmadığını sordu. Verilen karşılıklıta; Yunan ordusunu Anadolu'ya sokan gücün İngiltere olduğunu ve bu aşamada şartların değiştiğini; Yunan ordusunun mağlup olduğunu, olayların takdirinin de İngiltere'ye ait olduğunu söyledi²⁵³.

İzmir'deki başkomutanlık karargâhından ayrılan Lamb, donanmaya dönerek yaptığı görüşmede konuşulan konuları farklı şekilde aktardı. Lamb, Mustafa Kemal Paşa ile tesadüf sonucu karşılaştığını, görüşme talebinin geri çevrildiğini; kendini Büyük Britanya ile savaş halinde saydığını; ne yüksek komiserliği, ne de kendisini bir konsolos olarak tanımadığını belirtti. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın İngiliz kolonisini tutuklamakta haklı olacağını fakat, bunu yapmak istemediğini de aktardı²⁵⁴. 13 Eylül'de bu bilgiler, Büyük Britanya Akdeniz Filosu Başkomutanlığı aracılığı ile Deniz Bakanlığı'na oradan da Dışişleri Bakanlığı'na ulaştı²⁵⁵.

Lamb'ın amacı; İngiltere'yi Türkiye aleyhine savaşa sokmaktı. Bu şekilde davranarak İngiliz donanmasını tahrik etmek istemişti. İzmir'in Türk orduları tarafından alınışından beri, olumsuz bir tavır takınmıştı.

Lamb'ın mektubu, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda bir panik yaşanmasına sebep oldu. Bu arada İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Dışişlerine gönderdiği telgrafta; "Mustafa, şayet bu sözlerini kağıda dökerek teyid ederse; İngiliz kolonisini alarak İzmir'in terkedilmesini, yapılan hareketlerin Fransa ve İtalya kolonilerinde de aynı etkiyi gösterip göstermediğinin araştırılması gerektiğini, bu sözlerin blöf olabileceğini" de belirtti²⁵⁶.

253 TBMM ZC., I/XXIII, s.275; A.F. CEBESÖY, s.71; Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün....", s.281.

254 S.R.SONYEL, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini...", s.6.

255 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.403.

256 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.404.

Curzon, aldığı telgrafların sonucunda, Rumbold'un yapmış olduğu teklifi uygun buldu. Aynı zamanda İzmir'deki İngiliz kolonisinin şehri terketmesini istedi. Durumdan, Paris ve Roma'daki İngiliz Büyükelçiliklerhei de haberdar etti²⁵⁷.

Bu gelişmeler karşısında endişeye kapılarak gelen direktifler doğrultusunda harekete geçen İngiltere'nin Akdeniz Filosu Başkumandanı Amiral Brock, Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırılmak üzere bir mektup yazma kararı aldı. Mektubunda; Büyük Britanya ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında bir savaş halinin mevcut olduğuna dair verdiği iddia edilen demeci teyit etmesini Mustafa Kemal Paşa'dan rica ederek; bu demecin, Nurettin Paşa'nın demeci ile tezat halinde olduğunu belirtecekti²⁵⁸. Ayrıca Amiral Brock, 10 Eylül'de görüşülen konularda, hala samimi olduğunu iddia etti²⁵⁹.

Mustafa Kemal Paşa, Brock'a 13 Eylül 1922'de cevap verdi. Mektupta; Nurettin Paşa ile yapılan konuşma aktarıldıktan sonra kendisinin de bu düşüncede olduğunu belirtti. Yani, savaş halinde olmadığımız halde, henüz siyasi ilişkiler kurulamadığı, fakat birtakım formaliteler halledildikten sonra her iki hükümet, bilinen usuller çerçevesinde ilişki kurabilirlerdi²⁶⁰.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda büyük gürültü koparan bu yazışmalar değişik yorumlara yol açtı. İkinci sekreter E.G.F. Adam, olayları bir blöf olarak değerlendirdi. Müsteşar yardımcısı Ronald C. Lindsay, Mustafa Kemal'in hata işleyerek geri adım attığını, kendilerinin de İzmir'e kadar ilerlemiş olan Ankara ile, ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda olduğunu belirterek; daha fazla müzakere için, kapının sürekli açık tutulması gerektiğini söyledi. Lord Curzon ise

257 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.405.

258 S.R.SONYEL, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran...", s.7; B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.407; TBMM ZC., I/XXIII, s.275.

259 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19.

260 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.264; S.R.SONYEL, "Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran...", s.8.

"tamamen düşündüğüm gibi" diyerek Sir Herry Lamb'a İzmir'i terketme yetkisi verdi²⁶¹.

²⁶¹ S.R.SONYEL, Mustafa Kemal'in İngiliz Dışişlerini Karıştıran..", s.10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- İNGİLTERE'NİN TÜRK ZAFERİNE TEPKİSİ

1- İngiliz Hükümeti'nin Israrı

Türk ordusu karşısında Yunan ordusunun uğradığı mağlubiyet, İngiliz Hükümeti'nde krize yol açmış; buna rağmen Lloyd George, Lord Curzon ve Winston Churchill'in yönlerdiği İngiliz dış politikasında herhangi bir değişikliğe neden olmamıştı¹. Anlaşılan, İngiliz Hükümeti'nin Yunanistan'ı destekleme hususundaki geleneksel politikası hâlâ devam ediyordu. Fakat halk, onlarla aynı kanaatte değildi. Avrupa'da barış rüzgarlarının estiği bir dönemde, İngiliz halkı artık savaş istemiyordu².

İngiliz Hükümeti için Mustafa Kemal Paşa'nın başarıları, hiç hesapta olmayan birşeydi. İngiltere'nin bu güçlü rakibi, Anadolu'yu yabancı güçlerden temizleyerek İstanbul ile Trakya'nın sınırlarına dayanmıştı³. Bu aşamadan sonra İngiltere artık çözülmüş olan müttefik cepheyi ayakta tutmaya çalışacaktı. Fakat, Fransız ve İtalyan siyaseti daha gerçekçi esaslara dayandığından İngiltere'nin çıkarıcı politikalarından uzaklaşmaya başlamıştı. Herşeye rağmen İngiliz politikacılar, tek başlarına kalsalar dahi Türk orduları ile olası bir savaşı göze almışlardı⁴.

İngilizler, bir taraftan Boğazlar üzerindeki denetimlerini sürdürmek isterken diğer taraftan da, Trakya hususunda Yunanistan'ı destekler bir tavır takınmışlardı. Böylece olayların ağırlık merkezi, Anadolu'dan Boğazlara geçmeye başlamıştı⁵.

1 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e s.514.

2 Robin DENNİSTON, Churchill'in Gizli Savaşı, İstanbul, 1998, s.21.

3 B.ŞİMŞİR, "Savaş Adamı-Barış Adamı Mustafa Kemal Atatürk", Uluslararası Askeri Tarih Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, Ankara, 1982, s.50.

4 D. FROMKİN, s.552.

5 S.R.SONYEL, "Mudanya Bırakışmasının Ellinci Yıldönümü", III, Belleten, Yıl 1973, s.95.

Değişen şartları yeniden gözden geçirmek üzere İngiliz Kabinesi, 7 Eylül'de Başbakan'ın başkanlığında bir toplantı yaptı⁶. İlk sözü Lord Curzon alarak, T.B.M.M. ordularının güçlü bir taarruza başladıklarını; Yunan ordusunun direnme ihtimalinin bulunmadığını; Türk ordusunun birkaç gün içinde İzmir'de olacağını; Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, Anadolu'daki Yunan başarısızlığının, İngiltere'nin Avrupa politikasını terketmesi için yeterli bir sebep olmadığını söyledi⁷. Curzon, Fransa ve İtalya'yı da izledikleri politikalardan dolayı eleştirdi. Winston Churchill, Yunan ordusunun güvenliğini sağlamak amacı ile Türklerle bir çatışmadan yana değildi. Ancak; Boğazlar konusunda oldukça titizdi. Boğazları korumak için elden gelen herşey yapılmalı idi. Lloyd George ise, hala Yunanlıların mağlubiyetini kabullenememişti. Hangi şartlar altında olursa olsun Gelibolu Yarımadası'nın Türklere bırakılmamasını söyleyerek bölgenin stratejik önemi üzerinde durmakta idi⁸. Toplantının sonucunda İngiltere, İstanbul ile Boğazları bırakmamak ve Gelibolu Yarımadasını korumak amacı ile gerekirse tek başına bölgeye takviye birlikler gönderme kararı aldı⁹. Bu kabine kararının alınmasında Curzon, Lloyd George ve Winston Churchill'in büyük katkısı oldu¹⁰.

Kabinenin almış olduğu bu sert kararın altında yatan gerçek şu idi; dünya deniz ticareti açısından taşıdığı önem nedeniyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile, Avrupa'da olduğu için de Doğu Trakya'nın, İngiliz liderlerinin zihninde özel bir yeri vardı¹¹. İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda kazandığı prestijini de korumak için son çare olarak, Boğazlar'da tutunmak istiyordu¹².

6 D.WALDER, s.215.

7 B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.514.

8 D.WALDER, s.216-217.

9 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.269-270; B.ŞİMŞİR, Sakarya'dan İzmir'e, s.514-515.

10 R.DENNİSTON, s.21.

11 D.FROMKİN, s.552.

12 V.AKIN, s.24.

Boğazlar konusu İngiltere'yi ilgilendirdiği kadar, o günlerde Ankara'ya destek veren Sovyet Rusya'yı da ilgilendirmekte idi. Komünist Enternasyonel'in Yürütme Kurulu tarafından yayınlanan bir beyannamede; Yunanistan'ın yenilgisinin Avrupa emperyalizminin sonu demek olmadığı; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının hala müttefiklerin elinde olduğu; bu durumun, hem Ankara'yı hem de Sovyet Rusya'yı tehdit ettiğini; emperyalist ülkelerin Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndan geçirecekleri savaş gemileri ile Karadeniz'e girme niyetlerinin olduğunu isbat ettiğini açıklamaktaydı¹³.

İngiliz Hükümeti kararını vermişti. Boğazlar, her ne pahasına olursa olsun savunulacaktı. Bunun için, bu işe Müttefiklerinin de katkısı sağlanmaya çalışılacaktı. Lord Curzon, Paris ve Roma'ya gönderdiği notalarla, Fransa ve İtalya'yı Boğazları savunmaya çağırmakta idi. Ayrıca, Tümgeneral Sir Charles Harington'a, Çanakkale'yi savunması için kesin talimat gönderdi¹⁴.

2- Tarafsız Bölgelerin Güçlendirilmesi

İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı Harington, Yunan savunma cephesinin yarılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini Boğazlar ve İstanbul üzerine yoğunlaştıracağını anladı. Bu da İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nda büyük bir hareketliliğin başlamasına sebep oldu¹⁵. O tarihlerde, Çanakkale ve İzmit bölgelerinde İngiliz birlikleri sayı ve silahca yetersizdi. Harington'un emri altında Çanakkale'de Küban Alayı'nın bir taburu ve İzmit Yarımadası'nda iki tabur bulunuyordu. İstanbul'un müdafaası içinde Boğaziçi'nin 10 mil doğusunda Maltepe-

13 Komintern Belgelerinde Türkiye-1, Kurtuluş Savaşı ve Lozan, (Yay.Haz:Doğu Perinçek), İstanbul, 1993, s.49-50.

14 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.270.

15 T.İ.H. II/6-4, s.42.

Dudullu savunma hattı bulunmakta idi. Hazırlıkları Müttefik kıtaları tarafından yapılmıştı¹⁶.

Harington, Müttefiklerin birlik ve beraberliğini göstermek için Çanakkale ve İzmit'e Fransız ve İtalyan müfrezeleri göndermelerini, bu ülkelerin Yüksek Komiserlerinden rica etti. Bu istek kabul edildi¹⁷.

İngiltere'de kabinenin almış olduğu karar üzerine, Harington'un aracılığı ile, 9 Eylül 1922'de Albay D.I. Shuttleworth'a*. Çanakkale savunmasının yeniden düzenlenmesi görevi verildi. 10 Eylül'de İstanbul'dan ayrılan Shuttleworth, 11 Eylül'de Çanakkale'ye vardı¹⁸. Bu albayın emrinde yalnız bir piyade taburu, bir süvari bölüğü ve bir sahra top bataryası bulunmakta idi¹⁹. Çanakkale'deki Türk jandarma taburu da onun emrine verilmiş; ama, bu taburu her ne pahasına olursa olsun savaşa sokmayacağına dair talimat almıştı²⁰.

Shuttleworth, Çanakkale'de tarafsız bölgenin geçtiği sınırı inceledi. Karabiga'dan başlayan sınır hattı güneye doğru Biga ve Bayramiç'i içine alarak Ege kıyılarında Midilli Adası hizasında gitmekte idi. Böyle bir geniş alanı korumak için 80 mil uzunluğunda bir cephe kurmak gerekli idi, bu da o an için imkansızdı. Yapılan plan gereği Çanakkale'nin iki mil ötesinde siper kazılmasına karar verildi. Böylece hem kendi canlarını emniyete alacaklar hem de gelecek takviye birliklerini iyi bir atış alanı hazırlayabileceklerdi. Siperlerin de dikenli tellerle çevrilmesi piyade saldırıları için düşünülmekte idi. Siper kazma işine 12 Eylül'de başlandı²¹.

16 Sadi BORAK, "Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu", A.A.M.D. VIII, S.22, (Kasım 1991), s.165; Ergün HİÇYILMAZ, Bozkurt Yazarı Ajan Armstrong ve Casusluk Örgütleri, İstanbul, 1997, s.145. *

17 E.HİÇYILMAZ, s.145.

* Harington'un ele geçirilen gizli raporunda Albay Satel Gourt olarak geçmektedir. Bkz.Sadi BORAK, Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu, S.22 (Kasım 1991), XVIII, s.163.

18 D.WALDER, s.239.

19 S.BORAK, "Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu", s.166.

20 D.WALDER, s.240.

21 D.WALDER, s.240-243.

General Harington'un isteği üzerine bir Fransız bölüğü ile bir İtalyan bölüğü Çanakkale'ye geldi²². Az bir müddet içinde Malta'dan iki taburluk bir takviye alındı. Ayrıca İskoç "Muhafız efradından" 17. ve 19. sahra top bataryalarından ve Ruayal Garison Artiyari'den bir kısım kuvvetler Çanakkale'ye gönderildi²³. Askeri yığınağın yanı sıra, Çanakkale'deki sivil halkın şehirden tahliyesi işlemine de başlandı²⁴.

Bu tarihlerde Çanakkale'deki istihkâmların ünlü bir ziyaretçisi olacaktı. Bu kişi İşgal Kuvvetleri Kumandanı Harington'un eski bir dostu olan, Feld Mareşal Lord Plumer idi. Beraberinde eşi olduğu halde General Harington'u ziyaret edecekti. Lord Plumer, I. Dünya Savaşı'nda Fransa'daki II. İngiliz Ordusu'nu kumanda ederken kendisinin kurmay başkanlığını Harington yapmıştı²⁵. Basın bildirimlerinde bu olay basit bir konukluk olarak değerlendirilmekte idi. Fakat, daha sonra ziyaretin başka sebeplerinin de olduğu anlaşılacaktı.

Plumer'i, Çanakkale'de Shuttleworth karşıladı ve savunma mevzilerini gezdirdi. Plumer, Harington'a bir telgraf çekerek herşeyin yolunda olduğunu bildirdi. Plumer, Çanakkale'den ayrılırken oldukça düşünceli idi. Çünkü; Çanakkale Mutasarrıfı ile yaptığı görüşmede, Mutasarrıf Vahab Bey, Edremit'teki Türk kumandanla telefonda görüştüğünü ve Türk ordusunun kuvvet kullanacağını söylediğini, ona bildirdi²⁶.

Plumer, İstanbul'a vardıktan sonra Harington'la görüştü. Lloyd George ile Savunma Bakanlığı'na iki tane telgraf göndererek izlenimleri hakkında bilgi verdi. Savunma Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta; durumun ciddi olduğunu, Müttefiklerin şartlarını açıklamaları gerektiğini; Harington'un Çanakkale'de aldığı tedbirlerin yeterli olduğunu söyledi. Başbakana çektiği telgrafta ise; "Kemalistlerin güç kullanarak veya güç kullanmakla tehdit ederek bir geçiş sağlamak niyetinde olduğunu" ifade etti²⁷.

22 T.İ.H. II/6-4, s.42.

23 S.BORAK, "Harington'un Ele Geçen Gizli Raporu", s.166; H.T.V.D, S.67, (Mart 1969), V.No:1491.

24 D.WALDER, s.244.

25 Peyâm-ı Sabah, 13 Eylül 1922, No: 11785, s.1.

26 D.WALDER, s.246.

27 Lewis BROAD, Winston CHURCHİLL, Neuchatel, 1944, S.237.

3- İngiltere'nin Fransa ve İtalya'nın Desteğini Sağlama Çabası

İngiltere, bir taraftan Boğazları tahkim ederken, diğer taraftan da Dışişleri Bakanı, Lord Curzon aracılığı ile Paris ve Roma'ya gönderilen notalarla Fransa ve İtalya'yı, Boğazları savunmaya çağırmakta idi²⁸. Lord Curzon'a göre; İtalyan ve Fransızların işbirliği yapmaları halinde Boğazlardaki mevzilerden çekilmeye gerek kalmayacağı düşünülmekte idi²⁹. 11 Eylül'de Roubold'a gönderdiği bir telgrafta; İngiltere'nin bu konudaki nokta-i nazarını şöyle ifade ediyordu: O'na göre İngiltere Çanakkale'deki mevzileri terketmeyecekti. Gerekirse Harington'a takviye gönderebileceklerini, müttefiklerin de verilecek mücadeleye ortak olmalarını istediğini, bu amaçla Fransa ve İtalya'ya müracaat ettiklerini, bu taleplerinin reddedilmesi halinde, İngiltere'nin tek başına hareket etmeye kararlı olduğunu söylemekte idi³⁰.

Bu günlerde İtalya, barış konferansının bir an önce toplanması için Londra ve Paris'e müracaat etti³¹. İtalya Dışişleri Bakanı Mösyö Schanzer, Mustafa Kemal ile İtilaf Devletleri arasında herhangi bir askeri çatışmaya engel olmak için bu girişimde bulunmuştu³².

İngiltere, İtalya'nın bu teklifine; Anadolu'da savaşın fiilen yeni bittiğini onun için barış konferansının toplanmasına henüz gerek olmadığı bildirildi³³. Fransa da İtalyan notasına karşılık; yakın bir zamanda barış konferansının toplanmasının zorunlu olduğunu ve ilgili devletlerin konferans şartlarını belirlemesinden sonra temsilcilerini tayin edeceğini açıkladı³⁴.

28 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ..., II, s.270.

29 V.AKIN, s.24.

30 B.ŞİMŞİR, "Savaş Adamı, Barış Adamı...", s.50-51.

31 Ali TÜRKGELDİ, s.151.

32 Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1922, No: 610, s.1.

33 A.TÜRKGELDİ, s.152.

34 İkdâm, 17 Eylül 1922, No: 9159, s.1.

İngiliz kamuoyu da, Anadolu'dan Yunanlıların boşaltılmasından sonra herhangi bir mütarekeye gerek kalmadan barış konferansına geçilmesi gerektiği ileri sürülerek, Mustafa Kemal'in Trakya ve Boğazlar konusundaki isteklerine engel olmak için bu meselelerin barış konferansında görüşülmesi taraftarı idi³⁵. Anlaşılacağı üzere; İngiltere, tarafsız bölgelerdeki askeri durumun hangi şekle dönüşeceğini belirlemeye çalışmakta idi.

Fransa ve İtalya her ne kadar bölgeye asker göndermişlerse de, İngilizlerin savaşmayacağını iddia ediyorlardı. Ruslarda aynı fikri taşımaktaydı. Açıklanan bildirimlerde Lloyd George'nin geri adım atmayacağı anlaşılmakta idi. Buna rağmen Avrupa başkentlerinde siyasetçiler onun blöf yaptığını, siyasi konumunun sallantıda olduğu kanısında idi³⁶. Geliştirilen siyasi yorumlarda; İngiltere'nin, Türk zaferinin islam dünyasındaki etkisinden çekinmesi gerektiği şeklinde idi.

Rusya'nın tutumu da, İngiltere açısından rahatsızlık verici idi. Sovyet Dışişleri Komiseri Yardımcısı Karahan, 12 Eylül'de Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta; Boğazlar sorununun çözümünün ancak, 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'na göre mümkün olduğunu bildirmişti³⁷. Bu sırada Sovyet-Rusya, Ankara'nın İstanbul ve Boğazlara doğru harekâtını teşvik etmekte idi³⁸.

İngiltere, bütün bu olumsuzluklara rağmen, 12 Eylül'de Roma ve Paris kabinelerine gönderdiği bir notada, boğazlar meselesinde müşterek bir hareket tarzı benimsenmesini istedi³⁹.

Aynı tarihte Londra kaynaklı haberlerde; üç müttefik devletin, Türk ordularının tarafsız bölgenin işgaline izin verilmeyeceği hususunda fikir birliği ettiklerini bu amaçla askerî birliklerin bölgeye yerleştirileceğini duyurmakta idi⁴⁰.

35 Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1922, No: 610, s.1.

36 Niyazi Ahmet BANOĞLU, Atatürk, İstanbul, 1981, s.224.

37 Ö.KÜRKÇÜOĞLU, s.242.

38 Komitenin Belgelerinde Türkiye-1, s.56-57.

39 A.TÜRKGELDİ, s.152.

40 Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1922, No:610, s.1.

Fransa, 14 Eylül'de kabinesini topladı. Oturumun başkanlığını Poincare yaptı. Konu, Fransa'nın doğu siyaseti idi. Toplantıda, İngiltere'nin Boğazların serbestisi ile alakalı vermiş olduğu nota görüşülecekti. Hazırlanan cevapta; müştereken işgal edilmiş olan tarafsız bölgelerin gelecekte yapılacak olan barış konferansına zarar getirmeden korunması istendi. Fransa Hükümeti, Türk kıtalarının tarafsız bölgelere saygı göstereceğini ümit etmekte idi. Bu düşüncelerinin Ankara'ya bildirilmesi için, İngiltere ve İtalya ile birlikte hareket etme kararı aldı. Fransa, aynı zamanda Boğazların serbestisini istediğini, bölgede müttefiklerin dikkatli davranmaları gerektiğini; Türkleri rencide edecek her türlü harekettten çekinilerek, "Küçük Asya"da işgal altında bulunan arazinin mümkün olduğu kadar çabuk tahliye edilmesini İngiltere'ye bildirdi⁴¹.

Hükümet; General Pelle'ye, İngiliz ve İtalyan komiserleri ile müzakerede bulunarak; Ankara Hükümeti'ne, bu mıntıkaya riayet edileceği ümidinde bulduklarını tebliğ etmek üzere talimat gönderdiğini de cevabına ekledi⁴².

4- İngiltere'nin Yalnızlığa İtilmesi

a) 15 Eylül Tarihli Kabine Toplantısı

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yeni bir savaşı istemediğini yapılan resmi yazışmalardan anlamıştı. Bu durum karşısında İngiliz kabinesi durumu değerlendirmek amacı ile 15 Eylül'de yeniden bir araya geldi⁴³.

Toplantıda ortaya birçok fikir atıldı. Sonuçta kabine her yolu deneme kararı aldı. Balkanlarda bulunan uluslardan askeri katkıda bulunmaları istenecek karşılık olarakta Barış Konferansı'na katılması sağlanacaktı. Yunanlılara da, Boğazların savunması için ne yapabilecekleri sorulacaktı. Harington'dan Yunan ordusu hakkında yeni bir

41 İkdâm, 17 Eylül 1922, No: 9159, s.1.

42 Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1922, No: 610, s.1; A.TÜRKGELDİ, s.152.

43 S.TANSEL, IV, s.198.

rapor istenecekti. Lord Curzon, Poincare ile görüşecek ve Fransa'nın son kanaati öğrenilecekti. Donanma ve kara kuvvetlerine de yeni emirler gönderilecekti⁴⁴. Kabine ayrıca, Winston Churchill'e dominyonlara tarafsız bölgenin savunulmasına ilişkin İngiliz kararını bildiren ve yardımlarını isteyen bir telgraf hazırlama görevi verdi⁴⁵. Böylece, bir yandan İngiltere İmparatorluğu'nun işi ciddiye aldığını göstermek ve Fransızları da daha sert tutum takınmaya zorlamak; öte yandan da, Venedik ya da Paris'te bir konferans toplanıncaya kadar Mustafa Kemal'e gözdağı verilerek isteniyordu⁴⁶.

Churchill'den dominyonlara göndereceği telgraf metnini hazırladıktan sonra Lloyd George'a göstermesi kararlaştırıldı⁴⁷. Hazırlanan telgraf metinleri hemen o gece tek tek tüm dominyonların başbakanlıklarına gönderildi⁴⁸. "Her dominyon hükümetine şu soru soruldu: Bizimle birlikte Türklere karşı mücadeleye hazır mısınız ve birlik göndererek bu mücadeleye katılır mısınız?"⁴⁹

İngiltere'nin bu teklifine, muhataplarının cevabı gelmeden, İngiliz dış politikasını derinden etkileyen bir olay yaşandı.16 Eylül'de yapılan kabine toplantısına Curzon, katılmamıştı. Lloyd George ile Winston Churchill durumun ciddiyetini kamuoyuna duyurmaya karar verdi. Bildirinin hazırlanmasından yine Churchill sorumlu idi. Kabine toplantısında bildiri görüşülmeden önce Ajans Royter aracılığı ile neşredildi⁵⁰. Churchill oldukça aceleci davranmıştı.İngiltere ile dominyonları arasındaki saat farkını unutmuştu. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya Londra'dan gelen telgraftan, ilk önce gazeteler haberdar olmuştu⁵¹.

44 D.WALDER, s.256.

45 D.FROMKİN, s.553.

46 Lord KINROSS, s.399.

47 D.WALDER, s.257.

48 D.FROMKİN, s.553.

49 L.BROAD, s.237.

50 A.TÜRKGELDİ, s.152.

51 D.WALDER, s.257.

Bildirgenin içeriği ve kullanılan ifadelerin sertliği bu ülkelerin kamuoylarının karışmasına sebebiyet verecekti.

b- Churchil'in Bildirgesi

Churchil tarafından hazırlanan bildiride "Kemalist Kuvvetlerin" İstanbul ve Çanakkale'ye yaklaşması halinde, Ankara Hükümeti tarafından eskiden beri ileri sürülen şartların kabul edilmesi halinde, I. Dünya Savaşı ile edinilen kazanımların yitirileceği ifade edilerek, bölgenin jeopolitik önemi üzerinde duruyor ve her iki boğazın İngiltere için oldukça kıymetli olduğunun altını çiziyordu⁵². İngiliz Hükümeti, bunu korumak için mümkün olan tüm güçleri kullanmaya hazırды. Bu noktada İngiliz Hükümeti öncelikle bu konu ile ilgilenen diğer iki büyük gücün yani Fransa ve İtalya'nın kendi görüşlerini paylaşmalarını büyük bir memnuniyetle karşılamakta idi⁵³. Bu itibarla, Avrupa'ya yapılacak Türk saldırısına karşı İstanbul ve Gelibolu'yu elde tutabilmek amacı ile Balkan ulusları ile dominyonlardan yardım isteniliyordu⁵⁴.

Ayrıca bildiride İstanbul sorununa da değinilerek, Müttefiklerin İstanbul'un Türkiye'ye iade edileceğini önceden bildirdiklerini ve tarafsız bölgeye riayet etmesi için Mustafa Kemal'e gerekli uyarıların yapıldığı belirtilmekte idi. Balkan uluslarını ikna edebilmek amacı ile, I. Dünya Savaşı esnasında Türk-Bulgar ittifakının Yugoslavya ve Yunanistan için ortaya çıkardığı tehlikeler kaydedilerek; Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ı tarafsız bölgenin savunulmasına çağırmakta idi⁵⁵. Dominyonlar için de geçmişteki fedakârlıklardan bahsederken; Anzakların Çanakkale'deki ölümsüz hatırasıyla kutsallaşmış toprakların savunulması amacı ile

52 Yusuf Hikmet BAYUR, "26 Ağustos 1922 Büyük Zaferin Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri", Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağanı, Ankara, 1973, s.81.

53 L.BROAD, s.237.

54 Z.SARIHAN, IV, s.673.

55 Sabah, 19 Eylül 1922, No: 11791, s.1.

çağrıda bulunulduğunu duyurmakta idi⁵⁶. Dominyonlardan; Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği Başkanları ile Newfoundland Başbakan Vekili'ne bu bildiri gönderildi⁵⁷.

Churchill'in kaleme aldığı bu bildiri; bir yerde, İngiliz Hükümeti'nin görüşlerini yansıtmakta idi. Türk ordularının büyük bir güce sahip olduğu kanısı uyandırılmaya çalışılmakta ve karşılıklarına İngiltere, Fransa, İtalya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve İngiliz dominyonlarından kurulu muazzam bir cephe ile çıkılarak onlara gözdağı verilmek istenmekte idi⁵⁸.

c) Bildirgeye Gösterilen Tepkiler

Dominyon hükümetlerinin hiçbiri önceden, durumdan haberdar edilmedikleri ve bu konuda kendilerine hiç danışılmadığı için, olayı emperyalist ve saygısız bir tarz olarak kabul edilmişlerdir⁵⁹.

İngiltere'nin destek teklifine sadece yeni Zelanda ve New Foundland olumlu cevap verdi⁶⁰. Fransa, bu teklifi büyük bir tepki ile karşıladı. Poincare, bu olay üzerine tarafsız bölgede bulunan askeri birliklerini geri çekti⁶¹. Bu kararın alınmasında kamuoyunun da etkisi oldu. Bütün Fransız basını, konuyu birinci sayfada verdi. L'Impartial de L'Est gazetesi İngiltere'yi kastederek "Ne hükümet, ne parlamento, ne halk... Fransız kuvvetlerinin tekrar savaşa sürüklenmesini kabul edemez" diyordu. Le Depeche ise; "...Boğazların serbestisine evet! Prensip doğru ve güzel. Fakat onun anlamı Yakın Doğu'da Britanya hakimiyetinin ve bizzat İstanbul'da İngiliz işgalinin devamı ile bozulmasını" demekte idi⁶². L'Echo de Paris;

56 Y.H.BAYUR, "26 Ağustos 1922, Büyük Zaferin Tarihi Üzerine Etkileri", s.81.

57 B.ŞİMŞİR, "Savaş Adamı-Barış Adamı", s.51.

58 Y.H.BAYUR, s.287.

59 D.WALDER, s.257-258.

60 Hâkimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1922, No: 613, s.1; Sabah, 19 Eylül 1922, No: 11791, s.1; Z.SARIHAN, IV, s.673.

61 L.BROAD, s.238; Z.SARIHAN, IV, s.681.

62 Y.AKYÜZ, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ankara, 1988, s.294.

Fransa'nın, menfaati aleyhine birtakım hareketlere girişmesinin talep edilemeyeceğini, yazmakta idi⁶³.

İtalya da, Fransa ile aynı kanaatte idi. Onlar da, İngiltere'nin teklifini öğrendikten sonra askeri birliklerini geri çektiler. Tribuna gazetesi; harbin İngiltere'nin iddia ettiği gibi Avrupa'ya sirayeti halinde dahi tarafsız kalacağını duyurmakta idi⁶⁴.

Bildirinin yazıldığı İngiltere'de dahi, kamuoyu ve hükümet mensuplarından bazı kişiler, yoğun bir eleştiri faaliyetine başladılar. Bildiriyi gazetelerden okuyan İngiliz halkı, kendisini 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlayacağı günlerde zannetti. Curzon'da Hackwood'daki sayfiye evinde bildiriye okudu ve bunu bir hareket olarak kabul etti⁶⁵. Basın, Hükümet'in bu kararını elıştirmeye başladı. Daily Mail Gazetesi; Lloyd George'nin girişimini "dünyanın yeni bir Haçlı seferine daveti" şeklinde yorumladı. İngiliz İşçi Partisi; Lloyd George'nin "Dünya barışı için tehlike teşkil ettiğini" açıkladı⁶⁶. New Statesman dergisi ise; İngiltere'de devlet işlerinin "Doğu hakkında hiçbir şey bilmeyen bir Başbakan ile herşeyi bilen ama nasıl halledeceğini bilemeyen bir Dışişleri Bakanı'nun elinde" olduğunu yazmakta idi⁶⁷.

Anlaşılacağı üzere İngiltere Hükümeti ve Başbakanı Lloyd George son gelişmelerden etkilenmeye başladılar. Başbakan, ilginç fikirler ileri sürmeye başladı. Örneğin; 18 Eylül'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında, "Gelibolu Yarımadası'na, ağır toplar yerleştirirsek; Fransızlar, orasını bir Cebel-i Tarık'a benzeteceğimiz korkusuyla bizimle işbirliğine koyulurlar", der. Curzon, yapılan toplantının sonucunda müttefikler arası işbirliğini sağlamak amacı ile Paris'e gönderilir⁶⁸.

63 Sabah, 19 Eylül 1922, No: 11791, s.1.

64 Hâkimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1922, No: 613, s.1.

65 L.BROAD, s.238.

66 Y.AKYÜZ, s.296.

67 Ergün AYBARS, "Milli Mücadele'de İngiliz Basını", A.A.M.D. VII, S.19, (Kasım 1990), s.61.

68 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.288.

B- FRANSA'NIN MUHTEMEL BİR SAVAŞI ENGELLEME ÇABASI

1- Fransa'nın İngiltere'den Desteğini Çekmesi

Fransa ile T.B.M.M. Hükümeti arasındaki ilişkiler Ankara Antlaşması'ndan beri oldukça iyi idi. Bu olay, İngilizlerin de tepkisini çekmişti. Büyük Taarruzun zafere ulaşmasından sonra Fransa, Avrupa'daki diplomasi dengelerine riayet ederek Türkiye'den yana olan tavrını daha da belirginleştirmeye başladı⁶⁹.

İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Pelle, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 14.9.1922 tarihli telgrafta şu değerlendirmeleri yapmıştı: "Türklerle dostluğu tercih ettiğimiz takdirde, onlar bu iyiliğimizi unutmayacaklardır. Bu durumdan da okullarımız ve şirketlerimiz yararlanacaktır. Ayrıca, Türklerle barış masasına oturduğumuzda galip gibi davranacağımızı ve de onların koşullarını büyük ölçüde bize dikte ettireceklerini bilmemiz gerekir." demekte idi. Ankara Hükümeti'nin Paris Temsilcisi Ferit Bey de, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı ziyarette Fransızların, Çanakkale'yi boşaltmasını istemişti⁷⁰.

Fransa, Çanakkale'nin boşaltılması hususunda henüz bir karara varmamıştı. Onlara bu fırsatı İngiliz Hükümeti tanıyacak ve 16/17 Eylül tarihli İngiliz bildirgesi Müttefiklerin zaten zayıf olan bağlarının büyük bir darbe almasına sebep oldu⁷¹. Fransa Başbakanı Poincare, Çanakkale'deki Fransız askerlerinin 24 saat içinde Rumeli yakasına geçmesi için General Pelle'ye talimat gönderdi. Bu karara İtalyanlar da katıldı⁷².

69 BENOİST-MECHIN, Mustafa Kemal, Ankara, 1997, s.224.

70 Bige YAVUZ, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı'nın Toplanmasında Fransa'nın Katkısı", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.113.

71 S.R.SONYEL, "Mudanya Bırakışmasının Ellinci Yıldönümü", s.100.

72 S.SELEK, Anadolu İhtilâli, II, s.723.

2- Poincare'nin İngiltere'ye Gönderdiği 18 Eylül 1922 Tarihli Nota

Londra'daki Fransız büyükelçisi tarafından Lord Curzon'a iletilmesi istenilen nota şöyle idi:

" Fransız Hükümeti, İngiliz Hükümeti'nin müttefiklerine danışmadan başlattığı girişimlerden son derece rahatsız olmuştur. Zira İngiltere'nin izlemiş olduğu politika, Doğu'da yeni bir savaşa neden olabileceği gibi, Fransız sömürgelerinde de huzursuzluk yaratabilecektir. Sadece Kemalistler değil, tüm Müslümanlar, Anadolu'nun işgalden kurtarılmasından mutluluk duymaktadırlar. Ve Ankara Hükümeti'nin kazandığı zaferin yankıları Tunus, Fas ve Cezayir'e kadar uzamaktadır.

Fransa, Boğazlar'ın serbestliğine Milletler Cemiyeti'nin koruyuculuğu altında olması veya Türkiye tarafından kabul edilebilir başka çözüm yollarının bulunması koşulu ile taraftardır. Ancak, Gelibolu Yarımadası, İstanbul, Meriç hattına kadar Edirne'nin de dahil olduğu toprakların Türk egemenliğine bırakılması gerekmektedir. Şayet İtilaf Devletleri, Türkiye'ye bu hakları hemen tanımaya razı olsalardı, Türk ordusu Çanakkale Boğazı'nı geçmek veya İstanbul'u, güce başvurarak almak gibi bir düşünceye sabip olamazdı.

Bunun yanısıra İngiltere, tam tersine "gözdağı verici" bir tutum takınırsa; bu durum karşısında Türkler, şiddete başvurarak sadece boğazlara değil, Mezopotamya ve Suriye'ye saldırabilecektir. Bu takdirde Doğu'ya önemli miktarda askeri güç göndermek gerekecektir ki; Fransa böyle bir şeyi ne yapabilir, ne de yapmak ister. Ayrıca, İngiltere'nin Yunanistan'dan asker talep etmesi, Türklere yapılabilecek en büyük hakarettir.

Sonuç olarak, Fransız Hükümeti İngiltere'nin bundan böyle Fransa'ya danışmadan geriye dönüşü olmayan herhangi bir karar almayacağını ümit etmektedir."⁷³

⁷³ B.YAVUZ, "Fransa Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı...", s.114; Yeni Gün, 22 Eylül 1922, No: 977/600; İkdâm, 21 Eylül 1922 No: 9163; Hâkimiyet-i Milliye, 22 Eylül 1922, No: 615, s.1.

Fransa notası, İngiltere'de oldukça etkili oldu. Daily Express Gazetesi konuyu şöyle değerlendirmekte idi: "İngiliz kıtaatı tarafsız bölgeyi artık tek başına müdafaa edecektir. Şimdiye kadar Avrupa siyasetini, hiçbir hadise bu derece buhrana sevk etmedi."⁷⁴ Aynı tarihte Bordo Telsizi şu haberi geçmekte idi: "Askeri nokta-i nazardan Boğazların serbestisini muhafaza eylemek lüzumunda Paris'le Londra arasında bir mutabakat mevcut ise de, bu maksada ulaşmadan ihtilaf olduğu görülmektedir. Bilhassa Fransız kıtaatının Yunan kıtaatı ile yanyana vâzi etmekle neticelenecek olan harekât-ı askeriye politikasında Fransız Hükümeti, Biritanya Hükümeti'ni takib edemez"⁷⁵. Daily Mail ise; "Durdurun bu yeni savaşı" şeklinde hazırlanan bir manşetle İngiliz Hükümeti'ni uyarmakta fakat, İngiliz Hükümeti destek arayışlarını devam ettirmekte idi⁷⁶. Havas Ajansı, 18 Eylül'de yapılan kabine toplantısında Boğazların serbestisi üzerinde durularak; Türklerin, Avrupa sulhuna engel olabilecek herhangi bir yanlış hareketlerine karşı Çanakkale'de asker bulundurmaya devam edecekleri şeklindeki kararını duyurmakta idi⁷⁷. İngiliz Hükümeti anlaşılacağı üzere mücadelede kararlı idi.

3- Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi

Fransa, içine düştüğü güç durumdan kurtulmak için General Pelle'nin İzmir'e hareket ederek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini ve Fransız yönetiminin İngiltere Başbakanı'nın davranışları ile hiçbir ilişkisinin olmadığını bildirmesini istedi⁷⁸.

Bu talimat İstanbul'a ulaştıktan sonra General Pelle, T.B.M.M'nin İstanbul Temsilcisi Hamid Bey'e başvurarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşme isteğini bildirdi. İzmir'le irtibat sağlandıktan sonra buluşma günü tesbit edildi. 17 Eylül'de Pelle, Fransız Amirali Dumensil ve çok iyi Fransızca bilen Kızılay Müdürlerinden

⁷⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1922, No: 614, s.1.

⁷⁵ İkdâm, 21 Eylül 1922, No: 9163, s.1.

⁷⁶ D.WALDER, s.274.

⁷⁷ İkdâm, 2 Eylül 1922, No:9163.

⁷⁸ S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı, II, s.272.

Saffet Bey'in de katılımı ile heyet, Fransız zırhlılarından Somali'ye binerek İzmir'e hareket etti⁷⁹.

İstanbul basınına bu ziyaret, farklı bir şekilde yansımıştı. İkdâm Gazetesi; Pelle'nin, İzmir yangınının ortaya çıkardığı zarar hakkında bilgi almak ve yangının sebebini öğrenerek bölgedeki Fransız uyruğuna hükümetinin üzüntülerini bildirmek amacı ile İzmir'e gittiğini yazmakta idi⁸⁰.

Somali zırhlısı, 18 Eylül'de İzmir'e vardı⁸¹. Mustafa Kemal Paşa, Fransız Generalini Göztepe'de Uşakizade Sadık Bey'in konağında kabul etti⁸². Görüşme esnasında konakta bulunanlardan, İkdam Gazetesi Muhabiri Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Pelle'nin Türk ordusu ile Yunan ordusu arasında bir mütareke ortamı sağlayabilmek ve Ankara Hükümeti'nin herhangi bir askeri hareketine engel olmak amacı ile geldiğini; 21 Mart 1918'de Alman taarruzunda Complegne yolunu kahramanca savunan bir kumandanın Mustafa Kemal Paşa karşısında nasıl bir vaziyet alacağını merak ettiklerini ifade ediyordu⁸³.

Yine bu kabul sırasında, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunanlardan biri de Falih Rıfki idi. Kendisi Akşam gazetesinin muhabiri idi⁸⁴.

Falih Rıfki izlenimlerini şöyle aktarmaktadır. "Pelle, ak saçlı, vakarlı bir askerdi. Göztepe köşkünün bahçesinde idik. Merdivenlerden çıkarken pek sade kıyafeti ile Mustafa Kemal'i görünce sendelediğini hissettik...." demektedir⁸⁵.

Mustafa Kemal Paşa ile General Pelle arasındaki bu önemli görüşmede tercüman olarak Saffet Bey bulunuyordu. Konuşmanın seyri içerisinde Pelle, beraberinde

79 Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal, Barış I, İstanbul, 1996, s.5.

80 Sabah, 19 Eylül 1922, No:11791, s.1.

81 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19-3; İsmet İNÖNÜ, Hatıralar, (Yay.Haz.Sebahattin SELEK), II, Ankara, 1987, s.19.

82 Atatürk Ansiklopedisi, (Haz.Kemal Zeki Gençosman), VIII, İstanbul, 1981, s.170.

83 Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, Vatan Yolunda, İstanbul 1983, s.203.

84 Y.K.KARAOSMANOĞLU, Politikada 45 Yıl, İstanbul, 1984, s.22

85 Atatürk Ansiklopedisi, VIII, s.170.

getirdiği Fransız Yüksek Komiserliği tercümanı Legarde'i çağırarak görüşmelerin notlarını tutmasını istedi⁸⁶.

General Pelle, görüşmede ilk sözü alan kişi oldu. Dostane duygularla geldiğini; Fransa'yı temsil ettiğini; müttefikleri adına herhangi bir fikir beyan edemeyeceğini ve yarı resmi bir mülakat yaptığını bildirdi. Müttefiklerin tarafsız bölgeye riayet edilmesini istediklerini, bu kanaatin kendisinde oluştuğunu iletti⁸⁷. Pelle, hükümetinden aldığı telgrafların bunu doğruladığını; Fransa, İtalya ve İngiltere'nin bu hususta mutabık bulunduğunu; Müttefiklerle harbe girmenin iyi sonuçlar doğuramayacağını iletti. Yine kendi kanaatine göre; Doğu Trakya, Meriç'e kadar Türkiye'ye verilecek, Boğazlar için özel bir idarenin kurulmasını Müttefiklerin isteyeceklerini söyledi⁸⁸. Mondros Mütarekesi'ndeki askerî harekât noktalarının işgali hususundaki maddeye Müttefiklerin sadık kaldıklarını onun için tarafsız bölgeye herhangi bir askerî tecavüzü uygun bulamayacaklarını⁸⁹, Trakya meselesinin ise; Yunanistan ile Türkiye arasında çözümlenemeyeceğini, problemin müttefiklerle halledilebileceğini; bu yüzden tarafsız bölgelere uyulmasını, İstanbul'un Türklere verileceğini, Trakya için de çalışmaların devam ettiğini; onun için sabırlı olunması gerektiğini açıkladı⁹⁰.

Mustafa Kemal Paşa ise sözlerine, General Pelle'nin şahsında Fransız halkı ile hükümetine teşekkür ederek başladı⁹¹. Daha sonra Misak-ı Milli üzerinde durdu. Türk ordularının şimdi buldukları hatlarda hareketsiz bir şekilde duramayacaklarını, tarafsız bölgenin T.B.M.M tarafından tanınmadığını, Boğazlar meselesini, İstanbul ve Marmara'nın emniyetini sağlamak şartı ile alakadar devletlerle görüşmeye her zaman hazır olduğunu; İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı

86 H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış, I, s.10.

87 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15.

88 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-1.

89 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-4.

90 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-5.

91 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-2.

Trakya'dan uzaklaştırmaları halinde sadece memurların gönderilmesi ve büyük kuvvetler geçirmemek kaydı ile meselenin halledilebileceğini söyledi⁹². General Pelle'nin Mondros Mütarekesi'ni bir dayanak noktası olarak ileri sürmesi üzerine de, adı geçen Mütareke'de İzmir ve Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verileceği bâbından bir madde olmadığı gibi, İstanbul'un da işgal edileceğinden söz edilmediği, bunun için bölgenin derhal T.B.M.M. Hükümeti'ne teslim edilmesi gerektiğine işaret etti⁹³. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, mütareke yapılmasını Trakya'nın tahliyesine bağlamakta idi⁹⁴.

Mustafa Kemal Paşa, meşru haklarımızı savunmakta ve isteklerimizin kabul edilmemesi halinde müttefiklerin silahı bir çözüm olarak görmelerinin sorumluluğunun Türkiye'ye aid olmayacağını da altını çizdi⁹⁵.

Bu görüşmeden sonra, General Pelle Hükümeti'ne bilgi verdi⁹⁶. Daha sonra da İzmir'den ayrıldı⁹⁷.

Görüşmenin içeriği basına sızmadı. Sadece haber ajansları, İzmir'deki Edgar Quinnet zırhlısından şu bilgiyi aldı. "Heyet-i murahhasa General Pelle ile mulâki olduktan sonra İzmir harabeleri Amiral Dumesnil riyasetinde olarak ziyaret etmiştir"⁹⁸.

Falih Rıfki, Pelle'nin görüşmeden ayrılmasından sonra Mustafa Kemal'in kendilerini yanına çağırdığını ve yaptığı görüşmeden kısaca bahsederek; Pelle'nin Türk ordularının durdurulmasını istediğini; kendisinin de, bunu uzun süre başaramayacağını, acele mütareke yapılması gerektiğini söyler. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın bir blöfü idi. Bu görüşmenin sonunda gülerek "Bizim muzaffer ordular....

92 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-3.

93 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-4.

94 İ.İNÖNÜ, Hatıralar, II, s.19.

95 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-9.

96 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.15-10.

97 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19-5.

98 Yeni Gün, 22 Eylül 1922, No: 977, 600, s.1.

Nerelere dağıldıklarını benim bile pek iyi bildiğim yok. Bir toplamaya kalksak kim bilir ne kadar zaman geçer!", dediğini aktarmaktadır⁹⁹.

4- Üç Müttefik Devletin T.B.M.M Hükümeti'ne 18 Eylül 1922 Tarihli Notası

Fransa ve İtalya Hükümetleri, askeri bir harekâta katılmayacaklarını daha önceden İngiltere'ye bildirmişlerdi. Sadece Boğazlardaki tarafsız bölgeye, Türkiye'yi riayet ettirmek için yapılacak diplomatik teşebbüslere katılmaya razı olacaklarını bildirmişlerdi¹⁰⁰.

Tarafsız bölgelerde bulunan Türk kıtaatından I. Ordu'nun; İstanbul hedef olmak üzere İzmit'e doğru ilerlemesi, II.Ordu'nun da Çanakkale üzerine hareketlenmesi işgal kuvvetleri komutanlarını telaşa düşürdü¹⁰¹. İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserler, bir taraftan Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan temas kurmaya çalışırken, diğer taraftan T.B.M.M. Hükümeti'ne tarafsız bölgelere riayet edilmesi için bir nota göndermekteydiler¹⁰².

18 Eylül'de İstanbul'daki Yüksek Komiserliklerin Baştercümanları T.B.M.M. Hükümeti'nin İstanbul Temsilcisi Hamid Bey'i Kızılay merkezinde ziyaret ederek, altında üç Yüksek Komiser'in imzasının bulunduğu notayı tebliğ ettiler¹⁰³. Notada;

"Fransa, İngiltere, İtalya Hükümetleri müstakil sulh¹⁰⁴ muahedesi ahkâmına zarar vermemek üzere elyevm İstanbul havâlisinde müttefikîn tarafından işgal edilmekte bulunan mıntıka ile boğazların bî- taraflılığının muhâfâzası şâyân-ı arzu olduğunu kayd ederler. Hükümet-i metbularından aldıkları emre istinaden onbir

99 Atatürk Ansiklopedisi VIII, s.170; Falih Rıfıkı ATAY, Çankaya, İstanbul, 1984, s.329.

100 S.TANSEL, IV, s.200.

101 İİNÖNÜ, Hatıralar, II, s.20.

102 B.ŞİMŞİR, "Savaş Adamı-Barış Adamı", s.65; İİNÖNÜ, Hatıralar, II, s.20.

103 Sabah, 19 Eylül 1922, No: 11791, s.1.

104 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19-3.

tarihinde Hamid Beyefendi nezdinde Baştercümanları vasıtası ile icra ettikleri teşebbüsâtı te'yid etmekle kesb-i şeref eyler ve üç müttefik hükümetlerin Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin mıntaka-i mezkûreye riâyet edeceği hususundaki kanaatlerinin hükümet-i müşârün ileyha'ya tebliğini rica ederler"¹⁰⁵. diyorlardı.

D- 20-23 EYLÜL 1922 TARİHLİ PARİS MÜZAKERELERİ VE 23 TARİHLİ MÜTTEFİK NOTASI

1- Paris Müzakereleri Öncesi Müttefiklerin Tutumları ve Poincare-Harding Görüşmesi

İngiltere, Eylül ayının başlarından beri içine düştüğü buhrandan kurtulmaya çalışmakta idi. Hükümetin, kriz ile ilgili almış olduğu kararlar sonuçsuz kalmıştı. Her yönden kötü haberler alan İngiliz Hükümeti, Fransızlar ile anlaşma yollarını araştırmaya koyulmuştu¹⁰⁶. İngiltere'nin müttefikleri ile dominyonları nezdinde yapmış olduğu girişimin kendi ülkesinde yarattığı tepkiyi L.George'nin Reuter Ajansı aracılığı ile yayınlattığı ikinci bildiri de giderememişti¹⁰⁷. Bu şartlar altında İngiltere için, Türklerin önünde eğilmekten başka yapacak bir şey yoktu¹⁰⁸.

Fransa ise, Boğazların serbestliğini korumak ve T.B.M.M Hükümeti ordularının Boğazlar'dan geçişini önlemek zorunluluğu üzerine 20 Eylül'de Paris'te üç devlet arasında bir toplantının yapılacağını dünyaya duyurmakta idi¹⁰⁹. Poincare, Paris'e az çok ricacı bir durumda gelecek olan Curzon'dan, dört yıldan beri İngiltere'nin Alman işlerinde Fransa'ya çıkartmakta olduğu güçlüklerin intikamını almaya ve bundan

¹⁰⁵ ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19-4.

¹⁰⁶ Y.H.BAYUR, "26 Ağustos 1922 Büyük Zaferin...", s.83.

¹⁰⁷ C.BİLSEL, I, s.432.

¹⁰⁸ Reşad SAGAY, XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul, 1972, s.220.

¹⁰⁹ Lavrance EVANS, Türkiye'nin Paylaşılması (Çev:Tevfik ALANAY), İstanbul, 1972, s.384.

böyle Almanya meselesinde daha rahat karar verebilme özgürlüğünü ele geçirme fırsatını yakalamaya çalışacaktı¹¹⁰.

İtalya Dışişleri Bakanlığı ise, Paris görüşmeleri öncesi yaptığı açıklamada; Boğazların serbestliğinin hayati önem de olduğu yönünde idi. Buna rağmen, Barış Konferansı'nın toplanması haksız yere uzatılırsa, İtalya askeri bir harekâta katılmayacaktı. İtalya'nın önerdiği çözüm şu idi: Doğu Trakya Türkiye'ye geri verilmeli, Batı Trakya Bulgaristan'a verilerek bu ülkenin Akdeniz'e çıkışı sağlanmalı, Boğazların ise serbestisi korunmalı idi¹¹¹.

İngiltere, tarafsız bölgede kalmak için direnmekte idi. Bunu bir prestij meselesi yapmıştı¹¹². Fakat İngiltere'nin Doğu sorununu çözmek amacı ile görüşmelerde bulunması, ilgili devletlerin siyasetçileri ve kamuoyu nezdinde barış için atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmiştir¹¹³. Müttefiklerden gerekli desteği bulamayan İngiliz Hükümeti, Dışişleri Bakanı Curzon'u Türklerle mütareke şartlarını belirlemek ve müttefikleri ile ortak bir karara varmak için Paris'e göndermeyi uygun buldu. Curzon, 19 Eylül'de Paris'e gitti¹¹⁴. Aynı gün, Poincare ile İngiliz Büyükelçisi Hardinge arasında bir görüşme oldu¹¹⁵. Fransız basını, daha bu görüşme yapılmadan olaydan haberdar olmuştu. Yapılan yorumlarda; Hardinge'nin, Fransa'dan askeri yardım isteyeceği fakat, bu talebin kabul edilmeyeceğini; sorunun siyaset yolu ile halledilmesi gerektiğini, askeri bir harekâtın olayları çığrından çıkartacağına işaret etmekte ve İtalya'nın da Fransa ile aynı fikirde olduğunu yazmakta idiler. Bu haberler uluslararası haber ajansları yolu ile Anadolu'ya da ulaşmakta idi¹¹⁶. Haber ajansları yanılmamışlardı. Hardinge, Poincare ile yaptığı görüşmede; Fransa'nın, Anadolu kıyısından askerlerini çekmelerinden dolayı sitemlerini belirtmiş ve bu olayın Mustafa

110 Y.H.BAYUR, "26 Ağustos 1922 Büyük Zaferin...", s.83.

111 L.EVANS, s.385.

112 L.KINROSS, s.400.

113 Yeni Gün, 22 Eylül 1922, No: 977-600; H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış, I, s.25.

114 İkdâm, 21 Eylül 1922, No: 9163, s.1; V.AKIN, s.25

115 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyıl Türklüğün..., s.289.

116 İkdâm, 22 Eylül 1922, No: 9163, s.1.

Kemal'i yüreklendirdiğini söyleyerek; Çanakkale mevzilerinin tehlikede olduğunu belirtmişti. Poincare ise; İngiltere'yi savaş politikası gütmekle suçladı. Mustafa Kemal'in tarafsız bölgeyi tanımadığı yönündeki görüşlerine değinerek, tek bir Fransız askerini dahi tehlikeye atmayacağını belirterek; Türklerin toprak istekleri karşılanmadığı takdirde, Türklerin barış konferansına katılmayacaklarını, bu isteklerin Edirne'yi de kapsayacak biçimde Edirne sınırı ve Boğazlar üzerinde Türk egemenliği olduğunu söyledi¹¹⁷. Aynı gün parlamentoda yaptığı konuşmada; Türkiye ile Fransa'nın birbirleri ile savaşmayacaklarının altını bir kez daha çizmekte idi¹¹⁸. Anlaşılacağı üzere görüşmelerden önce Fransa, İngiltere'ye karşı tavrını açık ve net olarak ortaya koymuştu.

2- Paris Müzakerelerinin İlk Safhasında Görüşülen Konular

20 Eylül 1922'de Lord Curzon, Poincare ve İtalya'nın Paris Büyükelçisi olan Kont Sforza'nın katılımı ile Paris müzakereleri başlayacaktı. Görüşmelerde Boğazlardaki İngiliz kuvvetleri meselesi, Boğazların serbestliği konusu ve Türkiye ile barış şartları görüşülecekti¹¹⁹. Gündemde Türkiye vardı. Paris'te gazeteler Türk isteklerini haber yapmakta idiler. İstanbul ve Trakya'nın, T.B.M.M Hükümeti'ne iade edilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktaydılar. Lord Curzon'da gazetecilere verdiği beyanatlarda; doğudaki karışıklıklardan korkmaya gerek olmadığını, sorunların teker teker çözüleceğini belirtmekte idi¹²⁰.

Sabahleyin Lord Curzon ve Büyükelçi Hardinge, Fransa Dışişleri Bakanlığı'na giderek Poincare ile ikili bir görüşme yaptı¹²¹. Poincare, General Pelle ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki görüşmeyi anlatarak Türk Milleti'nin yeni liderinin, Misak-ı

117 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.444.

118 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.272.

119 R.SAGAY, XIX ve XX.Yüzyıllarda..., s.220.

120 İkdâm, 22 Eylül 1922, No: 9164, s.

121 A.TÜRKGELDİ, s.153.

Milli'de gösterilen yerleri işgal etmeden, ordularını geri çekemeyeceğini ve kış mevsiminden önce harekete geçmek zorunda olduğunu bildirdiğini aktardı¹²². Curzon, Trakya ve Boğazlar ve İstanbul'la ilgili sorunların çözümünün Mustafa Kemal'e bırakılmayacağını belirtti¹²³. Bunun üzerine Poincare, karşılarında muzaffer bir ordunun bulunduğunu genel barışı korumanın görevleri olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'yı konferansa çağırmadan önce Boğazlar ve Trakya konularında vaadde bulunmak gerektiğini ayrıca, Fransa'nın Anadolu'da bir zorlama hareketine katılmayacağını belirtti. Curzon'a göre; İstanbul'un geri verileceği Türklere söylenmeli, fakat; Boğazlar ve Gelibolu yarımadası gibi hassas konularda Müttefikler serbest kalmalı idi¹²⁴. Curzon, Poincare'nin fikrini değiştirememişti. Yaklaşık iki buçuk saat süren bu ziyaretin sonunda Lord Curzon, gazetecilerin sorularından birisine vermiş olduğu cevapta "...Mösyö Poincare ile sureti hususiyede görüştim. Meselede terakki ediyoruz. Bâdelzeval dahi başbaşa müzakerata devam edeceğiz. Kont Sforza'daki cereyan edecek müzakeratta hazır bulunacaktır" demiştir¹²⁵.

İkinci toplantı aynı gün saat 16'da yapıldı. İtalya adına Büyükelçi Kont Sforza'da katıldı¹²⁶.

Curzon, bu toplantıda Çanakkale'den çekilen Fransız ve İtalyan birliklerinden dolayı eleştirilerde bulundu. Fransa ve İtalya'nın desteğini istedi¹²⁷. Bundan sonra İngiliz ve Fransız amirallerinden Lord Beatty ile Grasset, toplantı salonuna alındı. Amirallerden; Çanakkale'de tutunabilme, Türklerin Boğazlar ve Avrupa kıyısına geçmelerini önleyebilme hususunda alınabilecek tedbirler hususunda amirallerin bilgilerine başvuruldu¹²⁸. Toplantıda, Boğazlar meselesinde bir ilerleme

122 D.WALDER, s.276.

123 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.289.

124 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.450-460.

125 İkdâm, 22 Eylül 1922, No: 9164, s.1.

126 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyıl Türklüğün..., s.292.

127 V.AKIN, s.27.

128 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.293.

sağlanamadı¹²⁹. Poincare, Anadolu'ya kuvvet göndermeyeceğini, Yunanlıların Meriç'in batısına çekilmesi gerektiğini; Fransız sömürgelerindeki islâmi duyguların dikkate alınmasını söyledi. Sforza da, nihai Barış Konferansı'nın toplanmasının faydalı olacağını, konferans yeri olarak da Venedik'in uygun bir yer olduğunu belirterek, Trakya'nın Yunan askerleri yerine Müttefiklerce işgalini ileri sürdü¹³⁰. Tartışmaların uzaması üzerine Curzon, Trakya konusunda hükümete başvuracağını söyledi¹³¹. 20 Eylül'de, alınan kararlardan birisi de F. Bouillon'un, Mustafa Kemal Paşa'nın herhangi bir harekâta girişmemesi için birtakım girişimlerde bulunabileceğinin gündeme gelmesi oldu¹³².

Paris'teki bu toplantıdan Ankara Hükümeti de imkanları ölçüsünde bilgi edinmeye çalışmakta idi. Paris Temsilci Ferit Bey, 20 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta; İngiltere'nin ricat halinde olduğunu bildirerek, Mustafa Kemal'e Çanakkale üzerindeki baskını artırması önerisinde bulunuyordu¹³³.

21 Eylül'de müzakere yapılmadı. Curzon, ilk gün alınan kararlardan Londra ve İstanbul'u haberdar etti. Boğazlardaki durumdan emin olmak istiyordu. Londra'ya yolladığı bir mesajda "Hükümetin onaylaması şartı ile Gelibolu Yarımadası'nın İngilizlerin elinde tutulmasına razı gelinmesi karşılığında, Meriç sınırını kabul edebileceğini bildirdi"¹³⁴.

3- 22 Eylül 1922 Tarihinde Yapılan Görüşmeler

Paris müzakereleri büyük tartışmalara sahne olmakta idi. 21 Eylül'de üç müttefik devletin temsilcisi biraraya gelememiş, görüşmeler 22 Eylül'de bırakılmıştı. 22 Eylül

129 A.TÜRKGELDİ, s.153.

130 Z.SARIHAN, IV, s.688.

131 V.AKIN, s.27.

132 Y. H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün..., s.294.S.

133 S.R.SONYEL, "Mudanya Bırakışmasının Ellinci...", s.104.

134 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.479-480; V.AKIN, s.27.

Cuma günü¹³⁵ yapılacak müzakerelerden önce, Fransız kabinesi toplanarak durum değerlendirmesi yaptı ve İngiltere'yi ikna edebilmek amacı ile sert bir tavır takınmaya karar verdi¹³⁶.

Toplantı, öğleden sonra saat 14.⁰⁰'de başladı. Curzon, İngiltere'nin savaş istemediğini; herhangi bir devlet kadar barış istediğini; Yunanistan'ın mağlubiyetinden dolayı 1918 zaferinin meyvelerinin kaybedilmesine taraftar olmadığını dile getirdi¹³⁷. Ona göre bir konferansın yapılması gerekli idi. Ama bunun Mudanya'da yapılması anlamsızdı. Mustafa Kemal Paşa'nın savaş öncesi Trakya'yı istediğini, bunun müttefikler için intihar olacağını, şartların bu iş için elverişli olmadığını¹³⁸, Trakya meselesinin Barış Konferansı'na bırakılmasını¹³⁹, Barış Konferansı'nın Anadolu dışında bir yerde toplanmasının gerekli olduğunu, dile getirdi¹⁴⁰.

Poincare ile Sforza, Curzon'a oldukça sert cevap verdiler. Poincare, Mudanya'da bir konferansın toplanmasını, General Pelle'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Doğu Trakya'nın Meriç'e kadar Türklere verilmesi halinde muhtemel bir savaşın durdurulabileceğini, İngiltere'nin buna destek vermemesi halinde Fransa'nın hazırlayacağı bir nota ile sorumluluğu üzerinden atacağını söyledi. Sözlerine, Mustafa Kemal'in blöf yapmadığını da ekledi. Ayrıca Poincare, Curzon'un önceden hazırladığı nota taslağında yer alan Trakya bahsine açıklık getirilmedikçe notayı imzalamayacağını ifade etti¹⁴¹.

Sforza ise Curzon'un Çanakkale'den Fransız ve İtalyan askerlerinin çekilmesini yine eleştirmesi üzerine; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Müslüman halklara sahip devletler olduklarını, Fransa ve İtalya'nın Müslüman kamuoyunu hesaba katarak

135 Z.SARIHAN, IV, s.604.

136 Yeni Gün, 24 Eylül 1922, No: 978-601, s.1.

137 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyıl Türklüğün..., s.295.

138 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.497-498.

139 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.506.

140 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.507.

141 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyıl Türklüğün..., s.296-297.

böyle bir girişimde bulunduğunu, İngiltere'ye de aynı yolu tavsiye ettiğini söyledi¹⁴².

22 Eylül'de yapılan görüşmelerde ilginç olaylar yaşandı. Poincare, Curzon'u hazırlanacak notanın metni üzerinde sıkıştırmakta idi. Curzon oldukça sıkıntılı saatler yaşamaya başlamıştı. Kont Sforza hatıratında, o anı şöyle aktarmaktadır:

"...Oturumun ilk arasında Curzon, Hologe Salonu'nda gelip benimle dolaştı ve birdenbire hıçkırıklara boğuldu. (Daha sonra Curzon'un samimi arkadaşlarından onun sulugöz bir insan olduğunu öğrendim) Bana şöyle seslendi:

-Bana bir şekilde muamele edilmesini korkunç bulmuyor musun? Hayatımda böyle bir konuşmaya maruz kalmamıştım.

Curzon, elbisesinden gümüş bir içkilik çıkararak bir yudum kanyak içti. O kadar canım sıkıldı ki; onu yatıştırabilmek için, benim de Poincare'nin bu tarz menfi hareketlerine maruz kaldığımı söyledim. Yaptığım iş bir yerde sinir krizleri geçiren çocuklara yalan söyleyen, onları kandıran bir ebeveynin hareketi idi. O an ona, Curzon'un kişiliğinin benim gözümde ne anlama geldiğini açıkladım. Bu eski kral vekili ve Britanya İmparatorluğu'nun Dışişleri Bakanı, herşeyi kontrol eden birine benziyordu. Ve birçok açıdan öyle idi. Ama ruhu, birinciliği kazanmamış, umutsuz bir Oxford öğrencisinininki gibi kalmıştı. Kendisine İngiltere'nin güçlü bir ülke olduğunu, söyledim"¹⁴³.

Poincare, yarım saat sonra toplantı salonundan çıkarak özür diledi. Olay tatlıya bağlanarak görüşmeler yeniden başladı. Curzon, İngiltere'nin tavrında değişiklik yapmadı, sadece Mustafa Kemal'e ne gibi tavizler verilebileceği hususunda talimat istedi¹⁴⁴. Bunu yaparken de, Poincare'nin kendisine karşı takınmış olduğu olumsuz tavrı da eleştirmekten geri kalmadı. Poincare'nin ve Sforza'nın, İngiltere'nin Trakya konusundaki en son düşüncesini öğrenmek istediklerini ilettiler¹⁴⁵.

142 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.502-503.

143 Comte SFORZA, Les Batusseurs De L'europe Moderne, Paris, 1931, s.87-88.

144 L.EVANS, s.386.

145 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.512-513.

4- Paris Görüşmelerinin Son Safhası Müttefik Notası

22 Eylül 1922 toplantısı, bir sonuç alınmadan bitti. Lord Curzon, Londra'dan son gelişmeler ışığında talimat istedi. Kabine, Doğu Trakya ve İstanbul'un Türkiye'ye verilmesine razı oldu. Buna karşılık, Türk ordularının Avrupa'ya geçmesine izin verilmeyeceğini ve Boğazların da konferans sonuna kadar İtilâf Devletleri'nin elinde kalması bildirildi¹⁴⁶.

23 Eylül 1922'de müzakerelere yeniden başlandı. Notanın Fransızca metninin tamamlanmasına çalışıldı¹⁴⁷. Poincare, Trakya sınırından başka her konuda pazarlık yapabileceğini, Meriç ve Edirne'den söz edilmeyecekse ortak notanın hiç bir anlamının olmayacağını belirtti. Curzon'da İngiltere'den aldığı talimata binaen, Meriç ve Edirne'yi Türkiye'ye bırakmaya razı olduğunu belirtti¹⁴⁸. Tartışmalar saatlerce sürmüştü. Notanın metni Curzon tarafından Fransızca olarak kaleme alınmıştı¹⁴⁹. Notanın içeriği şöyle idi:

"Üç hükümet-i müttefika, Venedik'te veya diğer bir tarafta vukubulacak ve Türkiye Murahhaslarından maada İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Romanya, Sırb, Hırvat, Sloven ve Yunanistan hükümetlerinin temsil edecekleri bir konferansa bilâ teahhur selahiyet-i kamileye haiz bir murahhas göndermeye amade olub olmadığının iş'arını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden rica ederler. İçtima mezkûr alâkadar hükümetlerce tebligatı lazımenin ikmalini müteakib vuku bulacak ve Türkiye ile Yunanistan ve Hükümet-i Müttefika arasında bir muahede-i kat'iyeyi sulhiyenin müzakere ve akdi ile işğal edecektir. Üç Hükümet-i Müttefika müzakerat-ı sulhiyenin devam ettiği müddetçe Hükümet-i Müttefakının müttehiden bîtaraf ilan ettikleri mıntıkaya Ankara Hükümeti ordusunu göndermemek şartı ile Türkiye Meriç'e ve Edirne'ye kadar Trakya'yı işgal etmek hakkındaki arzusunu müsaid bir surette telakki etmekte olduklarını beyan için ittihaz-ı fırsat eylerler.

¹⁴⁶ L.EVANS, s.386.

¹⁴⁷ Y.H.BAYUR, XX.Yüzyıl Türklüğün., s.297.

¹⁴⁸ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.517-524.

¹⁴⁹ D.WALDER, s.288.

Üç Hükümet-i Müttefika, konferansta iş bu hudutların Türkiye'ye itasını kemal-i memnuniyetle müzâherat edeceklerdir. Mamafih Türkiye ile komşularının menafını muhafazat-ı sulhiyenin idamesi namına tayin edilecek bazı menatıkı gayr-i askeri bir hale ifrağı, Türkiye hakimiyetini sükûnet ve intizam dairesinde iadeî tesis ve nihayet Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin mukarreratı tahtında Çanakkale'nin serbestisini temin, ırkî ve dinî ekalliyetleri himaye için sulh muahedesinde müşterek bir itilaf ile tedabir-i mukteziye ittihaz edilecektir.

Üç Hükümet-i Müttefika, Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a kabulü için kemal-i memnuniyetle müzaherat edeceklerdir. Hükümet-i mezkûre muahede-i sulhiyenin mer'i olmaya başlayacağını müteakib, Dersaadet'teki müttefikin kıtaatının derhal geri çekileceği hakkında geçen Mart ayında esasen verilmiş olan teminatı tekrar ederler. Üç Hükümet-i Müttefika, konferansın küşâdından evvel müttefikin generallerinin Türk ve Yunan memurin-i askeriyesi ile müttefikinin tesbit edecekleri bir hatta Yunan kıtaatının çekilmesini temin için amel-i nüfuz edeceklerdir. Bu müdahaleye mükabil Ankara Hükümeti gerek konferanstan evvel ve gerek konferans esnasında Hükümet-i Müttefika'nın muvakkaten bîtaraf ilân ettikleri mıntıkaya asker göndermemeyi, Boğazlardan ve Marmara Denizi'nden mûrur etmemeyi deruhte edecektir. Daha yukarıda mevzu-i bahs olan hattın tayini için Mustafa Kemal Paşa ile Müttefikin generalleri arasında İzmit veya Mudanya'da derhal bir içtima akd olunabilir.

Hükümet-i Müttefika müracatlarının ikâ edileceği ve bütün insanîyet-i müştak olduğu bir sulhun tesisi için, Türkiye ile, müttefikler ile olduğu gibi teşrik-i mesai edebilecekleri kanaatindedirler"¹⁵⁰.

İtilâf Devletleri, yukarıdaki muhtıra ile barış konferansının toplanacağını bildirerek; T.B.M.M Hükümeti'nin böyle bir konferansa delegelerini gönderip göndermeyeceği sorulmakla birlikte, görüşmeler esnasında Boğazlardaki tarafsız bölgelere Türk askerinin girmemesi şartı ile, Edirne de dahil olmak üzere Meriç'e kadar Trakya'nın Türkiye'ye iadesi ile ilgili talebin olumlu karşılanacağını bildirmekte ve mütereke için Mudanya veya İzmit'te bir toplantı teklif edilmekte idi¹⁵¹.

150 Hâkimiyet-i Milliye, 26 Eylül 1922, No: 618, s.1; Yeni Gün, 26 Eylül 1922, No: 980-603, s.1; B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.525.

151 K.ATATÜRK, s.460.

Paris'te müzakerelerin tamamlanmasından sonra Poincare alınan sonuçtan dolayı tebrikleri kabul etmiş ve şu açıklamayı yapmıştır; "-Bu Fransa'nın değil ümid ederim ki; barışın başarısıdır."

Sforza ise hazırlanan kararların akılcı olduğunu ve başarılı olmasını ümit ettiklerini bildirmiştir¹⁵².

Lord Curzon ise, Paris'teki görüşmelerin memnuniyet verici bir sonuca ulaştığını; Britanya, Fransa ve İtalya'nın eski zamanlarda olduğu gibi hemfikir bulduklarını bir defa daha gösterdiklerini ifade etti¹⁵³.

Paris müzakerelerinde kararlaştırılan İtilaf Devletleri muhtırası, Poincare tarafından T.B.M.M. ulaştırılmak üzere General Pelle'ye gönderildi. Ayın 24'ünde muhtıra General Pelle'ye ulaştı. Verilen talimatta; notanın süratle T.B.M.M. Hükümeti temsilcisine bir suret, birer suretinin de komiserlere tebliğ olunmasını istedi. Poincare lüzum görülürse bir nüshanın da Bâb-ı Ali'ye verilmesini istemekte idi¹⁵⁴. Nota, 24 Eylül'de General Pelle tarafından Hamid Bey'e verildi¹⁵⁵. Hamid Bey'de notayı İzmir'de T.B.M.M. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne; Ankara'da Hariciye Vekili'ne" başlığı ile Ankara'ya gönderdi¹⁵⁶. Muhtıra, 25 Eylül'de Meclise sunuldu. Ve Heyet-i Vekile'ye havale edildi. Heyet-i Vekile Reisi Hüseyin Rauf ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey İzmir'de bulunduğu için, konu Mustafa Kemal Paşa'nın Franklin Bouillon ile yaptığı görüşmenin sonuna bırakıldı¹⁵⁷.

Notanın bir sureti de, Bâb-ı Ali'ye verildi. Bâb-ı Ali, bu notanın kendisini alakadar etmediğini, çünkü; notada toplanacak olan barış konferansının yeri hususunda bir soru yöneltildiği ve buna T.B.M.M.'nin katılıp katılmayacağı sorusunun yöneltildiğini ileri sürdü¹⁵⁸.

Notanın bir diğer sureti de Atina'daki Fransa elçisi tarafından Yunanistan'a verildi. Notayı alan Yunanistan Dışişleri Bakanı konuyu Bakanlar Kurulu'na arz

152 Yeni Gün, 27 Eylül 1922, No: 981-604, s.1.

153 İkdâm, 26 Eylül 1922, No: 9168, s.1.

154 Yeni Gün, 26 Eylül 1922, No: 980-603, s.1; V.AKIN, s.29.

155 İkdâm, 25 Eylül 1922, No: 980-603, s.1.

156 Yeni Gün, 26 Eylül 1922, No: 980-603, s.1.

157 V.AKIN, s.29-30.

158 Yeni Gün, 27 Eylül 1922, No: 981-604, s.1.

edeceğini söyledi. Fransız elçisinin tebligatından sonra bakanlar kurulu acele toplanarak durum değerlendirmesi yaptı¹⁵⁹.

E- MÜTAREKE İÇİN FRANSA'NIN FRANKLİN BOUILLON ARACILIĞI İLE YAPTIĞI GİRİŞİM VE 29 EYLÜL TARİHLİ TÜRK NOTASI

1- Franklin Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Yazışmalar

F. Bouillon'un, Türk-Fransız ilişkilerinde oynadığı rol itibarı ile oldukça farklı bir konumu vardır. Gerek kendi ülkesinde, gerekse T.B.M.M Hükümeti nezdinde itibarlı bir devlet adamı idi. Fransa'nın Anadolu politikasındaki en büyük kozu idi. Müttefik cephede gedik açılmasına sebep olan, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın altına imza koymuş bir insan olarak, Anadolu insanının kalbinde taht kurmuştu. Yapmış olduğu girişimler ve Mustafa Kemal Paşa ile yakın bir dostluğu başlatmış olması, İngiltere'de sevilmemesine yol açmıştı¹⁶⁰. O, Mustafa Kemal'in politik yüzünü ilk kez batıda pembel-şen bir umuda çeviren kişi idi¹⁶¹. Fransa'da gazetecilere verdiği beyanatlarla, kamuoyunun ve hükümetin Ankara'ya bakışını değiştirerek Mustafa Kemal Paşa'ya saygı duyulmasına sebep olmuştu¹⁶².

Poincare'nin önderliğini yaptığı Fransız dış politikası, 1922 yılının eylül ayında Mustafa Kemal Paşa nezdinde bir takım girişimlerde bulunmaya başlanmıştı. 18 Eylül'de General Pelle vasıtası ile Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Fransa, muhtemel bir savaşı önlemek amacı ile F. Bouillon kozunu da ileri sürmekten geri

159 İkdâm, 26 Eylül 1922, No: 9168, s.1

160 Ali Fuat CEBESÖY, s.75.

161 H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış, I, s.13.

162 Cemal KUTAY, "Franklen Buyyon, Müttefiklerin Sulh Şartlarını İzmir'e Nasıl Getirmişti?" Tarih Konuşuyor, V, S.28, (Mayıs 1966), s.2276.

kalmayacaktı. Pelle, bu tarihte Mustafa Kemal Paşa'ya F. Bouillon'un bir telgrafını da vermişti. Telgrafta; "Hakkınızda bildiklerimi ve özellikle bizi birbirimize bağlayan dostluğunuzu hatırlayarak; benimle görüşmeden önce, herhangi bir diplomatik karar vermemenizi sizden şahsen rica ediyorum."¹⁶³ demekte idi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, F.Bouillon'u İzmir'de kabul edeceğini General Pelle'ye iletmişti¹⁶⁴.

20-23 Eylül 1922'de Doğu Sorunu'nu çözümlenebilmesi için toplanan Paris Konferansı'nda Fransa tarafından; F.Bouillon'un, Mustafa Kemal'i ikna amacı ile İzmir'e gideceği konferansa katılan delegelere duyuruldu. Herhangi bir itiraz olmadı. Böylece görüşmenin yapılması kesinlik kazandı¹⁶⁵.

20 Eylül'de F.Bouillon, Fransa Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile içeriği kaygılı cümlelerle dolu şu telgrafı gönderdi: "Pek vahim durum dolayısıyla ayın 21'inde yola çıkıp İzmir'e gitmeye karar vermiş gibiyim... görüşmemizden ve bütün ihtimalleri gözden geçirmemizden önce hiçbir askeri harekete karar vermemenizi ve hatta hiçbir notayı kesin biçimde cevaplandırmamanızı yalvarmama izin veriniz"¹⁶⁶.

Mustafa Kemal Paşa, telgrafı alır almaz aynı Fransız Başkonsolosluğu aracılığı "...Çabuk geleceğinizi umarak sizi bekliyorum"¹⁶⁷ cevabını vermekte idi.

21 Eylül'de İzmir'deki Fransız Konsolosluğu aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'ya yeni bir telgraf geldi. Telgrafta; "İzmir'de sizi görmek üzere özel ve süratli bir gemi ile hareket ederek kendisi ile görüşeceğini, yapılacak bütün harekât ve alınacak bütün kararlardan önce kendisini beklemesini" rica etmekte idi¹⁶⁸.

Paris görüşmelerinin 23 Eylül'de tamamlanmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya iletilecek nota hazırlanmıştı. Bundan birgün sonra 24 Eylül'de, F.Bouillon

163 B.ŞİMŞİR, "Savaş Adamı-Barış Adamı", s.71.

164 K.ATATÜRK, s.460.

165 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.279; N. F. TAŞ, "İzmir'in Kurtuluş Sonrasında...", s.63.

166 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.282.

167 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.283.

168 T.İ.H. II /6-4, s.59.

bir Fransız zırhlısı ile İzmir'e doğru hareket etti¹⁶⁹. Bu sırada uluslararası haber ajansları, bu gezi ile ilgili haberleri basın kuruluşlarına geçmeye başladı. Bordo Telsizi; F.Bouillon'un, Müttefiklerin Paris müzakereleri sonucunda ortaya çıkan görüşlerini Türkiye'ye izah etmek amacı ile görevlendirildiğini duyururken; Berlin Telsizi; İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşecek olan F.Bouillon'un, elde edeceği sonucun barışın korunması çerçevesinde oldukça önemli olduğunu kaydetmekte idi¹⁷⁰.

F.Bouillon, İzmir yolunda hareket halinde iken, Poincare tarafından kendisine iki talimat ulaştırıldı. Bunlar, kendisinin misyonunu ve görüşme konularını göstermesi açısından oldukça önemli idi. Birinci talimat, 27 Eylül tarihli idi. Mustafa Kemal Paşa'nın yakında yapılacak olan barış konferansına katılması konusunda ikna edilmesinin önemi üzerinde durulmakta idi. İkinci talimat ise, 28 Eylül tarihini taşımakta idi. Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle tarafsız bölgeye uyulması konusunda ısrarcı davranılmasını; bunun sağlanması halinde İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri ve generallerinin, Yunan Ordusu'nun Meriç'e kadar olan topraklardan çekilmesini sağlayabileceklerini Mustafa Kemal'e bildirilmesini istiyordu¹⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa ise, 26 Eylül 1922'de T.B.M.M'ne göndermiş olduğu bir telgrafta, 23 Eylül tarihli İtilaf Devletleri notasına atfen şunları bildirmektedir:

Yunan Ordusu'nun Trakya'ya çekileceği bir sınırın belirlenmesi amacı ile Mudanya'da yapılacak olan askeri konferansın içeriği hakkında ileri sürülen fikirlerin bir kez de ayın 28'inde İzmir'e gelecek olan F.Bouillon'dan dinlenilmesinin faydalı olacağını, İzmir'de bulunan Rauf Bey ile Yusuf Kemal Beylerin de* askerî ve siyasi durumun netlik kazanmasından sonra Ankara'ya döneceklerini bildirdi¹⁷².

169 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı..., s.196.

170 Yeni Gün, 27 Eylül 1922, No: 981-604, s.1.

171 B.YAVUZ, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Ankara, 1994, s.163-164.

* Rauf, Yusuf Kemal ve Ali Fuat Paşa, gelişen siyasi ve diplomatik olayların karşısında T.B.M.M. Hükümeti'nin tavrını belirleyebilmek amacı ile, 21 Eylül 1922'de Mustafa Kemal

2- Mustafa Kemal Paşa ile Franklin Bouillon Arasında İzmir'de Yapılan Görüşme

28 Eylül 1922'de F.Bouillon İzmir'e geldi¹⁷³. Rıhtımda Mustafa Kemal Paşa ve Rauf (Orbay) Bey tarafından karşılandı. Karşılama töreni oldukça samimi bir şekilde cereyan etti¹⁷⁴. Kendisi bir barış müjdecisi olarak karşılandı¹⁷⁵. Mustafa Kemal Paşa'ya, Fransa Hükümeti'nin kendisini İtalya ve İngiltere Hükümetleri'nin uygun görmesi üzerine İzmir'e gönderdiğini söyledi¹⁷⁶. F.Bouillon'un beraberinde Piyer Loti ile İstanbul'a gelmiş olan Doktor Etyen Piyer ile özel sekreteri Jan Luşer vardı¹⁷⁷. Kendisine Güzelyalı Semti'nde Ahmet Bey'in evi tahsis edilmişti. Bir müddet bu evde dinlenen F.Bouillon daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye başladı¹⁷⁸.

F.Bouillon, yapılan görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına dostluk göstererek, yapılacak barış için ümit vermekte idi¹⁷⁹. Bu arada Poincare tarafından yazılmış bir mektubu da Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etti¹⁸⁰.

Mustafa Kemal Paşa ile Franklin Bouillon arasında yapılan müzakereler esnasında, İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notasının içeriği de tam olarak anlaşılmişti. İleri sürülen şartlardan birincisi; Türk süvarilerinin "tarafsız bölge olarak adlandırılan Boğazlar mıntıkasına girmemesi, ikincisi de; Trakya üzerine askeri

Paşa ile buluştular. Bkz. A.F.CEBESOY, s.69; Feridun KANDEMİR, Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, İstanbul, 1965, s.83.

172 TBMM GCZ, III, s.833.

173 H.T.V.D. S.65 (Eylül 1968), V.No: 1467.

174 C.KUTAY, "Franklin Boyyon, Müttefiklerin...", s.2276.

175 Ahmet Emin YALMAN, Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim, II, İstanbul, 1997, s.805.

176 K.ATATÜRK, s.460.

177 C.KUTAY, "Franklin Buyyon, Müttefiklerin...3, s.2276.

178 Yeni Gün, 1 Teşrin-i Evvel 1922, No: 607-974, s.1.

179 İ. İNÖNÜ, II, s.23.

180 Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, III, İstanbul, 1969³, s.24.

harekât yapılmaması idi. Mustafa Kemal Paşa notanın metnini F.Bouillon'a göstererek; "-Biz ne zaman ve nerede bîtaraf mıntukayı konuştuk ve kabul ettik? Biz böyle kayıtların dışında kalmak için dört senedir, daha doğrusu on senedir harb ediyoruz. İcab ederse harbe devam edeceğiz. Bu hakikâtlar anlaşılincaya kadar elimizden silahlarımızı bırakmayacağız." dedi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Muşîr Fevzi Paşa ile Başvekil Rauf Bey, Türk askerinin ileri harekâtına sed çekmenin imkânsız olduğunu, Müttefiklerin bunu tasdik etmemek için kin dolu bir inatta ısrar ettikleri takdirde; Türk ordularının, Misâk-ı Milli sınırlarının bitimine kadar ileri harekâtına devam edeceğini, söylediler¹⁸¹. Mustafa Kemal Paşa da, Yunanlıların Anadolu'da yapmış oldukları zulümlerden dolayı, askerlerini zor zabtettiğini söyledi¹⁸².

F.Bouillon ise, Mustafa Kemal Paşa'ya şunları söyledi: "Trakya, elbette Türklere teslim edilecektir. Boğazlar için endişeye de asla lüzum yoktur. Biz sizinle dört sene evvel Adana ve havalisi için en gayri müsaid şartlar altında konuştuk ve bunları hallettik. Yok, yok.. yeter artık dökülen kanlar... Sulhü imzalayacağız ve devamlı bir huzur devri başlayacak dünya da..." diyerek oldukça samimi bir konuşma yaptı¹⁸³. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'dan temkinli davranmasını istedi¹⁸⁴. F.Bouillon, 23 Eylül 1922 tarihli nota çerçevesinde konuştu. Türk isteklerinin yakında toplanacak olan askerî ve siyasi konferanslarda kabul olunacağını, bu konuda güvence verdiğini ve askerî harekâta gerek olmadığını söyledi. F.Bouillon'un, Boğazlar etrafındaki tarafsız bölgeye bir Türk tecavüzünü önlemek vazifesi ile geldiği anlaşılmakta idi. Bununla beraber, "İtilaf Devletleri'nin dolambaçlı bir ifade ile yazılmış olan 23 Eylül 1922 tarihli notasından ziyade bu Fransız devlet adamının, Barış Konferansı'ndan önce Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verileceğine

181 C.KUTAY, "Franklin Buyyon Müttefiklerin..", s.2277.

182 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı.., II, s.279.

183 C.KUTAY, "Franklin Buyyon Müttefiklerin..", s.2277.

184 L.KINROSS, s.404.

dair olan teminatının, Türk ve İtilaf Devletleri birlikleri arasında bir çarpışmanın önünü almakta çok faydası olmuştur"¹⁸⁵.

F.Bouillon, yapmış olduğu görüşmeden edindiği bilgileri 29 Eylül'de Poincare'ye bildirdi. Gönderdiği telgrafta; Mustafa Kemal Paşa ile "dört saat süren bir görüşme yaptığını, Mustafa Kemal Paşa'nın durumunun güç olduğunu, askeri engellemekte zorlandığını belirterek kendisinin Trakya'nın Müttefiklerce geçici işgalini teklif ettiğini, Türk askerinin bölgeye barıştan sonra girebileceğini, Çanakkale'de şu an buldukları mevzilerde kalacaklarını, Mustafa Kemal'in kişisel tutumuna güvendiğini aktarır. Franklin Bouillon'un bu raporundan, Lord Curzon da haberdar edilir¹⁸⁶.

Sonuç olarak; F.Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmesi sonucunda, pürüzler ortadan kaldırılarak Mudanya Mütarekesi'nin önü açılmış olur.

3- T.B.M.M Hükümeti'nin 29 Eylül Tarihli Notası

F.Bouillon'un, 28 Eylül'de İzmir'e gelerek Mustafa Kemal'i ziyaret etmesi ve Paris Konferansı'nda alınan kararları bildirmesinden sonra 29 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa tarafından notaya verilecek cevap hazırlandı¹⁸⁷. 23 Eylül tarihli nota, müterake ve sulh teklifini içermekte idi. Bunun için T.B.M.M. Hükümeti cevaplandırmayı iki aşamada yapmayı uygun gördü. İlk olarak, Mütareke teklifi cevaplandırıldı¹⁸⁸. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in imzası ile gönderilecek olan Türk notası, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından kaleme alınmıştı¹⁸⁹. Notanın muhatabı Poincare idi¹⁹⁰. Notanın içeriği şöyle idi:

¹⁸⁵ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele..., I, s.439.

¹⁸⁶ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.614.

¹⁸⁷ K.ATATÜRK, s.460.

¹⁸⁸ V.AKIN, s.32.

¹⁸⁹ İ.NÖNÜ, II, s.23.

¹⁹⁰ A.TÜRKGELDİ, s.156; TBMM GCZ., III, s.907.

"Üç Büyük Devlet tarafından Büyük Millet Meclisi Hükümetine gönderilen 23 Eylül 1922 tarihli yazıya hükümetim tarafından bir kaç gün içerisinde cevap verileceğini bildirmekle şeref duyarım.

F.Bouillon tarafından, Türk orduları Başkumandanı ile görüşükten ve Paris'te Büyük Devletler mümessilleri ile görüşerek, mutabık kalarak verilmiş olan teminat karşısında İstanbul ve Çanakkale istikametine yayılmakta olan askeri harekâtın durdurulması için gerekli emir verilmiştir. Bununla beraber Trakya'nın Meriç Nehri'nin batısına kadar Edirne dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimine, bu yörenin Yunan ordusu tarafından boşaltılması gerekmektedir. Mudanya Konferansı'nın toplanma tarihi 3 Ekim 1922 olarak teklif edilmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, bu konferansta Hükümetimizi temsil etmek üzere tayin edilmiştir.

Teklif edilen tarih uygun görüldüğü takdirde, konferansa iştirak edecek kumandanların isimlerinin bildirilmesini rica ederim.."191.

Yukarıdaki notanın devamı olmak üzere, aşağıdaki hususlarda yazılmış, fakat; sonradan bu noktaların önceden bildirilmesine lüzum görülmemiş ve yalnız İsmet Paşa'nın bilgi edinmesi yeterli görülmüştür. Silinen kısım şudur:

"Mudanya Konferansı'nda mevzu bahis olacak hususlar atideki hututa şâmil olacaktır.

1- Edirne ve Meriç dahil olmak üzere Yunan ordusunun ve Yunan idaresinin Trakya'dan ihracı;

2- Trakya'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne yirmi gün zarfında kamilen teslim edilmiş bulunmasının tatbik ve tanzimi;

3- Şimdilik Trakya'ya Türk ordularının mürûr etmemesi kabul olduğundan, Trakya'da Türk idaresinin Yunan vesaire tecavüzatından muhafazası için tedbir ittihazı;

191 ATASE Arş, K.1601, D.H-43, F.1-9; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Fuat Türkgeldi'nin Mirasçılarında Satın Alınan Evrak, 6/120.

4- Türkiye orduları harekâtının tevakuf ettiği hatların tayini ve tatili harekât esnasında, hiçbir taraftan, mıntıkada tahkimat yapılmaması ve Türk ve Müslüman ahali üzerinde, bir tarafta, tedabir-i harbiye ve tazyike tatbik olunmaması.

Teklifatı Sâlife, Mösyö F.Bouillon'un, İtilaf Devletlerinden müşahade ettikleri müctâcel tedabiri askeriye meyanında olduğuna kani olduğumdan konferans için kabul olunduğu halde, müstâcelen cevap itâsı ve ihtiramatı faikâmın kabulü"¹⁹².

29 Eylül tarihli Türk notası, Franklin Bouillon aracılığı ile Poincare'ye ulaştırıldı. Aynı gün İzmir'den ayrılan Mustafa Kemal Paşa, 2 Ekim 1922'de halkının coşkun gösterileri arasında Ankara'ya geri döndü¹⁹³.

30 Eylül'de, T.B.M.M Hükümeti'nin İstanbul Temsilcisi Hamid Bey, İngiliz Yüksek Komiseri ile yapmış olduğu bir görüşmeden Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etti. Rumbould, Paris müzakerelerinden sonra hiçbir Yunan gemisini Marmara ve Çanakkale Boğazı'na sokmadıklarını, buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın da ordularının da bölgeden çekmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca, 23 Eylül tarihli notaya Ankara'nın cevap vermediğini bundan İngiltere'nin huzursuz olduğunu, Mudanya Mütarekesi'nin imzasından sonra Doğu Trakya'nın tahliyesi için Yunanistan'a tebligat yapılacağını, tahliyeden sonra bölgede geçici bir hükümet kurulacağını söyledi. Sözlerine bu hükümetin şeklinin Mudanya'da belirleneceğini ekledi. General Pelle ise, bu geçici hükümetin Türk Hükümeti olacağını söyleyerek duruma açıklık getirdi¹⁹⁴.

192 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.440.

193 İslam Ansiklopedisi, "Atatürk Maddesi", I, İstanbul, 1965, s.766.

194 B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.331.

F-MÜTAREKE ÖNCESİ ÇANAKKALE' DE KRİZ

1- Çanakkale'nin Son Durumu ve Türk - İngiliz Kıtaları Arasında İlk Temas

XX.Yüzyıl'ın başlarında İngiltere, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın dışında Hindistan'a giden bütün boğaz ve geçitleri kontrolü altında tutmakta idi. Bu iki Boğaz da jeopolitik önemi itibari ile İngiltere'nin ilgi alanı içerisinde idi. Osmanlı Devleti, I Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiği olarak katılınca İngiltere, bölgenin geleceği ile ilgili plânlarını bir program dahilinde uygulamaya başladı. Bu amaçla hem savaşı kısa sürede bitirmek, hem de sosyal ve ekonomik sıkıntılar içerisindeki müttefiği Rusya'ya yardım elini uzatabilmek için, 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'na yönelik bir askeri harekâtı müttefikleri ile birlikte gerçekleştirdi. Burada alınan mağlubiyet başta İngiltere olmak üzere, İtilaf Devletleri'nin ihtiraslarını bir süre için engelledi ise de, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi sonucu Boğazlarla birlikte Anadolu'nun tümüne yönelik bir işgal hareketi sahnelenmeye başlandı¹⁹⁵.

I.Dünya Savaşı sırasında İtilâf Devletleri, kendi aralarında yapmış oldukları bir takım gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmışlardı. Fakat; bu paylaşım realiteden uzaktı. Fransa ve İtalya, İngiltere'ye güvenmiyordu. Bu düşüncelerinde de haklıydılar, çünkü; Doğu Akdeniz'de İtalya gibi güçlü bir devletin varlığından rahatsız olan İngiltere, Anadolu'nun paylaşımına Yunanistan'ı da ortak ederek Müttefiklerinden kopma sürecini başlatmış oluyordu¹⁹⁶.

İtilâf Devletleri'nin Anadolu üzerindeki yanlış politikaları, Güneydoğu ve Batı Anadolu'da halkın işgallere karşı direnişe geçmesine sebep oldu¹⁹⁷, ve bu hareket Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde daha da örgütlü bir şekle büründü. Kazanılan

¹⁹⁵ İhsan İLGAR, "Lozan Konferansı'nın Başarısızlığa Uğraması Halinde Türk Genel Kurmayının Gizli Harekât Planı", B.T.T.D. S.36, (Eylül 1970), s.36.

¹⁹⁶ Paul C.HELMREICH, Sevr Entrikaları, (Çev: Şerif EROL), İstanbul, 1996, s.86.

¹⁹⁷ Mehmed Arif Bey, Anadolu İnkılâbı, (Yay. Haz: Bülent DEMİRBAŞ), İstanbul, 1992, s.23.

başarılar İngiltere ve Müttefikleri'nin Anadolu politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep oldu.18 Mayıs 1921 de İtilâf Devletleri tarafından Müttefik İşgal Kuvvetleri'nin tarafsızlığı dile getirilerek, bu kuvvetler tarafından Boğazlar çevresinde işgal edilen yerlerin tarafsız bölge olduğu, ilân edildi¹⁹⁸.

Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz'un T.B.M.M orduları tarafından zaferle sonuçlandırılması üzerine, Batı Cephesi'nin kuzeyinde Türk orduları, adı geçen tarafsız bölgeyi tehdit etmeye başladı. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, 19 Eylül'de I. Ordu birliklerinin Seydiköy civarında toplanmalarını bildirerek, Batı Cephesi birliklerinin bundan sonraki görevinin; Boğazlara tutunarak Trakya'ya geçilmesi ve bölgenin Yunanlılar'dan temizlenmesi olduğunu bildirdi. I. Ordu'nun merkezi de İzmit'e alındı¹⁹⁹. Ayvalık ve Edremit'e gelmiş olan II. Kolordu emrindeki II. Süvari Tümeni de, VI. Kolordu emrine verilerek Çanakkale'yi işgal etmek üzere 19 Eylül'den itibaren harekete geçme emrini aldı²⁰⁰. İngiltere, tarafsız bölgeyi korumak amacı ile tel örgü ile çevirmiş, Fransız ve İtalyan birliklerinin de Çanakkale'den çekilmesinden sonra büyük bir yalnızlığın içine itilmişti²⁰¹. Herşeye rağmen İngiltere, bölgede varlığını sürdürmeye kararlı idi.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre İngilizlerin savaşmaya niyeti yoktu. Bunu isteselerdi Türk Ordusu İzmir'e girmeden yaparlardı. Ona göre "İngilizlerin dün kılı kıpırdamadı; yarında kıpırdamıyacaktı"²⁰². O halde yapılacak iş, İngiltere'ye Türk tezini kabul ettirmek için siyasi ve askeri bütün kozları kullanmaktı. Fransa ve İtalya'nın da tavrını Ankara'dan yana koyması, Mustafa Kemal Paşa'yı daha da güçlendirmişti. Mustafa Kemal Paşa sorunun askeri yollarla halledilmesine taraftar değildi. Bu görüşünü Hamid Bey'e göndermiş olduğu 17 Eylül tarihli bir telgrafta; Türk ordularının ataletle uğramaması kaydı ile siyasi bir tartışmaya davet edilmeyi memnuniyetle karşılayabileceğini, böyle bir görüşme için de en uygun yerin Üsküdar

198 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.411.

199 N.F.Taş, s.62.

200 T.İ.H, II/6-4, s.82.

201 S.BORAK, s.165.

202 Asım GÜNDÜZ, Hatıralarım, İstanbul, 1973, s.192.

olabileceğini; Doğu Trakya'nın T.B.M.M ne iadesinin şart olduğunu ve tarafsız bölgeyi tanımadıkları şeklinde ifade ediyordu²⁰³.

Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında artık muhatap olarak Genaral Harington vardı. Kazanılacak ya da kaybedilecek şey önemli idi. Eğer, Mustafa Kemal Paşa hesaplarında yanlıyorsa; edindiği bütün başarıları, bir günde kaybedebilirdi²⁰⁴.

22 Eylül'de II. Süvari Tümeni'ne herhangi bir çatışmadan kaçınmaları ve sadece keşif yapmaları yolunda emir verilerek işgal altında bulunmayan sahil kesimlerine de el atılması istendi²⁰⁵. Türk Süvari birlikleri, Ezine ve Bayramiç kazalarına girerek Çanakkale'ye yaklaşmışlardı²⁰⁶.

İngilizlerle Türkler arasında ilk temas, Sarıca Hamidiye köyünde gerçekleşti²⁰⁷. İngiliz subayı Teğmen Naylor'ın, Türk süvarilerinin bölgeden çekilmesi yolunda yaptığı girişim sonuç vermedi ve kendisi de Türk kuvvetlerinin sayıca çokluğu karşısında, birliğini tehlikeye sokmamak için Erenköy'e çekilme kararı aldı²⁰⁸. 24 Eylül'de ise Türk Süvarileri Erenköy'e girdi²⁰⁹. Olay, oldukça ciddi bir boyuta ulaşmıştı. Çanakkale'deki İngiliz kumandanı Shuttleworth, durumdan Harington'u haberdar etti. 25 Eylül'de İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nden bir görevli, Genaral Pelle'yi ziyaret ederek, ikibin Türk süvarisinin Boğaz'da Erenköy'ü işgal ettiği ve yarına kadar çekilmedikleri takdirde, ultiatom verileceğini bildirdi. General de, Hamid Bey ile görüşerek barış için önemli adımların atıldığı bir sırada, bu tarz hareketlerin zarar getireceği yönünde uyarıda bulundu²¹⁰.

İstanbul Hükümeti, konuyu yakından takip ediyordu. Çanakkale Jandarma Tabur Kumandanlığı'ndan 26 Eylül 1922 tarihi ile Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir raporda durum şöyle açıklanmakta idi:

203 B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.275-277.

204 BENOİST- MECHİN, s.226.

205 T.İ.H, II/6-4, s.88.

206 ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19- 5.

207 T.İ.H, II/6-4, s.88.

208 D.WALDER, s.291; H.C. ARMSTRONG, Türkiye Nasıl Doğdu ,İstanbul, 1997, s.143.

209 T.İ.H, II/6-4, s.89.

210 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile yazışmalar, s.291.

“1-Milli Kuvvetler Kal’a ya iki ilâ iki buçuk saat mesafeye kadar tekarrub etmişlerdir. Çanakkale’de bugünkü İngiliz işgali nefis-i kasaba merkez olmak üzere yedi sekiz kilometrelik bir nisf-1 kuturla resmedilecek bir nisf-1 daire dahilindedir.

2-Lapseki kazası merkezi de dahil olmak üzere muntazam ve büyük bir kuvve ile 26 /9 /38 tarihinde işgal edilmiştir.

3-İşgal Kumandanlığı tarafından Hıristiyanlar’ın kısm-1 âzamı Rumeli sahili’ne geçirilmiştir. Müslümanlar’ın da İstanbul’a veyahut liva dahilindeki köylere hicret eylemeleri bir beyanname ile tebliğ edilmiş ve bunu teminen 25-26 / Eylül / 38’de mahalli idare ve belediye âzâları davet olunarak kasabada bulunan kadınların kâmilen harice nakledilmesi ve kasabada kalacak erkeklerden memûrîn ve ahaliye birer vesika verileceği tebeyyûn olunmuştur. İslâm aileleri peyderpey kasabayı terketmişlerdir”²¹¹.

Çanakkale’de olağanüstü hal ilan edilince; savaş tehlikesi karşısında Shuttelworth, sivil ve adli görevlilerin büyük bir kısmına ihtiyaç duyulmayacağından, belirlenecek kişilerin şehirden ayrılmasını istedi²¹². Ayrıca Hıristiyan halkın İngiliz kumandanlığı tarafından temin edilen araçlar ile Maydos Adası’na nakline başlandığı da gelen haberler arasında idi²¹³.

Harington, bir taraftan General Pelle ile Hamid Bey’i durumdan haberdar ederken diğer taraftan da Çanakkale’deki İngiliz kıtaatı Kumandanlığı aracılığı ile, Türk kıtaatının geri çekilmesini temin etmek amacıyla idi. Bunun, için bölgede bulunan Türk Kumandanı’na bir mektup yazılmasına karar verildi. Hatta Çanakkale Mutasarrıfı’nın da ayrı bir mektup yazması sağlandı²¹⁴.

Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey, mektubunda Shuttelworth’un şu sözlerine yer verdi: “ Cereyan eden müzakerat neticesine intizaren bîtaraf mıntıkaya tecavüz edilmemesi tekarrur eylemiş olduğu resmen tarafımıza ihbar edilmişse de kuvvetli süvari müfrezeleriniz tarafından Erenköy Kariyesi işgal edilmiştir. Tebliğ eylediğim

²¹¹ B.O.A., DH-KMS, 62/66.

²¹² B.O.A., DH-KMS, 62/66.

²¹³ B.O.A., DH-KMS, 62/59.

²¹⁴ D.WALDER, s.292.

iş bu ihbarat doğru olduğu takdirde müfrezelerinizin Erenköy'de bulunmasını anlamıyorum. Yarın, Çanakkale'den tahrik edilecek olan kuvva-i askeriyesinin ilerlemesine mümanaat edildiği takdirde bî taraf mıntıkaya tecavüz eylediğinizden ve ilân-ı husumete sebebiyet verdiğinizden dolayı mesuliyet size ait olacaktır. Tahattüş eden vaziyeti müzakere eylemek için, Kepez Deresi üzerinde bir mülâkat icra edilmesine hazır bulunduğunu"²¹⁵ beyan ettiğini,bildirdi. İngiliz Kumandanı'nın mektubuna, Süvari Tümen Kumandanlığı'nca; Tümen'de İngilizce bilen kimse bulunmadığı gerekcesi ile cevap verilmiyerek geri gönderildi. Çanakkale Mutasarrıfı'nın mektubuna da, bu kişinin Milli Hükümet tarafından tayin edilmediği ileri sürülerek diğer mektupla aynı muameleye tabi tutuldu²¹⁶. Ayrıca bölgedeki Türk Kumandanlar, bu iki kaynaktan gelmiş olan mektupları almaya yetkilerinin olup olmadığı konusunda tereddüte düşmüşlerdi²¹⁷.

Shuttelworth, yaptığı girişimin sonuçsuz kalması üzerine 26.9.1922 tarihli bir tahriratu bölgedeki Türk kumandanlığına gönderdi. Tahriratta; "bî taraf tanınmış olan mıntıkaya tecavüz etmenin bir sebab-i harb olabileceği ve girmiş olduğunuz bu mıntıkayı tahliye etmeniz için gönderdiğim mektubun vüsülü bildirildiği halde mektup münderecâtına cevap verilmemiştir. Yarın (27.9.338) saat yedi buçuğa kadar Erenköy'ü tahliye etmediğiniz halde mezkûr kariye istikametinde ilerliyecek olan İngiliz kuvvetleri ile karşı karşıya bulunacaksınız"²¹⁸, demektedir.

General Marden, 26 Eylül'de Çanakkale'deki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı'na getirildi²¹⁹. Marden, göreve başlar başlamaz Mutasarrıf Vahap Bey ile bir görüşme yaptı. T.B.M.M Hükümeti ve İngiltere arasında var olan anlaşmazlığın ortadan kalkacağını ümit ettiğini, aksi takdirde gerginliğin şiddetle turmanacağını, Atlas Okyanusun'daki donanmasının yakında Çanakkaleye geleceğini, güçlü bir hava filosuna sahip olduklarını, merkeze bir saat uzaklıkta bulunan

²¹⁵ B.O.A., DH-KMS, 62/66.

²¹⁶ İ.LGAR, s.39.

²¹⁷ B.O.A., DH-KMS, 62/59.

²¹⁸ B.O.A., DH-KMS, 62/66.

²¹⁹ D.WALDER, s.308.

Karacaviran köyüne kadar tel örgüsü çektiklerini, söyledi²²⁰. Marden, aynı zamanda Harington'a bir telgraf çekerek; istenmeyen bir durum karşısında, zorluk çekmemek için ateş açma yetkisi istedi²²¹. Londra'da yapılan kabine toplantısında da her ne pahasına olursa olsun Boğazların savunulması yönünde bir karar çıktı²²². Fakat, İstanbul'da bulunan Harington, Londra'daki kabine üyelerinden farklı düşünüyordu.

2 - Mustafa Kemal Paşa İle Harington Arasında Yapılan Yazışmalar ve Askeri Harekâtın Durdurulması

Harington, duruma netlik kazandırabilmek amacı ile Hamid Bey'e bir mektup verdi. Mektupta Türk süvarilerinin Erenköy ve Biga'ya girmesini eleştirerek, buraların tarafsız bölgenin sınırları içerisinde bulunduğunu, kendisine verilmiş olan 23 Eylül 1922 tarihli muhtıradaki belirtildiği gibi ikna yolu ile Türk birliklerinin çekilmemesi halinde deniz, kara ve hava kuvvetlerinden istifade etmesi için Çanakkale'deki kumandanına tam yetki verildiğini yazmakta idi²²³. Hamid Bey, adı geçen mektubu aldıktan sonra Harington ile bir görüşme yaparak, ve bunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi²²⁴. Harington, mektubun yerine varıp varmadığından endişe ederek, İzmir'e bir telgraf gönderdi ve yukarıdaki talebinde ısrar etti²²⁵.

Mustafa Kemal Paşa tarafından aynı gün verilen cevapta; tarafsız bölgeden haberdar olmadığını; Türk ordularının yapmış olduğu harekâtın Yunan ordusunu takipten ibaret olduğunu; Yunanlıların Trakya'da Müslüman halka zulüm ettiğini; kaybettikleri güçlerini yeniden kazanmaya çalıştıklarını, tarafsız bölge şartının Yunanlılar için geçerli olmadığını, Yunan uçaklarının bölgede faaliyet gösterdiklerini

²²⁰ B.O.A., DH-KMS, 62/66.

²²¹ D.WALDER, s.308.

²²² D.WALDER, s.10.

²²³ B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.296; İkdâm, 27 Eylül 1922, No: 9169, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Eylül 1922, No: 620, s.1.

²²⁴ B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.297.

²²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Eylül 1922, No: 620, s.1.

ve donanmalarının da İstanbul'da bulunduğunu belirterek; Türk Milleti'nin, Boğazların serbestliğinden yana olduğunu bunu da İtilaf Devletleri'nin iyi bilmesi gerektiğini, vurguladı²²⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki cevabı, Hamid Bey aracılığı ile 27 Eylül'de Harington'a iletildi. Aynı gün Harington, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri ile bir toplantı yaptı. General Pelle, toplantı çıkışında Hamid Bey'e, Mudanya veya İzmit'te Genaraller Konferansı'nın toplanmasından sonra Trakya'nın tahliyesine karar verilmesinin beklendiğini, söyledi²²⁷.

Harington, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği cevapta; tarafsız bölgenin, 1921 yılında Yarımca'da belirlendiğini; söylenildiği gibi Tarafsız Bölge'de Yunan kuvvetlerinin bulunmadığını, Yunan Donanması'nın da 27 Eylül'de İstanbul'dan ayrıldığını belirterek tek arzusunun Türk Ordusu ile savaşmamak olduğunu ve gösterilen sabrın bunun en büyük delili olarak kabul edilmesini; Boğazlarla ilgili beyanatın da memnuniyet verici olduğunu, söyledi²²⁸.

Mustafa Kemal Paşa ile Harington arasında bu yazışmalar yapılırken İngilizler Çanakkale'ye asker yığmaya devam ediyorlardı. 27 Eylül sabahı, iki tabur İskoç askeri ile birlikte bir çok askeri araç kâraya çıkartıldı. Bu sırada, II. Türk Süvari Tümeni'de Çanakkale etrafındaki tel örgülere ulaşmıştı²²⁹. Bölgenin güneyindeki tepeler Türklerin kontrolü altına girmişti. Buna karşılık İngilizler, kendi güvenliklerini sağlayabilmek amacı ile topçu birliklerinden faydalanma yoluna gitmişler ve Kepez'e de bir miktar süvari birliği nakletmişlerdi²³⁰.

Mustafa Kemal Paşa, askeri cepheleşmenin ciddiyeti karşısında bir iyi niyet gösterisi olarak Türk birliklerine buldukları yerde kalmalarını emrettiğini ,buna karşılık İngilizlerinde Asya sahilindeki kuvvetlerini Fransız ve İtalyanlar gibi geri

²²⁶ ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19- 7; Sabah, 29 Eylül 1922, No: 11800, s.1.

²²⁷ B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.302, 303, 304.

²²⁸ ATASE Arş, K.1808, D.305, F.19- 8; İkdâm, 29 Eylül 1922, No: 9171, s. 1.; Sabah, 29 Eylül 1922, No: 11800, s. 1.

²²⁹ ATASE Arş, K.1601, D.H- 43, F.1- 2.

²³⁰ ATASE Arş, K.1601, D.H- 43, F.1, 1- 1, 1- 2.

çekmesi halinde Boğazlar Bölgesi'ndeki Türk birliklerinin de bir miktar geri çekilmesini emretmeye hazır olduğunu, 28 Eylül'de Harington'a bildirdi²³¹.

Harington'da, Mustafa Kemal Paşa gibi iyi niyetli idi. Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği bir telgrafta; Çanakkale'de direnmek uğruna yüzlerce insanın canına kıymak istemediğini, bu itibarla Türkiye'ye İstanbul ve Doğu Trakya'nın en kısa sürede verilmesi gerektiğinin altını çiziyordu²³². Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Eylül tarihli telgrafı da Harington'u barış için umutlandırmıştı. Gönderdiği cevabî yazısında; verilen sağduyulu karardan ötürü, teşekkürlerini sunuyordu²³³.

Mustafa Kemal Paşa, F. Bouillon tarafından kendisine verilen teminat üzerine 29 Eylül tarihli Türk notası ile, mütareke görüşmelerine katılacağını ilan ederek askeri harekâtı resmen durdurduğunu, bildirdi. Cephedeki kuvvetlere gönderdiği talimatta; askeri birliklerin buldukları mevkiilerde savunmada kalmaları ve her türlü tahrikten sakınmaları istendi. Çanakkale'nin dışında Boğazın, Kumkale'den Lapseki'ye kadar Asya sahilini tutan ve Sarıcaali, Kepez, Burgaz, Yağmurcuk mevkiilerini işgal eden piyade ve süvarilerin konumlarını korumaları ayrıca belirtildi²³⁴.

Diğer taraftan Mudanya ve Bandırma'daki faaliyetlerini tamamlayan Türk kuvvetleri İzmit'e doğru harekete geçmişti. Ancak; coğrafi uzaklıktan dolayı İstanbul'a karşı tertip edilen harekât Çanakkale'dekinden daha geç tesirini göstermişti. I.Ordu komutası altındaki III.Kolordu; 1922 yılının Ekim ayı başlarında bir süvari tümeni ile Şile'ye, diğer tümenleri ile de Gebze ile İzmit arasındaki bölgeye vardı.IV.Kolordu ve Kocaeli Grubu; Adapazarı, Geyve, Sabanca, Karamürsel ve Yalova mıntikasında konaklamışlardı. Bu bölgede de ileri harekât Başkumandan'ın emri ile durduruldu²³⁵.

231 B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.316-317; İkdâm, 30 Eylül 1922, No: 9172, s.1.

232 D.WALDER, s.310-311.

233 B.ŞİMŞİR, Atatürk İle Yazışmalar, s.319.

234 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.2.

235 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.443- 444.

Askeri durum oldukça umut verici idi.Tarafları, birbirlerine karşı saldırgan bir tavır takınmamışlardı. Komutanlar arasındaki yazışmalar barışa yorumlanmakta idi²³⁶. İngiliz Hükümeti, Harington'a nasıl uygun görüyorsa o şekilde davranması için yetki vermişti²³⁷. Kabinenin bütün baskılarına rağmen, Harington, savaşı bir politika takip etmedi.T.B.M.M'nin 29 Eylül tarihli notası, 1 Ekim'de İngiltere'ye ulaşınca Harington'un izlediği siyasetin doğruluğu takdir edildi²³⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın Çanakkale'de uyguladığı askeri strateji ve takip ettiği dış politika, Milli Mücadele boyunca elde edilen kazanımları pekiştiren , O'nun haklı şöhretini daha da artıran bir unsurdu.

236 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.3.

237 Yeni Gün, 2 Ekim 1922, No: 985-608, s.1..

238 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.277-278.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A-MÜTAREKE HAZIRLIKLARI

1 - İngiliz Hükümeti'nin Mudanya Mütarekesi'ne Katılma Kararı

Paris Müzarekeleri sonucunda kabul edilen, 23 Eylül tarihli İtilâf Devletleri notası, mütareke hazırlıklarını da beraberinde getirdi. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa, Doğu Trakya ve İstanbul'u istiyordu. Bu talepler, İstanbul ile Avrupa başkentlerinde farklı şekilde yorumlanmakta idi. Yüksek Komiserler ve İşgal Kuvvetleri Kumandanları, T.B.M.M'nin görüşlerini kabul etmenin en gerçekçi yol olacağını düşünürken, özellikle İngiliz devlet adamları, bu istekleri görmemezlikten gelerek, eski politikalarında devam etmenin kendileri için daha faydalı olacağına inanıyorlardı¹.

T.B.M.M Hükümeti, 23 Eylül tarihli notaya iki aşamalı bir cevap vermeyi düşündü. Mütareke görüşmelerine katılmaya karar verildiği 29 Eylül tarihli Türk notası hazırlanırken, İngiliz basınından alınan bilgiler oldukça iyimser idi. Aynı tarihli bir haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın tarafsız bölgede ilerlemeyeceği yönünde alınan haberlerin İngiltere'de geniş yankı bulduğu; Türk askerlerinin tarafsız bölgeye uymaları halinde, Ankara Hükümeti ile Trakya'nın tahliyesi hakkında görüşmelerde bulunabilecekleri; Boğazların ise, 23 Eylül tarihli notada belirtildiği gibi kontrolünün uluslararası bir kuruluş olan Cemiyet-i Akvam'a verilmesine kadar buradaki askeri varlıklarını devam ettirecekleri; İstanbul'un da barış imza edilir edilmez, Türkiye'ye teslim edileceği basına sızan haberler arasında idi². Fakat, bu olumlu hava, bir türlü İngiliz Hükümeti'nin resmi açıklamalarına yansımıyordu.

¹ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk , IV, s.571-572; V. AKIN , s.33.

² İkdâm, 1 Ekim 1922 , No: 9173 , s.1.

Eylül ayının sonlarına doğru Fransız ve İtalyan devlet adamları, İngiltere'yi ikna etmek için yoğun bir faaliyet başlattılar³. Gündemde Franklin Bouillon'un ziyareti olduğundan, konu ile ilgili olarak Londra'ya sürekli bilgi aktarılmakta ve ortamın sakinleştirilmesi için çalışılmakta idi. İngiltere, T.B.M.M'nin 29 Eylül tarihli notasını da Fransa aracılığı ile 30 Eylül'de öğrenebildi⁴. Türk notasının öğrenilmesinden sonra İngiliz Hükümeti, acilen toplanarak son durumu değerlendirdi. Buna göre "Türk Milliyetçileri türlü ikazlara rağmen 23 tarihli Paris notasındaki temel şartı kesinlikle çiğnerken, Sir Horace Rumbold ve General Harington, General* ile Mustafa Kemal arasında bir görüşme zemini hazırlamak istemişlerdi; Mustafa Kemal'in hırçın tutumuna ve Paris notasına karşı kayıtsızlığına rağmen, İngiliz Yüksek Komiseri ve Harington, savaş gemilerinin Boğazlardan geçmemeleri için Yunanlılara baskı yaparken, böyle bir hat tespit edilmeden önce büyük devletlerin Yunan ordusunu Meriç nehri'nin öte kıyısındaki bir hatta çekilmeye zorlamalarını zorunlu görmüşlerdir, barışı tehlikeye sokmamak için böyle bir tutuma başvurdukları anlaşılmaktadır."⁵ denerek, barışın sağlanmasında büyük katkıları olan Harington'un olumlu tavrı istenmeye istenmeye itiraf edilmekte idi. Sert tartışmaların olduğu 30 Eylül tarihli kabine toplantısından bir sonuç çıkmadı.

İngiltere, kararını ancak 1 Ekim'de verebildi. Bunda, General Harington'un, Rumbold'un da onayını alarak göndermiş olduğu raporun büyük katkısı olmuştu. Harington raporunda; savaştan kaçınmasının sebeplerini sıralarken, Ankara'nın bir mütareke görüşmesi için hazırlık yaptığı bir sırada alınan ve bölgedeki dengeleri sarsacak böyle bir kararın oldukça mantıksız olduğunu, gerçekte İngiliz Hükümeti'nin de savaş istemediğine inandığını; Mustafa Kemal Paşa'nın da böyle bir niyetinin olmadığını kendisine bildirdiğini belirterek; hükümetinin, mütareke hakkındaki kararını etkiliyordu⁶.

³ B.YAVUZ, "Fransız Arşiv Belgelerine ...", s.117.

⁴ Z.SARIHAN, IV, s.720.

* General Harington kastediliyor.

⁵ D.WALDER, s.346-347.

⁶ S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.276.

Kabinenin 1 Ekim tarihli toplantısı, görüşmeye katılan bakanların kafasını karıştırmıştı. Devletin bir subayı kendisine verilen emirleri hiçe saymış, üstüne üstelik yazmış olduğu bir raporla da bu hareketini savunmuştu. Bu onlara göre küstahca bir hareketti. Harington'un kınanması yönünde bir kararın çıkması yönünde bakanlar arasında bir temayül belirince, yıllarca Türkiye aleyhine politikalar üretmiş olan Lord Curzon, artık Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelmekten başka çıkar yol olmadığını görerek, hükümetten çıkabilecek olumsuz bir kararın engellenmesine ön ayak olmuş ve İstanbul'a görüşmelere katılınması yolunda kesin bir talimat gönderilmesi için hazırlıklara başlamıştı⁷.

İstanbul'a gönderilecek talimatı Curzon kaleme aldı. 1 Ekim tarihi ile de İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a şifre ile gönderildi. Talimatnamede mütareke görüşmelerinde takınılacak tavır bildirilmekte ve konferansın siyasi konuların dışında askeri konular üzerinde yoğunlaşması istenmekte idi. Anadolu'daki son durumun Mustafa Kemal Paşa'nın lehine gibi görüldüğünü, bunun da karşı tarafın isteklerinde aşırılıklara yol açabileceğini bundan dolayı oldukça dikkatli davranılması gerektiği aktarılarak, görüşmelerde gerekli dirayetin gösterilmesi isteniyordu. Trakya konusunda ise; İngiltere'nin yalnız kaldığını; müttefikleri olan Fransa ve İtalya'nın kendilerince bir takım dayatmalarının olabileceğini böyle bir ihtimale karşın da hazırlıklı olunması ve burada nasıl bir idarenin kurulacağına Müttefik devletlerin kendi aralarında karar vermeleri gerektiğini; bu konuda dizginlerin Mustafa Kemal Paşa'ya bırakılmamasının oldukça önemli olduğu, belirtiliyordu. Konferansın ana konularından birinin, Yunan Ordusu'nun Trakya'da çekileceği hattın belirlenmesi olduğunda altı çizilmekte ve siyasi konuların gündeme gelmesi ya da herhangi bir problemin çıkması halinde temsilcilerin, Yüksek Komiserlere müracaat etmesinin de talimatı veriliyordu. Curzon, ayrıca konferansın uzun sürmemesini, aksi takdirde Türk birliklerinin Kocaeli bölgesinde güçlenerek Avrupa'ya geçme girişiminde bulunabileceği yolundaki

⁷ D.WALDER, s.350.

endişelerini dile getiriyordu.Talimatnamenin bir başka yerinde de; Rumbold'a, F. Bouillon'un İzmir gezisi hakkında alınan bilgiler aktarılmakta idi⁸.

Curzon, kabinedeki son gelişmelerden İngiltere'nin Paris elçisi Lord Harding'i de bilgilendirerek, Poincare ile görüşüp onun da durumdan haberdar olmasını sağladı⁹. İngiltere, böylece bütün sorumluluğu General Harington'un omuzlarına yıkarak, mütareke görüşmelerinin sonucunu beklemeye başladı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki İngiltere, Mudanya görüşmelerine katılmayı kabul etmekle birlikte bunu muhatabı olan Ankara'ya bildirmemişti. Fransa, bu konuda İngiltere'yi sıkıştırmaya başladı. Sonuçta Harington, 2 Ekim'de Hamid Bey'i durumdan haberdar ederek, 3 Ekim'de Mudanya'da bulunacağını resmen bildirdi¹⁰.

2. Franklin Bouillon'un İstanbul'daki Faaliyetleri

a. Franklin Bouillon'un İstanbul'a Gelişi ve İtilâf Devletleri Temsilcilerine Gezisi Hakkında Bilgi Vermesi

F. Bouillon, 28 Eylül'de İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı uzun görüşmeleri tamamlayarak; 1 Ekim'de, Metz Krüvazörü ile İstanbul'a döndü. Kendisini Dolmabahçe Rihtımı'nda İstanbul Hükümeti Hariciye Nezareti Kalem- i Mahsus Müdürü Haydar Bey karşıladı . Franklin Bouillon, buradan Fransız Elçiliğine giderek General Pelle ile bir görüşme yaptı¹¹. Daha sonra da İtilâf Devletleri temsilcileri ile genarellerine Mustafa Kemal Paşa ile yapmış olduğu görüşme hakkında bilgi verdi¹².

⁸ D.B.F.P, I/18 , No. 81 , s. 120-123.

⁹ D.B.F.P, I/18 , No. 82 , s. 123-124.

¹⁰ V.AKIN, s.34.

¹¹ İkdâm, 2 Ekim 1922, No: 9174, s.1 ...Meç Krüvazörü önceden bir Alman zırhlısı iken Versailles antlaşması ile Fransa'ya verilen savaş tazminatları arasında yer almakta idi.

¹² T.İ.H, II/6-4, s.100.

F. Bouillon, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ve Çanakkale'ye yürümeye hazır yüzellibin askerinin bulunduğunu, bunların İzmir'de beklediğini , herhangi bir olumsuz gelişmede bu birliklerin cepheye sürmekten kesinlikle çekinilmeyeceğini, İngiltere'nin halen daha tavrını netleştirmemesinden dolayı Türklerin rahatsız olduğunu belirterek bu kötü atmosferin, kendi girişimleri sayesinde dağıtıldığını söyledi. Bunu yaparken de; Türk Başkumandanı'na, Yunanlıların Trakya'yı boşaltmaları konusunda teminat verdiğini, onun da bunun üzerine Türk kıtaatının ileri harekâtını durdurduğunu, beyan ederek 29 Eylül tarihli Türk notası hakkında bilgi verdi. F. Bouillon, sözlerine Türklere tarafsız bölgeden çekilmeleri konusunda ısrar edilmemesini de ekledi. Çünkü; şu an için kontrol altında olan olaylar yanlış bir karar sonucu çığından çıkabilirdi¹³.

F. Bouillon, temsilcilere yukarıdaki açıklamaları yapmasına yapıyordu ama kendisinin İngilizlerin nezdinde kötü bir imajı vardı. Bunu da en çok Mustafa Kemal ile olan dostane ilişkisine borçlu idi. Harington da, Henry Wilson'un "Kaynayan Frankie", ve Rumbold'un "Levantenler Prensi" adını taktıkları Bouillon'a karşı hükümetinin fikrini benimsiyordu. İngiliz Hükümeti, bu kişiyi "müttefiklerin bir numaralı düşmanı" olarak adlandırıyordu. F. Bouillon, yapılacak görüşmeler esnasında Harington'a yardım önermesine karşın; yukarıda aktarılan duygulardan dolayı, red cevabını almıştı. Oysa gelişmeler bunun tam aksini kanıtlayacaktı¹⁴.

b- Mudanya Mütarekesi Öncesi Franklin Bouillon'un Basına Vermiş Olduğı Bir Demeç

F. Bouillon, 2 Ekim öğleden sonra saat 16.³⁰ da Fransa Büyük Elçiliğı'nde yerli ve yabancı basının temsilcilerini kabul ederek, son gelişmeleri değerlendirdi. F. Bouillon'un yapmış olduğı önemli açıklamalar şöyle idi:

¹³ B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk , IV, s. 631; "...Bu gün Franklin Bouillon ile Harington arasında cereyan eden uzun bir mülakat neticesinde İzmir'de kararlaştırılan protokolün içeriğı İngilizler tarafından kabul edilmiştir". Bkz. Yeni Gün, 4 Ekim 1922, No: 987- 610, s.1.

¹⁴ Seçil AKGÜN, "Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler", 70.Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.55.

“--Söyleyeceğim şeyler oldukça kısa olacak, müzâkerat ortasında bulunduğumuzdan fazla söz söylemekten ma'zurum. Mustafa Kemal Paşa ile müzâkeratım haklı bir sulh elde edebilmek için öteden beri başlayan uzun ve müteaddid müzakeratın neticesidir. Bütün devletlerin mümessilleri ile temas ettim. Ve pek iyi anladım ki, her iki taraf sülha vasıl olmak için azim etmişlerdir.

27 Eylül'de Fransa Cumhuriyeti yeniden Türkiye'de dostum olan bu zât'ı bulup kendisi ile görüşmemi talep etti. Bu zât Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu isme bir de Gazi ünvanını ilave etmek isterim. Mustafa Kemal Paşa, vatanını kurtarmak için nasıl azîm etmiş ise, sülhü elde etmek için de, o suretle azîm etmiştir.

Bana gelince; sulha ermek için benim de mu'avenetime müracaat edilmiş olması, benim için son derece mucib- i mufaharet olmuştur.

Mudanya'da in'ikad edecek olan konferans yalnız askeri bir mahiyete haiz olub, siyasi konferans bunu takib edecektir.

Bütün diğer mülâhazalara hakim olacak olan bir mülâhaza vardır ki; o da, bâde in'ikad edecek konferanslarda Ankara Hükümeti'ni temsil edecek zevât ile kâbil olduğu kadar yakından temas edebilmeyi te'min etmektir.

Herhalde bir şey var ki, size bunu söylemek isterim. Elli bin nüfuslu Mağnisa şehri'nin bir otelin balkonunda sigarasını içerek emri altındaki askerlerin ikâ ettiği yangını seyr eden bir Yunan zabiti re'y-el-ayn görülmüştür. Onbirbin haneden onbini kül olmuştur. Bütün hat boyundaki şehirler yakılmıştır. Eskişehir hattında yüzelli kasaba. Binâenaleyh biz bir müttefik sıfatıyla, Trakya'nın da bu hale gelmesine ma'ni olacağız.

İzmir yangınına gelince size te'min ederim ki; bunu Türkler yapmamıştır. Zira görmüş olduğum resmi şahsiyetlerden hiç biri bana böyle bir iddia da bulunmamıştır.

.....Avrupa'da efkâr-ı umumiye Türkler hakkında kâfi derecede malûmattâr değildir. Türkler, Avrupa'ya kendilerini tanıştırmak için bütün çarelere başvurmalıdırlar. Bu, siz Türk matbuatına düşen âli bir vazifedir.

Herhalde benim adâlet- i Rabbaniye'ye son derece imanım var. Bir gün gelecek muhakkak hak ve adalet yerini bulacaktır.

....İzmir’de otuzaltı saat geçirdik. Bu zaman zarfında bir saat uyuyamadık. Zaten bu otuzaltı saatin yirmiyedisi konferans halinde geçmiştir. Bütün bu zaman zarfında Mustafa Kemal Paşa ile tabiki, arkadaş gibi idik. İki seneden beri birbirini tanıyan arkadaş gibi.

Şark Meselesi, yalan ile zehirlenmiştir. Siz doğruyu söyleyiniz. Gücünüz yettiği kadar haykırınız. Hakîkati ve daima hakîkati ve yalnız hakîkati söyleyiniz. Velev Türklerin aleyhine olsa da artık Müslümanlar için yeni âfaklar açılmıştır. Bundan böyle onların da teâlisi için çalışılacaktır...

Herkes şunu bilsin ki; yeryüzünde Sâlib için de Hilâl için de yer vardır”¹⁵.

Anlaşılacağı üzere F. Bouillon, basına demeç verirken; Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesine 27 Eylül’de karar verildiğini aktarmıştır ki, bu yanlıştır. Belki o an için böyle bir tarih verme gereği duymuş olabilir. Kendisinin Yunan Mezâlîmi’ne ilişkin vermiş olduğu beyânat yabancı basın için oldukça etkili olmuştur. Hele hele İzmir yangınında iddia edilenin aksine Türklerin kesinlikle böyle bir menfi girişimin içinde bulunmadığı yolunda teminat vermesi O’nun gerçek bir dost olduğunun göstergesidir. Mudanya Mütarekesi ile ilgili olarak yaptığı açıklama ve bir din savaşına gerek olmadığı yönündeki beyanatlar iç ve dış kamuoyunu rahatlatarak türdendi.

3 - İtilaf Devletleri Komiserleri ile Komutanlarının 2 Ekim 1922 Tarihli Toplantıları

F. Bouillon’un Yüksek Komiserleri bilgilendirmesinden sonra bu kişiler Mudanya’da takip edecekleri hareket tarzını belirlemek amacı ile 2 Ekim de yeniden bir araya geldiler. Artık Harington’un da, Hükümet’i tarafından, Mudanya Mütarekesi görüşmelerine katılmasına izin çıkmıştı. Bu toplantıda görüşülen konuları İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold’un, Curzon’a gönderdiği bir rapordan aktarıyoruz:

Toplantıda ilk sözü, Fransa Yüksek Komiseri General Pelle aldı. Ankara’nın 29 Eylül tarihli notasına istinaden, T.B.M.M Hükümeti’nin Mudanya’da yapılacak olan

¹⁵ İkdâm, 3 Ekim 1922, No: 9185 , s.1.

mütareke görüşmelerine katılacağını ve bununla birlikte Trakya'nın da geçici bir süre için İtilaf Devletleri'nin yönetimine bırakılmasına razı olduklarını ifade etti. Pelle, bu tekliflerin Yunanistan'a da gerekirse zorla kabul ettirilmesi gerektiğini ileri sürdü.

Rumbold, Fransa Yüksek Komiseri'nden sonra söz alarak, Mustafa Kemal Paşa'nın istekleri ile Yunanlılara baskı yapılması konusunda hem fikir olmadığını, söyledi.

Toplantının sonunda görüş birliğine varıldı. İtilâf Devletleri hükümetleri alınan kararlar sonucunda Mustafa Kemal'den doyurucu bir cevap almayı umuyorlardı. Generallerin mütareke görüşmelerinden önce alacakları tüm direktifler, hükümetlerin birbirine ters bakış açıları yüzünden pratikte uygulanamazdı.

Fransa Yüksek Komiseri, Trakya'daki sınırın, Meriç Nehri'nin otuzsekiz kilometre batısındaki Karaağaç- Kuleliburgaz demiryolunu takiple Meriç Nehri hattından geçmesini istiyordu. Fransa'nın teklif ettiği bu sınır, Türklerin ilk talepleri olan 1914 sınırı idi. İngiliz Yüksek Komiseri ise, Yusuf Kemal imzalı 29 Eylül Türk notasına işaret ederek; Türklerin dahi bu sınırı istemediklerini söyleyerek, Meriç sınırında da bir değişiklik yapmayacaklarını bildiriyordu.

İtalya Yüksek Komiseri ise, belirlenecek sınırların statüsüne değinerek seyahat ve güvenlik engelleri gibi karışıklıkların sonradan düzenlenerek ayarlanabileceğini, önermekte idi¹⁶.

Anlaşılacağı üzere İtilaf Devletleri arasında Mudanya Mütarekesi'nde görüşülecek konularda henüz kesin bir karar verilememişti. Belirsizlik görüşmelerin başlayacağı 3 Ekim tarihine kadar sürecekti.

¹⁶ D.B.F.P, I/18, No: 87, s.133-134.

4- Yunan İhtilali ve Yunanistan'ın Mütareke Görüşmelerine Katılmayı Kabul Etmesi

a - İhtilalin Kökenleri

Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos'un talihi, Kral Aleksandr'ın 2 Ekim 1920 yılında sarayda beslenen bir maymun tarafından ısırılarak öldürülmesinden sonra değişmişti . Aleksandr, İngiltere için de oldukça önemli bir isimdi. Bölgedeki dengelerin sarsılmaması için varlığı gerekli idi. Onun ölümü bir yerde başta İngiltere olmak üzere diğer İtilaf Devletleri'nin de Yakın Doğu ile alakalı politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olacaktı¹⁷. Bu sırada Venizelos, özellikle İngiltere'nin desteğini yitirmemek için sorunların çözülebileceğini ve cumhuriyetin de bir çıkış noktası olabileceğini ileri sürüyordu. Bütün çabası, Konstantin'in tahta çıkmasını önlemek içindi. Konstantin, I.Dünya Savaşı yıllarında Yunan kralı idi. Alman İmparatoru Wilhelm'in de kayınbiraderi olması hasebi ile savaş yıllarında, gerek Venizelos'un gerekse, İtilâf Devletleri'nin baskılarına rağmen Almanya yanlısı bir politika takip etmesi, onun tahttan uzaklaştırılmasına sebep olmuştu. Fakat bütün bunlara rağmen tahtan feragat etmemişti¹⁸.

Venizelos, içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için Aleksandr'ın kardeşlerinden birisini tahta çıkarmak istedi. Prens Paulus'u davet etti. Paulus, babasının ve abisi George'nin, taht üzerindeki haklarından kendisinden önce feragat etmemelerini bahane ederek, bu teklifi kabul etmedi¹⁹.

Yunan anayasasına göre, genel seçimlerin yapılması gerekiyordu.Seçimlerin 14 Kasım'da yapılması kararlaştırıldı.Venizelos, dış politikadaki başarılarına rağmen iç politikada oldukça sert eleştirilere maruz kalıyordu. Anadolu'da izlenen politika halkın büyük bir çoğunluğunu rahatsız ediyordu²⁰. Venizelos karşıtları yaptıkları seçim çalışmalarında" küçük ama onurlu bir Yunanistan" parolasını ön plana çıkararak seçimi

17 M.HATİPOĞLU, s.108-109.

18 F.BELEN, Türk Kurtuluş Savaşı, s.219.

19 M.L.SMİTH, s.155.

20 V.DUSMANİS, s.14-15.

kazanırlarsa, Anadolu'nun kendilerine önerilmesi halinde bunu kabul etmeyeceklerini , Yunanistan'ın onu idare edecek güce sahip olmadığını belirterek ordunun silahtan arındırılmasını savunuyorlardı²¹. Kamuoyu uzun yıllardır süren askeri mücadelelerden bıkmıştı. Aileler artık evlatlarını cepheye göndermek istemiyordu. İşte, Kral Konstantin taraftarları da halkın bu duygularını çok iyi kullanıyorlardı²². Seçimlerin aleyhine sonuçlanacağını anlayan Venizelos, bütün kozlarını kullanmaya başladı. Cephedeki askerlere bile oy kullandırdı. Bu arada, bir çok subay Venizelos'un lehine propoganda yaptı. Bütün bunlar ordunun daha fazla siyasete bulaşmasına sebep oldu²³. Seçimleri Venizelos'un Liberal Partisi kaybetti²⁴. Venizelos da, 16 Kasım'da görevinden istifa ederek Yunanistan'dan ayrıldı²⁵. Kral Konstantin taraftarı olan Halk Partisi ağırlıklı yeni bir hükümet kuruldu²⁶. Bu hükümetin kurulmasında Makedonya ve Batı Trakya'daki Türklerinde katkısı olmuştu. Venizelos gibi bir Türk düşmanına oy vermektense, Konstantin'e oy vermeyi "ehven- i şer" kabul etmişlerdi ²⁷.

Venizelos'un yerine, Dimitrios Rallis Başbakan oldu²⁸. Halk Partisi, kendilerine karşı olan yetkilileri devlet kademelerinden uzaklaştırmaya başladı. Ülkenin tümünde Venizelos taraftarları yakın takibe alındı²⁹. Bu olay orduda da kendisini gösterdi. "Küçük Asya Ordusu" nun komuta kademesinde, bir takım istifalar yaşandı³⁰. Pareskevopoulos'un yerine Anastasios Papulas atandı³¹.

21 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı... , II, s.103.

22 K.D.KANNELLOPULOS, II, s.26.

23 A.F.CEBESÖY, s.38.

24 M.L.SMİTH, s.169

25 Z.SARIHAN, III, s.285.

26 M.HATİPOĞLU, s.117.

27 S.R.SONYEL, II, s.104.

28 M.L.SMİTH, s.179.

29 M.HATİPOĞLU, s.117.

30 Z.SARIHAN , III, s.287.

31 V.DUSMANİS, I , s.26; "Papulas'ı ne kendisi ne ordu ne de millet bu makama layık görüyordu.Bu siyasi bir tayindi.Gunaris iktidarı aldığı zaman içinde bulunduğu durum sebebi ile şahısları tanımıyordu.Vaziyetlerini bilmiyordu.Yapılan ricalar sonucu Papulas'ın yanına harp tecrübesi ve bilgisi olan Yarbay K. Pallis atandı.Küçük Asya Ordusu'nun kumandanı orada yapılan işleri bir seyirci gibi takip etti." Bkz. V. DUSMANİS , I, s.26-27.

İtilaf Devletleri, Konstantin'in Yunanistan'a dönmesini istemiyorlardı. Bu konuda Yunanistan seçimlerinden sonra yoğun görüşmeler yapıldı. Sonuçta; 2 Aralık 1920 de yayınlanan ortak bir bildiri ile verdikleri desteklerini geri çektiler. Yunanistan'a artık ekonomik yardımda da bulunmayacaklarını beyan ediyorlardı. Fransa ve İtalya, zaten İngiltere'nin politikalarını tasvip etmiyorlardı. Son gelişmelerden sonra İngiliz siyaseti de Yunanistan'ın aleyhine idi³². Bütün bu çabalara rağmen Kral Konstantin, 3 Aralık 1920 de yapılan plebisit sonucu ülkesine geri döndü³³. Konstantin, bundan sonra İngiltere'nin yeniden güvenini sağlamaya çalışacak ve İngiltere de, Sevr Antlaşması gibi bir kozu kaybetmek istemeyecekti. Yine de, Yunanistan'daki iktidar değişikliğinin Anadolu'daki dengelerin etkilenmesinde büyük etkisi olacaktı. Artık, ne Venizelos ne de Konstantin Yunanistan'da tek başına duruma hakim olsa bile, Yunanlıların bölünmüşlüğüne bir çözüm getiremeyecekti.³⁴ Halk ve ordunun bu bölünmüş hali Yunan ordularının bilinen sonunu da hazırlamaya başlayacaktı³⁵. Yunanistan'daki hatalar zincirine Konstantin yeni halkalar ekleyecekti. Bilindiği üzere 15 Mayıs 1919 'da gerçekleşen İzmir'in işgali senaryosunda Venizelos'un rolü büyüktü. Kendisinden sonra idareyi ele alan Konstantin ise, ülkesinin içinde bulunduğu ağır şartları dikkate almadan İzmir'de kalmakta ısrar ettiği için onunla aynı derecede sorumlu olacaktı³⁶.

b- "Küçük Asya" Mağlubiyetinden sonra Yunanistan

Yukarıda da açıklandığı üzere, 1920 Kasım'ında yapılan genel seçimlerle iktidara dönen Halk Partisi, İzmir çıkarmasına başından beri karşı idi. Bu partinin Anadolu harekâtının durdurulması ile ilgili olarak alacağı karardan dolayı kimse onları suçlayamazdı. Fakat; büyük bir yanılgıya kapılan Halk Partisi iktidarı, Anadolu'da

³² M.L.SMİTH, s.185.

³³ M.HATİPOĞLU, s.112.

³⁴ M.HATİPOĞLU, s.114.

³⁵ A.F.CEBESOY, s.38.

³⁶ Alexandre Anastasius PALLİS, Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922), (Çev: Orhan AZİZOĞLU), İstanbul, 1997, s.53.

başarı kazanabileceğini zannetti ve çekilme yerine mücadeleye devam kararı aldı³⁷. Böylece Yunanistan, herşeye rağmen Anadolu'daki askeri harekâtını devam ettirdi. İngiltere'nin de el altından kendisine destek vermesine rağmen, Yunan halkının ve ordusunun içine giren siyaset ile savaşın getirdiği bıkkınlık sonucunda; Yunan Ordusu, Türk Ordusu'nun direnci karşısında daha fazla tutunamadı.

Büyük Taarruz, henüz tamamlanmadan Yunanistan Hükümeti, Anadolu'dan gelen askerlerin ne şekilde istihdam edileceğini düşünmeye başladı. Düşünülen hal çarelerinden birincisi terhis idi. Bu işlem ordunun Sakız, Midilli ve Sisam adalarına naklinden sonra başlayacaktı. Askerler bu üç adada silahlarından tecrit edilerek memleketlerine sevk edileceklerdi. İzmir'in Türk Ordusu tarafından geri alınmasından sonra Yunan askerlerini taşıyan ilk gemiler, istihbarat eksikliğinden dolayı Pire'ye varmış, hükümetin kararının tebliğ edilmesine rağmen askerler zorla karaya çıkarak bir takım olaylar çıkarmışlardı³⁸. Genelkurmay Başkanlığı, Trakya Kolordusu'na da emir vererek bu ordunun, Küçük Asya Ordusu'ndan müstakil bir vaziyete geldiğini ,ve ona Trakya'nın korunması ve kuzeyden gelecek bir tehlikeye karşı koyması görevinin verildiğini bildirdi³⁹.

General Hadzi Anesti'nin yerine Küçük Asya Ordusu Başkumandanlığı'na atanan Polimenakos ile Yunan Genelkurmay Başkanı V.Dusmanis, 6 Eylül'de İzmir'e gelerek komutayı devr aldılar⁴⁰. Hadzi Anesti, gelen heyete yaptığı konuşmada firarın durdurulmasının imkânsız olduğunu beyan ediyordu⁴¹.

Ülkedeki iç karışıklık ve Anadolu'daki mağlubiyet, siyasi istikrarsızlığa da sebep oluyordu. Protopapadakis Hükümeti'nin istifasından sonra Kral Konstantin, 7 Eylül 1922 de kabineyi kurma görevini N.Kaloyeropulos'a verdi⁴². Kaloyeropulos bu görevi başaramayınca, yerine Triandafillakos hükümeti kurmakla görevlendirildi.

37 A.A.PALLİS, s.53.

38 Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1922, NO: 606, s.1.

39 V.DUSMANİS, I, s.258.

40 Z.SARIHAN, IV, s.636.

41 V.DUSMANİS, I, s.260.

42 U.KOCATÜRK, Atatürk Ve Türkiye..., s.341.

Triandafillakos, Dusmanis ile işbirliği yaptı. Hazırlanan programa göre Anadolu'dan gelen jandarmalar, Makedonya'daki ve Trakya'daki çeşitli görevlere gönderilecekti. Anadolu'dan ayrılan birliklerin belirlenmiş olan, Sakız ve Midilli gibi adalarda toplanmaları, orada teşkilatlanmaları belirtilerek alınan kararlara uymayanların, firari sayılacağı; Trakya ve Makedonya'da da düzen ve güvenliği kurmak için bölgedeki kumandanlar arasında iş birliği sağlanmalı idi⁴³. Alınan resmi bir kararla gelen ihtiyat birlikleri, bekletilmeden izne gönderilmeye başlandı⁴⁴.

Yunan Genelkurmay Başkanlığı, Doğu Trakya'yı savunmak kararında idi. Bunun için de, merkezi bir yerde Lüleburgaz veya Babaeski'de bir ordu kumandanlığı kurma, Çatalca Hattı'nın güvenliğini sağlama, verilebilecek bütün kuvvetleri Trakya'da toplayarak bölgeye yerleştirme, hafif ve zırhlı donanmanın Marmara'da bulundurulması ve ikmâl üsslerinin kurulması düşünülmekte idi. Albay Plastiras, önderliğinde başlayacak olan Yunan ihtilalinin de ana hedefi Trakya'nın geri verilmemesi olacaktı⁴⁵.

Dusmanis tarafından 11/ 24 Eylül tarihinde Trakya Ordusu kumandanlığına bir mektup gönderilir. Mektupta;

Türklerin, İstanbul'u ve Doğu Trakya'yı işgale yeltenmelerine rağmen, İzmit önlerinde durdukları, Türk politikasının İngiliz politikasını etkilediğini, İngiltere'nin Türkiye'yi zorlayarak bir abluka hareketi başlatabileceğini, Mustafa Kemal Paşa'nın herhangi bir taarruzunda İngiltere'nin sert bir şekilde cevap vereceğini yazarak, Çanakkale olayına değiniyordu. Ayrıca Türk Ordusu'nun ağırlıklı olarak İzmit Yarımadası'nda toplandığını buradan büyük bir ihtimalle Avrupa yakasına nakledileceği, bu takdirde de; İngilizlerin, ya taarruza maruz kalacağı, ya da çekilip gideceğini , ifade ediyordu⁴⁶.

43 V.DUSMANİS, I,s.262-264.

44 V.DUSMANİS, I, s. 265-266.

45 T.İ.H, II/6-4, s.75-77.

46 V.DUSMANİS, I, s.277.

Bu günlerde Trakya Ordu Kumandanlığı'nın isteği üzerine, Trakya'ya bir tümen daha asker gönderildi.⁴⁷Böylece bir Trakya sorunu ortaya çıktı.Fakat bu mesele de Yunanistan'da çıkan ihtilalin gürültüsü içerisinde kaybolacaktı.

c- İhtilalin Başlaması

Anadolu'yu tahliye eden Yunan ordusunun büyük bir kısmı Sakız, Midilli ve Sisam adalarında karaya çıkartılarak, buradaki orta rütbeli ve daha dinamik subayların komutası altına girmişti⁴⁸. Bu birlikler, Albay Nikolaos Plastiras ile Albay Stilianos Gonatas ve Lemnos harp gemisinin kaptanı Yüzbaşı Dimitrios Fokas önderliğinde, Atina'daki hükümete ve özellikle Kral Konstantin'e karşı ihtilal hazırlıklarına giriştiler. Yunanistan'ın batıdan tecrit edilmesi sebebi ile Küçük Asya felaketinin sorumlusu tutulan Konstantin'e karşı kurulan ihtilal komitesinin başında Alb.Gonatas vardı. Fakat, asıl idareci Alb.Plastiras idi⁴⁹. Adalarda başlayan örgütlenme sonucu 24 Eylül 1922'de ihtilâl başladı⁵⁰. İhtilal, 26 Eylül' de Atinaya ulaştı. Atina üzerinde uçan ihtilalci Yunan uçakları şehre 24 Eylül tarihini taşıyan bir ulti maton attılar. Bu ulti matonda Kral Konstantin'in tahttan feragat ederek yerini veliahtına bırakması, meclisin feshi, İtilaf Devletleri'ne güven veren bir kabinenin kurulması ve Trakya cephesinin takviye olunması isteniyordu⁵¹. Sonuçta, Yunan kralı Konstantin, yerini oğlu Yorgo'ya bırakarak tahttan çekildi. Venizelos yanlıları, kendisine telgraf çekerek, idareyi ele almasını istediler⁵².

İhtilal Komitesi, 28 Eylül'de idareyi ele alınca derhal Paris'te bulunan Venizelos'la temasa geçerek Müttefik Devletler nezdinde Yunanistan'ı temsil etmesini kararlaştırdı. Venizelos'ta bunu kabul ederek, İngiltere ile Fransa'nın desteğine dayanan

47 T.I.H, II/6-4, s.79.

48 M.L.SMİTH, s.339.

49 M.HATIPOĞLU, s.139.

50 A.BUJAK, s.257.

51 A.F.CEBESoy, s.81.

52 Z.SARIHAN, IV , s.709.

yeni bir toparlanma ve kalkınma politikası takip etmeye başladı⁵³. Bu sırada Gounaris, Theotakis, Protopapadakis, Stratos ve Goudas gibi eski dönemin etkili isimleri tutuklandılar⁵⁴. Atina'da tutukluların yargılanması için Pangalos başkanlığında bir ihtilal mahkemesi kuruldu⁵⁵.

İhtilal Komitesi, Aleksandr Zaimis'i Başbakanlık için seçti. Zaimis, bu sırada gözlerinden ameliyat olmak için Viyana'da bulunmakta idi. O gelinceye kadar bu görevi İç İşleri Bakanlığına atanan Krokidas vekâleten getirildi. Yeni kabine , ihtilal protokolüne uygun olarak tarafsız kişilerden oluşturulmaya çalışılmış ve halkın güvenini kazanmış yeni kişiler bakanlıklara getirilmişti⁵⁶.

Askeri Mahkeme tarafından yapılan araştırma ve soruşturmalardan sonra 27 Kasım 1922'de General Aleksandros Othenos başkanlığındaki mahkeme; tutuklanan kişilerden Hadzi Anesti, Gunaris, Stratos, Protopapadakis, Baltazzis ve Theotokis'i idama mahkum etti⁵⁷.

d - Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ne Katılmayı Kabul Etmesi

26 Eylül'de ihtilal hükümeti, Yunanistan'da idareyi ele alınca; önemle üzerinde durduğu konulardan birisi, Trakya'nın kendi çıkarları doğrultusunda elde tutulmasına çalışılması olınuştı. Venizelos, bu amaçla Londra ve Paris'te bir çok girişimlerde bulunuyordu⁵⁸.

Trakya'daki Yunan ordusunun gücünü tam olarak bilmeyen Venizelos, yaptığı girişimlerle Türklerin Yunan ordusunun caydırıcılığı sayesinde Trakya'ya giremeyeceğini iddia ederken; Lord Curzon, onu uyararak; böyle bir durumda, Mustafa Kemal'i engellemeye hiç bir kudretin kâfi gelmeyeceğini söyledi. Ayrıca, Yunanlılar Anadolu'da yaptıkları zulümleri şimdi-de Doğu Trakya'da devam ettiriyorlardı.

53 M.HATİPOĞLU, s.140.

54 M.L.SMİTH, s.342.

55 G.JAESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı...,s.197.

56 Hâkimiyet-i Milliye , 2 Ekim 1922, No: 623 , s.1.

57 M.HATİPOĞLU, s.141.

58 A.F.CEBESÖY, s.84.

Venizelos bu durumdan dolayı Paris'te de Poincare tarafından uyarılmıştı⁵⁹. Yunanistan'ın diplomatik girişimleri böylece sonuçsuz kalıyordu.

Albay Plastiras, Atina'da İngiliz elçisi Lindley ile yaptığı görüşmede, Trakya'daki Yunan ordusunu düzenlemek için oraya gideceğini ve oradaki zulüm hareketlerini önlemeye çalışacağını beyan etti. Yunanistan'ın Mudanya Konferansı'na katılmaması halinde bunun bir çılgınlık olacağı, kendisine bildirildi. Plastiras ise, bu konuda Venizelos'un görüşlerine tabi olacağını söyledi⁶⁰.

Venizelos, diplomasinin üstadı idi. Şartların ne zaman lehine ve ne zaman aleyhine olduğunu çok iyi takdir ediyordu. Son gelişmeleri göz önüne alarak İhtilal Komitesine bir uyarıda bulundu. Bu uyarıda; gerçekleşecek olan Mudanya Konferansına katılmak gerektiğini belirterek, Barış Konferansı karar verinceye kadar, Doğu Trakya'yı boşaltmayı ve oradaki Yunan ordusunu yeniden örgütlemeyi öneriyordu. İhtilal Komitesi de, bu öneriyi kabul ederek Mütareke görüşmelerine katılmayı onaylıyordu⁶¹.

Müttefikler, mütareke teklifini Yunanistan adına yapmışlardı. Hal böyle olunca Mütareke görüşmelerinde Yunanistan'ın da bulunması gerekiyordu. İngiltere ile Fransa buna dayanarak bir Yunan generalinin görüşmelerde hazır bulunmasını uygun bulmuşlardı. Türk tarafının Yunanlılarla görüşmek istememesi durumunda toplantıların ikili yürütülmesine karar verildi⁶².

B- TÜRK TARAFININ MÜTAREKE HAZIRLIKLARI

1 - Görüşmelere Katılacak Heyetin Oluşturulması

T.B.M.M Hükümeti, Mudanya Mütarekesi'ne katılacağını 29 Eylül tarihli nota ile İtilâf Devletleri'ne duyurmuştu. Yapılacak görüşmelerde de İsmet Paşa'nın temsil yetkisine sahip olduğu bildirilerek krizin çözülmesi için büyük bir adım atılmıştı.

59 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.280.

60 B.ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, IV, s.634.

61 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.281.

62 V. AKIN, s.34.

Mustafa Kemal Paşa, Mudanya'daki zorlu görüşmelerde Türk tarafının haklarını en iyi şekilde savunacak güçlü bir ekip oluşturmayı düşündü. Çünkü; savaş kazanılmış, sıra barışta gelmişti. Barışa giden yol da öncelikle bir mütareke aşamasından geçiyordu. Başkumandanlık, bu konferansa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'yı Türk temsilcisi olarak seçti⁶³. İsmet Paşa'nın bu göreve seçilmesi boşuna değildi. Öğrencilik yıllarından beri herkesin üstün kaabiliyetleri üzerinde birleştiği bir kişilikti. İleri görüşlülüğü, muhakeme yeteneği, olaylar karşısında temkinli olması ona haklı bir şöhret kazandırmıştı⁶⁴. Kendisi, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele hazırlıklarına daha İstanbul'da iken katılmıştı. 9 Nisan 1920'de Ankara'ya gelen Miralay İsmet Bey, burada da T.B.M.M'nin açılış hazırlıklarına katılmıştı⁶⁵. 23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M'ne katıldığı vakit gelecekte edineceği şöhretin ve yeni devletin kuruluşunda alacağı önemli yerin çok uzağında idi. Ancak, onun yeteneklerini en iyi bilenlerden biri Mustafa Kemal'di. Bu sebeple, Meclisin açılışını izleyen ilk günlerde kurulan Hükümet'te, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin başına getirilmişti. Meclis'te de Edirne Milletvekili olarak bulunuyordu⁶⁶.

İsmet Paşa, daha sonraki günlerde Garp Cephesi Kumandanlığı'na getirilecekti. Milli Mücadele'de hareket halindeki ordunun, Başkumandan'dan sonra en yetkili kişisiydi . Batı Cephesini bütün yönleri ile çok iyi biliyordu. Zaferin kazanılmasından sonra İzmir'de cereyan eden, askeri ve siyasi olaylarında içinde bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa'ya olan yakınlığı ikisinin birbirini tamamlaması şeklinde, yorumlanmakta idi⁶⁷. İsmet Paşa'nın bu yeni görevi, onun aynı zamanda hayatı boyunca devam edecek olan siyasi misyonunun da başlangıç noktasını oluştıracaktı. Çünkü; Mudanya Mütarekesi, tarihte gerçekleşmiş olan diğer mütarekeler gibi sadece askeri esaslara dayanmıyordu. Siyasal nitelikli bazı unsurları içermesi ona uluslararası bir nitelik

63 Şevket Süreyya AYDEMİR, İkinci Adam, I, İstanbul, 1980, s.206.

64 C.BİLSEL, I, s.7.

65 İsmet İNÖNÜ, (Haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Ankara, 1987, s. 24.

66 Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), İnönü Maddesi , III, s.802.

67 Cemal ENGİNSOY, "Mudanya Mütarekesi'ne Götüren Olaylar Ve Mütareke'nin Özel Bir Sonucu", 70. Yılında Mudanya Mütarekesi Ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.43.

kazandırmakta idi. Buradaki başarı, İsmet Paşa'nın şahsında T.B.M.M'ne aiddi. onun haklı şöhreti böylece daha da güçlenecek ve ikinci adamlığa doğru ilk adımını atmış olacaktı⁶⁸.

Anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa, geçmişi başarılarla dolu olan İsmet Paşa'yı bu şartlar altında Mütareke görüşmelerine gönderiyordu. Bu kararı verirken de yalnız başına hareket etmiyordu. O günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in de konu ile ilgili olarak görüşleri sorulmuş ve olumlu cevap alınmıştı⁶⁹. Ayrıca, 28 Eylül 1922'de İzmir'e gelmiş olan Franklin Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa arasında cereyan eden bir konuşma sırasında da Fransa temsilcisi, İsmet Paşa'yı öven konuşmalar yapmıştı⁷⁰. Onun ismi, yerli ve yabancı devlet adamlarına güven telkin ediyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar isabetli karar verdiğini tarih isbatlıyacaktı. Mustafa Kemal Paşa, onun için; "İsmet Paşa, gerek Genelkurmay Başkanlığı'nda gerekse daha sonraki Cephe Komutanlığında gösterdiği varlık ve üstün çaba, kendisine görev verişteki yanılmazlığını edimli olarak ortaya koymuş bulunduğu için millet karşısında, ordu karşısında ve tarih karşısında içim adamakıllı rahattır."⁷¹, diyerek Türk Ordusunun bu kıymetli paşası hakkındaki fikrini, açıkca ortaya koymakta idi.

Heyet, Garp Cephesi merkez karargahından oluşturuldu. Görevlendirilen subaylar da İsmet Paşa gibi konusunda uzman kişilerdi. Gündeme gelecek konuları çok iyi biliyorlardı. Heyette;

1 - Garp Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşa,

68 Muhittin GÜL, " İsmet İnönü'nün İlk Diplomatiik Yılları, Mudanya Ve Lozan ", Kurtuluş Savaşı'na Yön Verenler, Cumhuriyet'in Kuruluşu'nun 70. Yıl Armağanı, Ankara, 1994, s.13.

69 "...İzmir'de ez cümle Mudanya Mütarekesi hazırlıkları ile uğraştık. Başkumandan Paşa Mütareke Konferansı'na murahas olarak İsmet Paşa'yı gönderecekmış. Bana sordular. Ben: Zamanında İstanbul'da Harbiye Nezareti Müsteşarı olan Kaymakam veya Miralay İsmet Bey'i, Mondros Mütarekesi'ni müteakib Bab-ı âli'de toplanan İstihzarat- ı Sulhiye komisyonunda tanıdım.Bu işi görebilir, cevabını verdim."Bkz. Y.K.TENGİRŞEK, s.268-269.

70 F.R.ATAY, s.337.

71 Nusret BAYCAN, " İsmet İNÖNÜ ", A.A.M.D, V, S.15 (Temmuz 1989), s.631.

2 - Garp Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Paşa,

3 - Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Yarıbay Tefik (Bıyıklıoğlu) Bey, Mütareke görüşmelerine doğrudan katılmaktaydılar⁷².

Mustafa Kemal Paşa, Fransızlar ile yapılan Ankara Antlaşması sırasında Asım Paşa'nın ısrar edici hareketlerine görmüş ve onun Mütareke görüşmelerinde hazır bulunmasını özellikle istemişti⁷³.

İsmet Paşa'ya yardımcı olmak üzere Mudanya'da hazır bulunacak diğer zevat ise şöyle idi:

4 - Garp Cephesi Topçu Kumandanı Galip Paşa,

5 - Garp Cephesi İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı Tahsin (Alagöz) Bey,

6 - Zat İşleri Müdürü Binbaşı Seyfeddin (Akkoç) Bey.

Tahsin ve Seyfettin Beyler konferansın gidişatı hakkında yerli ve yabancı basına bilgi vermekle yükümlüydüler⁷⁴. Görüşmeler esnasında Erkân-ı Harbiye Umum Reisi Müşir Fevzi Paşa ve Refet (Bele) Paşalar da gelişmeleri değerlendirebilmek amacı ile Mudanya'da bulunacaklardı. Fevzi Paşa'nın buradaki varlığı, Türk Ordusu'nun kararlılığının bir ifadesi olarak değerlendirilmekte idi⁷⁵.

Fevzi Paşa, Trakya ve İstanbul işlerinde bilgilerinden faydalanabilmek için Trakya Paşaeli Cemiyeti merkez heyetinden, Şakir (Kesebir) Bey ile İstanbul Polis Müdürü Esat Bey'i de Mudanya'ya davet etmişti⁷⁶. Esat Bey, İstanbul Hükümeti'nin Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın kardeşi idi. Milli Mücadele'ye bir çok katkısı olmuş, T.B.M.M nezdinde, bu faaliyetleri ile sempati toplamıştı⁷⁷.

İstanbul temsilcisi Hamid Bey de, başlangıcından beri yapılan yazışmaların ve görüşmelerin içerisinde idi. Ayrıca görüşmelere katılacak kumandanlarla yakın ilişkisi

72 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.445.

73 İ. ILGAR, s.41.

74 T.İ.H, II/6-4, s.101.

75 Mareşal Fevzi Çakmak, (Der: Tanju Gönel) , İstanbul, 1979, s.47; Hayrullah GÖK, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri, Ankara, 1997, s.72-73; V.Akın, s.35.

76 T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.446.

77 A.İzzet Paşa, II, s.188-189.

vardı. Onun da, Mudanya'da bulunması faydalı olacaktı⁷⁸. Eski Atina Elçisi Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey de görüşmeler esnasında Mudanya'ya gelecekti. Kendisi Ankara'ya giderken buraya uğrayacak ve İsmet Paşa'ya; Avrupa'da edindiği son izlenimleri aktaracaktı. Gelen yabancı heyetler içerisinde tanıdığı bazı kişilerle de, Türk Heyeti'nin bilgisi dahilinde birtakım görüşmeler yaparak sorunların çözülmesine çalışacaktı⁷⁹.

Böylece Mudanya Mütarekesine katılacak olan Türk heyeti oluşturulmuş oluyordu. Görüşmelere doğrudan katılma yetkisine sahip olan İsmet Paşa'nın önderliğinde Türk komuta kademesi, Mudanya'ya giderek konuklarını beklemeye başlayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, İzmir'den ayrılmadan önce İsmet ve Asım Paşalarla birlikte Tevfik Bey'i yanına çağırarak konferansta aşağıdan almayarak gerekli çıkışları yapmalarını öğütledi. Konuşmasının sonunda " - Allah General Harington'a ecir, sabır versin!.."diyerek, Türk heyetinin ne kadar güçlü kişilerden oluştuğunun altını çizdi⁸⁰.

2 - Türk Tarafının İzmir'den Mudanya'ya Gelişi

Türk Orduları Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa adına; T.B.M.M tarafından Mütareke görüşmelerine katılmakla görevlendirilen İsmet Paşa, 30 Eylül 1922 akşamı, trenle İzmir'den ayrıldı⁸¹. İsmet Paşa Mudanya'ya hareket etmeden önce aynı gün I. ve II. Ordu ile V.Kolordu Kumandanlıkları'na gönderdiği bir emirle, Trakya'nın tahliyesi ve Türkiye'ye teslimi için 3 Ekim'de toplanacak olan Mudanya Mütarekesi'ne katılmakla görevlendirildiğini, bu amaçla 30 Eylül akşamı Karaağaca doğru yola çıkacağını ve 1 Ekim'de Balıkesir'de varacağını, şartların uygun olması halinde 2 Ekim'de Mudanya'da bulunmak istediğini duyurdu. İsmet Paşa, Soma - Balıkesir

⁷⁸ T.İ.H, II/6-4, s.101.

⁷⁹ Galip Kemali SÖYLEMEZOĞLU, Başımıza Gelenler, (1918-1922), İstanbul, 1939, s.300-301; G.K.SÖYLEMEZOĞLU, Hariciye Hizmetinde 30 Sene, IV, İstanbul,1955, s.136 - 37.

⁸⁰ A.GÜNDÜZ, s.195.

⁸¹ Z.SARIHAN, IV, s.719.

yolunu göstermek üzere, IV. Kolordu'ca Soma'da bir kılavuzun da bulunmasını da istedi⁸². İsmet Paşa ve beraberindekiler 1 Ekim'de Balıkesir'e geldi⁸³.

2 Ekim'de, Heyet Bursa'ya ulaştı. Burada onurlarına verilen yemeğe katıldılar⁸⁴. Yemekte Fevzi Paşa, Mudanya'da görüşülecek konuların çözümünden ümitli olduklarını ve Yunanlılardan yakılan ve yıkılan yerlerin karşılığı olarak tazminat isteyeceklerini belirtti⁸⁵. İsmet Paşa, Bursa'dan Başkumandanlığa çektiği bir telgrafta, Bursa'ya geldiğini Mudanya'ya devam edeceğini, İtilaf Devletleri'nin konferansa katılıp katılmayacakları yolunda henüz bir malumat alınmadığını, bu yolda bir bilgi alınırca tarafına bildirilmesini rica ediyordu. Anlaşılacağı üzere, İtilaf Devletleri'nin görüşmelere katılıp katılmayacağı henüz tam bir netlik kazanmamıştı⁸⁶. Aynı gün İsmet , Fevzi ve Refet Paşalar Mudanya'ya vardılar⁸⁷.

3 - Mudanya'nın Mütareke Görüşmeleri İçin Hazırlanması

Mudanya Mütarekesi Görüşmeleri'nin öncesinde Mudanya 'nın mülki idarecileri şunlar idi:

- 1 - Kaymakam Agah Sırrı Bey⁸⁸,
- 2 - Belediye Reisi Hafız Galip Efendi,
- 3 - Mudanya Kadısı Rasih Efendi,
- 4 - Müdde - i Umumi Abdurrahman Efendi ⁸⁹.

Bu kişiler ve onların idaresi altında olan Mudanya halkı mütareke görüşmeleri olunca gerek Türk heyetine ve gerekse yabancı konuklara eldeki kısıtlı imkânlarla rağmen iyi bir konukseverlik örneği göstermişlerdir.

82 H.T.V.D, S. 65, (Eylül 1968),V. No. 1469

83 Z.SARIHAN, IV, s.722.

84 İkdâm, 6 Ekim 1922, No: 9178 , s.1.

85 İkdâm, 7 Ekim 1922, No. 9179 , s.1.

86 V.AKIN, s.35.

87 Yeni Gün , 4 Ekim1922, No. 987 - 610 , s.1.

88 Tevhid - i Efkâr, 8 Ekim 1922, No: 3506 - 478.

89 A.G.TOKCA, s.22- 23.

Kazanılan zaferden sonra ilgili taraflar arasında Mudanya’da bir mütarekenin yapılacağı söylentileri ortaya çıkınca; bu şayiaların doğrulanması üzerine, gerekli hazırlıklar yapılmaya başlandı⁹⁰. D.Walder, “Çanakkale Olayı” ismini taşıyan kitabında; o günlerin Mudanya’sını şöyle tasvir ediyordu: “...Mudanya şehir olarak Çanakkale’ye çok benziyordu. Sivrisineği bol, kalın duvarları beyaz badanalı evleri, yamru yumru taşlarla döşenmiş dar yolları, yegane büyük yapıları olarak camileri ile küçük bir kasaba. Savaşın izlerini görmek de mümkündü. Bir zamanlar Hristiyanların oturduğu semtte şimdi in cin top oynuyordu. Koyun, sığı sularında ise çürüyen Rumların cesetlerini görmek hala kabildi. Limanın salgın hastalık kokan genel görünüşünü uzaktaki manzara biraz olsun kapatıyordu; evlerin ardındaki alçak tepelerin üstü sarı sabır ağaçlarının kül rengi ile pırıl pırıldı. Alabildiğine mavi denizin uzak, çok uzaklarında ise Doğu Trakya’nın paylaşılmayan topraklarına uzanıyordu.”⁹¹.

Halk, yaşanan olayların hızına ayak uydurmaya çalışıyordu. Türk Orduları’nın kazandığı zaferin sevincine bir de, Mudanya Mütarekesi’nin heyecanı katılmıştı. Kasabanın sokakları تنها, evlerin çoğu boştu. Bütün bunlara rağmen, her tarafa yer yer fenerler asılmış, sokaklar defne dalları ve bayraklarla süslenmişti⁹². İşte bu atmosfer içerisinde Mudanya kurtarıcı kumandanlarını karşılıyordu⁹³. Gece 22.^{oo}’ye doğru Türk Heyeti Mudanya’ya varmış ve büyük bir tezahurat altında kasaba namına misafir edilmişlerdi⁹⁴.

Konferans için tahsis edilen bina, Rus tüccarı Alexandre Ganyanoff’un yalısı idi⁹⁵. Bu yalı ahşap malzemedен inşa edilmişti⁹⁶. Mütareke görüşmeleri esnasında, bir takım tadilatlar yapılarak hazır hale getirildi. Zaten, o günlerin Mudanya’sında böylesine önemli bir görüşme için bundan daha iyi bir bina bulunmamakta idi. Görüşmelerin rahat bir ortamda yapılabilmesi için, büyük bir müzakere salonu ile bir dinlenme salonu tahsis

90 A.G.TOKCA, s.27.

91 D.WALDER, s.356.

92 Ali Naci KARACAN, Lozan, İstanbul, 1971, s.35.

93 A.G.TOKCA, s.28.

94 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626 , s.4.

95 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.281.

96 A.F.CEBESoy, s.85.

edilmişti. Heyetlerin kendi aralarında fikir alışverişinde bulunmaları için de, üç özel oda hazırlanmıştı. Müzakere salonu kırmızı, dinlenme salonu yeşil ve nakışlı kadife ile, düzenlenmişti. Müzakere salonundaki masanın üzerine yeşil renkli bir çuha örtülmüş⁹⁷; ve masanın karşısındaki duvara “ Hak tecelli eyleyince her işi asân eder , İsteyince bir muradı bir lâhzada ihsan eder” levhası asılmıştı⁹⁸.

İsmet Paşa ve mesai arkadaşları, görüşmelerde faydalanmak için gerekli olan teknik malzemeleri de beraberlerinde getirmişlerdi. Mütareke için tahsis edilmiş olan bina gezildikten sonra, müzakere salonunun etrafına konan masalara düzenli bir şekilde yerleştirildi. Ayrıca bir gün sonra yapılması muhtemel olan askeri tören için eldeki bütün imkânlar zorlanarak, bir merasim kıtasının hazırlanması amacı ile tabur kumandanı İsmail Hakkı Bey, görevlendirildi⁹⁹. Böylece Mudanya, yabancı misafirlerini bekleme başlıyordu. Mütareke görüşmelerinin yapılacağı masaya mağlup olarak değil galip olarak oturmanın bilinci ile hareket edilmekte ve her hangi bir taşınığa sebebiyet vermeden bu zorlu görevin tamamlanması arzulanmakta idi.

C- KONFERANSIN BİRİNCİ GÜNÜ (3 EKİM 1922)

1- İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin Mudanya' ya Gelişi

Türk Heyeti, 2 Ekim'den beri Mudanya'da bulunmakta idi. Buna karşılık İtilâf Devletleri Temsilcileri'nin henüz görüşmelere katılıp katılmıyacakları kesinlik kazanmamıştı. İsmet Paşa'ya bu konu ile ilgili henüz bir bilgi gelmediğinden, Türk tarafında endişe hakim olmuştu. Bunun kaynağı İngiltere idi. Fransa ve İtalya' nın tavrını açıkça belli etmesine rağmen, İngiltere'nin son anda barış için gösterilen bütün çabaları mahvetmesinden korkuluyordu.

F.Bouillon'un İstanbul'a geldiği gece İtilaf Devletleri Temsilcileri ile yaptığı görüşme sonucunda; Mudanya'da yapılacak mütareke görüşmelerine, genarellerin

⁹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626 , s.4.

⁹⁸ Hasene ILGAZ, Atatürk'e 100. Yıl Armağanı, İstanbul, 1981, s.12.

⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626 , s.4.

gönderilmesine karar verildiğini ve kendisinin de, Fransız generali ile birlikte Metz Krüvazörü'ne binerek sabah 7.⁰⁰'de hareket ederek 9.⁰⁰'da Mudanya'ya geleceğini; General Harrington'un da, saat 11.⁰⁰'de varacağını, T.B.M.M'nin İstanbul Temsilcisi Hamid Bey'e 2 Ekim'de anlatmıştı¹⁰⁰. Harrington'un da, yine aynı tarihte, Hamid Bey'i durumdan haberdar ederek 3 Ekim'de Mudanya'ya geleceğini bildirmesine rağmen¹⁰¹; İsmet Paşa ve Türk heyetinin taşıdığı kaygı, ya İngiltere'ye güvenilmemesi, ya da istihbarat eksikliğinden kaynaklanmakta idi. Gerçi bu tarihlerde İstanbul gazeteleri, mütareke görüşmeleri'nin 3 Ekim'de başlayacağını; Generallerden Harrington, Monbelli ve Charpy'nin yanı sıra Hamid Bey'in de Mudanya'ya gideceğini, kamuoyuna duyurmakta idiler¹⁰².

Hamid Bey, Ankara'nın İstanbul'daki gözü kulağı idi. Mütareke görüşmeleri esnasında önemli görevler üstlenecekti. Kendisi Mudanya'ya hareket etmeden önce basına verdiği beyanatta; yapılacak görüşmelerde, Doğu Trakya'nın Yunanlılardan tahliyesi, T.B.M.M'ne teslimi ve sınırlarının tayini meselesini tartışacaklarını belirterek, konferansın ne kadar devam edeceğini kestirmenin güç olduğunu, en kısa sürede istenildiği gibi sonuçlandırılmasını, arzu ettiğini söyledi¹⁰³.

Heyetler, kendi ülkelerine ait zırhlılarla İstanbul'dan ayrıldılar. Fransa temsilcisi General Charpy, Metz zırhlısı yerine Edgar Quinet kruvazörü ile Mudanya'ya hareket etti.¹⁰⁴ Charpy'nin beraberinde Miralay Şatel ile Yüzbaşı Tülörj da bulunmakta idi¹⁰⁵. Ayrıca F.Bouillon, Hamid Bey ve refakatlerinde Kızılay katiplerinden Saffet ve Lütfullah Beylerle, daktilograf Nebahat Hanım da aynı gemi ile Mudanya'ya gidiyordu¹⁰⁶. Edgar Quinet Zırhlısı'nın diğer bir konuğu da, istihbaratçı Ekrem Bey'di. Bu kişi Milli Mücadele boyunca davaya hizmet etmek için canını ortaya koymuş

¹⁰⁰ Hüsnü HİMMETOĞLU, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, II, İstanbul , 1975, s.325.

¹⁰¹ V.AKIN , s.34.

¹⁰² İkdâm, 2 Ekim 1922, No: 9174, s.1.

¹⁰³ İkdâm , 3 Ekim1922, No: 9175 , s.1.

¹⁰⁴ T.İ.H., II/6-4 , s.100.

¹⁰⁵ İkdâm, 4 Ekim1922, No: 9176, s.1.

¹⁰⁶ İkdâm, 3 Ekim 1922, No: 9175 , s.1

olan bir şahsiyetti. Görevi gereği, kimliğini gizlemesi gerektiğinden İstanbul Hükümeti'ne görüşmeler hakkında bilgi vermekle yükümlü olduğu bahanesini ileri sürerek bu yolculuğa katıldı¹⁰⁷. İtalyan Generali Mombelli ise Erkân-ı Harbiye Reisi Vitelli ile birlikte ¹⁰⁸ Duvilo zırhlısına binerek Mudanya'ya hareket etti. Müttefik İşgal Orduları ve İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı General Harington ise Iron Duke savaş gemisi ile , beraberinde yardımcılarını olduğu halde yola çıktı. Bu büyük zırhlıların yanında küçük torpidolar da gelen heyetlere eşlik etmekte idi¹⁰⁹.

3 Ekim 1922 sabahı, ilk önce Fransız ve İtalyan gemileri Mudanya'ya vardı. Harington'u getiren İngiliz zırhlısı ise, onlardan daha sonra buraya vardı¹¹⁰. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi tarafından mütareke görüşmelerini izlemekle görevlendirilen Bursa muhabiri Doğan Bey, heyetlerin Mudanya'ya gelişini şöyle anlatmaktadır : "...Bu sabah saat sekiz buçukta Fransa'nın Edgirkuinet kruvazörü ve somali torpidosu ve biraz sonrada İtalyan Duvilo vürud eyledi.Fransız Heyeti ile beraber İstanbul mümessilimiz ve maiyyeti geldi. Fransız Heyeti Garp Cephesi Karargahı Erkân-ı Harbiye Reisi Asım Paşa, Mevkii Kumandanı Hakkı, Mudanya Kaymakamı Agah, Belediye Reisi Galib Beyler tarafından resmî selam ifa olundu. Bu sırada sokaklarda kadın, erkek, çocuktan mürekkep kalabalık bir seyirci bulunuyordu. Heyeti, ordumuz tarafından tahsis olunan otomobiller ile ihzar olunan yalıya götürdüler. Fevzi ve İsmet Paşalar ile Fransız Heyeti arasında öğleden evvel ihzârî bir müzakere cereyan eyledi. Ve müzakeratı müteakib Hamid Bey'den maada bütün heyet gemilerine avdet eylediler. Şimdi ufukta İngiliz gemileri görünüyor"¹¹¹. Anlaşılacağı üzere

¹⁰⁷ H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış , I, s.35.

¹⁰⁸ İkdâm, 4 Ekim 1922, No: 9176, s.1.

¹⁰⁹ S.AKGÜN, "Mudanya Silah Bırakışmasında...", s.55 ; " Bu sabah saat yedide maiyyeti ile birlikte Hamid Bey, Mösyö Franklin Bouillon,General Harington,General Şarpi ve General Monbelli ve erkân-ı harbiye heyetleri Mudanya'ya hareket eylediler.Konferansta Trakya'nın tayin-i hudud ile Yunan işgalinden tahliyesi ve bize teslimi hususundaki protokol imza olunacaktır.Trakya'nın evvela müttefikler tarafından teslimi ve bilâhare bize iadesi ameliyesi bir ayda olacaktır." Bkz.Yeni Gün, 4 Teşrin -i Evvel 1922 , No: 987 - 610 , s.1.

¹¹⁰ H.T.V.D, S 66, (Aralık 1968), V. No. 1472.

¹¹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626 , s.4.

Mudanya'ya gelen ilk heyetler, Fransız ve İtalyan temsilcilerdi. Harington'dan önce buraya gelerek İsmet Paşa ile görüşmeleri, konferans öncesinde oldukça faydalı olmuştu¹¹². F. Bouillon, son gelişmeler hakkında bilgi vererek bir Yunan generalinin de konferansa katılmasının beklendiğini, İsmet Paşa'ya söylemişti¹¹³. İsmet Paşa da Trakya'nın Türk idaresine iadesinin kabulü halinde Yunan generalinin de müzâkerelere katılabileceğini, aksi halde celsenin tatil edilerek diğer generallerle Trakya'nın tahliyesi meselesinin görüşülmesine devam edilmesi gerektiğini söyledi¹¹⁴

Heyetlerin Mudanya'ya gelişlerini Doğan Bey'in kaleminden yansıtmaya devam edelim : "...İngiliz gemileri Mudanya limanında ...Kumandanlarımız tarafından müzâkerata öğleden sonra saat üç'te başlanması kararlaştırıldı. Fransız murahhasları vaziyetlerinden pek memnun görünmektedirler. İtalyanlar henüz karaya çıkmamışlardır. İngiliz gemileri de limanda bulunuyorlar. İron Dük drenotu Fransız marşını çalarak Edgır Kuinet'i selamladı. Ecnebi gemileri arasında yekdiğerine karşı cemilelerde bulunmakta ve mızıkalar terennüm edilmektedir. Bütün murahhaslar saat üçte söylenen davete icab edeceklerini söylediler"¹¹⁵.

İtilâf Devletleri Temsilcileri, kendi aralarında bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra saat 15'te Mütareke'nin yapılacağı yalıya gitmek için gemilerinden ayrıldılar. Karaya çıktıkları zaman kendilerine resmi tören yapıldı. General Harington, Çanakkale'de kendilerini bir adım ilerletmeyen ve şimdi de Yunanlılara ağır bir mağlubiyet tattırılmış olan Türk askerlerini imrenerek izliyordu¹¹⁶. Türk Heyeti'nden Binbaşı Seyfettin Bey, Mudanya'ya gelen heyetlerin mihmandarlığı ile görevlendirilmişti. İskelede yapılan karşılama töreninden sonra heyetler, mütareke binasına götürülmek üzere yola çıkarıldı¹¹⁷. Yapılan bütün hazırlıklara rağmen Mudanya, savaşın kötü izlerini taşıyordu. Delegeler yanmış yıkılmış sokaklardan

112 Z.SARIHAN, I, s.726.

113 H.T.V.D, S 66 (Aralık 1968), V. No. 1473.

114 V. AKIN, s.36.

115 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922 ,No: 626 , s.4.

116 A.GÜNDÜZ, s.196.

117 H.HİMMETOĞLU, II, s.314.

geçerken, İtalyan delegesi acı bir itirafta bulunuyordu, “Haydutlar...Buradan eşkiyalar geçmiş”¹¹⁸.

2 - Mütareke Görüşmeleri'nin İlk Toplantısı

İsmet Paşa, gelen heyetleri müzakerelerin yapılacağı binada karşıladı¹¹⁹. Heyetler daha sonra konferansın yapılacağı yalının alt katındaki büyük salonuna geçtiler. Salona iki büyük masa konulmuştu. Masa'nın biri; İsmet Paşa ve generallere, diğeri de; kâtipler için ayrılmıştı. İsmet Paşa, ev sahibi sıfatıyla hareket ederek generallere masada yer gösterince, toplantıya kimin başkanlık edeceği de belli oldu¹²⁰. Konferansın başlangıcında oturma planı şöyle idi: İsmet Paşa'nın sağında İngiliz delegesi General Harington, solunda Fransız delegesi General Charpy, karşısında da İtalyan delegesi General Mombelli bulunmakta idi. Delegelerin arasında da yardımcıları oturmuştu¹²¹. Harington, görüşmeler esnasında kendisine yardımcı olması amacı ile Albay Gribbon ile hukuk uzmanı Albay Heywood'un dışında Binbaşı Simms - marshall ile Teğmen Blunt'u da ekibine dahil etmişti. Blunt, Türkçe konuşabiliyordu. Uzmanlık alanı istihbarattı¹²².

Görüşmeler ağırlıklı olarak İsmet Paşa 'nın ekibi ile Harington'un ekibi arasında geçecekti. Özellikle, İngilizler'in Türklerle böyle bir masa başı toplantısı ile bir araya gelmekten pek de hoşlanmadıkları, daha doğrusu biraz kaygılı oldukları her hallerinden

118 A.GÜNDÜZ, s.196.

119 İNÖNÜ, II, s.27.

120 A.N.KARACAN, s.35.

121 “...Saat 3'ü 15 geçe Mudanya'da Generaller Konferansı Reis İsmet Paşa Hazretleri'nin riyaseti altında içtima edildi. Murahhas olarak bizim tarafımızda İsmet Paşa'dan maada kimse yoktur. İsmet Paşa'nın sağında İngiliz generali Harington ve tercümanı, onun sağında İtalyan generali Monbelli ve Erkân-ı Harbiye Reisi Vitelli ve tercümanı, solunda Fransız generali Şarpi, İngiliz Erkân'ı Harbiye Reisi ve onun solunda Hamid Bey bulunuyordu. İsmet Paşa'nın arkasında Asım Paşa, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Tefik Bey ve diğer masalarda da kâtipler ve maiyyet memurları ahz'ı mevki eylemişlerdi.” Bkz.Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922 , No: 626 , s.1.

122 D.WALDER, s.358.

belli idi.Karşılarındaki Türk temsilcisi de ilk bakışta gözlerini doldurmamıştı¹²³. Harington tarafından Curzon'a gönderilen bir telgrafta bu durum şöyle aktarılıyordu. " ...Bana öyle geliyor ki, gelecek barış konferansında Ankara'yı o temsil edecektir. Kendisi ile ilk tanıştığımda beni hiç etkilemedi. Kısa boyludur. Dikkati çeken bir yanı yoktur. Çok az konuşur, üstelikte bir kusuru , bazı hallerde bir üstünlüğü vardır: Sağırdır. Öyle sanıyorum ki 42 yaşlarındadır. Komutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Yunanlılara karşı yapılan son savaşta da Batı Orduları Kumandanı idi...Kuşku yoktur ki iyi bir generaldir. Ordunun kendisine güveni vardır. Yunanlıları bozguna uğratan planların hazırlanmasında pay sahibidir. Mustafa Kemal'in de çok yakın arkadaşıdır. Şüphe yok ki, bir masada oturup kendisi ile yemek yenecek adam da değildir"¹²⁴. Harington bu ilk intibalarını konferans ilerledikçe değiştirecek ve İsmet Paşa hakkındaki kişisel değerlendirmelerinde oldukça saygılı bir tavır takınacaktı.

İsmet Paşa ise, General Harington'un kabiliyetleri dolayısıyla diğerlerinin amiri pozisyonunda olduğunu; bunu, diğerlerinin de kabul ettiklerini belirterek; General Charpy'nin daha genç olduğunu, General Mombelli'nin ise, diğerlerine oranla yaşca daha geçkin bir insan olmakla beraber sakin bir görüntü verdiğini, General Charpy'nin görüşmelere katılan diğer generallere nazaran, bize Fransa ile olan yakın ilişkilerimizden dolayı daha iyi ilişkiler kurabileceğini ümit ettiğini; buna karşılık, devletin aldığı tavırdan ötürü kendilerine en uzak kişinin General Harington olduğunu belirtiyordu¹²⁵

Yapılan karşılama töreninin tamamlanmasından sonra artık sıra mütareke görüşmelerinin başlamasına gelecekti .

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri, 3 Ekim 1922 saat 15.⁰⁰'te başladı¹²⁶. Görüşmelerde Türk tarafının amacı; Doğu Trakya'nın Edirne şehri de dahil olmak üzere

¹²³ Ş.S.AYDEMİR, İkinci Adam, I, s.206.

¹²⁴ "Enver Ziya Karal'ın İsmet İnönü'nün I. Ölüm Yıldönümünü Anma Töreni Konuşması "Bel.S.153(Ocak 1975'ten ayrı basım), Ankara 1975, s.18.

¹²⁵ İ. İNÖNÜ, II, s. 28.

¹²⁶ ATASE Arş, K.1664, D.360, F.3; " Fransız, İtalyan, İngiliz murahhas- ı askeriyeleri ile murahhasımız İsmet Paşa Hazretleri'nden mürekkebe komisyon Trakya'nın Edirne dahil olduğu halde Meriç'e kadar Yunanlılar tarafından tahliye ve hükümetimize teslimi hususatı hakkında

Meriç Nehri'ne kadar tahliyesi ile T.B.M.M. Hükümeti'ne teslimini gerçekleştirmek idi¹²⁷. Bunun şartları da Franklin Bouillon'un Mustafa Kemal Paşa ile İzmir'de yaptığı görüşmelerin sonucunda belirlenmişti. İsmet Paşa'nın görüşmeler sırasında takınacağı tavır, 29 Eylül 1922 tarihli Türk Notası'nın¹²⁸ metninden silinen kısımlar oluşturuyordu. İlgili bölümde de açıklandığı üzere, Edirne ve Meriç dahil olmak Yunan ordusu ve idaresinin Doğu Trakya'dan çıkartılarak buraların 20 gün zarfında T.B.M.M'ne teslimi; Türk Ordularının durduğu hatların belirlenmesi sırasında tarafların tahkimat yapmamaları, ayrıca Türk ve Müslüman halka baskı yapılmaması isteniyordu¹²⁹.

Mütareke görüşmeleri, İsmet Paşa'nın, barışın tesis edilmesi yolunda generallerin göstermiş olduğu iyi niyetten dolayı teşekkürlerini içeren bir açış konuşması ile başladı¹³⁰. Daha sonra Harington söz aldı. Konuşmasını İngilizce yaptı. Yardımcılarından Albay Heywood, bu konuşmayı Fransızcaya çevirdi¹³¹. Harington nutkunda; "Büyük Millet Meclisi'ne tebliğ edilen 23 Eylül 1922 tarihli notaya dayanarak, müttefikler generallerinin vazifesi şu hedeflere müteveccihdir: 1- Karşılıklı çatışmanın durdurulmasını sağlamak 2- Trakya'da bir hat tesis ederek Yunan kıtalarını bu hattın arkasına çekilmeye davet etmek ve idarenin Türklere teslimi ile tahliyenin ayrıntılarını düzenlemek 3- Gelecekteki barış konferansı için yol hazırlamaktır"¹³² diyerek, yapılacak görüşmelerde kendilerince, hangi konular tartışılacağını ortaya koydu.

Türk ve İngiliz delegelerinin açış konuşmalarından sonra İsmet Paşa tarafından, 23 Eylül tarihli İtiâf Devletleri notası okundu. Notanın okunmasından sonra Müttefik generaller; Ankara'dan henüz buna bir cevap gelmediğini söyleyerek gecikmenin

takarrur ettirmek üzere bugün 3 / 10 / 38 saat 3 evvelden itibaren Mudanya'da müzakerata başlamıştır", Bkz. ATASE Arş, K.1689, D.458, F.1.

¹²⁷ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10.

¹²⁸ ATASE Arş, K.1601, D.H- 43 ,F. 1- 9.

¹²⁹ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s. 440.

¹³⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626, s.4.

¹³¹ İ.İNÖNÜ, II, s.28.

¹³² A.N.KARACAN, s.35-36.

sebebini öğrenmek istediler. İsmet Paşa da, toplantının içeriğinin siyasi olmadığını, görüşülecek konuların yalnız Trakya'nın tahliyesini içerdiğini ve bu hususta İtilâf Devletleri tarafından garanti verildiğini belirtti. İsmet Paşa'ya cevaben General Harington; talep edilen garantinin siyasi olacağını, halbuki toplantının tamamı ile askeri meseleler üzerinde yoğunlaşması gerektiğini söyleyerek, Trakya'nın tahliyesi meselesini gündemden uzaklaştırma çabası içerisine giriyordu. İsmet Paşa, yeniden söz alarak konferansın esasını teşkil eden konuları tekrar ederek, Edirne'de dahil olmak üzere, Meriç'e kadar olan arazinin tahliyesinin gerekliliğini bir daha belirtti. İsmet Paşa'nın ifadeleri ne kadar sakin ise, içerek itibarı ile de o kadar kesin idi¹³³. İtalyan ve Fransız delegeler bu konuşmalar esnasında takındıkları tavır ile İsmet Paşa'yı onayladıkları kanaatinin zihinlerde yer etmesine sebep olmakta idiler¹³⁴.

3 - Müttefiklerin Sundukları Taslak Mütareke Projesi

Harington,daha sonra taslak mütareke projesini okumaya başladı. Projenin maddeleri şunlardı:

1 - 23 Eylül 1922 tarihinde İtilâf Devletleri tarafından Ankara Hükümeti'ne gönderilen nota'nın anlamına uygun olarak, bir tarafta müttefik generalleri; Büyük Britanya, Harington İtalya, General Mombelli Fransız Generali, Charpy diğer taraftan Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olan Mustafa Kemal Paşa'nın delegesi İsmet Paşa ve Yunanistan adına General....., aralarında 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da bir toplantı yapmışlardır.

2 - Toplantının amacı; Doğu Trakya'da, Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeye davet edilecekleri hattın belli edilmesini, boşaltma düzenini ve o bölgede çıkabilecek karışıklık ve tahriblerin önlenmesini ve genel olarak güvenlik ve düzenin devamını ve genel diriliğin sağlanmasını hazırlamaktır.

¹³³ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No: 626 , s.4.

¹³⁴ İ.NÖNÜ, II, s.31.

3 - Önceden şu kararlaştırılmıştır ki,....1922 tarihinde Türk ve Yunan kuvvetleri her türlü muharebe hareketlerine son verecekler -yiyecek ve değiştirme kıtaları hariç-diğer bütün kıtaların harekâtı durdurulacaktır.

4 - Bu sözleşmenin yürürlüğe konmasından itibaren Trakya'da Yunan kıtalarının çekileceği hat Meriç Nehri olacaktır.

Kuleliburgaz'dan başlayarak ve bu noktanın kaynak yönünden, Cısr-i Mustafa Paşa'ya (Sivilingrat) kadar Meriç'in sağ kıyısı boyunca mevcut demiryolu parçası özel sözleşme ile düzenlenecek bir nezarete bağlı tutulacaktır. Bu nezaret, Edirne dolaylarına girişe elverişli bir demiryolu parçasını geçiş serbestliğini tam olarak devam ettirmekle sorumlu olan müttefikler ve Yunan memurlarınca yürütülecektir.

5 - Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından boşaltılmasına mümkün olduğu kadar çabuk başlanacaktır. Bu boşaltma; kıtaların kendisini çeşitli askeri hizmet ve teşkilleri ve savaş gereçleri ile cephane ve yiyecek maddeleri depolarını ve stok edilmiş her çeşit ikmal maddelerini kapsayacaktır. Bu boşaltma, tesbit edilen 15 günlük bir süre içinde sona erecektir.

6 - Her idare bölgesinde Yunan memurları çekildikçe, bu bölgenin mülki idare işlerini müttefik memurlarına teslim edeceklerdir.

Trakya bölgesinin tümü için bu devir ve teslim işlemi, mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde, en çok otuz günlük bir süre içinde sona ermelidir.

Ankara Hükümeti memurları yanında, sayısı tespit edilecek milli jandarma kuvveti bulunacaktır. Bu kuvvetler boşaltılacak arazide idare işlerinin devri yapıldıkça bu idare bölgelerinin her birinde güvenlik düzeninin devamını sağlayacaklardır.

7 - Gerek bu devir teslim, gerek Yunan kıtalarının çeşitli çekilme hareketleri , bu teslim ve çekilmenin başlayacağı merkezlere yerleştirilecek olan müttefik heyetlerin kontrolleri altında uygulanacaktır. Bu heyetlerin görevleri; devir ve teslimin, yukarıda söylenen çekilme hareketlerinin yapılmasını kolaylaştırmak maksadı ile aracılıktan ibarettir. Bu müttefik heyetleri her hangi bir taraftan çıkabilecek her çeşit taşkınlığın önüne geçmeye yardım edeceklerdir.

8 - Bu heyetlerden başka, Trakya'da Meriç doğusundaki bölgenin en önemli merkezlerine müttefik piyade ve süvari müfrezeleri gönderilecektir. Bunlar, orada düzen ve güvenliğin devamını sağlayacaklar ve yukarıda adı geçen müttefik heyetlere yardımcı ve gerektiği zaman Türk Jandarma kuvvetlerine dayanak olacaklardır. Bu müfrezelerin sayısı, sonra tespit edilecektir. Meriç hattının göz altında bulundurulması, geçiş noktalarını tutacak ve nehrin sağ kıyısına geçmeksizin bu noktaları gözetleyecek olan süvariye verilmiş olduğundan müfrezeler, daha ziyade başlıca merkezlerde toplu bulunacaklardır.

9 - İdare işlerinin devir ve teslimi sağlanıncaya ve Yunan kıtalarının Meriç batısına kadar boşaltma işi sonuçlanıncaya kadar bu heyetler yerlerinde kalacaklardır. Barış Antlaşması yürürlüğe girinceye kadar müttefik müfrezelerde yerlerinde bırakılacaktır.

10 - Trakya'nın tekrar işgali münasebeti ile, o arazide işlenmiş usül ve kanuna aykırı suçlar konusundaki adliye ile ilgili sorunlar müttefik generallerince incelenmemiştir. Bunların adliye uzmanlarına aktırılması gerekecektir¹³⁵.

Harington'un Müttefik Generaller adına takdim ettiği proje, incelendiğinde üç önemli nokta dikkati çekmekte idi. 1-Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iadesinden ziyade Yunanlılardan tahliyesi düşünülmüştü. 2- Meriç'in doğusunda ve o çevrenin önemli merkezlerine müttefik piyade ve süvari müfrezelerinin gönderileceği belirtilmesine rağmen bunların miktarları hakkında herhangi bir şey söylenmiyordu. 3- Projede, Meriç'ten bahsedilmiş fakat Karaağaç gündeme gelmemiştir¹³⁶.

Harington, bu ilk görüşmede İsmet Paşa'nın da kararlı tavrı karşısında oldukça tedirgin olmuştu. Konuşması esnasında sesi titremiş bundan dolayı konferans salonunda oldukça garip bir hava oluşmuştu. Her iki tarafta taslak projenin okunmasından sonra 15⁴⁵ te görüşmelerin birinci kısmına son verdiler¹³⁷.

135 T.İ.H, II/6-4, s.103-105.

136 A.F.CEBESOY, s.86.

137 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No:626, s.4.

4 - İlk Günkü Görüşmelerin Tamamlanması

Verilen bir saatlik aradan sonra taraflar yeniden bir araya geldiler. İsmet Paşa, projenin; Doğu Trakya'nın, Türkiye'ye iadesini içermediğini, sadece bölgenin Yunanlılardan tahliyesinden bahsedildiğini belirterek; tahliyeden sonra, buraların Türkiye'ye iadesinin kabul olunup olunmadığını, sordu. Harington; "23 Eylül tarihli nota kabul olunursa, evet" cevabını verirken, Mombelli; "iade söz konusu değildir", demekle yetindi. Charpy ise, bunun siyasi bir mesele olduğunu, görüşme yerinin de burası olmadığını, fakat alınan tedbirlerle bu konunun kendiliğinden hal olunacağını söyledi¹³⁸.

Anlaşılacağı üzere İngiltere; Fransa ve İtalya'yı kendi fikirleri doğrultusunda yönlendirmekte idi. Mombelli ve Charpy'nin Doğu Trakya'nın Türkiye'ye teslimi hususunda takındıkları olumsuz tavır, görüşmeler başlamadan önceki hal ve hareketleri ile bağdaşmıyordu. Kamuoyu, bir iki toplantıdan sonra mütarekenin imzalanmasını beklerken¹³⁹, ortaya çıkan sorunlar görüşmelerin uzamasına sebep olacaktır.

İsmet Paşa, Başkumandanlığa göndermiş olduğu konferans raporunda; Doğu Trakya konusunda çıkan tartışmalardan dolayı görüşmelerin tıkanması ihtimali belirince Müttefik delegelerin kendisini ikna edebilmek amacı ile; mütareke projesinde belirtilen örtme kıtalarının Türkiye'ye kolaylık sağlayacağını, arzu ettikleri takdirde bunlarında bir ay içerisinde kaldırılabilceğini, buna karşılık Meriç'in doğusundaki örtme kıtalarının kalması gerektiğini söylediklerini belirtti. İsmet Paşa, bu teklifi uygun bulmayarak, müttefik kıtaları tarafından Meriç'in batısındaki bir bölgenin işgal edilmesini önerdiğini, fakat; generallerin 23 Eylül 1922 tarihli Müttefik Notası'nın dışında herhangi bir teklife yanaşmayacaklarını, bundan dolayı Batı Trakya'ya asker gönderilmesi fikrinin kabul görmeyeceğini, ifade ettiklerini belirtti¹⁴⁰.

¹³⁸ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.897.

¹³⁹ İkdam, 4 Ekim1922 , No: 9176 , s.1.

¹⁴⁰ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.898.

Görüşmeler, tam bir netlik kazanamadan akşam saat 19.¹⁵ te tamamlandı¹⁴¹. İsmet Paşa, yaptığı değerlendirmede; taraflar arasında cereyan eden ilk gün tartışmalarında esas farkın, Meriç'in batısında bir bölgenin işgalinden kaynaklandığını ayrıca Müttefiklerin yalnız Meriç'ten bahsettiklerini, buna bir de Karaağaç'ın eklenmesi gerektiğini belirtiyordu. Toplantıya İsmet Paşa'nın bir karşı proje önermesi ve ertesi gün saat 10.⁰⁰'da toplanması kararı ile son verildi¹⁴².

Tarafların konferans binasını terketmelerinden sonra Harington, Hâkimiyet-i Milliye muhabirine şu demeci verdi." ...Anadolu toprağında gördüğüm hüsn-ü kabulden pek memnunum. Bilhassa bugünkü içtimamız esnasında cereyan eden müzâkerat ve burada gördüğüm hüsn-ü kabul beni fevkalâde sevindirmiştir. Türk topraklarında bilhassa İstanbul'da deruhte eylemiş olduğum vazife ve bulunduğum şeraiti, nazarı itibare alarak Anadolu topraklarında Türklerden bâriz bir muamele görmekliğim pek.....Fakat bu hal katiyyen vaki olmadı. Ve ben söylediğim mülâhazata rağmen büyük bir hüsn-ü kabul gördüm. Bundan dolayı müteşekkirim. Bugün işlerimizin kısm-ı âzâmını bitirmiş oluyoruz. Yarın da Yunan Hükümeti tarafından memur edilen general, Mudanya'ya gelecektir...Türkiye ile devletler ve Yunanistan arasında sulhün akdine memur büyük konferans onbeş güne kadar toplanacaktır"¹⁴³.

İlk günkü görüşmelerin tamamlanmasından sonra Müttefik generalleri kendi aralarında bir durum değerlendirmesi yapmak üzere gemilerine gittiler. Bu toplantı da İsmet Paşa'nın müzakereler esnasında yapmış olduğu itirazları değerlendirerek, yeni bir uzlaşma noktası belirlenmeye çalışılacaktı¹⁴⁴. Türk tarafı da boş durmayarak İsmet, Fevzi ve Refet Paşaların katılımı ile gece geç saatlere kadar süren bir toplantı yaptı¹⁴⁵. Bu sırada Asım Paşa'da Bursa'ya gitti¹⁴⁶.

141 Yeni Gün, 4 Ekim 1922, No:987-610 , s.1.

142 T.İ.H, II/6-4, s.106.

143 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922, No:626, s.4.

144 Sabah, 5 Ekim 1922, No: 11806, s.1.

145 İkdâm , 6 Ekim1922, No: 9178, s. 1.

146 A. GÜNDÜZ, s.197.

Müttefik devletlerin konferansın başlangıcında takındıkları tavır, başta İsmet Paşa olmak üzere görüşmelere şahit olan Türk subayları üzerinde şok etkisi yapmıştı. Bunda, F.Bouillon'un tavırlarının da katkısı olmuştu. İsmet Paşa'nın konferans raporunda bu durum açıkça görülmektedir. F.Bouillon, görüşmelerin bitmesinden sonra İsmet Paşa ile görüşmüş ve kendisine asıl önemli konunun Barış Konferansı'nın toplanması olduğunu, diğer meselelerin ise ayrıntı teşkil ettiğini ifade ederek, İsmet Paşa'yı Müttefiklerin tekliflerini kabul etmesi için ikna etmeye çalışmıştı. Bu konu, Fevzi ve Refet Paşaların da dikkatini çekmişti. Onlara göre Fransa, Türk tarafını fedekârlık yapmaya zorlamakta idi. Bu durum, İngiltere'yi konferansta etkili bir konuma ulaştırabilirdi. F.Bouillon'un bu tavırları, samimiyetten uzak bulunuyordu¹⁴⁷.

D- KONFERANSIN İKİNCİ GÜNÜ (4 EKİM 1922)

1- Müttefik Generallerin Taslak proje Üzerinde Yaptıkları Değişiklikler

4 Ekim sabahı, İsmet Paşa ile F. Bouillon arasında yeni bir görüşme yapıldı¹⁴⁸. Müttefik projesine karşı Türk tarafının projesi verildi¹⁴⁹. F.Bouillon ile Müttefiklere verilecek proje üzerinde yoğun tartışmalar yapıldı¹⁵⁰. Sonuçta, Türk tezi Müttefik delegelere ulaştırıldı¹⁵¹. Generaller, 12.25'te yeniden bir araya geldiler¹⁵². Görüşmelere katılan generaller, konferans salonunun girişinde İsmet Paşa tarafından ilk günkü gibi misafirperver bir şekilde karşılandılar¹⁵³.

¹⁴⁷ T.B.M.M, G.C.Z, III , s.898.

¹⁴⁸ V.AKIN, s.38.

¹⁴⁹ Z.SARIHAN, IV, s.728.

¹⁵⁰ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.898.

¹⁵¹ T.İ.H., II/6-4, s.106.

¹⁵² A.TÜRKGELDİ, s.161.

¹⁵³ İkdâm , 6 Ekim 1922, No.9178, s.1.

General Harington, İsmet Paşa tarafından kendilerine gönderilen projeyi incelediklerini belirterek, Müttefik generaller tarafından kabul edilmiş olan yeni bir mütareke projesini gündeme getirdiler¹⁵⁴.

Müttefiklerin Birinci projesindeki 2. ve 7. maddeler yeni projede aynen mevcuddu. Yapılan değişiklikler şunlardı:

1. Madde'de boş bırakılan Yunan delegesinin ismi, yeni projenin bu maddesine eklenmişti¹⁵⁵. Ayrıca Kuva-yı İtilâfiyye tabiri Düvel-i İtilâfiyye olarak değiştirilmişti¹⁵⁶.

“ 23 Eylül 1922 tarihinde Düvel-i İtilâfiyye tarafından Ankara Hükümeti'ne hitaben gönderilen notanın mevadına tebean Büyük Britanya namına General Harington, İtalya namına General Monbelli, Fransa namına General Şarpi, Mustafa Kemal Paşa'nın murahhası İsmet Paşa , Yunanistan namına General Mazaraki arasında 4 Teşrin-i Evvel 1922'de Mudanya'da bir içtima akdedilmiştir”¹⁵⁷.

3. Madde'de Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki çatışmanın durdurulması tarihi boş bırakılmıştı.yeni projede ise “...mukarreratı hazıranın mevkii meriyete vâzedildiği tarihte..” ibaresi konulmuştu.

4. Madde'nin son cümlesindeki müttefikler ve Yunan memurları tarafından yerine, yeni projede “ ...beynel Müttefikin bir Yunan muhtelit komisyon tarafından icra edilecektir”, denilmişti.

5. Madde'den Yunan Helene Trakyası tabiri çıkarılarak “ Şarki Trakya'nın Yunan Kıttaatı tarafından tahliyesine mümkün mertebe çabuk başlanacaktır”. Cümlesi yer almıştı.Ayrıca verilen ilk projede tahliyenin azami onbeş gün içinde gerçekleştirileceğinden bahsedilirken ikinci projede bu süre on gün olarak ifade edilmiştir.

6. Madde'nin son fıkrasında sayısı saptanacak diye yazılan milli jandarma kuvvetleri yeni projede sayısı ekte gösterilen şekilde değiştirilmiştir.

154 ATASE Arş, K.1654, D.328, F. 5.

155 T.İ.H, II/6-4, s.107.

156 V.AKIN, s.39.

157 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.899.

8. Madde’de müttefik müfrezelerin sayısı için sonradan tesbit edilecektir, denilmiş iken yeni projede” sayısı ekte gösterilen “ibaresi yer almıştı.

9.Madde tamamen değiştirilmiş ve yeni projede bu madde “Sulh muahedenamesi’nin mevki meriyete va’zına kadar Edirne’de kalacak olan Edirne heyeti müstesna olmak üzere müttefikin heyet müfrezeleri oldukları yerlerde bir ay kalacaklardır” şeklinde değiştirilmişti.

10.Madde de tamamen değiştirildi.Buna göre alınan kararlar Müttefik Hükümetlerin tasvibine sunulacak ve meriyete geçiş tarihini bu hükümetler tayin edecekti¹⁵⁸.

2 - Proje Üzerinde İsmet Paşa’nın Eleştirileri ve Görüşmelerin Basındaki Yankıları

Birtakım yeni değişiklikleri içeren yeni proje üzerinde İsmet Paşa’nın bazı itirazları oldu¹⁵⁹. Üçüncü Madde’deki “Yunanlılarla silahlı çatışmalara son verilerek ve her türlü askeri harekâtın durdurulması” şeklindeki hükmüne İsmet Paşa; silahlı çatışmaların durdurulmasına taraftar olduğunu, ancak askeri harekâtı durdurmak için herhangi bir sebep görmediğini söyledi. Bunun üzerine Harington, bu meselenin Türk ve Müttefik kıtaları arasında ilişkilerin düzenlenmesinden sonra ele alınmasını isteyerek, bu konuda bir proje teklif edeceğini söyledi¹⁶⁰. Doğu Trakya’ya gönderilecek Jandarma kuvvetlerinin miktarına getirilecek sınırlama teklifi de, İsmet Paşa tarafından kabul edilmedi. Trakya’ya gönderilecek Müttefik kıtalarının ancak bir ay müddetle yerlerinde kalması kaydına karşılık İsmet Paşa; Doğu Trakya, peyderpey tarafımızdan teslim alındıkça, İtilâf komisyonları ile beraber İtilâf kıtalarının da çekilmelerini şart koştu. Projede, Yunanlıların çekileceği hat, Bulgar hududuna kadar Meriç Nehri olarak belirlenmişti. İsmet Paşa, bunu da kabul etmiyordu. Edirne ifadesi ile, Karaağaç

¹⁵⁸ T.B.M.M, G.C.Z, III , s.899-900 ; T.İ.H, II/6-4, s.107 ; V.AKIN, s.39.

¹⁵⁹ ATASE Arş, K.1654, D.328 , F.5.

¹⁶⁰ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.899.

İstasyonu ve güneyindeki tabyaları, Edirne'nin kapsamı içine almaya çalışıyordu. Müttefik generaller ise, kıtalarını Meriç'in batısına çekmeye kesinlikle yanaşmıyorlardı. Onlara göre bu konu, yetkilerinin dışında idi. Protokolün yürürlüğe gireceği zaman hakkında da henüz uzlaşmamıştı¹⁶¹.

İsmet Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği konferans raporunda, Meriç'in batısında Yunan ordusu ile Türk idaresi arasında Müttefiklerin askeri kıtaları yahut komisyonları arasında bir tampon bölgenin kurulması konusunda yine ısrarcı davrandığını fakat, muhatapları tarafından kabul görmediğini, verilmiş notalarda Meriç ve Edirne'den bahsolunduğunu ileri sürdüklerini ileterek, F. Bouillon'un da Fransa adına konferanstan 1914 sınırlarının kabul edilmesi için çalışacağını söylediğini, trenyolu hattının da Meriç'in batısında, İtilafların denetimi altında bulunacağını, bildirdi¹⁶².

İsmet Paşa, yapmış olduğu değerlendirmede; ikinci gün görüşmelerinin beklenildiği gibi olumlu bir hedefe yönelmemiş olduğunu, Harington'un Türk tarafının zararına olacak bazı maddeler üzerinde ısrar etmesinin, Trakya'nın idaresini işgal ve kontrol altına koymak eğiliminden kaynaklandığını belirtir¹⁶³. Herşeye rağmen İsmet Paşa, bu görüşmelerde oldukça kesin bir tavır takınmıştı. Müttefik generalleri ise, yapılan itirazları Türkiye'nin çıkarlarını göz önünde bulundurarak ve bunları asgari teminat ile bağdaştırmaya çalıştıklarını; herkesin üzerinde anlaşabileceği mutlu bir sonuca ulaşmayı amaçladıklarını, bunun da barış olduğunu ve bütün Müttefik subayların bu konuda hem fikir olduklarını açıklamakta idiler¹⁶⁴.

Mudanya Mütarekesi'ni izlemek üzere çok sayıda basın mensubu da bu sırada Mudanya'da bulunmakta idi. Gazetecilerin, bu görüşmelerin ne kadar zor şartlar altında cereyan ettiği hususunda tam bir malumatları yoktu. Yapılan resmi açıklamalarda da taraflar olumlu açıklamalarda bulunmakta idiler. İkdâm Gazetesi, 6 Ekim tarihli nüshasında Trakya'nın tahliyesinin esas itibari ile kabul olunduğunu orada mülki

¹⁶¹ A.F.CEBESOY, s.87.

¹⁶² B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar , s.340 - 341.

¹⁶³ T.İ.H, II/6-4, s.109.

¹⁶⁴ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.6.

idareyi tesis etmek amacı ile İsmet Paşa'ya refakat eden Asım Paşa'nın, konferansın güzel bir surette cereyan ettiği ve akşama kadar neticelenmesinin ümidi içinde bulunduğu yönündeki sözlerine yer vermekte idi¹⁶⁵.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise, görüşmeler başladıktan yarım saat sonra görüştükleri yetkili bir kişinin, görüşmelerin ümid verici bir şekilde gerçekleştiğini, bugün anlaşmazlığa sebep olan noktaların Türk tarafının istekleri doğrultusunda çözümleneceğini, bunun olmaması halinde görüşmelere yarın da devam edileceğini bildirirken, General Harington'un görmüş olduğu misafir perverlikten dolayı teşekkürlerini de okuyucularına duyuruyordu¹⁶⁶.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de 4 Ekim'de gerçekleşen görüşmeleri daha ayrıntılı bir şekilde aktarıyordu. Doğan Bey tarafından şu bilgiler telgrafla Ankara'ya geçilmekte idi: “ Bugün (çarşamba) Üç Devlet-i Müttefike heyet-i askeriyesi saat onbire doğru karaya çıkarak içtimahaneye geldiler. Ve onbirbeş geçe işe başladılar ve her iki taraf yani bizim heyet-i murahhasamız ve diğer tarafta İngiliz, Fransız ve İtalyan heyet-i murahhasaları ayrı ayrı istişare odalarında toplanarak müzakeratta bulunmuşlar ve haritalar üzerinde tedkikat icra etmişlerdir. Mösyö Franklen Buyon bilhassa her iki taraf arasında mütevasıt vazifesini görerek büyük bir faaliyet sarf eylemektedir. Bu hususi müzakere ve istişareleri ta onikiye kadar devam eylemiş ve saat onikiyi on geçe dördüncü umumi celse akdeylemiş ve bu celse on dakika devam eylemiştir. Bu celse esnasında müttefikler tarafından tanzim edilen proje Konferans Reisi İsmet Paşa hazretlerine takdim olunmuş ve saat üç'te toplanmak üzere içtimaya son verilmiştir. Bu projede; Müttefikler sulh-u hakikinin temin ve işlere samimi bir hüsn-ü netice vermek arzusu ile hareket ettiklerini ve bundan dolayı tanzim edilen notanın nokta- i nazarımıza azami surette muvafık bir fikirle kaleme alındığını ve proje bir fikr-i müsellimetkârane ile tedkik edildiği beyan edilmektedir.

Umumi celsenin tadilini müteakib, heyet-i askeriyemiz Müttefiklerin projesini uzun uzadıya tedkik eylemiştir. Bu projeye tarafımızdan beşinci celsede bir cevap

¹⁶⁵ İkdâm, 6 Ekim 1922, No: 9178, s.1.

¹⁶⁶ Tevhid-i Efkâr, 6 Ekim 1922, No: 3504- 476, s.1.

verilecektir. Bu gün değilse bile her halde yarın bütün konferansın ve müzakeratın hüsn-ü neticeye iktiran edeceği telakkisi kuvvetle muhtemeldir.

İsmet Paşa Hazretleri müzakeratın her türlü halini harkulade bir zeka ve meharetle idare eylemişlerdir. Paşa'nın bu tarz-ı hareketi her tarafta bilhassa Müttefik murahhasları arasında pek ziyade takdir olunmaktadır.

Burada bulunan Refet Paşa Hazretleri'ne Trakya'da mühim bir vazife tevdi edilecekmış"¹⁶⁷.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, Mudanya'da yapılan Mütareke görüşmeleri ile ilgili vermiş olduğu haberler, diğer gazetelere nazaran daha doyurucu ve gerçekçi idi. Bunun sebebi de; bu gazetenin, konferansa katılan Türk delegelerine yakınlığından kaynaklanıyordu. Özellikle celselerin açılış ve kapanış saatlerini ve konferans salonundaki hareketliliği bütün boyutları ile aktarması, bu önemli görüşmelerin bütün açıklığı ile ortaya çıkmasında kaynak vazifesi görmesine yol açmakta idi.

İstanbul'da çıkan Sabah gazetesinin 6 Ekim 1922 tarihli nüshasında Abdullah Zühtü imzası ile çıkan başmakalede ise görüşmelerin ilk iki günü hakkında şu yorumlar yapılmakta idi:

"...Mudanya Konferansı'na gelince; dünkü makalemizde dermeyan eylediğimiz kuyud- u ihtiraziyenin pek haklı olduğunu vakıa isbat etmiştir. Dün şu satırları yazdığımız dakikaya kadar konferans zannederiz ki devam ediyordu. Ve istihsalî mümkün olabilen malumata göre henüz kat'i surette halli mümkün olmayan bazı mevad bulunuyordu.

Bu konferansın müzakeratı hakkında İngiliz ve Fransız tebligatlarından başka mâlumat ve tafsilat alabilmek imkân haricinde bulunduğu için elde mevcut pek nakıs malumat üzerine yeni muhakemat doğru olamaz.

İngiliz ve Fransız tebligatında, tarafeynin hulusi niyetle ve Türk menafına göre çalıştığı ve şayan-ı memnuniyet netayicin istihsalinden kat'i ümid edildiği bildirilmektedir. Gerçi istimal edilen tabirler birer haber başarısı gibi telakkiye müsaid ise de, henüz sadre şifa verecek bir mahiyette değildir. Herhalde Mudanya Konferansı

¹⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ekim 1922, No: 627, s.1.

hakkında beyan-ı mütalaat edebilmek için biraz daha intizara lüzum vardır.”¹⁶⁸ diyerek İstanbul’un, Mudanya’da cereyan eden mütareke görüşmeleri hakkında gazetenin çıktığı 6 Ekim tarihi baz alınır, İngiliz ve Fransız resmi tebliğlerinden başka herhangi bir bilgi kaynağının olmadığı ortaya çıkar. Gerçi konferansı izlemeye gelen bir çok basın kuruluşu görüşmelerin gidişatı hakkında bilgi edinmeye çalışıyordu, demek ki bunda. İstanbul ile aralarında bir iletişim probleminin varlığı etkili idi.

3 - Yunan Delegeleri'nin Mudanya'ya Gelişi

İtilaf Devletleri, T.B.M.M ordularına mütareke teklifi götürürken; bunu, Yunanistan adına yapmışlardı. Görüşmelerde Yunanistan’ın da bulunması gerekiyordu. Türk tarafının onlarla görüşmeyi reddedmesi halinde görüşmelerin ikili olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁹.

Bilindiği gibi Yunanistan’ın “Küçük Asya Harekâtı” büyük bir felakete dönüştükten sonra bu olayın ülkedeki yansımaları oldukça sert olmuş ve bir ihtilale sebebiyet vermişti. Albay Nikolas Plastiras, Albay Stilianos Gonatas ve Yüzbaşı Dimitrios Fokas tarafından Kral Konstantin’e karşı bir isyan hareketi başladı ve kısa sürede başarılı oldu. İşte Yunanistan içten içe kaynarken 3 Ekim 1922’de Müttefiklerle Türkler arasında Mütareke görüşmeleri başlamış ve ilk gün görüşmelerine Yunanistan katılamamıştı. İsmet Paşa, ilk gün görüşmelerinde mütareke heyetine; “Yunan heyeti nerde?”, diye sormuştu, “Yoktur, gelmediler” cevabını alması üzerine “O halde biz bir neticeye varalım, Yunanlılar bunu (alınacak kararları) kabul etmeye mecbur olacaklardır.” karşılığını verir ve herhangi bir itirazla karşılaşmaz¹⁷⁰.

Yunan delegelerinin Mudanya’ya gelip gelmeyecekleri belli değildi. Müttefik generaller kendi istihbarat kaynaklarından delegelerin yola çıktıklarını öğrenmişler, ama Mudanya’ya görüşmeler başlamasına rağmen henüz ulaşamamışlardı. Bu da, Müttefik

¹⁶⁸ Sabah, 6 Ekim 1922, No: 11807, s.1.

¹⁶⁹ V.AKIN, s.34.

¹⁷⁰ İ.NÖNÜ, II, s.27.

delegeleri düşündürmeye yetmişti. Gerçi onlar olmasa bile, mütareke görüşmeleri kendi seyrinde ilerliyordu. Geldikleri takdirde de nasıl karşılanacakları ve nasıl hareket edecekleri meçhuldü. Müttefik generalleri ,Yunan delegelerinin Pire ile Mudanya arasında kalan Adalar Denizi'nde yol aldıklarını öğrenmişlerdi¹⁷¹.

Yunan Hükümeti, Müttefiklerin daveti üzerine Mudanya Konferansı'na temsilci olarak General Aleksandr Mazarakis, Albay Plastiras ve Albay Sariyanis'i görevlendirdi. Delejelere verilen talimat, kamuoyundan gizli tutuluyordu. Görüşmelerde; görüşülen konularda, hükümetlerine danışmadan hiç bir kararı kabul etmiyeceklerdi¹⁷².

General Mazarakis ve Albay Plastiras, 1 Ekim 1922'de Pire'den Sfendoni muhribi ile hareket ettiler¹⁷³. Denizin dalgalı olması sebebi ile oldukça yavaş yol alıyorlardı¹⁷⁴. Ülkedeki iç karışıklıklar da heyetin tam olarak görüşmelere hazırlanmasını engellemişti¹⁷⁵. 4 Ekim'de heyet, Tekirdağ'dan Albay Sariyanis'i de alarak bir İngiliz torpidosuna geçti¹⁷⁶.

Yunan Heyeti, aynı gün öğleden sonra Mudanya'ya vardı¹⁷⁷. Burada, Iron Dük zırhlısının yanına demirledi. Bu sırada Müttefik generaller karada olduğu için herhangi bir irtibat kurulamadı¹⁷⁸. Generallerin, gemilerine dönmesinden sonra Yunan delegeleri gece saat 22.⁰⁰'de onlarla görüşebilme imkânı bulabildiler¹⁷⁹.

4 / 5 Ekim 1922 gecesi sabaha kadar , Mudanya limanında demirlemiş olan gemiler arasında devamlı gidiş gelişler oldu, haberleşildi¹⁸⁰.

171 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.5.

172 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ekim 1922, No: 627, s.1.

173 Yunan Askeri Ansiklopedisi'nden İstiklâl Harbimizle İlgili Hadisatın Türkçe Tercümelere, III, Ankara, 1927, s.755.

174 A.N.KARACAN, s.36.

175 İkdâm, 4 Ekim 1922, No:9176, s.1.

176 Yunan Askeri Ansiklopedisi..., III, s. 755; Yunan Heyeti Kızıl Haç bandıralı bir posta gemisiyle , Mudanya'ya geldi. Bkz.T.İ.H, II / 6- 4 , s.108; A. N.KARACAN, s.37.

177 ATASE Arş, K.1654, D.328 , F.6.

178 Tevhid- i Efkâr, 7 Ekim 1922, No: 3505- 477, s.1.

179 ATASE Arş, K.1654 , D.328 , F.6.

180 T.İ.H, II/6-4, s.109.

4 - T.B.M.M Hükümeti'nin 4 Ekim 1922 Tarihli Notası

Mudanya Mütarekesi'nin ikinci günü yani 4 Ekim'de, Mudanya'da görüşmeler devam ederken; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, T.B.M.M'de Türk ordularının Yunan ordusu karşısında kazanmış olduğu büyük başarıyı, ayrıntıları ile halkın temsilcilerine anlatmakta idi¹⁸¹. Aynı gün Yusuf Kemal Bey, İtilâf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notasına ikinci cevabı veriyordu¹⁸². Bilindiği gibi İtilâf Devletleri'nin yukarıda belirtilen tarihteki notasına ilk önce İzmir'de 29 Eylül 1922'de cevap verilmiş ve mütareke görüşmelerine katılınması kabul edilmişti. Barış görüşmelerine katılma kararını verebilmek için, mütareke görüşmelerinin başlanması beklendi ve Meclis'in onayı alındı. 4 Ekim tarihli ve Yusuf Kemal imzalı Türk notası şöyle idi:

“ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Üç Müttefik Hükümet'e tebliğ ettikleri 23 Eylül 1922 tarihli notadan dolayı beyan-ı teşekkür ve bu notaya menşe olan fikri, yani T.B.M.M Hükümeti'nin istiklal mücadelesine başladığı andan beri izhar ve ilândan hali kalmadığı azim ve iradeta o kadar tam bir surette tekâbül eden adilâne ve müstemir bir sulh arzusunu kemaliyle takdir eder.

Nota iki nev'i mevadda matuf bulunmaktadır: Vaziyet-i hazır-a-i askeriye; bir sulh muahedesi akdi için müzakerat icrası.

Vaziyet- i askeriye hakkındaki nokta-i nazarımız, 29 Eylül 1922 tarihli nota ile tebliğ edilmişti. Bu notanın neticesi olan Mudanya Konferansı 3 Teşrin-i Evvel'de in'ikad etmiştir. Bu konferansın itihaz eyliyeceği mukarreratın, anı imza eden hükümetler tarafından tamamı ile icra edileceği tabiidir.

İkinci noktaya gelince; T.B.M.M Hükümeti, Türkiye ile Düvel-i Müttefika ve Yunanistan arasında sulh-u kat'i muahedelerini müzakere ve akdetmek gayesi ile vuku bulacak olan içtimaa, murahhaslarını göndermeyi müsaareten kabul eder.

¹⁸¹ A.S.D, I, s.265-287; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1922 , No: 626 , s.1.

¹⁸² Z.SARIHAN, IV, s.728.

Hükümetim, Üç Müttefik Hükümet'in notalarında içtimain Venedik'ten gayr-ı bir şehirde de vuku bulabileceğini kabul etmiş olmalarından bilistifade ve müzakeratı sulhiyenin daha ziyade teshil ve tesriini temin edeceği mülahazası ile konferansın İzmir şehrinde in'ikadını pek faydalı telakki ettiğinden bu şehrin mahalli içtima olmasını ve tarihi akit olarak Teşrin-i Evvel'in yirmisini teklif eder.

Üç Müttefik Hükümet tarafından konferansa davet olunan devletlere gelince; memleketim mülahazatı atiyeyi dermeyan etmek mecburiyetini hisseylemektedir.

Düvel-i erbaa-i muazzama ile Yunanistan'dan maada devletlerden yalnız ikisi içtimai mustakbelde hazır bulunmaya davet edilmiştir. Bundan istidlâl edilir ki, mezkûr iki devlet muharib olduklarından değil, belki yalnız Türkiye sulhiyle hallonulacak bazı mesele suret-i mahsusada alakadar addedildiklerinden dolayı iştirak ettirilmek isteniliyor. Bu mahiyette bulunan yegâne mesele ise, boğazların âtiyen tabi olacağı usülden ibaret olmakla bu iki devlet, mustakbel konferansa davet edildikleri halde sahillerinin imtidadı itibai ile marezzikr usulün tespitinde büyük bir alakası bulunan Rusya'nın ve keza Ukrayna ve Gürcistan'ın unutulmuş olmasını Hükümet'im hayretle müşahade etmekten men-i nefis edemez .

Marelbeyan usulün tanzimine bu cumhuriyetlerin iştiraki usulü mezküreyi daha ziyade müstemir kılmağa ve her gûna ihtilâfat-ı müstakbele esbabını izale etmeğe hâdim olacağı şüphesizdir.

Binaenaleyh Düvel-i müttefikanın filhal davete karar vermiş olduğu iki hükümet gibi mezkûr cumhuriyetler murahhaslarının da, mütesavver olan konferansa davetini T.B.M.M Hükümeti suret-i mahsusada teklif ve konferansın kârip olan içtimaina kadar bu davetin vuku bulacağını ümit eder.

Hükümetim; Trakya üzerindeki na kabil-i münakaşa edilen hukukunun teslim edilmiş olmasını memnuniyetle kayd ve bu münasebetle hükümet-i müttefikaya beyan-teşekkür eyler. İstanbul'un ve Marmara denizinin temini masuniyeti şartı ile Boğazlar'ın serbestisi ve ekaliyetlerin hukukunun Türkiye'nin hakimiyet ve istiklali ve şarkta sükûn ve müsalemeti hakikiyenin tesisi ile kabil-i telif olacak bir surette temini bizce de mültezem olduğundan bu hususta esas itibari ile itilaf görülmemektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Cemiyet-i Akvam'a kabulü hususunda vaad buyurulan müzaheretten dolayı Hükümet-i Müttefika-i Selase'ye teşekkür ve bu hususa ait nokta- i nazarını vakti münasibinde bildireceğini ilave eder.

Hükümet'im, Hilafet-i İslamiye'nin makarrı olan İstanbul'un, asakir-i müttefika'dan tahliyesine müteallik teminatın tecdidini memnuniyet-i azime ile sened ittihaz eder. Maahaza bu vaadin, bir an evvel taahhukuna ne derece sabırsızlıkla intizar olduğunu Düvel-i müttefikanın takdir etmekte olduğuna Hükümetim kanidir.

Hükümet-i Müttefika'nın notası nihayetindeki hitap, T.B.M.M Hükümetini şiddetle mütehassis eylemiştir. Metalib-i meşruası tatmin edilecek olan Türkiye'nin bütün beşeriyeti mütemettince matlub bir sulhun tesis ve idamesi hususunda her vechile muavenet edeceğine ve muharebenin açtığı yaraları tedavi etmek için herkesin deruhte etmek mecburiyetinde bulunduğu faaliyeti musalemetkâraneye anında kemal- i sıdk ve ihlas ile iştirak eyleyeceğine devletler itimat ve kanaat edebilirler." 183

Bu notada; Müttefiklerin, 23 Eylül tarihli notalarının içerik olarak askeri ve siyasi hükümler içermesine değinilerek, 29 Eylül'de Türk tarafının görüşlerini açıklayıcı nitelikte olan bir notayı takdim ettiklerini ve bunun neticesinde 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da mütareke görüşmeleri'nin başladığını ve burada alınacak kararların uygulanması hususunda herhangi bir şüpheleri olmadığı belirtiliyordu. Barış antlaşması teklifinin de kabul edildiği ve Türk temsilcilerinin göndermeye hazır oldukları beyan ediliyordu.

Konferans yeri olarakta İzmir, tarihte 20 Ekim olarak teklif ediliyordu. Ayrıca Görüşmelere Rusya Gürcistan ile Ukrayna'nın da çağrılması isteniyor ve Doğu Trakya üzerinde itiraz kabul etmeyen Türk haklarının kabulünden dolayı teşekkür ediliyordu.

T.B.M.M hükümeti'nin cevabi notası 5 Ekim 1922'de İstanbul'a ulaştırıldı. Burada Hilâl-i Ahmer doktorlarından Hikmet Bey tarafından öğleden sonra saat dörtte İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri'ne verildi¹⁸⁴.

183 T.B.M.M, G.C.Z, III ,s. 861; Sabah, 6 Ekim 1922, No: 11807, s.1.

184 İkdâm, 6 Ekim 1922, No: 9178, s.1.

4 Ekim tarihli Türk notası, Yüksek Komiserler tarafından hükümetlerine iletildi. Ayrıca Mudanya'da bulunan generaller de durumdan haberdar edildi. İngiliz, Fransız ve İtalyan kabineleri de toplanarak bir durum değerlendirmesi yaptılar. Lloyd George da artık barıştan başka çıkar yol olmadığını anlamıştı. Konferans yeri olarak gösterilen İzmir'in Yunanlıları büsbütün rencide edeceği endişesi ile kabulü mümkün olmadı¹⁸⁵. Bununla birlikte konferans, herhangi bir Türk şehrinde yapılırsa Türkler'in çok haklı olarak buna başkanlık etmek isteyebileceklerini ve bunun saygınlıklarının daha fazla artmasına sebep olacağını da gözardı etmediler. İtilaf Devletleri Sovyetleri konferansa çağırmakta gevşek davranıyorlardı. Türkiye ise, üzerinde bulunduğu coğrafyanın hassasiyetinden dolayı bu ülkenin davet edilmesini istiyordu. İngiliz askeri makamları; bu görüşe karşı çıkmaktaydı. Onlara göre Türkler, Rusları gerek konferans içinde gerekse konferans dışında bir destek aracı olarak kullanabilirlerdi¹⁸⁶.

E- KONFERANSIN ÜÇÜNCÜ GÜNÜ (5 EKİM 1922)

1 - Yunan Delegeleri Mudanya'da

5 Ekim'de görüşmeler saat 10.⁰⁰'da başladı¹⁸⁷. Müttefik delegeler toplantıya hep birlikte iştirak ettiler¹⁸⁸. Bugüne kadar yapılan görüşmelerde özellikle General Harington'un Meriç'e kadar Yunan ordusunun çekilmesi ile Trakya'nın Müttefiklerin kontrol ve işgali esaslarına riayet ettiği anlaşılmakta idi¹⁸⁹.

4 Ekim öğleden sonra Mudanya'ya gelen Yunan Heyeti'nin de görüşmelere katılıp katılmıyacağı İsmet Paşa'nın karargahını büyük bir merakla sevk etmişti. İstanbul'daki İngiliz karargahının resmi tebliğinde " Yunan Heyeti geç gelmiş ise de, bu sabah saat 10.⁰⁰'da yapılan celseye iştirak etmiştir" denilmekte idi. Halbuki Yunan delegeleri açıklanılacağı üzere karaya çıkmıyacaklardı¹⁹⁰.

185 A.F.CEBESOY, s.89.

186 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.291.

187 Yeni Gün, 6 Ekim 1922 , No: 989-612, s.1.

188 T.İ.H , II/6-4, s.109.

189 ATASE Arş, K.1664, D.360, F.3.

190 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.6-1.

General Mazarakis ile diğer delegeler 5 Ekim sabahı Iron Dük zırhlısında Müttefik generallerle yapılan hazırlık toplantısına katıldılar. Müttefik generaller konferansın en son hangi aşamada bulunduğunu, Yunan delegelerine kapsamlı olarak açıkladılar. Görüşmenin sonunda, Türkler ile üzerinde anlaştıkları kararları içeren belgenin bir nüshasını Yunanlılara tebliğ ettiler. Bu belgede; Yunan ordusunun, Meriç hattına çekilmesinden bahs olunmakta idi. Şimdi ise, tahliye için şartların ne olması gerekeceğinin görüşülmesi bekleniyordu. Yunan Heyeti, tahliyenin ayrıntılar kısmını Müttefik generallerle görüşmekten çekindi. Çünkü; Barış Konferansı'ndan önce cereyan edecek olan bir tahliye, Doğu Trakya'nın akıbetini tayin etmekte ve bu ise siyasi bir mesele olduğundan askeri heyetin kendi selahiyeti dışında kalmakta idi. Yunan heyetinin yetkileri sınırlı idi¹⁹¹.

Toplantıya İsmet Paşa, Yunan delegesinin nerede olduğunu sorması ile başladı. Harington, Yunan generali'nin Yunan orduları'nın çekileceği hattı tayin etmek üzere geldiğini ifade ettiğini ve bu hattın Meriç olarak belirlenmesinin siyasi bir mesele olduğunu; bunun da yetkileri dışında bulunduğunu beyan ederek, yeni talimat istediğini; talimatın gelmesinden sonra görüşmelere katılacağını söyledi¹⁹². İsmet Paşa, buna karşılık olarak Yunan delegesinin yetkisi yoksa görüşmelere katılmasının da bir fayda getirmeyeceğini, bununla birlikte Yunan ordusunun çekileceği hat hakkında karar verildikten sonra, Yunan generaline gelecek talimatın olumsuz olması halinde, kararların uygulanması için alınacak önlemleri ayrıca düşünmek gerekeceğini söyleyerek; Yunanlılarla, ayrıca müzakere yapılmayacağını kesin bir dille ifade etti¹⁹³. Bu meselenin böylece halledilmesinden sonra görüşmelere Trakya Meselesi'nin tartışılması ile devam edildi¹⁹⁴.

2 - Mütareke Görüşmelerin'de Kriz

Müttefik generaller, 4 Ekim 1922 tarihindeki toplantıda sözkonusu olan düzeltmeler üzerinde çalıştıklarını, bunları okuyacaklarını bildirdiler. İsmet Paşa,

191 Yunan Askeri Ansiklopedisi..., III, s.757.

192 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.341.

193 T.I.H, II/6-4, s.109.

194 ATASE Arş, K.1601 , D. H- 43 , F.1-16.

aralarında kabul edilmiş düzeltmelerin ifade şekli ile vakit geçirilmeden önce uzlaşmaya varılamamış olan esas konular üzerinde çalışmayı önerdi¹⁹⁵. Yunanlılarla çatışmaların kesilmesi maddesi kabul edildi¹⁹⁶. İkinci olarak Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması imkanı uzun uzadıya münakaşa edildi. Müttefik generalleri Yunan kuvvetlerinin buradan çekilmesi ve barışın sağlanmasına kadar kendileri tarafından işgalini teklif ettiler¹⁹⁷. Yapılan görüşmeler oldukça hararetle geçmekte idi¹⁹⁸. Üçüncü mesele ise, memurlarımıza terfik olunacak Jandarmanın sınırlı sayısında son teklifleri şöyle idi; "Ankara Hükümet'nin memurlarına gerekli sayıda jandarma eşlik edecektir". Dikkat edilirse önceki görüşmeler de bu konu miktar olarak belirtilmeye çalışılmıştı. Şimdi ise "gerekli sayıda" ibaresi yer almıştı. Müttefik generalleri bu kararı alırken, İsmet Paşa'nın şerefli geçmişine ve sözlerine itimat ettiklerini belirtmişlerdi. Dördüncü olarak Müttefiklerin 4 Ekim 1922 tarihli projelerinin dokuzuncu maddesine de son olarak şu şekli vermişlerdi; "Müttefiklerin heyet kıtalarının çekilmesinin tarihi T.B.M.M Hükümeti ile üç müttefik devletin hükümeti arasında mutabakat hasıl olarak kararlaştırılacaktır". İsmet Paşa bu maddeyi dünden daha gayr-i müsait bulduğunu açıklayarak Türk tarafının görüşlerini şöyle ortaya koymakta idi. "Trakya tarafımızdan tesellüm edildikçe müttefik heyet kıtalarının oradan çekilmesi iktiza ettiğimi müdafaa etmekliğime mükabil kıtaatın bir ay müddetle kalmasını mahzurlu gördüğümüze mükabil, bugün teslim alacağımız yerlerden Müttefikin heyet ve kıtalarının oradan çekilmesi gayr-i muayyen bir zamana talik edilmiş olduğu ve bunun bizim telakkimize göre Türkiye'ye teslim demek olmayıp Yunanlılara tahliye ettirerek müttefikin işgali altında bulundurmamak demek olduğunu"¹⁹⁹ söyledi. Görüşmeler burada çıkmaza girdi.

İsmet Paşa, Harington'un Trakya'da Müttefik Devletlerin askerlerini bulundurmamak istediğini sezinlemişti. İngiliz tekliflerinin içerik ve sonuç itibarı ile, bu amaca yönelik olduğunu ve yapılan tekliflerden de bunun anlaşıldığını, Müttefik

¹⁹⁵ T.İ.H, II/6- 4, s.110.

¹⁹⁶ B. ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.342.

¹⁹⁷ V.AKIN, s.40.

¹⁹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Ekim 1922, No:638, s.1.

¹⁹⁹ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.343.

delegelere açıkladı. Bununla birlikte T.B.M.M Hükümeti'nin buna izin veremeyeceğini, açıkça beyan ederek Trakya arazisinin kayıtsız şartsız tesliminin lazım geldiğini ve bu gaye ile kendilerine verilen teminat doğrultusunda askeri harekâtı durdurduklarını, ifade etti²⁰⁰.

Türk Heyeti içerisinde görev yapan Zat İşleri Müdürü Binbaşı Seyfettin Bey konferansın bu safhasını hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

“ Müzakerelerin üçüncü günü, baş murahhasımız İsmet Paşa, karşısındaki İtilaf Devletleri delegelerine;

- Trakya ne zaman tahliye edilecek ? diye sordu.

Harington

- Sulhun imzasından sonra

Mombeli

- Sulhun ibzasından sonra ama hükümete sorarım.

Charpy

- Hükümet'im herhangi bir zamanda tahliyeye muarız değildir, dedi.

İsmet Paşa, bu cevaplardan mutmain olmadığını belirten bir ifade ile :

- Biz Mudanya Konferansı toplanıncaya kadar ordularımızın harekâtını durdurmaya söz vermiştik. Bu gün üç gündür buradayız. Toplanıyoruz. Memleketimizin ne zaman tahliye edileceği henüz malum değildir. Binaenaleyh Türk ordusu serbestisi harekâtını iktisab etmiştir, deyince Gn. Harington'un rengi attı.

- Ordularınız yürürse Müttefik askerleri ile benim askerlerimle karşılaşacaktır ve içtinab-ı gayr-ı kabil bir felaket yeniden vücut bulacaktır. Şimdiye kadar cihan-ı umumi efkârı sizin lehinizde idi, bu suretle tekrar aleyhinize dönecek.

İtalyan murahhası daha mülayim, Fransız murahhası ondan da müsait şekilde mütaaalalarda bulunarak cevap verdiler.

İsmet Paşa Fransızca söylüyor, İngiliz kaymakamı da Harington'a tercüme ediyordu.

²⁰⁰ Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 990- 613, s.1.

Hepsini tam bir sükûn ve vakârla dinledikten sonra yine istifini bozmadan şöyle konuştu:

- Siz generaller, muzaffer bir ordunun heyecanını durdurmaktaki manayı anlarsınız. Türk milleti ordusunu, vatanını düşman ayağı altından kurtarmaya memur ettiği kara gündür, burada toplanıyoruz, fakat hâlâ memleketimizin ne zaman tahliye edileceği malum değildir. Yurdunu düşmandan kurtarmaya memur bir orduyu umumi cihan efkârı elbette mes'ul addedemez.

Salona derin bir sessizlik çöktü. İsmet Paşa, Harington'un ricası üzerine Müttefik generalleri, başbaşa bırakmak üzere maiyyeti ile birlikte salondan çıktı. Birkaç dakika sonra bizi tekrar salona davet ettiler. Verdikleri kararı anlattılar, Buna göre; Türk Ordusu 24 saat daha sabretsin harekete geçmesin ve bu esnada Harington'da Hükümetinden sorup talimat alacaktır"²⁰¹.

Müttefik generaller, Harington'un hükümetinden yetki almak istemesinin görüşmelerin kesileceği noktasında İsmet Paşa'yı endişelendirdiğini görünce; ortamı yatıştırmak için, bazı açıklamalarda bulunmayı gerekli bulmuşlardı. General Charpy ve Mombelli, ülkelerinin Trakya'nın tahliyesi ve teslimi noktalarında gayet samimi olduğunu, fakat yeniden danışmakta fayda olacağını, General Harington'un yetki isteme talebini makul karşılanması gerektiğini, onun İstanbul'da yapacağı girişimlerle herhalde Türk nokta-i nazarını memnun edecek yeni talimat ve malumat ile geri döneceğinden emin olduklarını söylemişlerdi²⁰².

5 Ekim 1922 tarihli harp raporlarında görüşme şu şekilde değerlendiriliyordu: "Müzakerata mevzu-i bahs olan Trakya'nın tahliyesi ve Türk idaresine teslimi husunda keyfiyetin tekrarına Fransa murahhası selahiyettar bulunduğunu beyan etmiştir. İtalyan ve İngiliz murahhasları, tahliye hususunda müzakereye selahiyettar olmadıklarını beyan ve hükümetlerinden bu babda selahiyet-i lazime gelmesi için konferansın 6 Teşrin-i Evvel 1338 öğleden sonra ikibuçuğa tehiri, kabul edilmiştir"²⁰³.

²⁰¹ H.HİMMETOĞLU, II, s.314-316.

²⁰² Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 613- 990, s.1

²⁰³ ATASE Arş, K.1601, D. H- 43, F.1- 18.

İsmet Paşa, görüşmelerin 4 Ekim 1922 gününe ertelenmesini kabul ettikten sonra tahliye ve teslim konularının görüşmelerin temeli olduğunu beyan ederek²⁰⁴, şartların konferansın ertelenmesini gerektirdiğini, ancak; askeri harekâtın durdurulması konusundaki yetkisinin Mudanya Konferansı'nın başlangıcına kadar geçerli olduğunu, konferansın devamı esnasında Yunan ordusunun harekâtın durdurulmasından dolayı bunu fırsat bilerek bir takım hazırlıklar içine girdiğini, bunun da Türk ordularının askeri harkâta bulunmasına cevaz verdiğini, toplantıdaki generallere açıkca anlattı²⁰⁵.

Müttefik generaller de İsmet Paşa'nın bu açıklamaları karşısında, tedirgin olarak ikna çabaları içerisine girmişler ve kendisinden askeri harekâtın, 6 Ekim'de yapılacak görüşmelerin sonucuna kadar durdurulması için aracı olmasını istemişlerdi. Bu sırada Harington, şartların olumsuz olması halinde, Türk askerleri serbest kalırsa silahların kendilerine yönelip yönelmeyeceğini sordu. İsmet Paşa, İngilizlerle herhangi bir silahlı çatışmaya girmemek için verilen emrin yürürlükte olduğunu, Yunanlılara karşı Türk ordularının serbest kaldığını ifade etti²⁰⁶.

Konferans'ta, İsmet Paşa'nın Yunanlılarca Türkiye'den götürülen Türk halkının mütarekenin imzası ile birlikte geri verilmesi ile ilgili önerisi de tartışıldı. Müttefik delegeler, bu konuda Yunanistan'ın uluslararası sözleşmelere uymayı taahhüt ettiğini belirterek; T.B.M.M'nin, mütareke sözleşmesinin onay tarihinden önce, Doğu Trakya'da oturan şahısların herhangi bir kovuşturmayaya uğramaması yönünde bir değişiklik önerdiler. Bundan başka, Barış Antlaşması'nın yürürlüğe gireceği tarihe kadar Doğu Trakya'daki azınlıkların haklarının korunması ile ilgili başka bir teklifte bulundular. İsmet Paşa, bu ikinci teklifin kabulünde bir sakınca olmadığını belirterek; meselenin, siyasi olduğunu sözleşmeye girmemesi gerektiğini söyledi. Harington, bu konunun Türk Hükümeti'ne iletilmesi konusunda İsmet Paşa'nın aracı olmasını istedi. İsmet Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği raporunda bunu belirtti²⁰⁷.

204 ATASE Arş, K.1664, D.360, F.3.

205 ATASE Arş, K.2022, D.79, F.14.

206 H.T.V.D, S. 66, (Aralık 1968), V. No. 1475

207 T.İ.H, II/6- 4, s.111.

Konferans'ın bir sonraki toplantı saatinin de belirlenmesinden sonra, Mütareke görüşmelerinin bu günkü safhası saat 12.⁴⁵ te son buldu. Müttefik generaller, konferansın bitmesinden sonra , İsmet Paşa'ya veda ederek 14.³⁰ da İstanbul'a hareket ettiler²⁰⁸.

İsmet Paşa da, F. Bouillon ile bir durum değerlendirmesi yaptı; F.Bouillon, Türk ordularının harekete geçmeyeceğine emin olduğunu ve buna kesinlikle onay vermeyeceğini söyledikten sonra, İngilizlerin görüşmeleri kesintiye uğratmayacakları hususunda kanaat sahibi olduğunu ve mecburiyetten dolayı İstanbul'a gittiğini belirtir. Bu sırada 4 Ekim tarihli Türk notası da Mudanya'ya ulaşmış ve F.Bouillon tarafından oldukça beğenilmişti²⁰⁹. İsmet Paşa, gelişmelerden komutası altındaki ordu ve kolorduları da haberdar etti²¹⁰.

5 Ekim 1922, saat 17.³⁰ da son olarak, bu tarihten bir gün sonra, askeri antlaşmanın imzalanmaması halinde Türk Ordularının duruma göre alacağı tavrıda şu şekilde belirledi ²¹¹; Çanakkale'de İngilizlere karşı asla bir olaya meydan vermemeyi düşündüğünü fakat, Derince bölgesinde III.Kolordu'yu, Müttefiklerle temas etmeden Boğaz'a ulaştırmayı planladığını bunun da 6 / 7 Ekim'de hayata geçirmenin bir gereklilik olduğunu belirterek; II. Ordu'nun Çanakkale karşısındaki kıtaata gerekli emirleri vermesini ve III. Kolordu'yu hazırlamasını ilgili makamlardan istedi. Durumdan Başkumandanlığı da haberdar etti²¹². İsmet Paşa daha sonra Bursa'ya giderek geceyi orada geçirdi²¹³. İsmet Paşa'nın Bursa yolculuğunun sebebi ise, Türk ordularının harekâta geçtiği haberini alacak olan Müttefik delegelerin İsmet Paşa'yı bu meseleden ötürü sıkıştırılmaları ihtimalinden kaynaklanıyordu²¹⁴.

208 Hakimiyet-i Milliye, 8 Ekim 1922, No: 628, s.1.

209 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.347.

210 ATASE Arş, K.2146, D.32, F.22.

211 ATASE Arş, K.2022, D.79, F.14.

212 ATASE Arş, K.2146, D.32, F.26 ; H.T.V.D, S. 66 (Aralık 1968) , V. No. 1475.

213 Yeni Gün , 8 Ekim 1922, No: 613-990, s.1.

214 H.HİMMETOĞLU, II, s.316.

3 - Müttefik Generallerin İstanbul'daki Faaliyetleri

Mudanya'dan 5 Ekim öğleden sonra ayrılan Müttefik generaller, akşamleyin İstanbul'a vardılar. F.Bouillon ile Hamid Bey'de dönenler arasında idi²¹⁵. Generaller, Yüksek Komiserlere danışarak, hükümetlerini son durumdan haberdar edecekler ve Trakya meselesi ile alakalı bir hareket tarzı belirlemeye çalışacaklardı. Harington'un bir diğer amacı da; İstanbul'u muhtemel bir Türk saldırısına karşı savunmaya hazırlamaktı. Bu sırada, şehire yeni takviye birlikleri de gelmişti²¹⁶. Mütareke görüşmelerine ya devam, ya da tamam denilecekti. Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından boşaltılması ile, Türk idaresine teslimi konusundaki süre ve teminat konularında uyuşulamamıştı. İsmet Paşa, Türk kıtalarının Trakya'da idare kurulur kurulmaz ve müttefiklerin kontrolüne son verilir verilmez, yani en geç bir ay sonra bölgeye girmelerini istiyordu. Tartışma Türk kıtalarının o zaman mı, yoksa barış antlaşması imza edildikten sonra mı Trakya'nın teslimi noktasında düğümlenmişti²¹⁷.

Generaller, geldikleri günün akşamı Yüksek Komiserlerle bir toplantı yaparak Mudanya Konferansı hakkında bilgi verdiler²¹⁸. Bu görüşme gece geç vakitlere kadar devam etti²¹⁹. Genarallerden alınan bilgiler Paris, Roma ve Londra'ya aktarılmaya başlandı . Özellikle Londra ile İstanbul arasındaki telgraf bağlantısı en yoğun yazışmalara tanık olmaya başlıyordu²²⁰. Rumbold, mütareke görüşmeleri başladığından bu yana düzenli olarak Londra'yı durumdan haberdar etmekte idi. Fakat, 5 ve 6 Ekim yazışmaları konferansın seyrine yeni bir yön verecekti. 5 Ekim'deki en önemli yazışmalardan birisi T.B.M.M.Hükümeti'nin 4 Ekim tarihli notası olacaktı²²¹. Rumbold ikinci telgrafında; Curzon'a, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri'nin

215 İkdâm, 7 Ekim 1922 , No: 9179, s.1.

216 D. WALDER, s.365.

217 A.N.KARACAN, s.37.

218 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.7.

263 Sabah, 7 Ekim 1922, No: 11808, s.1.

220 D.WALDER, s.365.

221 D.B.F.P, I/XVIII, No: 92, s.141.

Trakya konusunda İngiltere'nin çizgisinden gittikçe uzaklaştıklarını imâ eden bir telgraf çekerek, durumun gittikçe nazikleştiğini belirtiyordu²²².

Rumbold'un 6 Ekim tarihli telgrafı, generallerin vermiş oldukları sözlü bilgilere dayanacaktı. Rumbold, General Harington'un Mudanya'dan döndüğünü ve üç gündür Türk delegeleri ile görüşme halinde olduklarını; önerilen protokolün, Türklerle uzlaşmak için oldukça önemli maddeler içerdiğini, fakat; Türklerin Barış Konferansı'ndan önce Doğu Trakya'ya egemen olmak istediklerini bunun da, konferansın tıkanmasına sebep olduğunu ve Türk kuvvetlerinin 6 Ekim'de yapılması beklenen toplantı saatine kadar durdurulduğunu belirterek, barıştan önce Doğu Trakya'da Türk egemenliğinin kurulmasına taraftar olmadığını; Türklere taviz verilmesine karşı olduğunu, zamana ihtiyaç duyulduğunu ve Müttefiklerinden de bunu rica ettiğini Curzon'a iletliyordu. Karaağaç meselesi de gündeme getiriliyor, bu konuda taviz verilmemesi isteniyordu²²³.

Yazışmalar sadece Curzon ile yapılmıyordu. Amirallik Dairesi'nden Amiral Brock'a gelen bir telgrafta Türkler Kocaeli'nde ilerlemeye başarlarsa; yeni bir emre kadar ateş açılmaması isteniliyordu. Buna sebep olarakta; Fransız ve italyanların yeniden Paris notasına döndükleri belirtilerek, Çanakkale'de maruz kalınacak herhangi bir Türk saldırının, son gelişmeler ışığında, İngilizleri tek başına bırakacağına önemi üzerinde duruyordu²²⁴. General Harington da kabineye başvurarak; "Türklerle, zaten geri alacakları başkentleri İstanbul için savaşıp savaşmamak konusunda kendine yeni talimat gönderilmesini" istiyordu²²⁵.

5 Ekim'de İstanbul'a gelen generaller, Yüksek Komiserlerle yaptıkları istişare toplantılarına - 6 Ekim, saat 9.⁰⁰ da - İngiltere elçiliğinde devam edildi²²⁶. İsmet Paşa'ya sunulmak üzere yeni bir taslak proje hazırladılar. Bu proje, 12 maddeden

222 D.B.F.P, I/XVIII, No: 93, s.142.

223 D.B.F.P, I/XVIII, No: 96, s.144,145.

224 D.WALDER, s.365.

225 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.284.

226 İkdâm, 7 Ekim 1922, No. 9179, s.1.

ibaretti ve Fransızca olarak hazırlanmıştı²²⁷. Bu taslak ile, Müttefik generalleri netlik kazanmamış bir takım konuları, daha ılımlı hale getirmişlerdi. Buna göre; “generaller Edirne dahil olmak üzere Doğu Trakya’nın Ankara Hükümeti’ne devir teslimini kabul ediyorlardı. Karaağaç konusunda ise, Türk istekleri kabul olunmamakla beraber, Türk tarafının görüşlerine de yer veriliyordu. İlgili maddeye göre; mukavelenin yürürlüğe girmesinden itibaren Trakya’daki Yunan kuvvetlerinin Meriç nehri batısına çekilmesi kabul edilerek, Meriç’in batısında kalan demiryolunun işletme kontrolü Türk, Yunan ve Müttefiklerden oluşan bir heyete bırakılıyordu. Daha önce teklif edilen projede, Türk murahhasından söz edilmemekte idi. Ayrıca, ilgili maddeye ilave olarak şöyle deniliyordu; T.B.M.M delegesi, 23 Eylül tarihli Müttefik notasına dayanarak Edirne’de dahil olmak üzere Doğu Trakya ibaresini şöyle yorumlamaktadır. Karaağaç’ta dahil olmak üzere Edirne şehri ve Meriç’in sağ kıyısındaki yerleşim yerleri, T.B.M.M Hükümeti’ne iade edilmelidir. Müttefik generaller, Paris Antlaşması’nın imzasına kadar çıkabilecek her türlü kargaşayı önlemek maksadı ile Meriç’in sağ kıyısında Edirne’nin sınırları içerisinde kalan istasyon ve Karaağaç kasabasını da ihtiva eden hatta kadarki bölgeyi, Yunan kuvvetlerinden tahliye ettirecekler ve bu bölge, müttefik kuvvetlerinden teşekkül edecek kıtaatça işgal edilecektir”²²⁸ şeklinde idi.

Bu sırada Curzon tarafından Rumbold’a gönderilen telgrafta, eski Yunan Başbakanı Venizelos’un 2 Ekim akşamı kendisini ziyarete geldiğini ve biraz düşündükten sonra, Doğu Trakya’nın Türklere hemen verilmemesi ve buranın Müttefiklerin denetimine tabi tutulması halinde bu bölgenin ivedilikle boşaltılması için, Yunan Hükümeti üzerinde baskı kurabileceğini, söylediğini hatırlatıyordu²²⁹.

Fransa, çıkan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için yoğun çaba göstermekte idi. General Pelle, İsmet Paşa aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği telgrafta, “Mudanya Konferansı’nda, Türk halkının esas isteklerine hiç bir şekilde dokunulmadığını, yalnız bir noktada güçlük doğduğunu, Başkomutan’ın kabul

²²⁷ D.B.F.P, I/XVIII , No: 98, s. 147- 149

²²⁸ V. AKIN, s.43-44.

²²⁹ D.B.F.P, I/XVIII , No: 94, s.143.

edebileceği bir çözüm tarzına kendisinin aracılık edeceğini, hükümetinin de aracılık edeceği kanısında olduğunu, ve hemen bir karar alınmamasını, rica etmekte idi.”²³⁰

İstanbul’da yaşanan gelişmeler görüşmelerin Mudanya’da kaldığı yerden devam edeceğine delalet ediyordu. Bu müzakereler esnasında, belirtildiği üzere F.Bouillon ile Hamid Bey’de İstanbul’a gelmişti. İstanbul basını onlarla bir röportaj yaptı. Her ikisinin de Milli Mücadele’de ayrıcalıklı bir yeri vardı. Hamid Bey, kendisi ile görüşenlere karşı, gayet ketûm davrandı ve sorulan sorulara karşılık, söz konusu anlaşmazlıkların olumlu bir sonuca varacağı temennisini dile getirdi. F.Bouillon da, kendisine yöneltilen sorulardan bir çoğuna cevap vermeyerek sadece “siz haklısınız” demekle yetindi²³¹. F.Bouillon, basına renk vermemişti ama, durumun ciddiyetini çok iyi biliyordu. Bu günlerde İsmet Paşa’ya gönderdiği telgrafta; “ Londra ve Paris’te Bakanlar kurulunun toplanmasının sağlandığını , hemen Mudanya’ya hareket edeceğini, ortak yüksek çıkarların gereğinden olarak buluşuncaya kadar üzerinde anlaşmaya varılan konularda hiç bir değişiklik yapılmamasını” rica ederek, gerek görüldüğü takdirde, bu telgrafın Mustafa Kemal Paşaya’da gönderilebileceğini²³², söylemekte idi. Bu sırada İsmet Paşa’nın Müttefik generallere tanımış olduğu 24 saatlik sürenin sonu yaklaşmıştı. İstanbul’dan ilk ayrılanlar F.Bouillon ve Hamid Bey’di. Müttefik Generaller onların eli ile İsmet Paşa’ya bir mektup göndererek sürenin uzatılmasını istediler²³³.

Hamid Bey ve F. Bouillon’un, saat 13.⁰⁰’de Fransa’nın Somali zırhlısı ile İstanbul’dan ayrıldı. Müttefik generaller ise saat 15.³⁰ da Mudanya’ya doğru hareket etti²³⁴.

230 T.İ.H, II/6- 4, s.116.

231 İkdâm, 7 Ekim 1922, No.917 , s.1.

232 T.İ.H, II/6- 4, s.6.

233 Tevhid-i Efkâr, 7 Ekim 1922, No: 477- 3505, s.1.

234 ATASE Arş, K.1654, D.328, F. 6-1; İkdâm, 7 Ekim 1922, No: 9179, s.1

F- KONFERANSIN DÖRDÜNCÜ GÜNÜ (6 EKİM 1922)

1 - Türk Orduları'nın Durdurulması İçin İsmet Paşa'ya Verilen Yetkinin Kaldırılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Gönderdiği Telgraflar

İsmet Paşa, Mudanya Mütarekesi öncesinde görüşmelerin başlaması için Türk ordularının ileri harekâtını durdurmuştu. Bu durum 29 Eylül 1922 tarihli Türk notası ile de belirtilmişti. Mudanya'da yapılan görüşmelerin ilk üç gününde, Doğu Trakya'nın teslimi hususunda anlaşmazlık çıkınca; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya Türk ordularının ileri harekâtını durduran yetkisini elinden alacaktı.

İsmet Paşa, görüşmelerin çıkmaza girdiği 5 Ekim 1922 tarihli toplantı da sorunların üzerinde uzlaşılmasını halinde Türk ordularının yeniden ileri harekâta geçeceğini ve bunu engellemeye yetkisinin olmadığını generallere bildirmiş, yapılan ricalar üzerine onlara, özellikle General Harington'a hükümetine danışması için toplantı saatine kadar zaman tanımıştı. Kendisi de geceyi geçirmek üzere Bursa'ya gitmişti. Bu arada durumdan Başkumandanlığı da haberdar etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, görüşmeler hakkında İsmet Paşa'dan sürekli olarak rapor almakta idi. 5 Ekim 1922 tarihli raporu aldıktan sonra, konferansta izlenecek yeni hareket tarzını belirlemeye çalıştı. Ekimin 6'sında İsmet Paşa'ya şu bilgiyi gönderdi.

“ Garp Cephesi Kumandanlığı'na,

1 - Teşrin-i Evvelin altıncı günü mukarrer içtimanızda, Trakya'nın İzmir'de tesbit olunan esasat dairesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne iadesini kabul eylemedikleri takdirde tasavvur buyurulduğu vechile 6/7 de hemen İstanbul üzerine harekete geçiniz. Üçüncü Kolordu, yakından daha iki kolordu ile takib olunmalıdır. Çanakkale Boğaz'na tahsis olunan piyade kuvvetleri de Boğaz'a bir günlük mesafeye kadar takrib olunabilir. Küçük piyade kıtaatının dahil olduğu boğaz üzerindeki bazı

noktalarda piyade ve topçu ile takviye olunabilir. İzmir liman tahkimatına ehemmiyet veriniz.

2- Müzakere menfi neticelendiği halde İngiliz generaline Trakya'daki düşmanı takib için İstanbul ve Çanakkale üzerinden icra-i hareket edecek kıtaatımızla İngiliz kıtaatı arasında bir su-i tefehhüm vukuuna meydan bırakmamak için icabedenlere şimdiden emir ve talimat verilmesinin muvafık olacağını bildiriniz. Bu teklifi Fransız ve İtalyan generalleri muvacehesinde yapmak muvafık olur.

3-Erkân-ı Harbiye Umumiye Vekâleti'ne ve cevaben Garp Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır

Başkumandan

Mustafa Kemal'²³⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği bu telgrafta; İsmet Paşa'nın Konferansın kesilme ihtimaline karşılık aldığı tedbirler uygun bulunarak bir takım emirler verildi. Böylece yapılacak askeri hareketin başarıya ulaşması amaçlanmakta idi. Hedef Yunanistan idi. Başkumandan da bunun altını çiziyor ve istenilmeyen bir durumla karşılaşmamak için gerekli makamlara ulaşılması isteniliyordu.

İkinci bir telgraf ile de, İsmet Paşa'nın 5 Ekim 1922 tarihli Konferans raporuna cevap verildi. Telgraf şöyle idi:

“Mudanya Konferansı Reisi Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne,
1 - Karaağaç, Edirne şehrinin bir mahallesidir.

Yunan ordusu ve idaresi Edirne şehrinin tamamen garbine çekilmelidir ve orada bütün Şarkî Trakya'da olacağı gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi teessüs etmelidir.

2 - Trakya'nın tahliye ve bize teslimi katiyyen gayr-ı muayyen bir zamana talik olunamaz. Tesellüm derhal başlayacak ve bilâ inkıta devam edecek ve azami 30 gün zarfında tesellüm hitam bulacaktır. Tesellüm edilen her noktadan İtilâf kuvvetleri ve komisyonları ve kitaları bütün Trakya'yı terk etmiş bulunacaklardır.

Trakya'ya tecavüzün men-i tedabiri başkaca teemmül ve tesbit olunmalıdır. Bu tedbir mutlaka kuvvet istihdamını zaruri kılmaz. Düvel-i Müttefika'nın bu hususu

²³⁵ ATASE Arş, K.1601, D.H- 43, F.1- 18.

icabedenlere ihtarı ve bize karşı tekeffülü bile maksadı temin edebilir. Düvel-i Müttefika'nın bu tarz-ı teminatı hilafında hareket edenlere karşı ordularımızın derhal Trakya'ya geçirilmesinin hiç bir maniaya tesadüf ettirilmeyeceği de tabidir.

3 - Yunan ordusunun gerek Anadolu'dan ve Trakya'dan alıp götürdüğü silahsız ahaliyi Yunan hükümeti mukavele-i askeriye'nin imzasını müteakib derhal iade etmelidir. Esiri harp olan zabitan ve efradımızın dahi aynı zamanda iadesini talep ederiz.

4 - Ekaliyetler hakkında verdiğiniz cevap muvafıktır. Filhakika bu mesele Mudanya Konferansı müzakeratı hududu haricindedir.

5 - Tatil-i muhasemat için Trakya'nın yalnız Yunan tahliyesi ile iktifa mümkün değildir. Herhalde badet tahliye Hükümetimizin orada teessüs etmesi zaruridir. Yunan'dan tahliye edilecek olan Trakyamızın İtilâf Devletleri taht-ı işgal ve murakebesinde kalmasına hiç bir sebep ve lüzum yoktur. Şarki Trakya'nın Fransızlar tarafından işgalide mevzu-i bahs olamaz. Ancak; Şarki Trakya ile Yunan ordusu arasında Garbi Trakya'nın veya bir kısmının Fransızlar tarafından işgali mucib-i emniyet olur.

6- Prensiblerde itilâf hasıl olup müzakerata devam halinde dahi İngilizlerin Boğazlarda tezyidi tahşidattan ve tevzi-i tahkimattan ve emniyet bahş olmayan tedabir-i askeriye ittihazından sarf-ı nazar etmelerini talep ederiz. Mukavele-i askeriye akdinden sonra da İstanbul ve Çanakkale'de İngiliz tahşidatı şayan-ı kabul değildir.

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL²³⁶

Mustafa Kemal Paşa, Konferans'ın üçüncü gününde, İsmet Paşa'dan alınan Konferans raporunun, Heyet-i Vekile ve Başkumandanlıkta incelendikten sonra görüşmelerin kesilmesine sebep olan noktalar üzerinde, Hükümet'in ve kendi makamının görüşlerini yukarıda da belirtildiği üzere oldukça acık ve net bir şekilde İsmet Paşa'ya bildiriyordu. Buna göre; Karaağaç'ın Edirne'nin bir mahallesi olduğu belirtilerek, Yunan ordusu ile yönetiminin Edirne'nin tamamen batısına çekilmesinden sonra orada da bütün Trakya'da olduğu gibi T.B.M.M idaresinin yerleşmesi

²³⁶ T.B.M.M, G.C.Z, III , s. 902 ; A.T.T.B, IV, s. 493, 494.

isteniliyordu. İlgili maddeye dikkat edildiği takdirde Meriç'ten söz edilmediği anlaşılacaktır. Karaağaç, Edirne'nin yaklaşık olarak 4 kilometre güneybatısında ve Meriç Nehri'nin batı yakasında yer almaktadır. Bugünkü Karaağaç mahallesinin sınırları, kuzeyde Meriç Nehri'nden, güneyde Sinekli Sınır Karakolu'na , batıda ise Pazarkule'ye kadar uzanmaktadır. Karaağaç'ın doğusunda bulunan eski Timurtaş Köyü'nden geriye kalan boş arazi şimdiki, Karaağaç'ın sınırları içine dahil edilmiştir. 1920-1922 yılları arasında yaşanan Yunan işgali sırasında adı değiştirilerek "Orestia" denilmiştir. Yunan işgali esnasında Doğu Trakya'da halkın direnişe geçtiği iki yerden birisi idi²³⁷. Nüfus yoğunluğu ve tarihi geçmişi gözönünde tutulduğu takdirde T.B.M.M. idaresi altına girmesi gerekiyordu. Bu konunun mütareke görüşmeleri esnasında gündeme getirilmesi uygun görülmüş ve İsmet Paşa tarafından istenmişti. Fakat generaller, burasının Yunanlılardan tahliyesinden sonra Müttefiklerin silahlı kuvvetleri tarafından, Barış antlaşması için yapılacak görüşmelere kadar işgalini öneriyorlardı. Mustafa Kemal Paşa bu konuda oldukça kararlı bir ifade kullanmakta idi²³⁸.

Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Trakya'nın tesliminin kesinlikle ertelenemeyeceğini ve en çok otuz gün içinde teslimini istemekte idi. Yunanlılarla olan diğer bir problem, sivil esirler ve rehinelereydi. Yunan ordusunun Anadolu'yu işgal ettiği tarihten itibaren şehir, köy ve kasabalardan esir aldığı çok sayıda sivil Atina, Selanik ve Adalar'a sevk etmişti. Türk Ordularının kazandığı zaferden sonra da Anadolu'yu terk ederken bile savunmasız insanları tutukluyarak, yollarda bir çok kötü muameleye tabi tutmuşlardı²³⁹. Sivil ve askeri Türk esirlerinin Mütarekenin imzasından sonra teslimi de

²³⁷ Rabia ERDOĞDU, " Dünden Bugüne Edirne Karaağaç" , Toplumsal Tarih, VIII, S. 44 (Ağustos 1997) ,s. 29,33.

²³⁸ M.ONAR, II, s.388.

²³⁹ Asım US, Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, İstanbul, 1964, s. 77- 78. "Mübadeleye kadar Yunanistan'da tutulan Türk esirlerinin sayısının ne kadar olduğu tartışmalıdır. Yunan makamlarının verdiği listelerde sivil ve askerler karıştırılmıştır...Milli Savunma Bakanlığı Lozan Antlaşmasından bir süre önce (4.1.1923) Batı Cephesi Komutanlığına Yunan Kızılhaçı'ndan aldığı şu bilgiyi verir: Türk esirlerinin sayısı; 453 subay , 5699 asker ve 201 sivil olmak üzere 6353'tür. Aynı bakanlık daha sonra bu sayıyı; 57 subay ,313 asker ve 108

taleb ediliyordu. Bu konu Konferans'ın başlangıcından beri, Türk tarafının üzerinde ısrarla durduğu bir konu idi. 4 Ekim 1922 tarihli görüşmelerde; Yunanlıların, Anadolu ve Trakya'dan Yunanistan'a götürüp hapsetmiş oldukları bir çok sivil kişiyi bırakması gerektiği İsmet Paşa tarafından dile getirilmişti. Aynı zamanda, T.B.M.M.Hükümeti'nin de Yunan efradından ele geçirilmiş olan sivil esirleri Anadolu'nun düşmandan temizlenmesinden sonra serbest bırakıldıklarını, ifade etmişti²⁴⁰. Yunan ordusundan arındırılacak bölgelerde Müttefik Devletler askeri birliklerinin bulunmasının gereksiz olduğunu, ancak; Doğu Trakya ile Yunan ordusu arasında Batı Trakya'nın ya da bir bölümünün Fransızlarca işgalinin güvence verebileceğini belirterek; İngilizlerin, mütareke görüşmelerinin yapıldığı bir esnada İstanbul ve Çanakkale'de yığınak yapmalarının kabul edilemeyeceğinin altını çiziyordu. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya azınlıklarla ilgili verilen cevabın uygun olduğunu bildirerek, bunun mütareke görüşmelerinin kapsamı dışında olduğunu bir kez daha tekrarlıyordu²⁴¹.

Mudanya Mütareke'sinin dördüncü günü henüz görüşmeler başlamadan çekilen bir diğer telgrafta; 5 Ekim günü yapılan müzakereler esnasında ortaya çıkan problemler

sivil eklemiştir. Son duruma göre esirlerin mevcudu 510 subay, 6012 asker ve 309 sivil olmak üzere 6813'e çıkmıştır. Aynı tarihlerde Yunan makamlarının verdiği rakamlarda aşağı yukarı diğer rakamlara benzemektedir: 520 subay, 6002 asker ve 2661 sivil...1923 Şubatı'nda Türk esirlerinin sayısı 329 subay , 6002 asker ve 15740 (Yunanistan'a göre 11042) sivil...Yunanistan'a Batı Anadolu'dan 10742, Trakya'dan 5000 sivil götürülmüştür." Bkz. Ahmet ÖZDEMİR , "Savaş Esirlerinin Milli Mücadele'deki yeri "Atatürk Yolu, II, S 6,(Kasım 1990), s.328-330.

²⁴⁰ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10-11; "M.Kemal Heyet- i Temsiliye adına 13 . 4 . 1920 tarihinde kolordulara gönderdiği yazıda vatan menfaatlerine zarar verilmemesini istemiştir. Gerek kıtaatı askeriye, gerek Kuvvayi Milliye tarafından esir edilen düşman efradının hayatlarının muhafazasına fevkalade itina edilmesi talep olunur. Efrad-ı milletimize en ağır tecavüzat yapan katiller bile esir edildiği vakit, intikam hissine kapılmayarak hayatlarını behemahal temin etmelerini bütün amirlerinden rica ederiz. Üseranın hastalık sebebi ile bile olsun elimizde vefat etmeleri şiarı milli ve dinimize muvafık düşmedikten başka menafii vataniyemize esasalı surette rahnedar eder." Bkz. A. ÖZDEMİR, "Milli Mücadele'de Üsera Taburları ", Atatürk Yolu, II, S.5 (Mayıs 1990), s.135.

²⁴¹ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.346; A.T.T.B, IV, s.493,494.

üzerinde Mustafa Kemal Paşa 'nın yeni mütaalaaları yer almakta idi. Telgrafın içeriği şöyle idi :

“Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Mudanya Konferansı Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine,Mudanya'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne,

Düvel-i Müttefika'nın 23 Eylül tarihli notasında 'Üç Müttefik Devlet Türkiye'nin Edirne ile beraber Meriç'e kadar Trakya'yı tekrar tesahub arzusunu hüsn-ü nazarla telakki edeceklerini beyan etmek için bu fırsatı vesile ittihaz ederler' fıkrasıyla 'Üç Hükümet-i Müttefika konferansın küşadından evvel Türk ve Yunan memurin-i askeriyesiyle bililâf müttefik hükümet generalleri tarafından tesbit edilecek olan bir hat üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini temin etmek üzere nüfuzlarını istimal edeceklerdir' sarahati mevcuddur. Mudanya Konferansı'nın lüzumu vukuu da bu hususun tesbiti için olduğu mezkurdur. Notanın yalnız bu cihetine ait olmak üzere Hariciye Vekâletimizce, Paris Konferansı Riyaseti'ne 29 Eylül 1338 'de verilen cevapta da; Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükümetinin idaresi altında bir gün fazla devamı hayati her güne mehaliki ve Türkiye halkınca gayr-i kabili tasvir-i ızdırabı dai olduğundan Edirne dahil olduğu halde Meriç garbine kadar Trakya'nın derhal tahliyesi ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslimini acilen tadbik eylemek icab etmektedir. İşbu mustacel hususatı takarrur ettirmek üzere Mudanya'da Müttefikin generalleri ile bir konferans akdine dair olan teklifimiz üzerine Teşrin-i Evvel'in Üçünde başlamış olan konferansın düne kadar mevzuu müzakerat eylediği husustan, Düvel-i Müttefika'nın notasındaki vaad ve arzuları dairesinde ve hükümetimizce pek müstacel telakki edildiği tasrih olunan hususatın tesbit edileceği kaviyen ümid edilmekte idi. Ancak, 5 Eylül (Ekim) dünkü müzakeratta; Fransız generalinden maada İngiliz ve İtalyan generallerinin, Trakya'nın teslimi hususunda selahiyattar olmadıklarını ifade eylemeleri mucib-i ıstırabımız oldu. Mudanya Konferansına gelen generallerin selahiyetleri esası bittabi Düvel-i Müttefika notasının muhteviyatına muhalif olamazdı. Mezkûr notada Trakya'ya aid Düvel-i Müttefika nokta-i nazarı yukarıda aynen zikr edildiği gibi pek sarih olup, hiçbir vakit ve hiçbir sebep ve suretle Trakya'nın Düvel-i Müttefika

kuvvetlerinin taht-ı işgal ve murakabesine alınacağına dair katiyyen bir fikir ve bir fıkra mevcut değildir.

Yunan Ordusu'nun çekileceği hat, Meriç garbi olarak tesbit edildikten sonra mezkur hatta kadar mıntıkanın T.B.M.M Hükümeti'ne bütün manası ile intikali tabii ve zaruridir. İngiliz ve İtalya generallerinin buna münafi teklifatı bize kabul ettirmek istemeleri, Düvel-i Müttefika'nın tarafımızdan hüsn- ü telakki ile 4 Teşrin-i Evvel'de cevap vermiş olduğumuz notası ahkamına mugayyirdir. Mudanya Konferansı, Düvel-i Müttefika notası ile ve menafii hakikiyemizle ve bilhassa icabat-ı askeriye ile gayr-i kabil-i teklifat ve bu teklifatın münakâşat ile bile dört günden beri meşgul olduğu sırada diğer taraftan İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nın Asya cihetindeki piyade ve topçu kuvvetlerini tezyid etmekle ve mütamadiyen tel örgülerle takviye eylediği tahkimat vücude getirmekte ve Çanakkale şehrinde ahali-i İslamiye'yi evlerinden çıkararak bazı tazyikat icra eylemekte ve İstanbul'da ve Marmara da tedabir-i fevkalâde-i askeriye almakta olduğuna dair malumat ve müstahbarat vardır. Aynı zamanda Yunanlılar tarafından, Trakya'da dahi yeni kumanda heyetleri ile büyük mikyasta teşkilat ve istihzaratı askeriyede bulunulduğu ve ahali-i islamiye'ye zulüm ve işkence yapıldığı ve köyler tahrib ve ihrak edildiği alınan malumatla teyyüt etmektedir. İngiliz generalinin Mudanya Konferansı müzakeratının uzamasına sebebiyet verecek nota ahkamına mugayyir teklifatta bulunması diğer taraftan ordumuzun tevakufuyla geçen her günden istifade edilerek Yunanlıların istihzarat ve faaliyeti askeriyede bulunmalarına müsaade edilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin mütehassis olduğu sulh-u perverane hissiyatını rencide etmekte ve bu tarz hareketin İtilâf Devletleri'nin de arzusu hilafında olduğuna hükmettirmektedir. Bilhassa Başkumandanlık, icabat-ı askeriye tatbikatındaki teahhurdan bihakkın endişeye mahal bıraktığı zannındadır. Binaenaleyh Düvel-i Müttefika'nın 23 Eylül tarihli notası ve Paris Konferansı riyasetine verilen 29 Eylül tarihli cevabımızdaki sarahat dairesinde;

- 1- Yunan Ordusu ve Yunan idaresinin Edirne ve Meriç'in garbine çekilmesi,
- 2- Derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, mezkür mıntıkayı teslim etmesi lazımdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin taht-ı idaresine geçecek olan Trakya'ya hiç bir taraftan bilhassa mağlup Yunan ordusu tarafından her türlü tecavüzün vukuu Düvel-i Müttefika'ca tekeffül edilmesine mukabil mukarraratı sulhiye akd oluncaya kadar Boğazlardan ve Marmara denizinden asayiş ve inzibat kıtaatından başka kuvvetler geçirmemeyi kabul ederiz. Bugün, 6 Teşrin-i Evvel öğleden sonra saat iki buçukta imkat edecek olan konferansta zikrolunan nokat prensib olarak tarafeynce kabul edilmediği takdirde, müzakerâtın bundan sonra devam edeceği günlerde harekât-ı askeriyemizin mahkumu atalet bırakılması bizim için mühim ve gayr-i kabil-i telafi mahzurları tevlit edebileceğinden, tatil-i harekât hakkındaki selahiyetiniz 6 Teşrin-i Evvel öğleden sonra saat altıdan itibaren refedilmiş olduğunu tebliğ ederim.

Garp Cephesi Kumandanlığı'na ve Erkân-ı Harbiye Riyasetine yazılmıştır.

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL²⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı, diğerlerine nazaran kapsam olarak oldukça geniştir. Türk ordularının Başkumandanı; mütareke görüşmelerinin Müttefik Devletlerin 23 Eylül 1922 tarihli notalarına binaen başladığını ve Türkiye'nin Edirne ile birlikte Meriç'e kadar Trakya'yı yeniden almak istediklerini anlayışla karşılayacaklarını belirttiklerini, bunun için Barış Konferansı başlamadan önce Türk ve Yunan askeri görevlileri ile İtilâf Hükümetleri generallerinin, saptanmış olan bir çizgi üzerine Yunan birliklerinin çekilmesini sağlamak için etkilerini kullanacaklardır, ifadesinin durumu açıkça ortaya koyduğunu; bu tekliflere 29 Eylül tarihli Türk notası ile şüpheyeye götürmez şekilde cevap verildiğini, bütün bunlara rağmen 5 Ekim görüşmelerinde Fransız generalinin dışında diğer iki generalin Trakya'nın teslimine yetkili olmadıklarını açıklamalarının kendilerini üzdüğünü, açıkça ifade etti.

Eylül ayının sonlarından itibaren Yunanlılar, Anadolu'dan tahliye ettikleri işe yarar durumdaki askerlerini Trakya'ya göndermeye başlamışlardı. Bu politikaları İzmir'i terk ettikten sonra daha da güçlenmişti. Trakya'yı kaybetmek istemiyorlardı. Yunanistan'da yaşanan ihtilalden sonra da Trakya'ya Yunan Hükümeti ayrı bir önem

²⁴² T.B.M.M., G.C.Z., III , s.900-901.

vermeye başlamıştı. Yunan bandıralı Frasoz, Erisos, Kegoey ve Averof zırhlıları Trakya'ya asker ve mühimmat nakletmekte idi. Albay Plastiras'ta alınan tedbirlerle, Mütareke öncesinde yakından ilgilenmekte idi²⁴³.

Yunanlıların faaliyetleri sadece asker naklinden ibaret değildi. Mütareke görüşmelerinin başladığı 3 Ekim tarihinden itibaren Trakya'da Yunanlıların Müslümanlara karşı tatbik ettikleri mezalim ve tecavüz gittikçe artmakta idi. Bir çok bölgede onbeş yaşından yukarı erkeklerin ve hatta kadınlarında Yunanlılar tarafından tutuklanarak bir çoğunun katliama maruz kaldığı yolunda bilgiler alınmakta idi²⁴⁴. Ayrıca İngilizlerin de Çanakkale Bölgesi'ne yaptıkları tahkimatı artırdıklarını ve Müslüman ahaliye baskı yaptıkları öğreniliyordu. Bu konuda gelen raporlar da da tafsilatlı malumat mevcut idi²⁴⁵. 4 Ekim 1922 tarihinde gelen raporlarda Mudanya Mütarekesi'nin henüz bir sonuca varamamış olmasına karşın Çanakkale'de uçakların da katılmış olduğu bir takım askeri hareketliliğin gözlemlendiği aktarılıyordu²⁴⁶.

Bu telgrafla, 6 Ekim 1922'de toplanması kararlaştırılmış olan konferansın öğleden sonra saat iki buçukta toplanmaması halinde ve belirtilen görüşlerin ilgililerce kabul edilmemesi durumunda; İsmet Paşa'nın, harekâtın durdurulmasına yönelik yetkisinin 6 Ekim öğleden sonra altıdan geçerli olmak üzere kaldırıldığını bildirmekte idi. Aynı gün General Pelle'nin 5 Ekim tarihli telgrafına, Mustafa Kemal Paşa tarafından cevap gönderildi. Cevapta; İngiliz ve İtalyan generallerin Trakya'nın kendilerine verilmesinden vazgeçtiklerini ve askeri işgallerini belirsiz bir süre için sürdürmek istediklerinin anlaşıldığını; bunun 23 Eylül tarihli nota ile F.Bouillon'un kendilerine vermiş olduğu teminata ters düştüğünü; İngiltere'nin amacının, Trakya'yı elinde tutarak baskı yapmak olduğunu; bunun da, üzerlerinde kuşku ve şaşkınlığa sebebiyet verdiğini; Fransa'nın, bu tarz olumsuzluklara onay vermeyeceğini umduğunu belirterek yapacağı arabuluculuğun sonucunu merakla beklediğini ²⁴⁷bildirdi.

243 B.O.A, DH/ I - UM, E/63- 48.

244 H.T.V.D, S. 66 (Aralık 1968) , V. No.1472

245 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.2.

246 ATASE Arş, K.1601, D. H- 43, F.1-13.

247 M.ONAR, II, s.391.

F.Bouillon'a da general Pelle'ye çektiği telgrafın bir benzerini göndererek gelişmelerden memnun olmadığını ilettili²⁴⁸.

2 - Heyetlerin Mudanya'ya Dönüşü

Türk ve Müttefik generalleri, görüşmelerin çıkmaza girmesinden sonra kendi hareket tarzlarını belirlemek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Müttefik generaller, İstanbul'a dönerek Yüksek Komiserler ve hükümetleri ile irtibat kurarken, İsmet Paşa da Trakya'nın tahliyesi ve teslimi hususlarında özellikle, İngiltere'nin uzlaşmaz tutumunu Ankara'ya göndermiş olduğu raporların da bildirmiş; kendisine bağlı ordu ve kolordulara emirler göndererek yeni tertibatlar aldırdıktan sonra Bursa'ya gitmişti.

Müttefik generaller de, hükümetleri ile görüşmüşler, fakat; İngiliz temsilcisi General Harington'a beklenen yetkinin gelmemesinden dolayı durum tam bir netlik kazanamamıştı. Bu yüzden 6 Ekim de belirlenen saatte yapılması kararlaştırılan konferans gecikmiş ve İsmet Paşa tarafından kendilerine tanınmış olan sürenin uzatılması istenmişti. Böylece, öğleden sonra saat ikibuçuk yerine toplantı akşam sekizbuçukta ancak başlayacaktı²⁴⁹. Müttefik karargahları bu gecikmeye sebep olarak telgraf hatlarında kesikliği gösterirken, gerekli haberleşmenin de yapılamadığını bundan dolayı konferansın ancak akşama başlayabileceği belirtmekteydiler²⁵⁰.

İsmet Paşa öğle üzeri Bursa'dan Mudanya'ya döndü²⁵¹. F.Bouillon ve Hamid Bey, Müttefik generallerden önce Mudanya'ya geldiler. F.Bouillon İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede; Londra ve Paris Hükümetleri'nin vereceği kararın ancak, 7 Ekim sabahı Mudanya'ya ulaşabileceğini belirtti²⁵². F.Bouillon, Mudanya'ya vardıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek ayın 5'inde İstanbul'a gittiğini, meseleleri halletmek için gerekli girişimlerde bulunduğunu, Londra ve Paris'te Bakanlar

248 H.T.V.D, S. 66 (Aralık 1968), Ves. No. 1478; B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.358.

249 A.TÜRKGELDİ, s.165.

250 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.7.

251 Hakimiyet-i Milliye, 8 Ekim 1922, No: 628, s.1.

252 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.351.

Kurulu'nun toplanmasını teklif ettiğini, telgraf hatlarındaki kesiklikten dolayı henüz bir haber alınamadığını, verilen 24 saatlik sürenin az olduğunu, Konferans'ın bu akşam ya da yarın sabah toplanabileceğini, olumsuz sonuçlanması halinde kendilerine, Fransa'nın kararını arz etmek için zaman istediğini , belirtti²⁵³.

Generaller, akşama doğru Mudanya'ya gelmeye başladılar²⁵⁴. Bu sırada, bir İngiliz subayı, Harington tarafından yazılmış olan bir mektup getirdi. Mektupta; “Siz ordularınızı 24 saatte harekete geçirmeyeceğinize dair söz vermişken, cephedeki kıtalarımın aldığım raporlarda, askerlerinizin her tarafta harekete geçtiği”, kaydediliyordu²⁵⁵. Olayların canlı şahidi Binbaşı Seyfettin Bey, gelişmelerin bundan sonraki seyrini şöyle aktarmaktadır:

“ İsmet Paşa buna yazdığı cevabı bana vererek , ‘Al general Harington’a götür’, dedi.

Harington, diğer murahhaslarla Mudanya limanında gemilerde bulunuyordu. İskeleye gittim. Hiçbir vasıta yok. Kayık sandal bile görünmüyor. Ne ile gideyim diye düşünürken, iskeleye yanaşan İtalyan bayraklı bir filika gördüm. Yaklaştım, içindekilere:

-Müsaade ederseniz, İngiliz gemisine gideceğim. Ben bir mesaj götürüyorum, dedim. Muvafakat verdiler. Oradaki inzibat neferimizden bir Türk bayrağı istedim, getirdi. Filikanın İtalyan bayrağını indirdim. Yerine bayrağımızı taktım. Bu inzibat erini de yanıma alarak o filika ile İngiliz zırhlısına vardım. Zaten sahili tarassut ettikleri şüphesiz olan İngilizler benim yaklaştığımı görünce intelijans servisinin Türkçe bilen bir subayını zırhlı merdivenin alt basamağına kadar indirdiler. Bu subay beni karşıladı. Güverteye çıktık. Buradan da Harington'un Erkân-ı harbiye reisi, salona girerken de bizzat Harington tarafından karşılandım. Fransız ve İtalyan murahhasları da burada idi. Toplantı halinde oldukları anlaşılıyordu. Bana yer gösterdiler. Bir de sigara verdiler. Merakla yüzüme bakıyorlardı.

253 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.911.

254 Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 990-613, s.1.

255 H.HİMMETOĞLU, II, s.316.

-İsmet Paşa'ya yazdığımız mektubun cevabını getirdim, diye zarfı uzattım.

Meraktalar ama zarfı da ben otururken açmadılar. Fazla beklemeyeyim diye sigaramı acele ile içtim. Kalktım ve aynı merasimle gemiden ayrıldım.

İsmet Paşa, bu cevabi mektubunda kısaca şöyle diyordu: (görülen hareket işe dolayısıyla kıtaların değişmesinden ibarettir.)

Hakikatte ise ordumuz harekâta geçirilmişti²⁵⁶.

Harington ve diğer generaller mektubu okuduktan sonra bir değerlendirme yaparak İngiliz karargahının Erkan-ı Harbiye Reisi'ni bir istibot ile Mudanya limanına gönderdi²⁵⁷. İngiliz subayı, İsmet Paşa ile özel bir görüşme yaparak askeri harekât konusunda güvensizlik gösterilmemesini, Trakya'nın sonuçta kendilerine verileceğini belirterek, Paris'te üç devlet arasında yapılan görüşmelerden bahsederek, F.Bouillon'un tavırlarından şikâyet etti. İsmet Paşa, İngiliz subay ile yaptığı görüşmeden onların halen eski görüşlerinde ısrar ettikleri kanısına vardı²⁵⁸. Bu görüşmenin tamamlanmasından sonra, Müttefik generaller konferans için karaya çıktılar²⁵⁹.

3 - Görüşmelerin Başlaması

Bir günlük aradan sonra, 6 Ekim 1922 günü saat 20.³⁰ da konferans yeniden başladı²⁶⁰. General Harington, gecikme nedenlerini uzun uzun anlattı. 5 Ekim'de Mudanya'dan ayrılırken Müttefiklerin 23 Eylül tarihli notalarına Ankara'nın henüz cevap vermediğini, fakat Türk notasının içeriğini İstanbul'da iken öğrendiğini, şayet bunun içeriği hakkında önceden bilgi edinebilmiş olsa idi, toplantılar esnasında bunun

²⁵⁶ H.HİMMETOĞLU, II, s.318.

²⁵⁷ Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 990 - 613, s.1.

²⁵⁸ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.355.

²⁵⁹ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.8.

²⁶⁰ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10.

büyük yardımı olabileceğini ifade etti²⁶¹. Bundan sonra Lord Curzon'un Paris'te bulunmasından dolayı kendisi ile görüşemediğini, hatta görüşme imkânı bulması halinde bile kendisine verilecek yeni talimat ile yetkinin ancak Curzon'un Londra'ya dönüşünden sonra verilebileceğini beyan etti. Harington, bu talimat ve yetkinin ulaşmasını beklemeden gelmesinin sebebini ise, İsmet Paşa'ya verdiği sözden kaynaklandığını belirtti²⁶². Bunlara ilaveten Trakya'da bulunan birtakım bölgelerde yangın ve tahribatlar olmadığı konusunda güvence verdi²⁶³. Bunun üzerine İsmet Paşa, Başkumandanlıktan gelen son talimata dayanarak, Türk görüşünü şiddetle savunmuş ve gerekli esasların 23 Eylül tarihli notaya tamamen uyduğunu belirtmişti²⁶⁴.

Bu sırada İtalyan delegesi General Mombelli söz alarak, hükümeti adına yaptığı açıklamada; askeri açıdan Edirne mevkiinin; Edirne şehri Karaağaç mahallesini ve Meriç Nehri'nin sağ sahilindekiler de dahil olmak üzere tabyalar hattını içine aldığı dikkate alarak; Müttefik Hükümetlerin 23 Eylül 1922 tarihli notalarında belirtilen "Edirne dahil olmak üzere" ifadesinin adı geçen manada yorumlanabileceğini; Dünya barışının yararına takip ettikleri yüksek gayelere dayanarak, Mudanya toplantısının başarılı olması halinde, bunun Barış Konferansı için iyi bir hazırlık olacağı inancı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kendisine teslim olunan Doğu Trakya'da ırk ve din ayrımı yapmadan azınlıkların haklarını koruyacağına güvenerek Edirne şehri ile askeri komisyonların ve Müttefik kıtalarının Doğu Trakya'dan çekilmeleri hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin askeri delegesi İsmet Paşa tarafından karşı çıkılmış olan şartların kabulüne İtalya Hükümeti'nin destek vereceğini, belirterek alınan bu kararı İsmet Paşa'ya bildirdi²⁶⁵. Bunun üzerine Fransa murahhası General Charpy,

261 ATASE Arş, K.1654, D.328, F. 8.

262 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s. 355; Yeni Gün , 8 Ekim 1922, No: 990-613, s.1.

263 ATASE Arşivi, K.1654, D. 328 , F.8.

264 Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 990-613, s.1.

265 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.9; A.TÜRKGELDİ, s. 166

Fransa Hükümeti'nin de bu hususta aynı esasları kabul etmiş bulunduğunu tekrar teyit etti²⁶⁶.

İsmet Paşa, İtalyan ve Fransız delegelerinin konuşmalarını tamamlamalarından sonra bir teşekkür konuşması yaparak, hak ve adaletten yana olan İtalya delegesine ve hak ve adalet yanlısı olduğunu önceden isbat etmiş olan Fransa delegesi Charpy'e teşekkür etti²⁶⁷.

General Harington, bütün bu söylenenlerden sonra "o halde geri kalan yegane teminat İngiltere'nin kabulüdür", demesi konferans salonunun sert atmosferinin yumuşamasına sebep oldu²⁶⁸.

Harington, hükümetinden cevap alamadığını toplantının açılışında delegelere açıkladı. İngiliz askeri delegesi, Hükümeti'nin cevabını beklediğini belirterek, konferansın 7 Ekim 1922 sabahına ertelenmesini istedi. Ayrıca kendilerinin de diğer devletlerin delegeleri gibi uygun bir cevap vermeyi ümit ettiğini söyledi. Diğer delegelerde bu teklifi olumlu karşılıyarak sabah saat 8.⁰⁰'de bir araya gelmek üzere toplantıyı sona erdirdiler²⁶⁹.

6 Ekim'de yapılan görüşmeler konferansı sonuca ulaştıramamıştı. Ancak; İtalya ve Fransa'nın İsmet Paşa'yı desteklemeleri, İngiltere'yi iyice yalnızlığın içine itiyordu. Bu durum aynı gün Paris'te yapılan toplantının da rengini belli etmişti. Konferansın devam etmesi de krizin atlatılabileceği umudunu güçlendirmişti.

İsmet Paşa, konferans raporunda harp esirleri meselesi hakkında F.Bouillon'a haber gönderdiğini belirterek yarınki görüşmelerde bunun gündeme getirilmesini istediğini , belirtti²⁷⁰.

²⁶⁶ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10; Hâkimiyet- i Milliye, 8 Ekim 1922, No: 628, s.1.

²⁶⁷ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.356 ; Yeni Gün, 8 Ekim 1922, No: 990-613, s.1.

²⁶⁸ A.TÜRKGELDİ, s.167.

²⁶⁹ ATASE Arş, K.1601, D. H- 43, F.1- 20.

²⁷⁰ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile yazışmalar, s.356.

4 - Görüşmelerde Yunanistan'ın Tavrı ve Verilen İlk Deklarasyon

4 Ekim 1922'de Mudanya'ya gelen Yunan delegeleri, Müttefik delegelerle yaptıkları temaslarda mütareke görüşmelerinde Yunan Ordusu'nun çekileceği hattın Meriç'in batısı olduğunu öğrenince; bunun, bir siyasi mesele olduğunu ileri sürerek, görüşmelere katılmıyacaklarını söylemişlerdi²⁷¹.

Görüşmelerin kesildiği 5 Ekim tarihinde, Yunan delegesi Mazarakis, Mudanya'da kalmıştı. Mazarakis ile Mudanya'ya gelen delegelerden birisi ise (büyük bir ihtimalle Plastiras) Atina'ya dönerek konferans kararları hakkında hükümetine bilgi verdi²⁷². Müttefik generaller ise, İstanbul'dan döndükten sonra Yunan heyetini konferansa davet ettiler. Yunan heyeti, kendi durumlarını değiştirebilecek yeni bir talimatı Atina'dan almadıklarını ifade ederek toplantıya katılma teklifini yine reddettiler²⁷³. Ancak, Müttefik generallere bu görüşlerini aksettiren bir bildiri verdiler. Bildiride Yunanistan durumunu şöyle açıklıyordu:

“ Yunan delegasyonu Müttefik generaller toplantısı önünde daha önce bahis konusu etmiştir ki, Yunan kıtalarının Meriç batısına çekilmesine dair kendisine yapılan öneriyi yalnız askeri bir önlem olarak değil , bir siyasi çözüm tarzı olarak dikkate almaktadır.

Yunan askeri delegelerinin iktidar ve yetkileri, siyasi kararları incelemeye ve tartışmaya yeterli değildir. Gerçekten bu öneri, gelecek Barış Konferansı'nın kararlarını ve onun Yunan Hükümeti tarafından kabulünü gerektirmektedir. Delegeler kendilerine verilen projeyi bu kayıtlar altında alıp, bilgi edinmişlerdir.

Yukarıdaki nedenlerden ötürü bu projenin ayrıntılarını tartışamazlar ve onun esasını kabul etmek kendilerince mümkün değildir”. Bildirinin altında ise Mazarakis ile Sariyanis'in imzaları bulunuyordu²⁷⁴.

271 T. İ .H, II/6- 4, s.119.

272 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.7.

273 Yunan Askeri Ansiklopedisi, III, s.757.

274 ATASE Arş, K.1651, D.314, F.1- 4 (Orjinal Fransızca Metin) ; T. İ. H, II/6- 4 , s.119.

G- KONFERANSIN BEŞİNCİ GÜNÜ (7 EKİM 1922)

1- Yunanistan Tarafından Doğu Trakya'da Yapılan Tahribat ve Harington'un Tavrı

7 Ekim 1922 Cumartesi günü sabah saat 8.⁰⁰'de toplantı başladı²⁷⁵. Harington söze başlayarak dün de görüşülmüş olan ve T.B.M.M Hükümeti ve ordularını yakından ilgilendiren Trakya'daki Yunan askerlerinin tahribatı ile ilgili olarak, bölgedeki memurlarından aldığı telgraflar ile uçak keşifleri hakkında bilgi verdi. Ona göre; Trakya'da herhangi bir tahribat yoktu. İsmet Paşa, Harington tarafından verilen bilgilere teşekkür ederek, asıl çarenin Trakya'nın teslimi olduğunu belirterek bunun bir an önce gerçekleşmesini ümit ettiğini ifade etti²⁷⁶.

Harington'un bölgede yaşanan facialardan haberinin olmaması düşünülemezdi. Yunanlıların Trakya'da yaptıkları zulüm, vahşet ve cinayetler mütarekeden çok önce başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkıp silahlarını terk etmesinden sonra Yunan diplomatları, Trakya'da Yunan hakimiyet sahasını genişletmek için bir bahane aramışlardı. Şark Demiryolları'nın korunması bahanesi ile bir Yunan taburunu bölgeye sokarak burada yaşayan Türk ahali üzerinde baskı kurma yoluna gidilmişti. Bu Yunan taburunun bütün ihtiyaçları giderilerek, yerli Rumlarla koordineli bir şekilde çalışmaya başlamıştı. Amaçları Müslüman Türk ahaliyi Doğu Trakya'dan göçe zorlamaktı²⁷⁷. 1 Mayıs 1920 de Yunanlılara Doğu Trakya'yı işgal müsaadesi verildikten sonra 20 Temmuz'da Tekirdağ - Ereğli civarına Yunan askerleri çıkarılmış, 25 Temmuz da Edirne Yunan İşgaline uğramıştı. Bölge peyderpey Yunan egemenliği altına girmişti. Bu işgal faaliyeti beraberinde zulmü, vahşeti ve maddi tahribatı da getirmiştir²⁷⁸.

²⁷⁵ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10.

²⁷⁶ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.362.

²⁷⁷ Talat YALAZAN, Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi, II, Ankara, 1994, s.129.

²⁷⁸ T.BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s.530.

Ülke içinde yapılan ve yapılmakta olan zulüm ve cinayetler yetmiyormuş gibi, Yunan idaresinin devamı halinde Müslüman halkın Trakya'da barınması imkanı da kalmayacaktı. 1922 yılının Eylül ayı ile birlikte yapılan zulümler iyice çığrından çıkacaktı. Bölgedeki resmi ve askeri makamlardan gelen raporlar oldukça feci idi. Çatalca Jandarma Kumandanlığı'nın raporunda Yunanlıların Doğu Trakya İslam halkına da uygulamakta oldukları siyasetin tamamen imhaya yönelik olduğu ve bu hale en kısa zamanda bir son verilmesi gerektiği zulümden kaçan mültecilerin Istranca dağlarında çekildikleri ve sayılarının her an arttığı belirtilerek acilen tedbir alınması isteniyordu. Olaylar daha Mudanya görüşmeleri başlamadan, dış basına dahi yansımıştı. Bordo Telsizi'nin 29 Eylül'de geçmiş olduğu bir haberde; Bulgar sınırına iltica eden 240 mültecinin buraya Yunan şiddet ve baskısından kurtulmak için geldiklerini, köylerinin Yunanlılar tarafından kuşatılarak evlerinin yakıldığı ve halkın bir kısmının katledildiğini duyurmakta idi. Alınan bilgilere göre; Trakya'daki Bulgar ve Türkler tutuklanarak Dedeoğaç'a oradan da Yunan şehirlerine gönderilmekte idi²⁷⁹.

İsmet Paşa'nın konferans raporu, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından 7 Ekim'de Meclis kürsüsünden okunduktan sonra söz alan milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında yapılan haberleşmede hükümeti ilgilendiren siyasi konular olduğuna dikkati çekerek; bu konuların Hükümet'in içinde tartışılıp tartışılmadığını; Yunanistan'ın yeniden asker toplarken, Hükümet'in Moskova ve Paris'ten teminat olarak bir şey alıp almadığını; Yunanistan'ın birçok sivil halkı tutsak alıp götürürken, Hükümet'in neden İzmir'deki Rumların Yunanistan'a çıkmasına izin verdiğini, Trakya'da yakılan köyler hakkında Hükümet'in niçin daha önceden bilgi vermediğini sordular .

Eleştirileri Yusuf Kemal Bey ile Rauf Bey cevapladı. Yusuf Kemal Bey, Mudanya'da yapılan görüşmelerin askeri nitelik taşımasına rağmen, İtilâf Devletleri'nin askeri konuların dışında bazı siyasi konuları da gündeme getirdiğini belirterek; hükümet ve ordunun Misâk-ı Milli ile saptanan ilkeleri gerçekleştirmeye çalıştığını; İzmir'den

279 T.YALAZAN, s.132-133.

sadece kadın ve çocukların çıkışına izin verildiğini, bazı konularda ise açıklama yapmasının uygun olamayacağını söyledi.

Rauf Bey ise, Başkomutan'ın cephe komutanına yazdığı tüm emirleri hükümetin de kendi içinde görüşerek onayladığını; kararların İcra Vekilleri Heyeti'nde oy birliği ile alındığını; siyasal sorun olarak gözüken sınır sorununu, tüm yönleri ile tartışmaya açmak istemediklerini; Edirne'nin batısı deyiminin 1914 sınırını kapsadığını, azınlık hakkını tanımadıklarını, yasa karşısında eşitlikten yana olduklarını açıkladı²⁸⁰.

Harington'un Doğu Trakya'da yaptırdığı keşifler neticesinde herhangi bir tahribata rastlanılmadığı yolundaki konuşması büyük tepkiye sebep oldu. Hacim Muhittin Bey söz alarak “- İngilizler ne kadar derlerse desinler, hepsi yalandır. ‘Biz teyyarelerle baktık, mezalim yapılmıyor’ diyorlar. Efendiler, Mudanya Konferansı başladığı gün benim evladımı Edirne'den götürdüler. Evladım ile tam 1500 kişiyi Edirne'den semt-i meçhule götürmüşlerdir. 168 köyün kadınlarını camiye doldurdular, ırzlarına geçtiler”, diyerek oldukça manalı bir konuşma yapmış ve Yunanlılarla işbirlikçilerini ağır bir dille suçlamıştır²⁸¹.

Harington'un bu mesele üzerinde göstermiş olduğu tavırın altında psikolojik sebepler yatıyordu. Avrupa'nın diğer milletleri gibi İngilizler de Yunan kültür ve medeniyeti'ne hayrandı. Anadolu'da yapılan vahşet ve zulümlere rağmen hala bu imajı kafalarından silip atamıyorlardı²⁸². Ayrıca bu konunun mütareke görüşmeleri sırasında gündemi işgal ederek zaman kaybına sebep olabileceği düşüncesi ile de hareket etmiş olabilirdi.

Harington, Doğu Trakya'daki Yunan tahribatı ile ilgili edindiği bilgileri aktardıktan sonra, sözü hükümetinden alacağı talimat ve selâhiyet meselesine getirdi. Harington, hükümetinden talimat gelmemiş olduğunu fakat, mütarekenin olumlu bir şekilde sonuçlanacağına dair güven verici haberler almaya devam ettiğini ve

280 İhsan GÜNEŞ, “Mudanya Görüşmeleri Sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi”, 70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bursa, 1993, s.147-148.

281 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.906.

282 T. YALAZAN, s.133.

konferansın tehirini teklif ederek²⁸³; Curzon'un, şu sıralar Paris'te toplantı halinde olduğunu²⁸⁴, gece saat onbire kadar orada bulunduğunu öğrendiğini fakat, irtibat kuramadığını, telsiz ajanslarından gelen haberlerin oldukça ümit verici olduğunu söyleyerek yine zaman istedi. Fransız ve İtalyan generallerde erteleme zaruri olduğunu ifade ederek, görüşmelerin ertelenmesi fikrine iştirak ettiler. Bunun üzerine konferans öğleden sonra saat beşe ertelendi²⁸⁵.

2- Sivil ve Askeri Esirler Sorunu

İsmet Paşa, bu arada esir sorununun görüşülüp halledilmesini isteyerek, sivil esirler ile savaş esirlerinin Barış Konferansı'ndan önce Yunanistan tarafından iade edilmesini talep etti²⁸⁶. İsmet Paşa'nın bu teklifi tartışma çıkmasına sebep oldu.

General Harington, esirlerin iadesinden mübadele anlamının mı kasd olduğunu sorması üzerine, İsmet Paşa, Yunan ordusunun konumunda bulunan bir orduya karşı vaziyetin neden ibaret olmasının lazım geleceğini izaha lüzum olmadığını söyleyerek, Türk esirlerinin derhal iadesini istedi²⁸⁷.

Müttefik generaller, Yunanistan'daki sivil esirlerin derhal iadesinin doğal karşılanacağı ifade ederek, ortaya çıkan yeni şartların da göz önünde bulundurulması ile araştırma yapılmasını kararlaştırdılar²⁸⁸. Müttefik delegeler, savaş esirleri konusunun da yeni bir sorun olduğunu belirttiler. İsmet Paşa, sivil esirler konusunda mütareke görüşmelerinin ilk günlerinden beri olumlu bir mesafe katettiği için bu teklife bir diyeceğinin olmadığını söyledi²⁸⁹.

283 ATASE Arş, K.1654, D. 328, F.10.

284 İ.İNÖNÜ, II, s.34.

285 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.362; Hakimiyet-i Milliye, 8 Ekim 1922, No: 628, s.1.

286 T.B.M.M., G.C.Z, III, s.903.

287 Yeni Gün, 8 Ekim 1922 , No: 990-613, s.1.

288 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.11.

289 T.İ.H, II/6- 4, s.120.

Müttefik delegeler, askeri esirler meselesini görüşüp ortak bir hareket tarzı belirlemek için kendi aralarında bir toplantı yapmak istediler. İsmet Paşa, mütareke görüşmelerinde halledilmesi gereken konulardan birisinin de esir sorunu olduğunu hatırlatarak, Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde bu sorunun generaller tarafından yeni bir tartışma konusu olarak gündeme getirilmesi gibi ithamları ve karar vermek için yetkilerinin olmaması gibi bahanelerin yersiz olacağını beyan etti²⁹⁰.

Harington, Charpy ve Mombelli mütareke binasının odalarından birisine çekilerek özel bir görüşme yaptılar. Görüşmeden sonra, harp esirleri konusunda İsmet Paşa'nın hazırlıyacağı bir notayı hükümetlerine ulaştıracaklarını söylediler. İsmet Paşa'da bunu uygun buldu. Böylece, bütün delegeler harp esirleri meselesini hükümetlerine iletmeye karar verdiler²⁹¹.

İsmet Paşa, konferans raporunda, bu konuda fazla ısrarcı davranmadığını yazarak bunun sebebinin; Trakya'nın teslimi gibi bir mesele dururken, İngilizlerin eline diğer bir meseleyi koz olarak vermenin pek akıllıca olmayacağı düşüncesinden kaynaklandığını belirtmekte idi²⁹².

F. Bouillon, bugünkü görüşmelerden sonra İsmet Paşa ile bir araya gelerek endişelerini dile getirmiş ve İzmir'de söz konusu olmamış bir mesele için konferansı kesintiye uğratmanın uygun olmayacağını belirtmişti. İsmet Paşa'da esirlerimizin geri verilmesini kendilerinden talep etmiş, F.Bouillon'da burada ve Paris'te bu sorunla ilgileneceğini dile getirmişti²⁹³.

İsmet Paşa'nın konferans raporuna, Mustafa Kemal Paşa aynı gün içerisinde cevap verdi. Buna göre;

1- Azınlıklar konusunun mütareke metnine girmesi, konferansın sonuçlandırılması açısından gerekli ise; General Harington'un teklif ettiği projenin ikinci maddesinin olduğu gibi düzeltilmesi,

290 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.362.

291 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.11.

292 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.363.

293 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.903.

2- Gayr-i Müslimler'e, Müslümanlar'ın sahip olduğu hakların verilmesi ve bunun kanunlara derc edilmesi,

3 - Askeri esirler meselesi için görüşmelerin uzatılmaması; Bu konuda başka yollara da başvurulabileceği²⁹⁴, belirtildi.

7 Ekim görüşmelerinde General Harington beklediği talimatı alamamıştı. İsmet Paşa'nın isteği üzerine harp esirleri sorunu tartışılmış fakat bu konuda da bir sonuca ulaşılamamıştı. Sabah yapılan görüşmeler saat 10.⁰⁰'a kadar devam etti²⁹⁵ve İngiliz delegesine gerekli yetkinin ulaşması için konferans saat 17.⁰⁰'ye, bu saatte de beklenen malumat alınmadığı için ertesi güne ertelenmiştir²⁹⁶.

General Harington, yabancı gazetecilere vermiş olduğu beyanatta "Lord Curzon, Mösyö Poincare ile dün gece saat onbirde Paris'te istişare ettikten sonra cevabını gönderecektir.

Öyle ümid ediyorum ki, cevap memnuniyet vericidir. Malumatım yoktur. Fakat; nerede olursa olsun içtima etmesi elzemdir. Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sonuçlanır sonuçlanmaz barış görüşmelerine başlanacaktır.

Rusların barış görüşmelerine kabul edildiğine veya edileceğine dair bilgim yoktur. Çünkü; bu konu siyasedir"²⁹⁷, yorumunda bulunacaktır.

3 - 6 / 7 Ekim 1922 Tarihli Paris Görüşmeleri

Mudanya görüşmelerinin üçüncü günü (5 Ekim 1922), Doğu Trakya'nın tahliyesi ve T.B.M.M Hükümeti'ne teslimi konusunda, taraflar arasında anlaşmazlığın çıktığı günlerde, sorunun İtilaf Devletleri arasında çözümlenerek, bir sonuca varabileceği gerçeği ortaya çıkmıştı. Lord Curzon konunun Fransa Devlet Başkanı, Poincare ile görüşerek onun tutumunu öğrenmek ve üç devlet arasında dayanışmayı yeniden sağlayabilmek amacı ile Paris'e gitmeyi uygun buldu. Curzon ayrıca,

²⁹⁴ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.904.

²⁹⁵ Sabah, 9 Ekim 1922, No: 11810, s.1.

²⁹⁶ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10.

²⁹⁷ Sabah, 9 Ekim1922, No: 11810, s.1.

F.Bouillon'un mütareke görüşmeleri sırasındaki tavır ve davranışlarından da şikâyetçi idi ve bunu Poincare'ye iletcekti²⁹⁸. Fransa'nın görüşmelerde Türk tezini desteklemesi, basında da tartışma konusu olmuştu. Royter Ajansı'nın bildirdiğine göre gazeteler, Fransa ile İngiltere arasındaki dayanışmanın hiç bir zaman bozulmayacağı yönünde yazılar yayınlıyarak ortamı yumuşatmaya çalışmakta idiler²⁹⁹.

Curzon'un girişimi ile toplantının yapılmasına karar verildi. Durumdan İtalya'da haberdar edildi. İtalya'nın Paris Elçisi Galli, konuyu hükümetine bildirdi. İtalya Hükümeti, babasının cenaze töreni için Messa'da bulunan Kont Sforza'yı derhal Paris'e gitmesi için talimat verdi. Sforza bu görüşmelere katılacak durumda olmadığını beyan edince, onun yerine İtalya'nın Paris Elçisi Galli görüşmelere katıldı³⁰⁰.

6/7 Ekim 1922 tarihleri arasında Paris'te üç ayrı toplantı yapıldı. Görüşmeler saat 23⁰⁰'te başladı. Durumun endişe verici bir boyutta olması temsilcileri, sabahı beklemeden görüşmeye mecbur etmişti. Toplantıya Poincare başkanlık etmekte idi. Yardımcısı Peretti idi. İngiltere adına Curzon ile İngiltere'nin Paris Elçisi Harding katılmıştı. İtalya'yı ise Galli tek başına temsil etmekte idi. Konferansın yapıldığı Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda, sekreterler de yerini aldıktan sonra görüşmelere başlandı³⁰¹.

Konuşmaya ilk önce Curzon, başladı. 23 Eylül 1922 notasından sonra yaşanan gelişmeleri sıralayarak, Mudanya Konferansı'ndan bahsetti. Müttefik generallerce Türk Hükümeti'ne sunulması planlanan yeni mütareke projesini anlattı³⁰². Ayrıca, F.Bouillon'un mütareke görüşmeleri boyunca göstermiş olduğu tavırdan şikâyetçi oldu³⁰³. Poincare, F.Bouillon'un geçmişi ve Ankara Hükümeti nezdinde şimdiye kadar yapmış olduğu girişimleri sıralayarak onu savundu³⁰⁴. Fransa'nın savaş istemediğini, savaşın çıkması halinde Türkiye'nin müttefiği olan Rusya'nın ve ayrıca Bulgaristan'ın bu istenilmeyen savaşa katılabileceğini aktararak; Yunanistan'ın, 1914 sınırına razı

298 S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II , s.285.

299 Tevhid-i Efkâr, 8 Ekim 1922, No: 3506-478, s.1.

300 Sabah, 8 Ekim 1922, No: 11809, s.1.

301 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.155.

302 V.AKIN, s.46- 47.

303 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.155.

304 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.158.

olduğunu belirtti ve General Pelle tarafından kendisine gelen bir telgrafi okudu. Buna göre; Edirne Patriğinin ve yerli Rumların bölgenin geri verilmesine karşı koymamasını istedi. İtalyan temsilcisi Galli de Hükümeti'nin her ne pahasına olursa olsun Türklere karşı koymayacağını belirtti³⁰⁵. Yapılan görüşmeden sonra şu konular üzerinde anlaşmaya varılamadı:

- 1- Hükümetlerce anlaşmanın tasdikine değin askeri hareketlerin durdurulması,
- 2- Karaağaç'ın Türkiye'ye devri,
- 3- Doğu Trakya'da barışa değin bulunacak Türk jandarmasının sayısı,
- 4- Doğu Trakya'da Türk yönetimi kurulduktan sonra, oradaki Müttefik kurul ve birliklerin en geç bir ay içinde çekilmeleri yolundaki Türk isteği,

Curzon, yukarıdaki maddeler üzerinde diretiyordu. ona göre; Türkler, eğer barıştan önce Doğu Trakya'nın tümüne sahip olursa; azınlıklar, kapitülasyonlar, para işleri gibi konularda istenilen sonucun alınması için elde koz kalmayacaktı³⁰⁶. Görüşme sabah saat 3.⁰⁰'e kadar sürdü. Üzerinde bir anlaşmaya varılamayan konuları tekrar tartışmak için toplantıya saat 9.⁰⁰' a kadar ara verildi³⁰⁷.

Görüşmelerin ikinci toplantısı, sabah saat 9.⁰⁰'da Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda başladı³⁰⁸. Açış konuşmasını Poincare yaptı. Roma'dan bir telgraf aldığını ve General Charpy ile Mombelli'nin geri çekilme konusunda onbeş günlük süreyi kabul ettiğini belirtti. Curzon, bu süreyi kabul etmedi. Süre üzerinde anlaşmaya varılamadı³⁰⁹. Daha sonra Poincare tarafından, Doğu Trakya'nın boşaltılması için hazırlanan formül okundu. Buna göre Üç Müttefik Hükümet, Yunan kıtaatının en kısa süre içinde Meriç'in batısına çekilmesi konusunda ortak görüşe sahiptiler. Yunanlılar tarafından tahliye edilen yerler, Müttefik kıtaatları tarafından geçici bir süre için işgal edilecekti. Bu işgalin amacı, bölgede Türk mülki idaresinin ve Türk jandarmasının yerleşmesine yardım etmektir. Türklerin bölgeye yerleşmeleri ise şöyle olacaktı; Yunanlıların bölgeyi

305 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.162.

306 Y.H.BAYUR, XX.Yüzyılda Türklüğün....., s.307.

307 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.165.

308 D.B.F.P, I/XVIII, No.107, s.165-171.

309 D.B.F.P, I/XVIII, No.107, s.166; V.AKIN, s.47.

tahliyesinden sonra bir ay içerisinde bunun gerçekleşmesi gerekli idi. Müttefik kuvvetler ise barış konferansı devam ettiği müddetçe Meriç'in sağ kolunda belli noktaları ve halen buldukları merkezleri işgale devam edeceklerdi. Lord Curzon, bu projede; Çanakkale, Gelibolu, İzmit, İstanbul ve Çatalca'nın geçmediğini ve bu yerlerin de projede yer alması gereğinin üzerinde durdu. Poincare bu eleştiriyi kabul etti³¹⁰.

Daha sonra Trakya'ya geçirilecek jandarma konusu gündeme geldi³¹¹. Görüşmelerin sonuna doğru Poincare, Yunan kıtaatının tahliyesinden sonra Doğu Trakya'nın onbeş gün içinde teslimini teklif etti. Galli de bu teklifi onayladı. Curzon ise bunun bir ay olmasını istedi³¹². Görüşmelere saat 14.⁰⁰'e kadar ara verildi³¹³.

Müttefiklerin Paris'te başlayan üçüncü toplantıları tartışılan konular üzerinde bir sonuca ulaştı³¹⁴. Bu toplantıda Poincare, 15 gün üzerinde diretince Curzon; General Harington'u, görüşmelerden çekeceği tehdidinde bulundu. Bunun üzerine Poincare, Türkleri, Müttefiklerce hazırlanan formülü kabul ettirme sorumluluğunu üzerine aldı. Hazırlanan son formüle göre; Yunan ordusu mümkün olan en kısa süre içerisinde Meriç'in batısına çekilmeye çağrılacak; boşaltılacak bölgeler, Yunanlıların çekiliş tarihinden bir ay süre ile, kamu güvenliğini sağlamak amacı ile Müttefiklerce işgal edilecekti. Bu süre sonunda söz konusu bölgeler Türk yönetimine ve sayıları sınırlı olacak Türk jandarmasının güvenliğine devredilecekti. Buna karşılık Türk askeri, kıtaları tarafsız bölgeye saygı göstereceklerdi³¹⁵.

Curzon, alınan kararları Londra'ya gönderdi. Kabine toplantısında alınan son kararlar, kabul edilmekle birlikte bazı şartlar ileri sürüldü. Buna göre; Türkler tarafsız bölgeyi kabul edecekler ve derhal bölgeden çekileceklerdi; barış antlaşmasından önce Doğu Trakya'ya çıkarılacak jandarmaların sayısı kısıtlanacaktı. Bu sayı bölgedeki Müttefik varlığını tehlikeye sokmayacak kadar az olacak ve generallerce tesbit

³¹⁰ D.B.F.P, I/XVIII, No.107, s.168.

³¹¹ D.B.F.P, I/XVIII, No.107, s.169.

³¹² V.AKIN, s.48.

³¹³ D.B.F.P, I/XVIII, No.107, s.171.

³¹⁴ D.B.F.P, I/XVIII, No.108, s.171-176.

³¹⁵ S.R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı..., II, s.285.

edilecekti. Müttefikler ve Venizelos'un üzerinde mutabık kaldıkları 30 günlük tahliye ve teslim süresi , bölgedeki azınlıkların güvenliğinin teminine bağlı olacaktı. Türkler azınlıklar için gerekli güvenliği sağlayamazlarsa, Müttefikler de bölgeden çekilmeyeceklerdi³¹⁶.

Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Curzon, Londra'ya hareket etti³¹⁷. Poincare ise, alınan kararları Bakanlar Kurulu'na sundu. Büyük bir çoğunlukla kabul edilerek, General Charpy'e gerekli talimatın verilmesi kararlaştırıldı. İtalya Hükümeti'de aynı yönde karar aldı.

Bugünlerde Venizelos, Paris'te bulunmakta idi. Havas Ajansı'nın bildirdiğine göre Poincare ile özel bir görüşme yaparak; Trakya'nın terkine razı olduğunu hatta, Türkiye'ye Meriç'in öte tarafındaki 1914 yılındaki sınırların iade edilmesi ihtimalini kabul ettiğini söyledi. Ayrıca, Trakya'da yaşayan 200.000 Rum'un Yunanistan'a iadesi tasavvurunda bulunduğundan, azınlıkların tümü hakkında hiç bir itirazda bulunmamıştı³¹⁸. Bu konu Paris görüşmeleri sırasında Poincare tarafından gündeme getirilmiş³¹⁹ fakat, daha sonra Venizelos tarafından yalanlanmıştır. Halbuki Mudanya görüşmelerinin sonlarına doğru buhranlı bir dönem başlayınca, Yunan Hükümeti her ne kadar temsilcisi Mazarakis'e 1915 yılındaki Türk- Bulgar sınırını imzalaması yönünde bir talimatta bulunursa-~~da~~, fazla baskı altında kalırsa 1914 sınırını da kabul edebileceği yetkisini vermekte idi. Bu sınır Dimetoka'yı ve Edirne trenyolu hattını, Türk sınırları içerisinde bırakmakta idi³²⁰. Anlaşılacağı üzere Yunanistan Türk orduları ile bir daha karşı karşıya gelmemek için daha fazla taviz vererek Batı Trakya'nın bir bölümünü dahi gözden çıkarmıştı.

Paris görüşmeleri sırasında Morning Post gazetesi, Londra temsilcisi Nihad Reşad Bey ile bir görüşme yaptı. Türklerin Çanakkale'ye gelmekten maksatlarının İngiltere ile değil Yunanistan ile savaşmak olduğunu ve Yunanlıların Venizelos'un

316 V.AKIN, s.49.

317 Sabah, 10 Ekim 1922, No: 11811, s.1.

318 İkdam, 9 Ekim 1922, No. 9181, s.1.

319 D.B.F.P, I/XVIII, No.106, s.159.

320 D.B.F.P, I/XVIII, No.119 ,s.186-187.

idaresinde Doğu Trakya'yı teslim etmekten çekinmelerinden endişe ettiklerini, yazarak " Biz, Nihad Reşad Bey ile Başbakanın ilk fırsatta beyanatta bulunarak İngiltere'nin Türkiye'ye Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı iadesini uygun bulduğunu kati surette söylemesini isteriz", yorumunu yaparak, İngiliz kamuoyunun o günkü görüş ve düşüncelerine ayna tutmakta idi³²¹.

H- KONFERANSIN ALTINCI GÜNÜ (8 EKİM 1922)

1 - Bölgedeki Askeri Hareketliliğin Görüşmelere Yansıması

Paris'te, Üç Müttefik Hükümet arasında görüşmeler yapılırken, Müttefik generaller Mudanya'da bulunmakta idi. Her ne kadar Harington'un alınacak kararları İstanbul'da beklemesi gerekiyorsa da, kendisi İsmet Paşa'ya verdiği sözü tutarak Mudanya'ya gelmiş ve böylece barış yanlısı bir tavır ortaya koymuştu.

İngiltere'yi rahatsız eden konulardan birisi de tarafsız bölgede Türk kıtalarının yapmış oldukları ihlallerdi. Bu günlerde genelde İzmit bölgesinde bir takım problemler yaşanmakta idi³²². Şile ve Yarımca'da bir çok Türk müfrezesinin varlığı ile ilgili Müttefik karargahlarına raporlar gitmekte ve bu da onları endişeye sevk etmekte idi³²³.

Türk birlikleri sadece İzmit Yarımadası'nda değil, cephenin her tarafında hareket halinde idi. 6/7 Ekim gecesi XVI.Türk Piyade Tümeni'nden bir piyade alayı ve topçu bataryası Şahinler - Yeniceköy bölgesine, iki piyade alayı ile iki topçu bataryası da Pirgos bölgesine geldi. XVII.Piyade Tümeni Çanakkale önlerine ulaşmış, II.Süvari Tümeni'nden mevzileri teslim almış, II.Süvari Tümeni'de Ayvacık'ın kuzeyine intikal ettirilmişti. XIV.Piyade Tümeni, Ezine ve Hamidiye bölgesine gelerek; Kepez, Yeniköy arasındaki kıyı kesimini gözetlemek üzere tertiplenmişti. II.Kolordu'nun IV.Tümeni Ayvacık'ta kalmayı sürdürecekti. Kocaeli Grubu; XVIII. Tümeni ile Bursa'dan,

³²¹ Tevhid-i Efkâr, 8 Ekim 1922, No: 3506- 478, s.1.

³²² ATASE Arş, K.1654, D.328, F.8.

³²³ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.10.

XXXXI.Tümeni ile de Karacabey, Susurluk , Manyas'taki konak yerlerinden 7 Ekim 1922 sabahından itibaren yürüyüşe geçmişlerdi. II.Kolordu'nun karargahı ve III.Tümeni Edremit'te, VII. Tümeni Burhaniye'de; III.Kolordu'nun Mürettep Süvari Tümeni, Şile ve civarında, I.Tümen Karabiga'da, LXI.Tümen Kalburnu Köyünde idi³²⁴.

5 Ekim 1922 tarihinde İsmet Paşa'nın emri ile hareketlenen Türk Ordusu; yukarıda belirtilen ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasında kilit rol oynayan Paris görüşmelerinin de sonuçlanmasında etkin rol oynamıştı. Komutanından erine kadar bütün kıtalarda büyük bir heyecan başlamış ve komutanlar askerlerini yeni gelişmeler karşısında zor zabtettiklerini bildirmişlerdi³²⁵.

Cephedeki bu hareketlenme Müttefiklerin dikkatini çekmiş ve İsmet Paşa'ya konu ile ilgili aldıkları duyumları aktardıklarında; Batı Cephesi Kumandanı, bu faaliyetleri küçük nakiller olarak adlandırmış ve var olan şüpheleri dağıtmaya çalışmıştı. Ancak; müttefiklerin ihtilâf olan bölgede çok iyi bir istihbarat şebekesi vardı. Türk kıtalarının tüm hareketlerini gözetleyerek, Hükümetleri'ne ve Mudanya'daki generallere muntazam raporlar ulaştırıyorlardı. General Charpy'nin Paris'e yazdığı raporda; Türk ordusunun, bütün ihtiyatlarını cepheye sürdüğünü, İngilizlerden tahliye aleyhine bir cevap geldiği takdirde Türklerin taarruza geçecekleri ve askeri güçlerinin Müttefiklere oranla daha fazla olduğunu bildirmekteydi³²⁶. İngiltere'ye ulaşan raporlar da bundan farklı değildi. Zaten yaşanan olaylar, Curzon'un Paris'e gitmesine sebep olacaktı.

7 Ekim'de Rumbold'a çekilen bir telgrafta; Paris'te İngiliz Hükümeti'nin ileri sürdüğü şartların, Paris kararları ışığında kabul edilmesi halinde, General Harington'un görüşmelere devam edebileceğini bildirmekte idi³²⁷. Bilindiği üzere, İngiltere'nin şartlarından birisi, Türklerin tarafsız olarak adlandırılan bölgeden çekilmesi idi. İşte 8 Ekim'de Harington ile İsmet Paşa arasında yapılacak yazışmaların da özünü bu konu teşkil edecektir. Harington, Londra'dan gelecek kesin talimata göre hareket edecekti.

³²⁴ T.İ.H, II/6- 4, s.122-123.

³²⁵ A.GÜNDÜZ, s.198.

³²⁶ H.HİMMETOĞLU, II, s.318.

³²⁷ D.B.F.P, I/XVIII, No.109, s.176; V.AKIN, s.49.

Konferans artık son dönemecine gelmişti. Bir tarafta İsmet Paşa ve ona destek veren İtalya ve Fransa, diğer tarafta da hükümetinin bütün sert kararlarına rağmen mütarekeyi imzalamaktan başka çare olmadığını anlamış olan Harington vardı. Kamuoyu, 8 Ekim’de anlaşmanın imzalanmasını beklerken bir anda görüşmelerin kesilebilme ihtimali de bütün açıklığı ile ortada idi. Ortamın yumuşaması için bir 24 saate daha ihtiyaç vardı.

2 - İngilizlerin İsmet Paşa’ya Ültimatın Verme Kararı

İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, 8 Ekim sabahı Dışişleri Bakanı Curzon’a bir telgraf çekerek konferansın ertelenmesi sebebi ile Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgelere girdiğini belirterek; General Harington tarafından İsmet Paşa’ya bir ultiमत verilmesini uygun bulduklarını bildirdi³²⁸.

General Harington, 8 Ekim sabahı General Charpy ve General Mombelli aracılığı ile İsmet Paşa’ya yazmış olduğu ultimatomu ulaştırdılar. Fransız ve İtalyan generalleri, yapmış oldukları görüşmede; Çanakkale’de kıtalar arasındaki yakın mesafeden, süvarilerle piyadelerin yer değiştirmiş olmasından ve İzmit’teki askeri harekâttan İsmet Paşa’ya, bahsettiler. İsmet Paşa, bölgedeki hareketlerden dolayı telaşa kapılmanın gereksiz olduğunu belirterek, bunun ihtiyaçtan dolayı yapılan bir iç harekât olduğunu söyleyince; iki Müttefik general, Çanakkale’deki kıtalar arasında var olan mesafeyi açmanın gerekli olduğunu ve asıl probleminde buradan kaynaklandığını; İngilizlerin Türk taleplerini kabul edeceklerini, bu son gelişmeler doğrultusunda Türk kıtalarının söz konusu bölgelerden uzaklaştırıp uzaklaştırmayacaklarını sordu. İsmet Paşa karşılık olarak, öncelikle İngilizlere talimat gelmesinin gerekli olduğunu, bunun anlaşılmasından sonra Çanakkale’deki problemin halledilebileceğini cevabını verdi. İsmet Paşa, Çanakkale bölgesindeki askeri birliklerin uzaklaştırılması teklifini yorumlarken,

328 V.AKIN, s.50.

İngilizlere gelen talimatın olumlu olduğu kanısına varıyordu. Bu konuşmalardan sonra Charpy ve Mombelli gemilerine döndüler³²⁹.

Türk ordusu büyük bir merakla konferansın 8 Ekim’de imzalanmasını bekliyorlardı. General Harington’a yetki gelip gelmediği henüz belli değildi. Ajanslardan alınan bilgilere göre durum müsaitti. Ancak; resmi açıklama yapılmadan işin rengi tam olarak belli olmayacaktı. Ordu birliklerine gönderilen bir yazıda Konferans neticesinin bugün içinde alınabileceği belirtilerek, olumsuz olma ihtimaline karşılık keşif kollarının yerlerinde kalması istendi³³⁰. Daha sonra gönderilen bir başka emirde; İngilizlerin son cevaplarını henüz vermedikleri duyurularak³³¹, cephe emrinde olduğu gibi kıtaların yerlerinde kalmaları istendi³³².

3 - Harington’un Mektubu ve İsmet Paşa Tarafından Verilen Cevap

İsmet Paşa, daha sonra, Harington tarafından kendisine gönderilen mektubu açarak okudu. Harington’un mektubu şöyle idi:

“Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri’ne,

Paşa Hazretleri, İngiliz Kıtaatı Başkumandanı sıfatı ile ifade ediyorum. Zat-ı devletleri tarafından, Ankara Millet Meclisi Hükümeti sıfatı ile verilmiş bulunan ve her türlü muhasemâtin ve harekâtın tevakkuf edeceği hakkındaki vaatlerinize rağmen, bu harekâtın devam etmiş olduğu hakkında nazar-ı dikkati devletlerini celbetmeği arzu ederim. Elimdeki sarîh malumat gösteriyor ki, Çanakkale’de kıtaatımızın yanındaki süvari kıtaatınız, piyade ile değiştirilmiş ve bu noktada gayet ciddi bir vaziyet ihdas edilmiştir.

Elimde deliller de vardır ki, bir fırka kadar tahmin edilen bir kuvvet topçu ve suvari ile birlikte Yarımca’daki hududu geçmişler ve hali hazırda Karayakub’a gelmişlerdir. Aynı zamanda Türk süvarilerinin Yarımca ve Şile’ye geldiklerini haber

329 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.380.

330 ATASE Arş, K.2146, D.32, F.65.

331 ATASE Arş, K.2146, D.32, F.72.

332 ATASE Arş, K.2146, D.32, F.73.

aldım. Demek oluyor ki, bîtaraf mıntıkalara tecavüz edilmiştir. Bu harekât, müttefikin generalleri ile zat-ı devletlerinin müslihâne bir surette tesviye bulmaya çalıştıkları bir anda vuku buluyor. Evvelki iş'aratımızda beyan ettiğim vech ile ,bîtaraf mıntıkada tecavüzün mesuliyeti, bu tecavüzü yapmış olanlara ait olacaktır. Muhasemattan uzak durmak için elimden gelen herşeyi yaptım. Ve emrim altındaki zabitler ve kıtaat, göstermiş olduğu itinalardan dolayı her türlü takdire layıktırlar. Bütün bu harekâtın konferansın nihayetine kadar tevkifi zimmında evamir-i katiye-i lazimeyi ita etmesi lüzumunu Ankara Büyük Milleti Meclisi Hükümeti'ne arzetmesini ve bu hususta bana teminat verilmesini zat-ı devletlerinden rica ederim.

Harington'³³³

Harington, verilen teminata rağmen askeri harekâtın devam ettiğini, bu tarz hareketlerin, görüşmelerin yapıldığı bir esnada oldukça zararlı sonuçlara yol açabileceğini belirterek; kendi subay ve askerlerinin konuya özen gösterdiklerini, aynı tavrın Türk kıtaatından da beklendiğini yazıyordu.

İsmet Paşa mektubu ve ona vereceği cevabı, Başkumandanlığa gönderdi. Mustafa Kemal Paşa tarafından Vekiller Heyeti haberdar edildi. Daha sonra görüşlerini İsmet Paşa'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, cevabi telgrafında; İsmet Paşa'ya uzlaşmacı bir tutum takınmasını salıkliyerek, Müttefik generallerinde uzun süre eli kolu bağı bir şekilde duramayacaklarını ve Mütareke görüşmeleri başladıktan sonra İngilizlerin Anadolu kıyılarına yığınak yaptıklarını ve Trakya'da Yunan kuvvetlerinin kendisini toparlamasına göz yummalarının sorumluluğunun onlara ait olduğunu belirterek, Türk görüşlerinin yasal ve ölçülü olduğuna, aynı konferansa katılan Fransız ve İtalyan generalleri'nin Trakya'nın düşmandan hemen arındırılarak T.B.M.M Hükümeti'ne teslimi yolunda yardımcı ve olumlu tavırlarını yansıtabileceğini, konferansın istenmeyen sonuca doğru uzamasından doğacak sakıncaların ve bütün uygarlık dünyası gözündeki büyük sorumluluğun sorumlusu kendileri olmadıklarını ve olmak

³³³ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.912; Hâkimiyet-i Milliye , 10 Ekim 1922 , No: 630, s.1.

istemediklerinin de önemi üzerinde durarak, konferansın bir iki gün içinde biteceği umudu ile telgrafını tamamliyordu³³⁴.

İsmet Paşa Harington'a şu karşılığı gönderdi:

“ Eksalans,

Çanakkale’de bulunan kıtaatımızdan bazı süvariler yerine bazı piyadeler ikâme edilmiş olması, alelâde tebdil gibi, kıtaatın harekâtı dahiliyesinden ibaret olacaktır. Çanakkale’de harekâtın tevkif olduğu zamandan itibaren bir neferimizin bir hatta ilerlemiş olduğuna dair bir misal varsa, o misali derhal tashih ettirmek üzere istişar buyurmalarını rica ederim. Diğer taraftan, Büyük Britanya kıtaatının nakliyat faaliyetleri devam etmiş ve tarafeyn hatları arasındaki mesafe Büyük Britanya kıtaatının ilerlemesi ile kısaltılmış ve bütün bu hareket tarafımızdan tevkifi harekât edildikten sonra icra olunmuştur. Kıtaatımızın ve kumandanlarımızın zat-ı devletleri ile mükerreren müdavele ettiğimiz efkâr-ı müsalemet cüyaneden mülhem emirlere tevfikten her nevi hadisata mahal vermemek hususunda gösterdikleri itina ve muvaffâkiyet şayan- ı takdir bir derecedir.

Yarımcı ve Yakublu ve Şile’de mevzu-u bahs edilen harekâta, harekât-ı dahiliyeden mahduttur. Çünkü; bahis buyurulan bîtaraf mıntıkların Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Müttefikler arasında hiç bir zaman takarrur ettirilmemiş ve bu hususta tarafımızdan hiç bir taahhüde girilmemiş olduğunu ifadeye müsaraat eylerim. Hareket nokta-i nazarından Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin taahhüdü, 29 Eylül notasında bildirildiği vech ile, Mudanya Konferansına kadar harekâtın tevkifinden ve konferans esnasında mükerreren mevzu-i bahis olduğu vakit, tarafımızdan teyid edildiği vech ile, İtilâf kıtaatına karşı herhangi bir hadiseye mahal vermemekten ibarettir.

General Monpelli ve General şarpi etrafı ile şifâhen de bildirdiğim vech ile, bir gûna hadisata mahal verilmemek üzere tarafımızdan tedâbir-i lâzime alınmıştır. Arzuyu

334 M.ONAR, II, 392-393.

devletleri vechile, teklifi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de arz-ı iblağ eylerim.

İsmet"³³⁵

İsmet Paşa, Harington'un mektubuna oldukça diplomatik bir cevap vermekte idi. Harington'un cümlelerini ters çevirerek ona karşı kullandı. İngiliz temsilcisinin buna ne cevap vereceği büyük bir merakla beklenilmeye başlandı. 7 Ekim'de yapılan görüşmeler Harington'a talimat gelmediği için, 8 Ekim saat 14.⁰⁰'e ertelendi. Kararlaştırılan saatte de toplantı yapılamadı³³⁶.

4- Harington'un İkinci Mektubu ve Müttefik Generallerin İstanbul'a Gitmeleri

Saat 15.⁰⁰'e doğru, İngiliz gemisinden ayrılan bir istimbot İngiliz Erkân-ı Harbiyesinden bir subayı, Mudanya Limanı'na çıkardı. Subay, İsmet Paşa'ya ulaşarak General Harington'un ikinci bir mektubunu takdim etti³³⁷. Mektupta;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Murahhası İsmet Paşa Hazretleri'ne

Mektubunuzu almakla şerefyabım ve derhal bütün harekâtın durdurulması için vermiş olduğunuz seri emirden dolayı teşekkür ederim.

Ben de, aynı surette kuvvetlerimi haberdar ettim. Mektubumda bilahare tafsilatlı cevap vereceğim. Lâkin fırsattan bil istifade, zat-ı âlilerini haberdar etmek isterim ki, benim kıtaatım ileriye hareket etmemek üzere emir almışlardır. Ve bir kaç gün evvel gelmiş olan takviye kıtaatının Anadolu sahillerine çıkarılmasını emretmiştim. Konferansın yarın sabaha kadar tehirinin zaruri olduğunu arz ederim. Her ne kadar ben İngiltere Hükümetinden sarih talimat almış isem de, General Monbelli ve Şarpi'ye Paris'te beynel Müttelifin ittihaz edilen karar tefsir edilmemiştir. Ondandır dolayı kendilerinin bu teklifi beklemeleri zaruridir. Lakin daha fazla teahhürün men'i için tarz-ı mesa-i edilmektedir.

³³⁵ T.B.M.M, G.C.Z, III , s. 912; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ekim 1922, No: 630, s.1.

³³⁶ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.913.

³³⁷ Yeni Gün, 9 Ekim 1922, No: 991-614, s.1.

Harington, 8 Ekim 1922 sabahı İstanbul'dan hareket eden bir İngiliz zırhlısı ile, uzun zamandan beri beklediği talimatı Mudanya'da aldı³³⁹. Charpy ile Mombelli ise, kendileri için gerekli olan son talimatı alamamışlardı. Bundan dolayı yine zamana ihtiyaç duyulmakta idi. Bilindiği üzere bundan önceki toplantılarda Fransız ve İtalyan generalleri sürekli İngiliz generalinin alacağı talimatı beklemişlerdi. Anlaşılan Fransa ve İtalya'nın görüşlerinde bir takım değişiklikler vardı.

İsmet Paşa, bu meseleyi daha farklı yorumlamakta idi. Ona göre Fransız ve İtalyan delegelerinin yeni talimata ihtiyaç göstermeleri Paris'ten alınacak kararların olumsuzluğuna delaletti. Hatta bu iki devlet İngiltere'nin dümen suyuna girmiş denilebilirdi. Aynı gün, F.Bouillon ile yaptığı görüşmede bu Türk dostunun yorumları İsmet Paşa'yı haklı çıkaracak türdendi. F.Bouillon'a göre; sabahleyin İngilizler, cevabın olumlu olduğunu tahmin ediyorlardı. Ve bu sebeple, Çanakkale'de iki taraf arasında kıtaların birbirinden uzaklaşması söz konusu olacaktı. Fakat, sonradan gelen ve içeriği sızdırılmış talimata göre; Trakya'nın onbeş günde Yunanlılardan tahliye, bir ayda Türkiye'ye teslimi, Batı Trakya'da tarafsız bir bölge dışına çekilmesinin talep olunacağını başkumandanlığa duyurmakta idi³⁴⁰.

Fransız temsilcisi General Charpy ve İtalya delegesi General Mombelli ile General Harington'un temsilcisi Albay Gribbon, öğleden sonra Mudanya'dan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıktılar³⁴¹. Temsilciler Fransız zırhlısı Somali ile yolculuk yapıyorlardı³⁴². Yolculuklarının amacı; Paris'ten gelecek olan talimat üzerinde müzakerelerde bulunmak ve ortak bir karara varmaktı³⁴³. Akşama doğru Somali zırhlısı İstanbul'a ulaştı. İngiltere Elçiliği'nde Yüksek Komiserlerin de katıldığı bir toplantı

338 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.913 ; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ekim 1922, No: 630, s.1.

339 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.9.

340 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.381.

341 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12-13.

342 İkdâm, 10 Ekim 1922, No: 9182, s.1.

343 Tevhid- i Efkâr, 10 Ekim 1922, No: 3507-480, s.1.

yapılarak; İngiltere, Fransa ve İtalya elçiliklerine gelen talimatlar mukayese edildi³⁴⁴. İngiltere'den gelen, talimatlar ile Fransız talimatları arasında şu farklılıklar vardı: İngilizler, 1921 Mayıs'ında ilan edilen tarafsız bölgeler üzerinde dururken Fransızlar, Müttefik generallerinin Mudanya'da yapacağı görüşmelerde bu sınırların düzenlenmesini istiyordu. Jandarma miktarında da Fransızlar bunun ihtiyaca göre sınırlanmasını savunuyorlardı. Müttefik generaller ve Harington'un temsilcisi Albay Gribbon, yapılan görüşme esnasında Türklerin, şimdiye kadar hiç tanımadıkları 1921 sınırlarını bundan sonra da kesinlikle kabul etmeyecekleri konusunda fikir birliğine vardıklarını ve İngiltere'nin bu sorunu çözmek için General Harington'a güvenilmesi gerektiği, Rumbold tarafından dile getirildi. Jandarma konusunda Müttefik generaller, Türklerin Misâk-ı Milli'ye ters düşecek kesin bir sınırlandırmayı reddedeceklerini, toplantıda hazır bulunanlara bildirdiler. Rumbold, Türklerin ikna edilebileceği bir miktar üzerinde anlaşılmaması halinde sorunun bir kördüğümüne dönüşeceğini açıkladı³⁴⁵ İki saat süren görüşmenin tamamlanmasından sonra, Fransız ve İtalyan generalleri ile Albay Gribbon, Mudanya'ya geri dönmek üzere İstanbul'dan ayrıldılar³⁴⁶.

I- KONFERANSIN YEDİNCİ GÜNÜ (9 EKİM 1922)

1 - Fransız ve İtalyan Generallerle İsmet Paşa Arasında Yapılan Görüşme

General Charpy ve General Mombelli, İstanbul'dan gerekli talimatları aldıktan sonra Mudanya'ya geri dönmüşlerdi. 9 Ekim 1922 sabahı General Harington ile aralarında uzun bir görüşme yaparak Mudanya Mütarekesi'nin yeni şeklini yeniden gözden geçirdiler³⁴⁷. Daha sonra saat 9.⁰⁰'da Fransız ve İngiliz delegeleri hazırlanan

344 D.B.F.P, I/XVIII, No.113, s.179.

345 D.B.F.P, I/XVIII, No.113, s.180.

346 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.13.

347 ATASE Arş, K.1654, D.32 , F. 12- 1.

proje hakkında İsmet Paşa ile bir görüşme yaptılar³⁴⁸. Görüşmede, hazırlanan protokol maddelerinin içeriği hakkında bilgi verdiler. Yunanlıların Doğu Trakya'yı onbeş günde tahliye ve bundan bir ay sonra, yani toplam olarak 45 gün sonucunda Müttefik komisyon ve silahlı kuvvetlerinin bölgeden çekilmesinin söz konusu edildiğini; Trakya'nın tesliminin devletler tarafından kararlaştırılmadığını; Karaağaç'ın Müttefik işgali altında kalacağını; Doğu Trakya'da bulundurulacak olan jandarmanın miktarında, İngilizlerin sorun çıkardığını ve tarafsız bölgeden çekilme hususunda İngilizlerin ısrarcı davrandıklarını; kendilerinin de, Türk kıtaatı ile İngiliz kıtaatı arasında teması engelleyecek hattı tayin etmek fikrinde olduklarını söylediler³⁴⁹.

Fransız ve İtalyan generallerinin söyledikleri maddeler, Türk tarafının istekleri ile tezat oluşturmakta idi³⁵⁰. Generaller, daha sonra, bu akşam askeri antlaşmanın imzasının gerektiğini, kendi hükümetlerinin İngiltere Hükümeti ile ortaklaşa karar verdiklerini ve son önerilerin kabul edilmemesi halinde durumun daha da ağırlaşacağını ifade ettiler. Bu iki generalin amacı, İsmet Paşa'yı General Harington'un konferansa sunacağı projeye hazırlamak olduğu anlaşılıyordu. Bu önerilerin kabul edilmemesi halinde durumun ağırlaşacağını belirterek, bir bakıma Türk tarafını tehdit ediyorlardı³⁵¹.

İsmet Paşa, yapılan konuşmalardan sonra hükümetini haberdar ederek alacağı talimata göre hareket edeceğini söyleyerek; bundan önceki görüşmelerde alınan kararların, şimdi sunulanlarla benzeşmediğini tekrarlayınca her iki general, sözü çevirerek en son kararlarının bu olduğunu, beyan ettiler ve İsmet Paşa'dan ayrıldılar³⁵².

İsmet Paşa, yapılan son açıklamalardan dolayı şok olmuştu. Fransa ve İtalya birden bire ağız değiştirmişti. İsmet Paşa, bu bilgileri hemen Başkumandanlığa gönderdi.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'dan gelen telgrafı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 9 Ekim tarihli gizli oturumunda tartışmaya açtı. Kendisi yaptığı konuşmada;

348 Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ekim 1922, No: 631, s.1.

349 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.920.

350 Hâkimiyet- i Milliye, 11 Ekim 1922, No: 631, s.1.

351 T.İ.H, II/6- 4, s.126.

352 T.B.M.M, G.C.Z, III , s.921.

“Anlaşılabacağı üzere Trakya’yı bize vermek istemiyorlar ve âtiyen temin etmek istedikleri şekle şimdiden bir şekil vermek ve doğrudan doğruya İtilâf Devletleri’nin kontrolü; işgal altında bambaşka bir şekil vermek istiyorlar. Esas olan ve bendenizin gördüğüm şey budur. Halbuki bizim istediğimiz şey, Trakya’nın ve İstanbul’un doğrudan doğruya bizim hükümetimize teslim olunmasıdır”, diyerek tavrını koymaktadır. Söz alan diğer konuşmacılar da “İtilâf Devletleri’nin arzularımızı kabul etmemeleri halinde Misâk-ı Milli dahilinde bulunan Trakya’nın geri verilmesi için elden gelen herşeyin yapılacağı yönünde” konuştular³⁵³.

Mustafa Kemal Paşa, Konferans toplanmadan önce İsmet Paşa’ya bir telgraf göndererek şu bilgileri verdi:

“ 1- Yunan Ordusu ve onun yönetiminin onbeş günde çekilmesi söz konusu olurken, bizim girme durumumuz çabukça gerçekleşecek ve girdiğimiz yerlerden Yunan görevlileri hemen çekileceklerdir, açıklığı görülmelidir. Çekilişten sonra birleşik komisyon ve birliklerinin en çok bir ay kalması en sonunda benimsendiğinde bu, Trakya’da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin yönetimini kontrol ve toprağını işgal anlamında sayılmamalıdır.

Azınlıklar için vereceğimiz güvence, geçen sorunuza cevap olmak üzere verilen formül olmalıdır.

2- Trakya’nın devletlerce bize teslim edilmiş olduğu açık olarak belirtirilmelidir.

3- Karaağaç’ın Edirne’ye şimdilik bağlanması sağlanamadığında, Müttefik işgali altında kalmasını, Yunan yönetiminin kaldırılmasını ve Müttefiklerce yönetilmesini daha uygun saymak gerekir. Her ne olursa olsun, Edirne ile olan tren ulaşımımız şimdiden Yunan ilişkisinden uzak ve güvenli olmalıdır. Şimdilik bu çözüm biçimi benimseyerek 1914 sınırını isteme konusundaki haklarımızın saklı olduğu, yazılmalıdır.

4- Trakya’ya geçirilecek jandarma gücünün sınırlanmaması bizce önemlidir. İç güvenliği sağlayacak sayıdan fazlasının geçirilmeyeceği üstlenilebilir.

5- Bütün ilkelerde anlaşıldıktan sonra, Boğazlarda bulunan askeri uzaklaştırmak için, şimdiye değin ileri sürdükleri sınır içinde derin bir yansız bölge yerine,

³⁵³ T.B.M.M., G.C.Z., III , s.921.

birliklerimizin şu sırada buldukları yerlerde kalması, ancak birliklerimizle İngiliz birlikleri arasında teması engellemek amacı ile yeterli aralığın bırakılması ilkesi kabul ettirilmelidir.

6- Boğazlar üzerindeki Müttefik işgal birliklerini artırmamalarını ve işgal alanlarını genişletmemelerini; bizim en ileride bulunan birliklerimizi artırmamız ve onun gerisinde önemli yığınak yapmamamız önerisine karşı istemek gerekir. Bundan başka Yunan ordusunun Meriç batısında, Batı Trakya içinde de önemli yığınak yapmasına izin verilmemesi sorunu, göz önüne alınmalıdır.

7- Askeri mukavelenin bu akşam bitmesi bizce de istenmektedir. Verilecek taslak proje, sizce benimsenir bir duruma getirildikten sonra hükümetin onayı alınmalıdır

Mustafa Kemal³⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya gönderdiği bu son talimatta; Türk tarafının mütareke için ne kadar gerçekçi bir yol izlediği açıkça görülmektedir. Başkumandan, Müttefiklerin ısrarları karşısında Karaağaç'ın Müttefiklerin işgali altında kalmasının kerhen kabul edilebileceğini belirtirken; diğer maddelerde de mükemmel bir uzak görüşlülükle, İsmet Paşa'nın görüşmeler esnasında ne tür problemlerle karşılaşabileceğini tahmin etmekte idi.

2 - Müttefiklerin Mütareke Projeleri

Müttefik Devletlerle, T.B.M.M Hükümeti ve Yunanistan arasında askeri mukaveleyi, Müttefik Devletler tarafından T.B.M.M Hükümeti'ne gönderilen 23 Eylül 1922 tarihli notanın maddeleri ve T.B.M.M Hükümeti tarafından Müttefik Devletlere gönderilen 29 Eylül tarihli notanın maddeleri gereğince Müttefik generallerden; Büyük Britanya tarafından General Harington, İtalya Hükümeti tarafından General Monbelli Fransa tarafından General Charpy ve T.B.M.M. Hükümeti tarafından General İsmet Paşa ve Yunanistan tarafından General Mazarakis arasında Mudanya'da 3 Ekim 1922 tarihiyle bunu takip eden günlerde toplantılar yapılmıştır. Müttefik Hükümetler,

³⁵⁴ M.ONAR, II, s.393-394 ; A.T.T.B, IV, s.496- 497.

T.B.M.M hükümeti'ne verilmek üzere Doğu Trakya'yı iadeye karar vermiş olduklarından bu konferansın gayesi;

1) Yunan Kuvvetleri'nin Doğu Trakya'yı terk ederek çekilecekleri hattı belirleme,
2) Bu arazide Yunan kıtaatı ile idaresinin tahliyesi ve T.B.M.M Hükümet memurları ile jandarmasının yerleşme şeklinin tayini,

3) İntikal devresinde, bu havalide düzen ve güvenliğin sağlanması amacı ile kontrolün sağlanması idi. Delegeler aşağıdaki noktalar üzerinde anlaşmışlardır.:

1- İşbu sözleşme yürürlüğe girdiği tarihte Türk kıtaatı ile Yunan kıtaatı arasında düşmanlık son bulacaktır.

2- İşbu sözleşme yürürlüğe girdiği andan itibaren Trakya'daki Yunan kıtaatının gerisine çekilmeye davet edileceği hat;

Adalar Denizi'nin kıyısından Trakya ile Bulgaristan sınırının geçtiği noktaya kadar Meriç'in sol sahili teşkil eder.

3- Barış Antlaşması'na kadar her türlü iletişimi ortadan kaldırmak için Meriç'in sağ sahili (Karaağaç dahil olmak üzere) Müttefikler tarafından tayin edilecek noktalara yerleştirilecek olan Müttefik kıtaları tarafından işgal edilecektir.

4- Edirne bölgesine ulaşımı temin eden hat şubesinin serbest geçişine bitamamiha idame maksadı ile sivil neferat Cizri Mustafa Paşa'dan, Kuleli Burgaz'a kadar Meriç'in sol sahilini takib eden demiryolu müstemir Üç Müttefik Devlet'in, B.M.M.Hükümeti'nin ve Yunanistan'ın birer murahhası muhtevi muhtelit bir komisyon tarafından taht-ı nezarete alınacaktır. Bu nezaret, bir mukavele- i hususiye ile tanzim edilecektir.

5- Doğu Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi mümkün olduğu kadar çabuk başlayacaktır. Bu tahliyede bizzat kıta hizmetleri, askeri teşkilat, nakliye araçları, cephane ve erzak depoları dahildir. Bu tahliye takriben onbeş gün zarfında yapılacaktır.

6- Jandarma dahil olmak üzere Yunan mülki memurları mümkün olduğu kadar çabuk çekilecektir. Her bölgeden Yunan memurları çekildikçe mahalli idare, Müttefik memurlarına teslim edilecek ve onlarda mümkün olduğu kadar aynı günde bunu Türk

memurlarına devir teslim edeceklerdir. Trakya'nın heyet-i umumiyesi itbâri ile bu devir teslim Yunan kıtaatının tahliyesinden sonra azami 30 gün zarfında son bulacaktır.

7- T.B.M.M Hükümeti memurlarına güvenliğin sağlanması için gerekli sayıda milli jandarma kuvveti eşlik edecektir.

8- Yunan kıtaatının geri çekilme harekâtı ve mülki idarenin devir teslimi işlemi başlıca müzakerede birleştirilecek olan Müttefiklerarası heyetlerin, idaresi altında vuku bulacaktır. Bu heyetlerin asli vazifesi geri çekilme ve devir teslim işlemi kolaylaştırmaya yardım etmektir. Bu heyetler her türlü aşırılığa engel olmaya çalışacaklardır.

9- Bu heyetlerden sonra Doğu Trakya'yı müttefik kıtaati işgal edecektir. Takriben yedi taburdan oluşan bu kıtaat, düzeni sağlayacak ve yukarıda belirtilen Müttefiklerarası heyetlerin zahir hizmetini görecekler.

10- Müttefik heyetleri ile kıtaatının geri çekilmesi son bulduktan otuz gün sonra gerçekleşecektir. Müttefiklerin hükümetleri düzenin korunması ve Türk olmayan ahalinin korunması için gerekli olan tedbirlerin kabul edilmesi hakkında mutâbık kaldıkları takdirde, bu geri çekilme işlevi daha yakın bir tarihte gerçekleşebilir. Bu suretle, T.B.M.M.Hükümeti idaresi ve jandarması bir bölgede düzgün bir şekilde görevini yaptığı anda Müttefik heyetler ve kıtalar otuz günlük sürenin bitmesinden önce buralardan geri alınabilirler.

11 - T.B.M.M Hükümeti'nin bütün kıtaları, Müttefiklerin bulunduğu bölgelerden mümkün olduğu kadar çabuk, geri alınacaklardır. Çanakkale bölgesinde Müttefiklerin işgal bölgesi hattı fasılına* İzmit Yarımadası'nın Müttefiklerin işgal bölgesinin hattı fasılı bâlâdaki hattı fasıllar Müttefik ordularının her birinden birer subay ile B.M.M ordusundan bir subaydan oluşturulmak üzere karışık komisyonlar tarafından sınırlandırılacaktır. İstanbul Yarımadası'nda Müttefiklerin işgal bölgesi şöyledir: Podima'nın 3 Kilometre kuzeybatısında Karadeniz üzerinde bir noktadan Istranca, Mertekli, Kıştağı, Sinekli, Karasınan, Çiftlik ve Kalikratya'nın tümü dahildir. Hattın

* "Fasledici, ayırıcı çizgi". Bkz. Ferit DEVELİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1997, s.341.

doğusunda bulunan yarımadanın tümü Gelibolu Yarımadası'ndan müttefiklerin işgal bölgesi şöyledir: Bakla Burnu (yahut Saros Körfezi), Bolayır ve Suğluk mansabı, bu nikat dahil hattının güneyinde bulunan Gelibolu Yarımadası'nın bütün kısmı Müttefiklerin kıtaatı geri alınıncaya ve bu bölgelerin her yerinde işgal son buluncaya kadar T.B.M.M Hükümeti adı geçen bölgelere riayet etmeyi taahhüt eder.

12 - T.B.M.M Hükümeti, barış antlaşmasının onayına kadar Doğu Trakya'ya kıtaat nakletmemeyi ve orda bir ordu toplamamayı ve idame etmemeyi taahhüt eder.

13 - Bu sözleşme akib- i imzadan üç gün sonra yürürlüğe girecektir³⁵⁵.

3 - Mütareke Projesinin Tartışılması

Mütareke görüşmelerinin bugünkü, toplantısı saat 18.³⁰'da başladı³⁵⁶. Müttefik generaller adına Harington kısa bir konuşma yaptı. İngiltere, Fransa, İtalya Hükümetleri'nin Türkiye'nin haklı isteklerini temin hususundaki arzuları, kuvveden fiile çıkarmak için yaptıkları fedakârlıktan bahsederek, verilecek olan mütareke projesinin Müttefiklerin son sözü olduğuna dikkat çekmek istedi³⁵⁷.

İngiliz Generali konuşmasına şöyle devam etti: "Hükümetimden kesin talimat aldım. Kıtalarınızın ileri hareketini durdurduğunuzdan dolayı teşekkür ederim. Bugün açık bir talimat ile toplanmış oluyoruz. Bugüne kadar gösterdiğiniz sabırdan dolayı müteşekkirim. Generallerin size itimatları vardır. Sizin de kendilerine itimadınız olduğunu ümit ederler. Toplantımız tarihi bir toplantı olacaktır. Burada mühim bir karar aldınız. Müttefik Hükümetler, size yapılacak teklifler hakkında mutabık kalmışlardır. Doğu Trakya'yı size takdim ediyorlar. Müttefik Hükümetler size Meriç'in batısında bir yer vermeye kadar da gidiyorlar. Karaağaç'ı alacaksınız. Askerlerimiz sulhan sonra İstanbul'u tahliye edeceklerdir. Bana öyle geliyor ki, insan ölmeksizin, bütün

³⁵⁵ B. ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.387-390.

³⁵⁶ ATASE Arş, K.1664, D.360, F.5.

³⁵⁷ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12-1.

istekleriniz size takdim ediliyor. Müttefik Devletler size gayemiz olan sulhu takdim ediyorlar. 45 gün içinde idareniz, Trakya'da yerleşmiş olacaktır.

Müttefiklerin sizden istedikleri hudutlarını beraber tesbit edeceğimiz mıntıkalara riayet etmekten ibarettir. Trakya'da bulunduracağınız jandarmanın miktarını birlikte tayin edeceğiz³⁵⁸ diyerek, hazırlanan son projeyi sunduğunu ve kendileri tarafından bu toplantının bir iki saat içinde onaylanacağı ümidinde olduğunu belirterek; yukarıda maddeleri sıralanan projeyi okutturdu³⁵⁹. Daha sonra bunun bir örneğini İsmet Paşa'ya sundular. Bu proje, Paris'te yapılan toplantı neticesinde hükümetlerinden aldıkları en son tebligata dayanarak düzenlenmişti. Projede; Doğu Trakya'nın, Edirne'de dahil olduğu halde Türkiye'ye iadesine karar verilmiş, diğer taraftan bir takım yeni maddeler de eklenmişti³⁶⁰.

Yeni projede değişmiş olan maddeler şunlardı:

- 1 - Trakya'nın teslimi için kararlaştırılmış olan müddet otuz günden kırkbeş güne çıkarılmış,
- 2 - Trakya'ya gönderilen jandarına miktarı sınırlandırılmış,
- 3 - General Charpy ve Mombeili'nin resmi beyanatları ile halledilmiş olan Karaağaç konusu yeni projede yer almamış,
- 4 - Şimdiye kadar hiç tartışılmamış olan bir mıntıklar hududu icat olunmuş,
- 5 - Sivil esirlerin iadeleri konusu sözleşmeye kayd edilmemişti³⁶¹

İsmet Paşa, projeye yeni maddeler eklendiği görünce talimat alma gereği duymuş ve 10 Ekim 1922'ye konferansın ertelenmesini istemiştir³⁶². İsmet Paşa, yeni ortaya çıkan maddeler üzerinde daha fazla bilgi edinmek için özellikle General Harington ile konuşmak istedi³⁶³. Harington bu isteği kabul etti. İsmet Paşa, sözlerine oldukça sert bir giriş yaparak³⁶⁴, kendisinin hiç beklemediği tekliflerle yüzyüze geldiğini ve biraz

358 İNÖNÜ, II, s.35.

359 Yeni Gün , 11 Ekim 1922 , No:993-616, s.1.

360 ATASE Arş, K.1664, D.360, F. 5.

361 ATASE Arş, K.1664, D.360, F. 6, 6-1 ; A.TÜRKGELDİ, s.175.

362 ATASE Arş, K.1664, D.360, F.5.

363 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.935.

364 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12 -1.

önce yapılan konuşmada, Harington'un bu projenin bir iki saat içinde imzalanması teklifini anlayamadığını, yapılan teklifler üzerinde tartışma yapılması gerektiğini, bundan dolayı imza teklifinin kabul olunamayacağını söyledi. General Harington da, beş-on dakika önce söylemiş olduğu sözleri düzeltmeye çalışarak, mütareke üzerinde elbette görüşme yapılacağını, kendileri tarafından İsmet Paşa'ya verilen projenin Paris'te müttefiklerin mümessillerince takdir edilmiş olduğundan zamanın uzun yollu değişikliklerle işin uzamasına müsaide olmadığını, delegelerin bağlı oldukları hükümetlerinden talimat almış olduklarını söyleyerek ³⁶⁵; İsmet Paşa'ya herhangi bir değişiklik olmayacağı yolunda bir takım işaretler vererek, anlaşmayı imzalamaya zorlamak istedi.

Harington'a göre asıl mesele, Trakya'nın iadesi idi ve bu resmen kabul edilmişti. Otuz günün kırkbeşe çıkarılmasına ve jandarma miktarının sınırlandırılmasına Paris'te karar verildiğinden bu konuda bir şey yapamayacaklarını, Karaağaç meselesinin de oradan bildirildiği şekilde kayd edildiğini; mıntıklar hududunun ise, artık Müttefik Devletlerle T.B.M.M Hükümeti arasında bir mesele olduğunu ve sivil esirler konusunu hükümetlerine bildirdiklerini belirterek, kıtaatlar arasındaki sınırları bu akşamdan görüşmek istediğini söyledi³⁶⁶. Bu sırada Karaağaç konusunda tartışma çıktı. İsmet Paşa bu noktaya sürekli olarak itiraz etti. Bu mesele konusunda özellikle Fransız ve İtalyan delegelerine hitap ederek "iki gün önceki celsede Karaağaç'ın Edirne'ye dahil veya Edirne'nin Karaağaç'a şamil olduğunu siz söylememiş miydiniz? Bu sözlerinizi iki gün sonraki hareketlerinizle nasıl bağdaştıracaksınız?" diyerek, sitemlerini ilettiler³⁶⁷.

Fransız delegesi söz alarak kendisinin bu konuda güvence vermediğini ve yalnız Trakya'nın iadesini hükümetinin kabul etmiş olduğunu, beyanatının Karaağaç'ı da içermesinin hata olduğunu, söyledi³⁶⁸.

General Charpy'nin sözlerine karşılık, İsmet Paşa kendisine bundan önceki beyanatını hatırlattı ve "İtalyan delegesi General Mombelli, Karaağaç'ta dahil olduğu

³⁶⁵ Yeni Gün , 11 Ekim 1922 , No: 993-616, s.1.

³⁶⁶ ATASE Arş, K.1664, D.360, F.6, 6-1 ; B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.392.

³⁶⁷ Yeni Gün, 11 Ekim 1922, No: 993-616, s.1.

³⁶⁸ A.TÜRKGELDİ, s.175.

halde Edirne ile beraber bütün Trakya'nın T.B.M.M Hükümeti'ne verilmesine hükümeti namına imzaya yetkili olduğunu resmen beyan ettiği zaman, siz! General Charpy cenapları Fransa'nın bu hususta fazl-ı takdime haiz olduğunu açıklamıştınız. Ben de her ikinize teşekkür etmişim", dedi. Konuşmanın gittikçe sertleştiğini gören General Harington müdahale ederek, son esasların Paris görüşmelerinden kaynaklandığını, tartışmada daha fazla ileri gitmenin faydalı olmayacağını söyledi. İsmet Paşa, General Harington'a cevap vererek : "- O ciheti daha sonra konuşuruz. Ben, generalin iddiasına karşı sadece durumu tesbit ediyorum", dedi. Bunun üzerine, İtalyan generali kendisinin, iki gün önce doğrusu İsmet Paşa tarafından söylendiği sebeple beyanatta bulunmak için İstanbul'daki temsilciler arasında gerçekleşen görüşme sonucunda kendisine yetki verilmiş olduğunu, son değişikliklerin Avrupa'dan gelmiş olduğunu açıkladı³⁶⁹.

Taraflar arasında yapılan bu konuşmalardan sonra Müttefik generaller ve İsmet Paşa, harita üzerinde projede açık kalan işgal bölgelerinin hudutlarını görüşmeye başladılar. General Harington, bu bölgelerin tayini için İsmet Paşa veya yardımcılarını ile görüşmeye İngiltere Hükümeti tarafından memur edildiğini söyledi³⁷⁰. Harington, daha sonra Türk kıtaatının bugün için üzerinde bulunduğu İzmit Yarımadası'nda hatlarda yani Şile, Yakuplu , Yarımca'da durmalarının gereğini ve Çanakkale'de Lapseki'den Kumkale'ye kadar sahilden dar bir şerit ile uzaklaştırılacak bir bölge gösterdi. Bu bölgelerin daha önceden ilan olunan tarafsız bölgeler olmadığını, kıtalar arasında bir hat tayini olduğunu belirterek; bunun boğazların serbestisini tayin ettiğini söyledi³⁷¹. Konferansın bu kısmında yarı şaka tarzında bir takım konuşmalar oldu³⁷².

İsmet Paşa, Boğazların serbestisinin hükümeti tarafından kabul edildiğini, buna rağmen İngiltere'nin bu konuda fazla telaş göstermesine anlam veremediğini söyleyerek konuşmasına şöyle devam etti:

³⁶⁹ Yeni Gün , 11 Ekim 1922, No: 993-616, s.2; T.B.M.M, G. C. Z, III , s.935.

³⁷⁰ ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12-1.

³⁷¹ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Ekim 1922, No: 631, s.1; B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.393.

³⁷² T.B.M.M, G.C.Z, III , s.935.

“İsmet Paşa: - Boğazlar bugün hem elimizdedir. Hem de serbesttir. Boğazlar bugün sahip oldukları serbestliği doğal olarak “ üç buçuk” İngiliz askerine borçlu değildir.

Harington: - Şurası inkar olunamaz ki, askerleriniz tarafsız bölgeye tecavüzde bulunmuşlardır.

İsmet Paşa: -Unutmayalım ki bizce tarafsız bölge yoktur. Kıtalarımız memleketlerinde ilerlerken en yoksun manasında Türk misafirperverliği göstermişlerdir. Bu hususta İngiliz askerlerinin de dirayetli hareket etmiş olduklarını söylemeye mecburum.

Harington: - Yani,

İsmet Paşa: - Bazı kıtalarımız Çanakkale Boğazı'nın çeşitli bölgelerine ulaştıkları halde Çanakkale mevkiindeki askerlerimiz hala orda duruyorlar.Bu Türk ordusunun en kötü zamanlarda dahi soylu misafirperverliğini göstermesini bildiğinden başka bir manaya gelebilir mi ? İngiliz askerinin gösterdiği dirayete gelince, askerleriniz anlamsız bir çatışma çıkarmaktansa Çanakkale mevkiine kadar çekilmek basiretini gösterdiler.

Harington: - Onların öyle hareket etmelerini ben emrettim.

İsmet Paşa : - Pek iyi etmişsiniz. Zaten yalnız şurası bilinmelidir ki, Boğazlar'ın serbestisini yalnız Türkler temin edebilir ve onlar temin edeceklerdir.tarafsız bölge sözleri ve bizim askerlerimizin biraz daha geri alınması taleplerinin hiç bir anlamı olmadığını süslü püslü sözlerden ziyade zât-ı devletleri takdir buyurursunuz zannediyorum. Dünya kamuoyunu doğru yola sevk etmek için, gerçeği söyleyecek bir konumda bulunuyorsunuz.

Harington : - Ne yapmamı arzu buyurursunuz?

İsmet Paşa : - Diyebilirdiniz ki, Anadolü'da duruma hakim olan Türk ordusu, beş kilometre ileride geride bulunmasının hiçbir ehemmiyeti olmayarak daima Boğazlara hakimdir. Bu böyle olunca Boğazların serbestisini T.B.M.M Hükümeti'ne vermek en kestirme yoldur. Çünkü; Boğazların serbestisini en samimi olarak yalnız Türk milleti kabul ve ilan eylemiştir. En inanılır ifadenin bundan ibaret olduğuna zannetmem ki,

sizin de şüpheniz olsun³⁷³, diyerek Türk tarafının konuya bakış açısını Müttefik delegelere oldukça açık bir şekilde aktardı.

Konferans sona ermeden önce General Harington, ciddi bir beyanatta bulunarak, protokole Yunanlıların şiddetle muhtac olduğunu ve Türkiyenin dahi bunu kabul etmediği takdirde sonuçlarına katlanacağını, İngiltere'nin askere, topa ve gemiye sahip olduğunu ve Büyük Britanya gibi bir ülke ile kavga çıkarmanın akıllıca birşey olmadığını söyledi³⁷⁴. Konferans 24 saat sonraya ertelendi³⁷⁵.

Konferansın dağılmasından sonra İsmet Paşa, F.Bouillon ile bir görüşme yaptı. 9 Ekim'den sonra İtalyanlar ve özellikle Fransızlar, İngilizler ile birleşik bir cephe halinde görünerek İsmet Paşa'yı iknaya çalıştılar. F.Bouillon'da bütün kudret ve mahareti ile bu amaç için gayret sarfetmişti. Hatta Poincare'nin ona telgraf göndererek antlaşmanın derhal imzalanmasını salıkladığını, bile söylemişti³⁷⁶.

Harington, görüşmelerin tamamlanmasından sonra son talimatları almak için Charpy ile Mombelli'yi Mudanya'da bırakarak İstanbul'a döndü.³⁷⁷ İngiliz elçiliğinde yapılan bir toplantıya katıldı³⁷⁸. F.Bouillon, görüşmelerin tamamlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek; onu ikna etmeye çalıştı. Telgrafta; sonuca varmak için gösterilen çabalar aktarıldıktan sonra, sunulan ortak projeden bahsetti. Bunun kansız bir zafer olduğunu iddia ederek onbeş günlük uzatma süresi bir kenara konulursa, İzmir'de kararlaştırılan maddelerden pek de farklı olmadığını İngiltere'nin yapabileceği tüm fedakarlığı yaptığını düşündüğünü, ve bütün Avrupa'nın bu antlaşmayı akla uygun bir antlaşma olarak kabul edeceğini, hattı fasılların oluşturulmasında Türk subaylarının da bulunacağını bunun bir sorun yaratmıyacağını yazarak sözleşmenin imzalanmasını istiyordu³⁷⁹.

373 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12-1; Yeni Gün , 11 Ekim 1922, No: 993-616, s. 2.

374 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12- 1.

375 Hâkimiyet- i Milliye, 11 Ekim 1922, No: 631, s.1.

376 T.İ.H, II/6- 4 , s.134.

377 D.WALDER, s.368.

378 V.AKIN, s.54.

379 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.394-395.

İsmet Paşa, Fevzi ve Refet Paşalar ile bir görüşme yaparak son projeyi görüştü. Durum nazik bir safhaya ulaşmıştı. Yapılan toplantılar ya devam edecek ya da kesilecekti. Mudanya ile Ankara arasında yapılan haberleşme gece boyunca devam etti. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'dan 10 Ekim, saat 17.⁰⁰'ye kadar yaptırılacak değişiklikler üzerinde ısrar edilmesini ve bu değişikliklerin kendisine bildirilmesini istedi³⁸⁰.

4 - Yunan Heyetinin İkinci Deklarasyonu

8 Ekim 1922 tarihinde Yunan Heyeti, mütarekeyi bazı şartlar altında imza etmek için Yunan hükümetinden talimat aldı. Bunu takiben Paris'te bulunan Venizelos'tan da telgraf ile talimat alındı. Bu yeni talimata göre Yunan heyeti, Doğu Trakya'nın yalnız 1915 Türk - Bulgar sınırı hattına kadar tahliyesini kabul edebilirdi. Bu hat, Meriç'in takriben iki kilometre doğusunda bulunmakta idi. Çünkü; bu hattın doğusunda bulunan topraklar Bulgarlara aitti ve Neuilli Konferansı'nda taksimine karar verildiğinden, Sevr Antlaşması'ndan ayrılmakta idi. Telgrafla gelen talimatın alınmasından sonra, Yunan Heyet'i, 9 Ekim 1922 günü gerçekleşen görüşmeler sırasında yazılı bir teklif sundu³⁸¹. General Harington da, yapılan görüşmeler sırasında İsmet Paşa'ya bundan bahsetmiş fakat üzerinde fazla durulmamıştı³⁸².

Yunan Heyeti'nin deklarasyonu şöyle idi:

“ 23 Eylül 1922 notasında görüldüğü gibi Müttelik Generaller Toplantısı'na katılmaya davet edilen Yunan delegeleri, Mudanya'ya varışlarından önce kararlaştırılıp kendisine bildirilen ve müzakeresi sırasında oyları alınmayan, kesin anlamlı kararlar karşısında kalmışlar ve bu derecede önemli kararları kabule ve uygulama şeklinin ayrıntılarını tartışmaya yetkilerinin olmadığını bildirmişlerdi.

380 V. AKIN, s.54.

381 Yunan Askeri Ansiklopedisi., III , s.757.

382 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.12-1 ; B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar , s.393.

Bugün Müttefik büyük devletlerin kesin kararları karşısında bulunulduğundan, gerçekten Yunan Hükümeti'ne zorla kabul ettirilen kararlar, derin kederlerine rağmen kendilerini boyun eğmeye mecbur görüyorlar ve hükümetleri tarafından O'nun adına bildirmeye yetkilidirler ki,

1- Doğu Trakya'daki Yunan kıtalarının (projenin ikinci maddesi) en son geri çekilme hattı ile sözleşme projesinde önerilen hat arasındaki bölge; 1915'ten beri Bulgaristan'a ait Neuilly Antlaşması gereğince Bulgaristan tarafından büyük Müttefik Devletlere terk edilmiş ve Müttefik Devletler de o bölgeyi Yunanistan'a bırakmış olduğundan adı geçen hattı, ancak 1915'te Bulgaristan ile Türkiye arasında tesbit edilmiş olan sınır hattına kadar kabul ederler. Bundan ötürü, Edirne Kalesi'nin Meriç'in sağ kıyısında bulunan kısmı ve istihkâmları, istasyon ve Karaağaç kasabası yukarıda yazılı bölge içerisinde bulunduğundan, bu bölgenin boşaltılması barış antlaşması yapılıncaya kadar Yunan delegeleri kabul edemezler³⁸³.

Kuleliburgaz (Pition) ile Sivilingrat arasındaki demiryolu parçası için Türk, Yunan ve Müttefikler arası karma bir komisyonun gözetimini kabul ederler.

2- Sözleşmenin yürürlüğe konması tarihinde Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çatışmanın durdurulmasına ait olan maddeyi (Birinci Madde) kabul eder.

3- Doğu Trakya'yı, Yunan kuvvetlerinin hizmetleri, teşkilleri ve depoları ve bunlarla birlikte boşaltmayı (projenin Beşinci Maddesi) kabul ederler. Fakat, esasen yerli Hristiyan halkın gitmesi ile biraraya gelecek olan bütün harekâtın, düzenli ve karışıklığa sebep olmayacak şekilde uygulanabilmesinin daha uzun bir zaman gerektireceği dikkate alınarak, delegeler onbeş günlük bir zamanın hiç olmazsa bir aya çıkarılması hususunda ısrar ederler.

4- Mülki idarenin intikaline gelince (Projenin Altıncı Maddesi) Müttefik generallerin bütün dikkatlerini, idare ve jandarmanın pek acele bir şekilde Türklere verilmesinden meydana gelebilecek çok korkunç sonuçlara çevirmeye mecburdurlar. Doğum yerleri olan memleketlerinden ikinci defa ayrılmak zorunda kalmış bu talihsiz

³⁸³ ATASE Arş, K.1651, D.314, F.1-5.

halka zaman bırakılması ve gereken her türlü kolaylığın gösterilmesi onlara verilebilecek, en az, bir insanlıktır.

Yunan delegeleri takdir ederler ki, biricik etkili çare, idarenin Müttefik kıtalara bırakılmasıdır. Onlar bu idareyi, hiç olmazsa bir ay devam ettirirler; ta ki, bu halk müttefik memurların koruması ve sorumluluğu altında düzenli ve güven içinde çıkabilsinler³⁸⁴.

5 - Yunan delegeleri takdir ederler ki, bölgenin boşaltılmasının, düzensizliğe meydan vermeden yapılması ve halkın güvenliği için (Projede Üçüncü ve Sekizinci Madde) adı geçen Müttefik kurullar ve müfrezeler yetersizdir. Yalnız, Türk halk ve memurları tarafından Hristiyan halka karşı yapılması mümkün her türlü saldırıları değil, fırsattan faydalanarak soygunculuğa ve bu halka karşı fena muameleye kalkışabilecek Türk ve Bulgar çetelerinin saldırılarını da hesaba katmalıdır. İkinci ve beşinci maddelerde gösterilen esas sorunlar üzerinde Yunan delegeleri yalnız kendi hükümetleri adına değil, fakat gerçekten uygar her insanın vicdanı adına da ısrar ederler.

Yine aynı düşünce ile delegeler isterler ki, Türk memurlarının yerleşmesinden önce, halk için genel af ilan edilsin ve bunların siyasi nitelikleri düşünce ve hareketleri sebep gösterilerek yapılacak her türlü koğuşturmadan kurtulabilsinler³⁸⁵. Bu tekliflerle Yunanlılar kendilerini mazlum durumunda göstermekte ve duygu sömürüsü yolu ile Anadolu'da yaptıklarını unutturmak istemekte idiler.

İ- KONFERANSIN SEKİZİNCİ GÜNÜ (10 EKİM 1922)

1 - General Charpy ve General Mombelli'nin İsmet Paşa İle Yaptıkları Görüşme

İsmet Paşa, 9 Ekim 1922 tarihinde yapılan görüşmelerin içeriği ile Müttefik generallerin sundukları son projeyi Ankara'ya gönderdikten sonra verilecek kesin talimatı beklemeye başladı. Bu arada General Harington İstanbul'a gitmiş ve Mudanya'da General Charpy ile General Mombelli kalmıştı. Bu iki general, 10 Ekim

³⁸⁴ ATASE Arş, K.1651, D.314 , F.1 -6.

³⁸⁵ ATASE Arş, K.1651, D.314, F.1-7.

1922 sabahı İsmet Paşa'yı ziyaret ederek bir durum değerlendirmesi yaptılar. İsmet Paşa, öncelikli olarak dün yapılan görüşmelerde Müttefiklerin mütareke projesini acele tarafından kabul ettirmek için gösterdikleri çabayı eleştirerek, sorunlar üzerinde tartışmanın oldukça doğal olduğunu ifade etti. Fransız ve İtalyan delegeleri de dile getirilen şikâyetten dolayı İsmet Paşa'yı haklı buldular. Çünkü proje üzerinde beraber çalışarak ortak bir noktada buluşmanın faydalı olacağını ancak Trakya'ya gönderilecek jandarma miktarının sınırlandırılması ve Lapseki'den Kumkale'ye kadar olan bölgeden Türk kıtaatının çekilmesi konularında ısrarcı olduklarını belirtmişlerdi³⁸⁶.

General Charpy ve General Mombelli, 9 Ekim tarihli görüşmelerde konferansın başından beri izledikleri siyaseti terk ederek İngiltere'nin iddialarını destekleyici bir tavır takınmışlar ve Türk Heyeti üzerinde oldukça kötü bir etki bırakmışlardı. 10 Ekim sabahı ise İsmet Paşa'yı ziyaret ederek; bir taraftan üzerinde anlaşmazlık olan konular üzerinde birlikte çalışmayı teklif ederlerken, diğer taraftan da jandarma ile geri çekilme konularında ısrarcı davranıyorlardı. Bu da konferansın bundan sonraki toplantısında bu iki generalin fikir ve düşüncelerinde herhangi bir değişiklik yapmıyacaklarını ortaya koyuyordu.

Görüşmede, eski tarafsız bölgeler ile yeni hattı fasıllar gündeme geldi. Bu konuya bir açıklık getirilerek Türk kıtalarının çekileceği hattın, bu yeni hattı fasıllar olduğu açıklandı. İsmet Paşa, bu noktada özellikle İstanbul ve çevresindeki hattı fasılların uygunsuzluğunu, kabul ettirmek için çaba harcadı³⁸⁷.

Bu sırada Çanakkale'deki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı General Marden, bölgedeki Türk XI.Tümen kumandanı'na bir mektup göndererek, Türk delegelerinin protokolü imza etmediklerini ve telörgülere pek yakın olan askeri birliklerin çekilmediklerini, muhasematın durdurulmasına dair kendi kıtaatına verdiği emrin kaldırılabilceğini belirterek; durumun, nazik bir safhaya girdiğini dile getiriyordu. Bu sırada İngiliz ve Fransız uçakları da Çanakkale, Kumkale, Yeniköy ve Lapseki üzerinde

³⁸⁶ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar , s.400.

³⁸⁷ T.B.M.M, G.C.Z, III , s.937.

keşif gezisi yapmakta idiler³⁸⁸. Mektubun alınmasından sonra Tümen Kumandanlığı, İngiliz kıtaatının tahkimat ve telörgüsü çekmek gibi işlerle meşgul olduğunu, son günlerde Midilli adasındaki Müslüman ahalinin oturduğu mahallerden silah ve bomba sesleri işitildiğini; Gelibolu'daki muhacirlerin telaşlı bir şekilde göç ettiklerini³⁸⁹, bildirmekte idi.

2- Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa Arasında Yapılan Son Yazışmalar

İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında Mütareke görüşmeleri başlamadan önce bir takım yazışmalar yapılarak proje üzerinde son çalışmalar yapıldı. İsmet Paşa, Müttefiklerin vermiş oldukları projede bir noktaya işaret ederek, İkinci Madde'de Meriç'in sol sahilinin Üçüncü Madde'de ise, Meriç'in sağ sahilinin gösterildiğini ifade ederek; Yunan kıtaatının çekileceği hattın Meriç'in sol sahili, Barış Antlaşmasına kadar da Müttefikler tarafından Meriç'in sağ sahili Karaağaç dahil olmak üzere işgal edileceğini³⁹⁰, bildirdi.

Gönderilen bir başka telgrafta ise, Çanakkale'de; Lapseki'den Kumkale'ye kadar Türk kıtalarının uzaklaştırılarak, Gelibolu Yarımadası'nın kendileri tarafından işgalinin onaylanmasının istendiği belirtilerek, sözleşmenin delegeler tarafından onaylanmasından üç gün sonra yürürlüğe girmesi gerektiğinden ayrıca, Hükümetçe onaylanmasına gerek olmadığı, bundan dolayı Hükümet'in görüşünün saat 17.⁰⁰'ye kadar bildirilmesi Mustafa Kemal Paşa'dan rica edilmekte idi³⁹¹. Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı şöyle idi:

“ Mudanya Konferansı Reisi Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne,
Yeni projede 11.Madde muhteviyatı bervechiâti tahlil olunur. 'İzmit Şibh-i Ceziresi'nde ve Çanakkale mıntıkasında işgal mıntıkası namı verilen mıntıklar hattı

³⁸⁸ ATASE Arş, K.1601, D. H- 43, F.1-28.

³⁸⁹ ATASE Arş, K.1945, D.244, F. 2.

³⁹⁰ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar , s.401.

³⁹¹ T.İ.H, II/6- 4, s.137.

fasılları müttefik ordularından her birinden birer zabitle Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zabitten mürekkebe olmak üzere, muhtelit komisyonlar tarafından tahdit edilecektir'. kaydına göre mukavele-i askeriye'nin esasından addolunmayabilir. Mevzu-i bahs hattı fasıllar tayin olunarak İzmit Şibh-i Ceziresi'nde Şile, Gebze ve Darıca hattının kabul ettirilmesine çalışmak lazımdır. İstanbul'un Rumeli cihetindeki parçasında da hududun Terkos, Büyükçekmece Gölü arasındaki hat olarak şimdiden tesbit ettirilmesine çalışılmalıdır.

Çanakkale mıntikasına gelince kıtaatımız bulunduğu yerlerden çekmemek hususunda ısrar ve yalnız müttefikin kıtaatının el'an tahtı işgalinde bulunan noktalardan dört beş kilometre mesafeyi kabul etmekle maksadın hasıl olacağını bildirmek icab eder. Ancak; Lapseki, Erenköy, Kumkale hattından uzaklaşmamız hususunda behemahal ısrar olunursa mevaki-i mezkirede idare-i mülkiyemiz bâki kalmak ve Müttefikin tarafından el'an taht-ı işgalde bulunan noktalardan başka mahaller işgal edilmemek ve mevcut Kuvva-i işgaliye tezyit olunmamak şartıyla dört beş kilometre Boğaz sahilinden uzaklaşmak kâbil olunabilir.

Gelibolu Şibh-i Ceziresi'nin işgalini bilâkayıt gayr-i muayyen bir zaman için alelîtlak kabul edemeyiz. Mudanya Mukavele-i Askeriyesiyle bugünkü taahhüdümüz sulh konferansı netayicine tâliken Çanakkale Boğazı'nın tarafeyninde ve İstanbul Boğazı'nın tarafeynindeki işgal mıntıkları da aynı kayd-ü şartlara mevzu-i bahistir. Binaenaleyh onbirinci maddesinin son fıkrasının iptidasına sulh konferansı müzakeratının netâyicine talikan müttefikin kıtaatı geri alınıncaya kadar (şifre)hükümetinin nokta-i nazarını istimal etmekte oldukları netice hüsn- ü telakkiye matuftur.

Saat beşe kadar kabul ettirebildiğiniz noktaları da bildirmenizi rica ederim. Meseleyi şimdi Meclis'te de mevzu-i bahs ederek onun da nokta- i nazarı alınacaktır. Herhalde imza buyurduktan sonra kabul olunan projenin meriyetini mani kalmayacaktır.

Başkumandan

Mustafa Kemal"³⁹²

Müttefiklerin 9 Ekim tarihli projelerinde İstanbul'un Rumeli yakasındaki işgal bölgeleri, Podima'nın 3 kilometre Kuzeybatısındaki bir noktadan başlamak üzere Istranca, Mertekli, Kıştağı'ndan Yenice ve Kalikratya'ya kadar ulaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, Terkos ile Büyük Çekmece arasındaki bölgenin sınır olarak saptanmasını istiyordu.İzmit Yarımadası'nda da Şile, Gebze,Darıca çizgisinin kabul ettirilmesine çalışılacaktı. Çanakkale bölgesinde de Türk birliklerinin buldukları yerlerde kalmaları gerektiği; Lapseki, Erenköy ve Kumkale sınırlarından çekilme hususunda ısrar edilirse belirtilen yerlerin Türk sivil idaresi kalması ve müttefiklerin işgal alanlarını genişletmemeleri kaydı ile Boğaz kıyısından dört-beş kilometre uzağa çekilmenin mümkün olabileceğini belirtmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Gelibolu'nun işgalini belirsiz bir zaman için gelişigüzel kabul edelemeyeceğini ve Mudanya Mütarekesi ile bugünkü yüklenimlerin barış konferansına dek erteleneceğini Bu nedenle Onbirinci Madde'nin son fıkrasının başlangıcına "Barış konferansı görüşmelerinin sonuna ertelenir", görüşünün eklenmesi istenmektedir³⁹³.

Mustafa Kemal Paşa'nın projenin 5.Madde'si ile ilgili görüşlerini içeren diğer bir telgrafta aynı gün İsmet Paşa'ya gönderildi.Telgrafta:

"Mukavele-i Askeriye projesinin beşinci maddesinde Şarki Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi mümkün olduğu kadar çabuk başlayacaktır.Ve başladıktan sonra takriben onbeş gün zarfında icra edilecektir. Ve altıncı maddesinde Trakya'nın heyet-i umumiyesi itibarıyla bu devri teslim Yunan kıtaatı tarafından tahliyesinin hitamından sonra azami otuz gün zarfında nihayet bulacaktır, deniliyor.

³⁹² ATASE Arş, K.1664, D.360, F.8, 8-1, 2, 3.

³⁹³ M.ONAR, II, s.395.

Bu sarahatlere göre bütün müddetler Yunan tahliyesinin mebdeine talik olunuyor.

Binaenaleyh Beşinci Madde şöyle olmalıdır: Şarki Trakya'nın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi mukavelenamenin mevkiî meriyete vazından itibaren başlayacaktır."³⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa, Doğu Trakya'nın Yunan kıtaları tarafından tahliyesinin mütarakenin yürürlüğe gireceği tarihten itibaren başlamasını şart koşarak sözleşmedeki belirsiz noktaların ortadan kaldırılmasını istemekte idi.

3 - T.B.M.M'nde Mütareke Projesinin Görüşülmesi ve Kabulü

T.B.M.M 10 Ekim 1922 tarihinde yaptığı gizli oturumda hükümete protokolün imzası için yetki verilmesi meslesini ele aldı. Görüşme saat 3.15 te başladı³⁹⁵. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, son gelişmeleri, belgelere dayalı olarak T.B.M.M'nin görüşlerine sundu. Başkumandan ile Hükümet'in mütareke metninin imzalanmasından yana olduğunu açıkladı³⁹⁶.

Heyet-i Vekile Reisi ve Sivas Mebusu Rauf Bey'de son projeyi reddederek İtilâf Devletleri ile muhtemel bir savaşa girilmesini uygun bulmadıklarını, İsmet Paşa'nın dirayeti ve askeri meselelerdeki kabiliyeti sonucu, isteklerimize ulaşabilmek için elinden gelen tüm gayreti sarfedeceğini, görüşmeler sırasında elde edilen kazanımların dışında kalan bir takım noktalar olursa da; onların da, Barış Konferansı'nda temine çalışılacağını belirterek mütarekenin imzalanmasını istedi³⁹⁷.

Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Bey, Yusuf Kemal Bey ile Rauf Bey'in görüşlerine muhalefet ederek konferans kararlarının tebliğ edilirken kabul etmemenin başka; harp haline geçmenin de ayrı bir mesele olduğunu, bunların ikisini birbirine karıştırmamak gerektiğini aktararak, mütarekeye aid olan teklifleri üçe ayırdı. Birincisi; serbest bölge, ikincisi; Trakya, üçüncüsünün de; askeri konular olduğunu açıkladı.

³⁹⁴ B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.399; A.T.T.B, IV, s.499.

³⁹⁵ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.932.

³⁹⁶ İ.GÜNEŞ, "Mudanya Görüşmeleri Sırasında...", s.153.

³⁹⁷ T.B.M.M, G.C.Z, III, s.937.

İngilizlerin Boğazlardaki emellerine değinerek adaların da dikkate alınmasını ayrıca belirtti³⁹⁸. Konya Mebusu Vehbi Efendi'de Anadolu yakasında tarafsız bölge adı altında bir karış toprağı dahi terk etmemeyi önerdi³⁹⁹.

Hükümet, mütarekenin Meclis'te kabul olunmaması halinde savaşın yeniden başlayacağını düşünmekte idi. Rauf Bey, "ufak bir hata savaşı yeniden başlatabilir, savaşa başlamak ülke çıkarlarına uygun değildir", diyerek muhalefet eden mebusları iknaya çalıştı. Mustafa Kemal Paşa ise, İtilâf Devletleri'nin Yunan ordusunun çekileceğı hattı tesbit için T.B.M.M Hükümeti'ni Mudanya Konferansı'na çağırıldığını, T.B.M.M'nin bu öneriyi Yunan ordusu ile birlikte Yunan Hükümeti'nin de Trakya'dan çekilmesi koşulu ile kabul ettiğini belirterek; bunun karşılığında da Marmara'dan Trakya'ya ordu geçirmemeye söz verdiklerini belirtmiştir⁴⁰⁰.

Mustafa Kemal Paşa, ordunun görevini tamamladığını, bundan sonra çözümlenmesi gerekli konuların diplomasi yolu ile halledilmesi gerektiğini, fakat; Meclisin bunu kabul etmemesi halinde ordunun yine üzerine düşecek görevi hakkı ile yerine getireceğini ifade ederek mütarekenin kabul edilmesi halinde ülke ve millet için en büyük menfaatin sağlanmış olacağını belirtti. Daha sonra oylamaya geçildi ve mütareke projesi kabul edildi⁴⁰¹.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'ten kararın çıkmasından sonra Ankara'dan gelecek cevabı bekleyen İsmet Paşa'ya şu telgrafı gönderdi: "Önerilen proje üzerinde değiştirilmesi istenilen noktaları ve elde edilmesi gereken hususların sağlanmasına son çaba harcandıktan sonra görüşmelerin kesilmesine meydan vermeyiniz. Andlaşmayı imza ediniz. İmzanız, Meclis'in dahi muvafakatı demek olacaktır"⁴⁰².

398 T.B.M.M, G.C.Z, III, s.937- 938.

399 T.B.M.M, G.C.Z, III, s. 938.

400 İ.GÜNEŞ, Mudanya Görüşmeleri Sırasında..., s.154.

401 T.M.M.M, G.C.Z, III, s.942-944.

402 H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış, I, s.41.

4 - Mustafa Kemal Paşa İle Franklin Bouillon Arasında Yapılan Yazışmalar

F.Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa arasında Mudanya Mütarekesi görüşmeleri boyunca çeşitli defalar haberleşilmişti. F.Bouillon'un 9 Ekim 1922 tarihinde gönderdiği telgrafta, Müttefikler tarafından önerilen son projenin kabul edilmesi için ısrarcı bir tavır ortaya konmuştu. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa cevabını 10 Ekim 1922 tarihinde gönderdi⁴⁰³. F.Bouillon'a Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı ulaştığı sırada Yeni Gün gazetesinin muhabiri de kendisi ile birlikte idi⁴⁰⁴. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında kendisinin dostça duygularına teşekkür ederek Fransızların Türkiye'nin açık haklarından fedakârlıkta bulunmasına yönelik ısrarlarını anlamakta güçlük çektiğini belirterek, dostluğun gereğinin yapılmasını haklı olarak beklendiğini ifade etmekte idi⁴⁰⁵.

F.Bouillon, kendisini ziyaret etmiş olan gazete muhabirine bir önceki telgrafının müsvettesini de göstererek projenin tereddüde meydan vermeden, kabul edilmesi gerektiğini söyleyerek gelen telgrafi çevirtirdi. Daha sonra da Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermek için harekete geçti⁴⁰⁶. Telgrafında; adaletten başka bir şey savunmadığını; en önemli sorun olan Doğu Trakya'nın teslimi meselesinin halledildiğini; bütün sorunların tarafların gerçek çıkarları ile şan ve haysiyetleri çerçevesinde çözümlenebileceğini; tarafların soğukkanlılıklarını muhafaza etmeleri gerektiğini; kendisinin de hareket tarzını katıyken değiştirmedini, Türkiye'ye karşı adaletin uygulanması ve dünyada barışın devamını arzu ettiğini⁴⁰⁷ belirtmekte idi.

Mustafa Kemal Paşa ise, F.Bouillon'a verdiği karşılıkta özetle; muhababının kişilik özelliklerine değinerek kendisini över ve Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin istenilen sonuca ulaşmasına az kaldığını belirterek, Meclis ve Hükümet'te ayrıntılara ait

403 Z.SARIHAN, IV, s.742.

404 Yeni Gün, 11 Ekim 1922, No: 993-616, s. 2.

405 T.İ.H, II/6- 4, s.135.

406 Yeni Gün, 11 Ekim 1922, No: 995-616, s. 2.

407 B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar, s.403.

bir takım düzenlemelerin yapılmasından sonra İsmet Paşa'ya sözleşmenin imzalanması için yetki verildiğini bildirir. Ayrıca gerek mütarekenin imza safhasında, gerekse yakında yapılması kararlaştırılmış olan barış konferansında yapmakta olduğu yardımların devam edeceğine şüphesinin olmadığını; konferans yerinin İzmir olması için Paris'te yapacağı girişimlerin hemen başlatılmasının da faydalı olacağını⁴⁰⁸, ifade eder.

F.Bouillon, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabi telgrafını aldıktan sonra büyük bir sevince kapıldı.Duygularını Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği son bir telgraf ile dile getirdi.

“Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Dost kalbim size teşekkür eder. Sulhu temin eyleyen Zât-ı Devletleri'nin ve Büyük Millet Meclisi sayesinde memleketiniz, dünya nazarında manen bir kat daha teali etti. Bu akşam Fransa'ya hareket ediyorum. Her noktada sizinle mutabıkım.

Sadık Dostunuz

Franklin Bouillon”⁴⁰⁹

F.Bouillon, artık gönül rahatlığı ile Fransa'ya dönebilirdi. Ancak; kendisi fikir değiştirerek mütarekenin imzalanmasına kadar Mudanya'da kalacaktı.

5- Mütareke Metnine Son Şeklin Verilmesi

9 Ekim 1922 Pazartesi günü yapılan görüşmelerden sonra General Harington, talimat almak amacı ile İstanbul'a giderek burada Yüksek Komserler ile bir görüşme yaptı⁴¹⁰. Daha sonra 10 Ekim 1922'de Mudanya'ya dönmek için Carysfort zırhlısı ile yola çıktı⁴¹¹. Harington, son yapılan toplantının olumsuz havasını üzerinden atamamış ve konferansın büyük bir ihtimalle dağılacağına kanaat getirmişti. Yol boyunca yapacağı son konuşmanın müsveddesi ile uğraştı. Konuşma metni şöyle başlıyordu: “ İnsan

408 M.ONAR, II, s.397.

409 ATASE Arş, K.1664, D.360, F.7.

410 ATASE Arş, K.1654, D.328, F.11.

411 Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813, s.1.

olarak yapılması gereken her şeyi yaptığımızı hissediyoruz. Dün söylediklerimi bugün tekrarlamam yararsız. Elimizde olan herşeyi size verdik. Buna karşılık Büyük devletler sizden çok az şey istediler. Siz ise hiçbir şey vermediniz. Tekrarlamaya mecburum, hiçbir şey...şu anda ayrılan yolların başındayız. Bir tarafta barış, diğer tarafta karanlık bir gelecek var. Hükümetiniz ilk yolu reddediyor ve insanlığın büyük bir kısmını karanlık bir geleceğe atmak...’’⁴¹² diye devam ediyordu.

Harington’u getiren zırhlı saat 17.⁰⁰’de Mudanya’ya vardı. Geminin limana demirlemesinden sonra Üç Müttefik Generaller yeniden bir araya geldiler. Charpy ve Mombelli, İsmet Paşa ile sabahleyin yaptıkları görüşmeyi aktararak son gelişmelerin oldukça iyi olduğunu ve antlaşmanın imzalanabileceğini söylediler⁴¹³. Harington İstanbul’da yaptığı görüşmelerde durumun istenildiği gibi olmadığını görüşmelerin kesilebileceği inancını taşıdığını söylemişti. Şimdi ise şartlar tam tersine dönmüştü⁴¹⁴.

Harington’un Mudanya’ya geç gelmesinden dolayı taraflar arasında görüşmelerin başlaması bir saat gecikmişti. Müttefik generaller saat 18.⁰⁰’de karaya çıktılar⁴¹⁵. Heyet, mütareke görüşmelerinin yapıldığı binaya vardığında, General Harington’a İngiliz Hükümeti’nin saldırıyı başlatma yetkisini veren telgrafı ulaştı. Fransız ve İtalyan delegelerinin vermiş oldukları bilgilerin ışığında saldırı emri ile ilgili herhangi bir karar vermeden telgrafı katlayıp cebine koymakla yetindi. Yine de işi sağlama almak için, Çanakkale’de bulunan General Marden’e belirli bir saatte ateş açması için emir verdi⁴¹⁶.

Konferans saat 18.⁰⁰’de başladı⁴¹⁷. Harington konferansın başlangıcında yapmış olduğu konuşmada şöyle diyordu:

“ İtilâf Devletleri generalleri, bugün kendi devletlerinden almış oldukları yetkilerle karşınızdadırlar. Ayrıca bu konferans süresince gösterdiğiniz sabır ve uyuşmak taraftarlığınızdan dolayı bir defa daha teşekkür etmeliyim. Uzun fakat dostça

⁴¹² D.WALDER, s.368.

⁴¹³ İkdâm, 12 Ekim 1922 , No: 9184 , s.1.

⁴¹⁴ S.AKGÜN, s.59.

⁴¹⁵ Sabah, 12 Ekim 1922 , No. 11813 , s.1.

⁴¹⁶ D.WALDER, s.369.

⁴¹⁷ T.İ.H, II/6- 4, s.136; Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ekim 1922, No: 632, s.1; Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813, s.1.

çekiştik. Birbirimizi iyi tanıdık ve size karşı güven sağladık. Sizin de bize güvendiğinizi sanıyoruz. Biz buraya sizinle Yunanlılar arasında bir sınır sağlamak için geldik. Yunanlılar bu sınırın gerisine çekilmeye mecburdurlar. Trakya'da kendi idarenizin kuruluşunu amaç tutan her türlü hareketi silaha başvurmaksızın sağlayabileceğinizi arzetmek umudu ile burada bulunuyoruz. Aynı zamanda Barış Konferansı yolunu hazırlayabileceğimizi de umut ediyoruz. Bu tarihi bir toplantı olacaktır. Bu odada birbirimizden ayrılmadan önce bu büyük kararın alınması lazımdır.

Herbirimiz insani bir sebeple memleketimizi temsil ettiğimizi hatırlamalıyız. Bu büyük kararı içtenlikle ortaya koymalıyız. İtilâf Devletleri size cömertçe sundukları şartlarda uyuşmuş bulunmaktadırlar. Bu şartları hazırladığımız antlaşmaya koyduk. Bizim 23 Eylül 1922 tarihli notalarımızın neleri kapsadığını hatırlatıyoruz. Bu nota gereğince, İtilâf Devletleri tarafından size teslim edilecek olan bütün Trakya'yı alabileceksiniz. İtilâf Devletleri, Meriç'in batısında bir set yapabilecek kadar ileri gitmektedirler. Edirne ve Karaağaç istihkâmları hakkındaki isteklerinizi kabul etmektedirler. İtilâf Devletleri'nin yardımı ile orada kuracağınız idare süresince biz, orada kısa bir müddet kalacağız. Barış antlaşması imzalandıktan sonra İstanbul'dan çekilinecektir. İnsanca hiç bir kayıba uğramadan yapılacak sulh ile memleketinizin ilerlemesi engellenmeden, milli isteklerinizin hepsini elde etmiş bulunduğunuzu sanıyorum. Siz de bütün isteklerinizin barış ve huzurdan ibaret olduğunu söylemişsiniz. Böylece isteklerinize kavuşmuş bulunuyorsunuz. Ve 45 gün içinde de Trakya tamamen sizin olacaktır.

Yalnız İtilâf Devletleri'nin istekleri şunlardır:

- 1- Bizim tarafımızdan çizilmiş bulunan ve halen bulunduğumuz bölgeye barış sonuna kadar riayet edilmesi,
- 2- Trakya'ya geçirilecek Türk jandarmasının miktarı üzerinde bir anlaşmaya varılması,
- 3- Kısa bir süre için Trakya'da İtilâf Devletleri'nin birliklerinden müfrezelerin bulunmasına muvâffakat edilmesi.

İtilâf Devletleri Hükümetleri'nin kararlaştırdıkları bu mukaveleyi sizlere sunuyoruz. Ekseri kısımlarını evvelce görüşmüştük. Kabul edilmesi sizlere aittir. Kabul edeceğinizi de samimiyetle umut ediyorum. Belki Yunan delegeleri buna karşı itiraz edeceklerdir. Bunu sizlere bildirebilirim. Bir defa tarafınızdan okunmasını rica ederim....Son söz olarak şunu söylemek isterim ki, karar elinizdedir. İstekleriniz bu mukavele ile yerine getirilmemiş midir? Sizin geçmiş senelerdeki çektiklerinizi ortadan kaldıracak ve hepimizi barışa götürecektir bu davranışımızı rededecek misiniz ?”⁴¹⁸.

Harington'un bu nutku, salonda bulunan Türk heyeti üzerinde olumlu bir etki bıraktı. Harington, ilk defa böyle içten bir konuşma yapmıştı. Artık antlaşmanın imzalanmasını ısrarla ifade ediyordu. İsmet Paşa'da Ankara'dan almış olduğu talimatla, proje üzerinde son değerlendirmeleri yaparak antlaşmayı imzalıyacaktı.

İsmet Paşa, hatıralarında bu günkü görüşmeleri şöyle yansıtıyordu: “ Patlamaya mahal vermeden bir defa sulh konferansına gidecek hale gelmeye bakıyorum. Zaman zaman konferansa gergin bir hava hakim oluyordu. Ben, itiraz ettikçe, direndikçe, İngiliz murahhası; İngiltere'nin kuvvetinden bahsederek nazikâne bir surette tehdit edası almaya başladı. İngiltere'nin bu kadar donanması, bu kadar hava kuvvetleri, şöyle müttefikleri vardır, diyordu”⁴¹⁹.

Tartışmaların bundan sonraki seyri Harington hatıralarından takip edelim:

“Sorunlar altı noktada düğümlenmişti. Bütünü ile siyasal içerikli ilk iki noktayı ikimiz de barış görüşmelerine bırakmaya karar verdik. Ondan sonraki iki noktayı ben kazandım. Çok önemli olduklarını sanmıyorum. Daha sonraki, Çanakkale çevresinde istediğim bölge idi. Çanakkale'de 25 millik bir alanla ilgili idi. Benim talimatım bunu elde tutmaktı ki, İsmet Paşa bunu kesinlikle onaylamıyacağını söylüyordu. Sahne hala gözümün önündedir: Yalnız bir gaz lambasının aydınlattığı o karanlık oda. İsmet Paşa'nın Kurmay Başkanı'nı şimdi bile görür gibiyim. Gözlerini hiç benden ayırmıyordu. Odanın bir başında ben, bir başında İsmet bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyorduk. Bu bölgeyi almamın şart olduğunu, başka hiçbir şeye yanaşmıyacağımı

⁴¹⁸ A.GÜNDÜZ, s.198-200.

⁴¹⁹ İ.İNÖNÜ, II, s.38.

söyledim. İsmet Paşa'da kabul edemeyeceğini söyledi. Bu esnada odanın karşı köşesine kadar gitmişti. Birden “ j' accepte” (kabul ediyorum) dedi. Hayatımda hiç bu kadar hayret etmemiştim. Bunu hiç beklemiyordum doğrusu”⁴²⁰.

Bundan sonra en son husus olan jandarma meselesini, ele alan Harington'a hukuk danışmanı Binbaşı Simms Marshall “bir sayı kopartın hiç önemli değil”, dedi. İsmet Paşa, 9000 kişi istedi. Harington, Mombelli ve Charpy ile görüşüp 7500 rakamını teklif etti. İsmet Paşa kararsızdı. Sonuçta her ikisinin de önerdiği sayıların tam ortası olan 8000'de anlaşılıp el sıkışırken General Marden'e de verdiği ateş açma süresinin bitimine yalnız 75 dakika kala iptal emrini gönderdi⁴²¹.

İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve T.B.M.M'nin kendisinden istediği şartlardan hangileri üzerinde anlaşmaya varıldığı ve nelerin konuşulduğu hakkında Başkumandanlığa bir rapor gönderdi. Buna göre; Şile, Gebze, Derince şosesi bölgeleri Türk tarafında kalacağı kararlaştırıldı. Çanakkale'deki hattın da sahilinden onbeş kilometre derinliğinde bir hat olduğu ve Lapseki'nin kuzeyinde Bozburun'dan güneyde Kumburun'a kadar uzandığını belirterek hattı fasıllardan Boğazlara kadar olan mesafe dahilinde Müttefikler tarafından, kuzeyde de Türk ordusu tarafından tahkimat ve takviye yapılmayacağı; Bozburun'dan Karabigaya kadar sahilde onbeş kilometre derinliği kadar top yerleştirilmeyeceği; Rumeli tarafında Barış Konferansı'nın kararlarına kadar müttefik kıtalarının bulunduğu hatlar garp (batı) hattı, Gelibolu bölgesinde de şimal (kuzey) hattı tarzında olduğu; Çanakkale'de mülki idarenin kendilerine verildiğini; tarafsız bölge ve işgal bölgesi tabirlerinin kaldırılarak, yerine orduların bugünkü durumlarına ait hatlar tabiri kabul edildi⁴²².

⁴²⁰ D.WALDER, s. 369 ; Ş.S.AYDEMİR'in İsmet İnönü'nün hayatını anlattığı İkinci Adam adlı kitabının 213. sayfasında bu konu ile ilgili sahneyi aktarmış fakat tarih yanlışlığı yaparak 9 Ekim tarihini vermiştir. Bkz. Ş.S.AYDEMİR, İkinci Adam, I, s.213.

⁴²¹ S.AKGÜN, s. 60; Galip Kemali Bey, İtalyan delegasyonundan Albay Vitelli ile eskiden tanıştığını ve Trakya'ya gönderilecek jandarma miktarının görüşüleceği toplantıdan önce kendisi ile karşılaştığını, belirterek Vitelli'nin “ iki bin teklif ettik, on bin isteyiniz, sekiz bin veririz, mesele hal olur”, dediğini ve bu malumatı İsmet Paşa'ya ilettiğini anlatmaktadır.Bkz. G.K. Söylemezoğlu, Başımıza Gelenler , s.301.

⁴²² B.ŞİMŞİR, Atatürk ile Yazışmalar , s.402.

Görüşmeler saat 21.30'a kadar sürdü⁴²³. Bu sırada konferans binasının içerisinde ve çevresinde olağanüstü bir hareketlilik vardı. Bugünkü görüşmeler esnasında kapılar arasına açılıyor; subaylar, kâtipler, memurlar girip çıkıyordu. Hepsinin yüzü gülüyordu. Salonun önündeki geniş sofa ve denize bakan taraça Müttefik Devletlere mensup subaylar ve gazeteciler ile dolu idi. Sıkıntılı geçen günlerden sonra birdenbire barış güneşinin parlaması gerilen sınırları gevşetmiş ve kalpleri ısıtmıştı⁴²⁴. Görüşmeleri izlemek üzere Mudanya'ya çok sayıda gazeteci gelmişti. Muhabirler bu akşamki toplantının sonucunu büyük bir merakla bekliyor ve salondan çıkanlara sorular yöneltiyorlardı. Alınan cevaplardan meselenin anlaşma safhasına geldiği ve işin imzaya kaldığı artık iyici anlaşılmakta idi⁴²⁵. Konferans'ın gece saat 24.⁰⁰'te yapılması ve son şeklini almış olan mütareke metninin imzalanması kararlaştırıldı⁴²⁶. Saatler 22.⁰⁰'yi gösterirken delegeler gemilerine dönmeye başlamışlardı⁴²⁷.

İsmet Paşa, kendilerini merakla bekleyen gazetecilere verdiği beyanatta; Konferans'ın barış yolu ile sona ereceğinden umutlu olduğunu, gece yarısı son görüşmeyi yaptıktan sonra protokolü imza edeceklerini bildirdi⁴²⁸. Müttefik generallerin gemilerine dönmelerinden sonra, Türk Heyeti yemeğe çekildi. Yemekte Asım Paşa, mütarekenin Fransızca metninin tercümesi ile ilgili olarak Ahmet Emin, Galip Kemali ve Velid Beylerin yardımcı olup olamayacağını sordu. Bu kişilerde mütareke metnini bir an önce görebilmek için bu teklifi hemen kabul ettiler. Yemekten sonra İsmet Paşa, Fevzi ve Refet Paşalar ile birlikte konferans salonuna dönerek, Müttefik delegelerini beklemeye başladılar. F. Bouillon ile Mrs.Sheridan da bu topluluğa katıldı⁴²⁹.

423 T.İ.H, II/6- 4, s.136.

424 A.E. YALMAN, s.808.

425 Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813 , s.1.

426 T.İ.H, II/6- 4 , s.139.

427 A.E.YALMAN, s.809.

428 V.AKIN, s.55.

429 "Mrs.Sheridan, Moskova'da Lenin ve Troçki'nin heykelini yaptıktan ve Moskova seyahati hakkında, Times dergisinde çıkan yazıları ile ve Londra'da verdiği konferanslarla yeni bir

J- KONFERANSIN DOKUZUNCU GÜNÜ (11 EKİM 1922)

1 - Yunan Heyeti'nin Üçüncü Deklerasyonu

Mudanya'da mütareke görüşmeleri başladığı sırada Yunan delegesi Mazarakis, Yunan Hükümeti'ne protokol düzenlenirken kendi tekliflerinin dikkate alınmadığını aşağıdaki telgraf ile bildirdi:

“Dışişleri Bakanlığı'na,

Müttefik Generaller Konferansı Türklerle anlaşma metninin kat'i suretini verdi. Metnin sureti değişmemiştir. Bizim tarafımızdan teklif edilen hiçbir şartın yani Eski Türk-Bulgar hududuna kadar geri çekilmeyi, af kanununu, müttefik idarenin idame edilmesine yukarıdaki şartlar altında imza etmeyi kabul etmemenizi teklif ederim.

Ordumuzu haklı göstermek için esaslı tekliflerimizin nazar-ı itibare alınmadığını öne sürebiliriz ve konferanstan çekilip Mudanya'dan ayrılabiliriz. Nazar-ı itibare alınmaksızın burada kalmakla ne kaybedip veya kazanacağımızdan bir şey göremiyorum. Tersine ise ayrıldığımız takdirde kendi hükümetimize hareket serbestisi kazandırabiliriz. İvedi olarak cevap göndermenizi rica ederim.

General Mazarakis"⁴³⁰

Yunan delegesi Mazarakis, hükümetine görüşmelerden kendi lehlerine bir sonuç çıkmayacağını belirterek, Mudanya'da durmanın artık gereksiz olduğunu belirtiyor ve yapılacak açıklamalar içinde bir takım önerilerde bulunuyordu.

Müttefik generaller gemilerine döndükten sonra Yunan Delegelerini gemilerine çağırarak Mütareke metnini kabullerine sundular⁴³¹. Müttefiklerle Yunanlılar arasında yapılan görüşme oldukça uzun sürdü. Görüşmelerin başlaması için kararlaştırılan saat geldiği halde Müttefik generallerin toplantıya gelmemesi Türk Heyeti'nin merakına

şöhret kazandıktan sonra Gazi'nin resmini yapmak üzere Türkiye'ye gelmiş bir heykeltraş idi.” Bkz. A.E.YALMAN, II, s.810.

430 Yunan Askeri Ansiklopedisi, III, s.760-761

431 Yunan Askeri Ansiklopedisi, III, s.757.

sebepler oldu. Müttefiklerin toplantı halinde oldukları gemiye yetkili bir şahıs gönderilerek gecikmenin sebebi öğrenilmeye çalışılmış, gerçekleşen görüşmede bu gecikmenin Yunan delegelerinin protokole karşı almış oldukları tavırdan kaynaklandığı açıklanmıştı⁴³².

Yunan Heyeti, yapılan uzun tartışmalardan sonra anlaşmayı imzalamaya yanaşmadı. Son bir deklarasyon sunarak antlaşma hakkında görüşlerini belirttiler. Deklarasyon şöyle idi:

“Yunan delegelerince anlaşılmıştır ki, bundan önceki bildirimlerinde bulunan mütalaalarının hiç biri askeri sözleşmenin kesin metninin yazılışı sırasında dikkate alınmamıştır.

Özellikle, kabul edemeyeceğini önceden bildirdiği Yunan kıtalarının geri çekilme temel sorunu konusunda hiç tatmin olmamıştır.

Bu koşullar içinde Yunan delegeleri askeri sözleşme metnini imzalamaya yetkili olmadığı kanısındadır.

General Mazarakis

Albay Sarrijiannis⁴³³

Müttefik generaller Yunanlılar tarafından imzanın atılmamasını büyük bir sorun olarak kabul etmediler. Bir kaç gün içinde olumlu cevap vermeye mecbur kalacaklarını biliyorlardı. Konferansa daha fazla gecikmemek için Yunan delegelerinden ayrılarak konferans görüşmelerinin yapıldığı binaya doğru hareket ettiler.

2 - Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması

Müttefik generaller saat 3.⁰⁰'te karaya çıkmaya başladılar. İlk önce Harington daha sonra da Charpy ve Mombelli konferansın yapıldığı binaya geldi⁴³⁴. İsmet ve

432 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

433 ATASE Arş, K.1651, D.314, F.1-8; T.İ.H, II/6- 4 , s.144-145

434 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

Asım Paşalar, konuklarını koridorda karşıladılar. Karşılıklı el sıkışmalardan sonra generaller gecikmeden dolayı özür dileyerek, dokuz gündür yapılan görüşmelerin ağır yükünü çeken masanın etrafında yerlerini aldılar. Görüşmede Harington'un kurmay heyetinden Gribbon ile Yüzbaşı Heywood ve Türk Heyeti'nden Hamid Bey de hazırды⁴³⁵. Mütarekenin yapıldığı binanın önünde çok sayıda yerli ve yabancı basın mensupları da toplanmıştı⁴³⁶.

Görüşme başladıktan sonra mütareke maddelerinin müsveddeleri düzenlenerek üzerlerinde tam bir mutabakat sağlandıktan sonra sözleşmenin daktiloya çekilmesi ve yeter sayıda kopya edilmesi gerekli idi. Makinalar yukarı salondaki yemek masasının üzerine dizilmişti ⁴³⁷. Hamid Bey ile birlikte İstanbul'dan gelmiş olan Nebahat Hanım ve Saffet Bey, Türk tarafının; İngiliz, Fransız ve İtalyan Heyetlerinden de beş zat, kendi protokollerini daktiloya geçmeye başladılar⁴³⁸. Konferans salonundaki bu faaliyet oldukça uzun sürdü⁴³⁹.

Mudanya tarihindeki en hareketli günlerini yaşamakta idi. Halkta büyük bir heyecan vardı. Sabahın erken saatleri olmasına rağmen sokaklar bu mutlu anı görmek isteyen insanlarla dolu idi⁴⁴⁰. Bandonun çaldığı marşlarda ortamın daha da canlı olmasına sebep olmakta idi. Hatta konferans salonunda hava almak için çıkan General Harington bile bizzat bandodan çeşitli isteklerde bulunarak bu sevince ortak olmaya başlamıştı⁴⁴¹.

Mütareke metinlerinin hazırlanmasından sonra gazeteciler, imza töreni için görüşmeler yapıldığı salona alındılar. Delegelerin yüzlerinde tatlı bir yorgunluğun ifadesi vardı. Masanın üzerinde iki büyük lamba yanmakta idi⁴⁴². İsmet Paşa'nın

435 V.AKIN, s.56.

436 Hâkimiyet-i Milliye , 12 Ekim 1922 , No: 632, s.1.

437 A.E.YALMAN, s.810.

438 Hakimiyet- i Milliye , 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

439 Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813, s.1.

440 A.G.TOKCA, s.28.

441 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

442 İkdâm, 12 Ekim 1922, No: 9184, s.1.

karşısında General Harington, onun sağında General Mombelli, Mombelli'nin solunda General Charpy oturmakta idi⁴⁴³.

İlk sözü General Harington alarak Yunan delegelerinin mütareke metnini imzalamadığını belirterek yapmış oldukları itirazı yazılı olarak sunduklarını ifade etti⁴⁴⁴. Daha sonra Yunan delegelerinin vermiş olduğu deklarasyonu okuttu. Bunun üzerine İsmet Paşa söze girerek protokolün Yunanlılar tarafından kabul edilmemesinin mütarekeye ne oranda geçerlilik kazandırdığını sordu. Harington da Üç Müttefik Devletin Paris'te vermiş olduğu karar üzerine bu protokolün hazırlandığını; üç güne kadar Yunanlılara da bunun kabul ettirileceğini söyleyerek şu an için imza atıp atmamalarının önemli olmadığını; gerekirse bu konuda teminat vermeye hazır olduğunu, söyledi⁴⁴⁵.

Yapılan konuşmalardan sonra delegeler ellerine kalemleri aldılar. İsmet Paşa'nın kalemi siyah mürekkepli idi. General Harington'un kullandığı kalem ise yeşil ve kırmızı mürekkepli idi. General Charpy ile General Mombelli'nin kalemleri ise kırmızı boyalı idi. Ülkelerini temsil eden dört delege, ilk önce protokolün nüshalarının her sayfasına isimlerinin ilk harfini işaretlediler. Saat 6.40'da da imzalamaya başladılar. Konferans salonunda kalemlerin cızırtısı ile gazetecilerin gürültülerinden başka bir şey duyulmuyordu⁴⁴⁶.

İmza töreninden sonra heyetler birbirlerini tebrik ettiler. Harington, Asım Paşa'nın elini sıkarken “- Artık dost olalım, sulh yapalım ve savaşlar bitsin”, dedi. Asım Paşa da salonda bulunanların duyamayacağı bir sese tonu ile; “- Bu sizin elinizdedir. Hakkı, adaleti, eşitliği kabul ettiğiniz gün bütün dünya rahata kavuşur. Biz sadece kendimizin değil, dünyadaki bütün mazlum milletlerin haysiyet ve istiklâl kavgasını yaptık”, karşılığında bulunur⁴⁴⁷.

443 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

444 Sabah, 12 Ekim 1922, No:11813, s.1.

445 İkdâm, 12 Ekim 1922, No: 9184, s.1.

446 Hâkimiyet- i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

447 A.GÜNDÜZ, s. 200, 201.

General Harington, salonda bulunanlara karşı bir teşekkür konuşması yaptı⁴⁴⁸. Konuşmasında “ - Biz buraya sizi tanımadan geldik. Şimdi sizinle dost olarak ayrılıyoruz. Her iki tarafın menafisi için bundan daha fazla çalışmak gayr-i mümkündür, zannındayız. Size ve sizin erkân-ı harbiye heyetinize, burada bulunan bütün arkadaşlarım namına arz-ı teşekkür ederim. Matbuatta bunun hüsn-ü surette neticelenmesi hususunda yardım etmiş ve muvaffakiyetin esbabını temin eylemiştir. Bu sebeble matbuat mümessillerine de teşekkürü vecibe addederim. Ben, bu konferansın yalnız askeri olacağını zannederek gazetecilerin buraya gelmesini men etmişim. Onların aklarını talep ediyorum. Buradan iyi hissiyat ile dönüyoruz. Gitmeden evvel gerek ordu ve gerek ahalinin bize karşı olan hüsn-ü kabullerine ve misafirperverliklerine karşı teşekkür etmek istiyorum. Biz hepimiz sulha kavuşmak için çalıştık”, dedi.

Harington sözlerini tamamladıktan sonra, İsmet Paşa; “- Evvela gerek benim ve gerek erkân-ı harbiye arkadaşlarım hakkında söylenen sözlerden dolayı teşekküratımı arz ederim. Sarf edilen mesayii müteakiben gösterilen hüsn-ü niyetler sayesinde bir netice vermiştir. Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa namına size, teşekkür ederim. Konferans neticesinde şimdi imzalanan bu protokolün bizi sulh gayesine eriştireceğine ümidvar bulunmaktayım. Sizin için iyi bir seyahat arzu ederim. Beraber çalıştığımız günlerin hatırası hayatımın sonuna kadar en kıymetli bir yadigar olarak kalacaktır”⁴⁴⁹, diyerek Harington’a karşılık verdi .

3 - Müttefik Generallerin Mudanya'dan Ayrılması ve İsmet Paşa'nın

Tebrikleri Kabulü

Konuşmaların tamamlanmasından sonra taraflar yeniden el sıkışarak konferans salonundan ayrılmaya başladılar. Başta General Harington olmak üzere diğer generaller konferans binasından iskeleye kadar düzen almış olan askeri bando ile tören kıtasını selamlayarak gemilerine bindiler. Görüşmeler esnasında aracı vazifesi görmüş olan

⁴⁴⁸ Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813, s.1.

⁴⁴⁹ İkdâm, 12 Ekim 1922, No: 9184, s.1.

F.Bouillon'un sevinci görülmeye değeri. Bu mutlu anı kutlamak için top atışının yapılması bekleniliyordu. Fakat bu gerçekleşmedi⁴⁵⁰. Sebebi, İtalyanların Mudanya'ya savaş gemisi ile gelmemiş olmalarından dolayı, yapılacak top atışlarına karşılık veremeyeceklerini bildirmiş olmaları idi⁴⁵¹.

Saat tam 8.⁰⁰'de başta İtalyan, daha sonra İngiliz ve Fransız gemileri Mudanya limanından ayrılarak İstanbul'a doğru hareket ettiler⁴⁵². Fransız gemisi Türk bayrakları ile süslenmişti. Geminin bu halini gören Mudanya halkı bütün sahil boyunca sevgi gösterilerinde bulundu. Mütareke sevincini Türkler ile birlikte Müttefik generaller ve maiyyetleri de paylaşıyor, Arnavutköy önlerinde demirlemiş olan Yunan şilebi galiba günün en üzüntülü topluluğunu taşımakta idi. Diğer gemiler hareket ettikleri halde, o hala yerinde duruyordu. Bu sırada delegeleri taşıyan gemiler Bozburun'a kadar gitmişlerdi⁴⁵³. Bir müddet sonra İngiliz torpidolarından birisi geri dönerek, Yunan gemisini önüne kattı ve Mudanya'dan uzaklaştı⁴⁵⁴. Yunanlıların yardımına yine İngilizler yetişmişti.

Müttefik generallerin Mudanya'dan ayrılmasından sonra İsmet Paşa, ilgili makamlara mütarekenin imzalandığını duyurdu⁴⁵⁵. Yapılan resmi tebliğde; 3 Ekim'den itibaren devam eden Mudanya Konferansı'nın son bulduğu ve 11 Ekim saat 6.⁰⁰'da imza edildiği; Yunan generalinin gerekli yetkiyi almadığını bildirerek imza etmediğini ve Türkiye delegesinin Yunan Hükümeti'nin cevabının olumsuz olması halinde mütarekenin yürürlüğe girip girmeyeceği yönündeki sorusuna Müttefikler, bu konunun önemli olmadığını ve mütarekenin tayin olunan süre içerisinde yürürlüğe gireceği hakkında sorumluluğun kendilerine ait olduğunu, beyan ettiklerini; 14/15 Ekim 1922'den itibaren sözleşmenin geçerlilik kazanacağını ve onbeş gün zarfında Yunan ordusunun Meriç'ia batısına çekileceği; bu tarihten bir ay sonra da Doğu Trakya'nın

450 A.G.TOKÇA, s. 28,29.

451 İkdâm, 12 Ekim 1922, No: 9184 , s.1.

452 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633 , s.1.

453 A.G.TOKÇA, s.29.

454 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1; Yunan Askeri Ansiklopedisi, III, s. 762

455 ATASE Arş, K.1601, D. H - 43 , F.1-29.

Edirne dahil olduğu halde kâmilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teslim edileceği⁴⁵⁶, ifade edilmekte idi.

Daha sonra F.Bouillon tarafından, İsmet ve Asım Paşalar, Yarbay Tevfik Bey ile Hamid Bey'e bir ziyafet verilerek mütarekenin istenilen sonuca varmasından dolayı duyduğu mutluluğu bir kez daha tekrarladı⁴⁵⁷. İsmet Paşa'da bu kıymetli Türk dostuna, Mütareke sözleşmesini imzaladığı kalem ile birlikte son nutkunun müsveddesini hediye etti. F.Bouillon bu hediyeleri ömrünün sonuna kadar saklayacağını söyledi⁴⁵⁸. Ayrıca İsmet Paşa, General Harington'un Mütarekeyi imzaladığı kalemi de Hakimiyet-i Milliye gazetesine verilmek üzere gazetenin Bursa Muhabiri Doğan Bey'e verdi⁴⁵⁹.

Mudanya'da bulunan yerli ve yabancı gazeteciler henüz İstanbul'a dönmemişlerdi. İsmet Paşa ile görüşerek son bir röportaj yapmak arzusunda idiler. Bunlardan birisi de Amerikan vatandaşı ve United Press ajansının muhabiri olan Doktor Edward Kinnog idi. Görüşmede, İsmet Paşa'ya yapmış olduğu lütuflardan dolayı teşekkür etmiş ve Mudanya Konferansı'nın müstakbel konferanslara örnek olması dileğinde bulunmuştu. İsmet Paşa da kendisine gerçeği bulma yolunda göstermiş olduğu medeni cesareten dolayı teşekkür etikten sonra barış antlaşmasının pek yakında gerçekleşebileceğine inandığını, özellikle en büyük ümidinin, Doğu Trakya'yı tahribata uğramamış bir şekilde bulmak olduğunu belirtti, dünya basınında gerçekçi bir insan olarak Türkleri savunacağına emin olduğunu söyledi⁴⁶⁰.

İsmet Paşa, oldukça yoğun geçen görüşmelere ev sahipliği yapan Mudanya Kazası'nın temsilcilerini de kabul ederek kendileri ile görüştü. Belediye Başkanı Hafız Galip Bey, İsmet Paşa'yı başarısından dolayı tebrik etti. İsmet Paşa ve maiyyeti saat yarımında Bursa'ya gitmek üzere Mudanya'dan ayrıldılar⁴⁶¹.

456 ATASE Arş. K.1945, D. 244, F.4- 1.

457 H.HİMMETOĞLU, II, s.318.

458 İkdâm, 12 Ekim 1922 , No. 9184 , s.1.

459 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s. 1; Vakit Gazetesi yazarı Ahmet Emin Bey de hatıra amacı ile General Mombelli'nin imza attığı kalemi almıştı. Bkz.A.E.YALMAN, II, s.811.

460 Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ekim 1922, No: 632, s.1.

461 Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ekim 1922, No: 633, s.1.

4- Mudanya Mütarekesi

“ Müttefik Devletler tarafından 23 Eylül 1922 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ve hükümet-i müşârunileyhin 29 Eylül 1922 tarihinde Düvel-i Müttefikaya i'ta ettikleri nota ahkâmına tevfikân müttefikin generalleri; Büyük Britanya Hükümeti namına General Harington, İtalya Hükümeti namına General Mombelli, Fransa Hükümeti namına General Charpy, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına İsmet Paşa, Yunanistan namına General Mazarakis arasında 3 Teşrin-i Evvel tarihinde ve teakup eden günlerde Mudanya'da içtimalar akd edilmiştir. Düvel-i Müttefika Şarki Trakya'nın Edirne dahil olduğu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne tesellümüne karar verdiklerinden bu konferansın gayesi şundan ibarettir:

1- Yunan kuvvetlerinin Şarki Trakya'dan gerisine çekilmeye davet edilecek hattı tasrih etmek.

2- Yunan kuva-yı askeriyesi ve idare-i mülkiyesini işbu araziye suret-i tahliyesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti idare-i mülkiye ve jandarmasının mezkûr araziye sürat-i ikâmesini tayin etmek.

3- İşgal devresinde bu havalide intizam ve emniyet- i umumiyenin idamesi maksadı ile kontrol temin etmek.

Murahhaslar aşağıdaki noktalarda ittihat etmişlerdir:

1- İşbu mukavelenamenin mevki-i meriyyete vaz'ı tarihinden itibaren Türk ve Yunan kuvva-yı askeriyeleri arasında muhasemat tatil edilecektir.

2- İşbu mukavelenamenin mevki-i meriyyete vaz'ı tarihinden itibaren Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı, Adalar Denizi'ndeki mansabından Trakya ile Bulgaristan hududunu katettiği noktaya kadar Meriç'in sol sahili teşkil eder.

3- Sulhün akdine kadar her türlü ihtilatat- ı mümküneye mani olmak için Meriç'in sağ sahili (Karaağaç dahil olmak üzere) Düvel- i Müttefika kıta'atı tarafından işgal edilecek ve bu kıtaat Düvel- i Müttefikaca tayin olunacak noktalara ikame olunacaktır.

4- Edirne havalisine muvasalayı temin eden hat şubesinin serbesti- i mürurunu bitamâmiyhâ idame maksadı ile Svelingrad (Cisri Mustafa Paşa) dan Kuleliburgaz'a kadar Meriç'in sağ sahilini takip eden demiryol kısmı Üç Müttefik Devletin, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ve Yunanistan'ın birer murahhasını muhtevi muhtalit bir komisyon tarafından taht-ı nezarete alınacaktır. Bu nezaret bir mukavele-i hususiye ile tanzim edilecektir.

5- Şarki Trakya'nın Yunan kıta'atı tarafından tahliyesi işbu mukavelenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren başlayacaktır. Bu tahliyede bizzat kıta'at-ı hidemât ve teşkilât-ı muhtelif-i askeriye ve onların muhtelif vesâit-i nakliyesi ile müdahhar malzeme-i harbiye, cephaneler ve erzak depoları dahildir. Bu tahliye takriben onbeş gün zarfında icra edilecektir.

6- Jandarma da dahil olmak üzere Yunan memûrin-i mülkiyesi mümkün olduğu kadar çekilecektir. Her mıntuka-i idariyeden Yunan memûrini çekildikce Hükümet-i Mülkiye müttefikin memûrinine tevdi edilecek ve onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde bunu Türk memûrinine devir teslim edeceklerdir. Bu devir ve teslim Trakya'nın hey'et-i umumiyesi itibari ile Yunan kıta'atı tarafından tahliyesinin hitamından sonra azami 30 gün zarfında nihayet bulacaktır.

7- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin memurlarına intizam ve emniyet-i mahalliye'nin idamesine kat'iiyen zaruri olan miktarda jandarma kuvvetleri refakat edecektir. Bu kuvvetlerin mecmu yekünü zabitler dahil olduğu halde sekizbini tecavüz etmeyecektir.

8- Yunan kıta'atının geri çekilme harekâtı ve idare-i mülkiyenin devir ve teslimi ameliyatı başlıca merkezlerde yerleştirilecek olan beynelmüttefikin hey'etlerin idaresi altında vuku bulacaktır. Bu hey'etlerin vazifesi balâda mezkûr geri çekilme ve devir ve teslim ameliyatını teshile tavassut etmektir. Bu hey'etler her nevi ifratlara mâni olmağa çalışacaktır.

9- Bu hey'etlerden mâdâ Şarki Trakya'yı müttefikin kıta'atı işgal edeceklerdir. Takriben yedi taburdan mürekkep olan bu kıta'at intizamın idamesini temin edecektir ve bâlâdaki beynelmüttefikin hey'etlere zahir hizmetini göreceklerdir.

10- Müttefikin hey'etleri ile kıta'atının geri çekilmesi, Yunan kıta'atının tahliyesi hitam bulduktan otuz gün sonra vuku bulacaktır. Müttefikin hükümetleri intizamın muhafazası ve Türk olmayan ahalinin himayesi için tedabir-i kâfiye ittihaz edildiği hakkında mutabık kaldıkları takdirde bu geri çekilme amaliyesi daha yakın bir tarihte vuku bulabilir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve idaresi ve jandarması bir mıntıka-i idariyede muntazaman ifâ-yı vazife ettiği anda müttefik hey'etler ve kıta'at bu mıntıka-i idariyeden mukarrer otuz günlük mühletin hitamından evvel geri alınabilir.

11- Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kıta'atı, âtide gösterilen hatlar üzerinde tevakkuf edecekler ve bu hatları sulh konferansının küşâdı ve devamı müddetince geçmeyeceklerdir.

Balâdaki hattı fasıllar, müttefik orduların her birinden bir zabıt ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zabıttan mürekkep olmak üzere muhtelif komisyonlar tarafından tahdit edilecektir.

Müttefik Hükümetlerle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti her türlü hâdisatın önünü alacak tedâbir-i lâzime-i ihtiyatiyyeye tevessül eylemekle beraber, âtideki havalide kendi kuvvetleri miktarını tezyid ve tahkimat veyahut amaliyat-ı askeriyyeye teşebbüs etmemeye taahhüd ederler.

Çanakkale Havalisi: Bozburnu-Kumburnu hattının Boğazdan itibaren onbeş kilometre şarkında bir mesafeye kadar İzmit Yarımadası'ndan: Boğaziçi'nden itibaren Şile ve Derince hattının kırk kilometre şarkındaki bir mesafeye kadar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Bozburun ile (Lapseki şimali) Karaburun (Karabiga'nın şimalinde) arasındaki sahilin lâakal onbeş kilometre mesafesine kadar topçu tabiye etmemeye taahhüt eder.

12- Müttefikin hali hazırda buldukları arazide kalacaklardır. Bu araziye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh konferansının kararına kadar riayyet etmeyi taahhüt eder. İşbu arazi berveçh-i atidir:

İstanbul Yarımadası'nda Podima'nın yedi kilometre şimal-i garbisinin Karadeniz üzerinde bir noktadan İstranca, Mertekli, Kışağıl, Sinekli, Karaşan Çiftliği, Kadıköy,

Yenice, Fladina Çiftliği, Kalikratya (bütün bu mevâki dahildir) hattının şarkında kaim yarımadaının bütün kısmı.

Gelibolu Yarımadası'nda: Balakburnu (Yahut Sarosburnu) Bolayır ve Suğluk mansabı (bütün bu noktalar dahil) hattının cenubunda kaim Gelibolu yarımadasının bütün kısımları.

13- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh muâhedesinin tasdikine kadar Şarki Trakya'ya kıta'at nakletmemeyi ve orada bir ordu toplamamayı ve idâme etmemeyi taahhüd eder.

14- Bu mukavele imzasından üç gün sonra mevki- i mer'iyete girecektir. Mudanya'da Fransızca olarak 10 Teşrin- i Evvel 1922'de imza edilmiştir.

İngiltere'yi Temsilen: - General C.Harington

İtalya'yı Temsilen: - General G.Mombelli

Fransa'yı Temsilen: - Ch. Charpy

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Temsilen: - M. İsmet

Yunanistan'ı Temsilen: - İmza yok⁴⁶²

5- Mudanya Mütarekesi'nin Türk Milleti'ne Duyurulması

Mudanya Mütarekesi, imzalandıktan sonra gerek Anadolu basını tarafından gerekse İstanbul basını tarafından kamuoyuna duyuruldu⁴⁶³. Mustafa Kemal Paşa'da 11 Ekim 1922 tarihli bir bildiriye Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Reisliklerine göndererek, en yetkili ağızdan, halkın haberdar edilmesi sağlanmıştı. Bildiri şöyle idi:

⁴⁶² ATASE Arş, K.2070, D.16, F. 2 - 3, 4 , 5 , 6 (Mütareke Sözleşmesinin Fransızca Nüshaları) ; ATASE Arş, K.386, D. 4, F. 1, 1- 1 , 2 , 3 (Mütareke Sözleşmesinin Osmanlıca Nüshasında Mütareke tarihi 10 Ekim 1922, olarak gösterilmiştir.); BOA , A.F.T.M.S.A.E, 6/122 , (Mütarekenin Fransızca orjinal nüshası); BOA, A.F.T.M.S.E, 6/122 , (Mütarekenin Osmanlıca Özeti) ; İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları , I , Ankara, 1989, s.63-66 ; V.AKIN, s.57-59.

⁴⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ekim 1922, No: 623, s.1; Yeni Gün, 12 Ekim 1922, No: 994-617, s.1; Sabah, 12 Ekim 1922, No: 11813, s.1; İkdâm, 12 Ekim 1922, s.1.

“ Edirne şehri dahil olduğu halde Şarki Trakya'nın Yunanlılardan tahliyesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teslimi hakkındaki Mudanya Mukavele-i Askerisi 11 Teşrin-i Evvel 38 saat altı evvelde imza edilmiştir. Kazanılan büyük zaferin ilk mühim siyasi semeresi bu suretle Mudanya Konferansı'nda istihsal edilmiş oluyor. Ordumuz tarafından fiilen temin edilen tekmil Anadolu'nun halâsı mutlakından başka, Harbi Umimiye takib eden en muzlim bir devrede millet tarafından tesbit edilen umdelerin Rumeli Garp Hudutlarımıza ait olan kısmı da artık taahhuk eylemiştir.

Bütün milletin sarsılmaz azim ve imanı ordularımızın gayr-i kabil-i mukavemet şahamet ve celâdeti, karib'ül vuku olan umumi Sulh Konferansı'nda meşru haklarımızın tamamen istihsalini emniyetle kâfil bulunmaktadır. Milli hudutlarımız içinde kat'i bir istiklâl ile yaşamamızı temin edecek olan devre-i müsalemeye pek ziyade yaklaştığımız bu günlerde, cidâl-i milliye pişdar olan ve memleketin tekmil kuvva-i maddiye ve maneviyesine bu mücahedeyi mukaddeseye sevk ve tahrik eyleyen mübeccel Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve fedakâr halkın mümessili bulunan belediye heyetlerini selamlamakla bahtiyarım.

Kendi işlerinde yalnız kendi iradesinin hakim olduğu bir devrede en müşkil bir davayı en vasi ve parlak bir muvaffakiyete i'sal eden milletimizin, aynı esasata vefakar oldukça kârib olan sulh günlerinin mesaii teceddüt-kâranesinde de mazhar-ı necat olacağına şüphe yoktur.

İşbu maruzat ve tebrikâtımın nahiyelere kadar bilumum Müdafa-i Hukuk teşkilatına ve Belediye heyetlerine is'alini rica ederim. Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Gazi

Mustafa Kemal⁴⁶⁴

464 A.T.T.B, IV, s.500-501; Hakimiyet-i Milliye, 12 Ekim 1922, No: 632, s.1; Yeni Gün, 12 Ekim 1922, No: 994-67, s.1.

6- Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ni Onaylaması

Yunan delegeleri, mütareke hükümlerini kendi çıkarlarına uygun bulmadıkları için görüşmeler esnasında olumsuz bir tavır takınmışlardı. Müttefikler aracılığı ile, görüşmelerin değişik safhalarında üç ayrı deklarasyon hazırlıyarak mütareke maddelerine ilişkin fikirlerini ortaya koymuşlardı. Askeri sözleşmenin imzalanmasından sonra alınan kararları büyük bir haksızlık olarak yorumlamakta idiler. Onlara göre; General Harington da bunun farkında idi. Ancak; Anadolu'dan Yunan ordusunun tasfiye edilmiş olması, Fransa ve İtalya'nın şiddet yanlısı olmamaları ve son olarak İngiliz kuvvetlerinin sayıca az olması Harington'u mütarekeyi imzalamaya zorlamıştı⁴⁶⁵.

Yunanistan, Doğu Trakya'yı terk etmek istemiyordu. Müttefikleri ikna amacı ile Tekirdağ'da Müslüman ahalinin zorla katılımının sağlandığı bir miting bile düzenlemişlerdi⁴⁶⁶. Gösterilen çabalar boşuna idi. Mütareke görüşmelerinin ilk günlerinden itibaren İngiltere, değişen şartlar doğrultusunda Yunanistan'ın alınacak her türlü karara uymaya mecbur olduğunu ve başka şansının olmadığını defalarca dile getirmişti.

11 Ekim 1922 de mütarekenin imzalanması ile birlikte Yunanistan'ın da bütün çabaları boşa gitti. Atina'daki Müttefik elçilikler vasıtası ile Yunan Hükümeti'ne baskı yapılarak mütarekeyi kabul etmesi istenildi⁴⁶⁷. Hükümet'te 13 Ekim'de yaptığı görüşmede mütarekeyi imzalamayı kabul ederek, İstanbul'daki elçileri Sinopolis'e gerekli selahiyeti verdi⁴⁶⁸.

Sinopolis'te Müttefik Yüksek Komiserlere gönderdiği bir nota ile, Hükümeti'nden aldığı emir ve selahiyet uyarınca Mudanya Mütarekesi'ni Atina Hükümeti adına kabul ettiğini bildirdi⁴⁶⁹. Nota şöyle idi:

465 Yunan Askeri Ansiklopedisi, III, s.762.

466 B.O.A, DH - KMS, 60 - 3 / 22.

467 İkdâm, 15 Ekim 1922, No: 9187, s.1

468 V.AKIN, s.69.

469 İkdâm, 15 Ekim 1922, No: 9187, s.1.

“ Yunan Hükümeti, özellikle Doğu Trakya’daki Hıristiyan halkın varlığının ve mallarının korunması için verilen güvenceler ve süreler konusunda Mudanya’da Yunan delegelerince yapılan açıklamanın göz önünde tutulması gerektiği düşüncesiyle, Hıristiyan halk yararına Müttefik devletlerin insancıl duygularına son kez sığınırken, bu devletlerin isteklerine uygun biçimde hareket etmek üzere, alınan kararlara razı olmaya ve 11 Ekim 1922 günü Mudanya’da imzalanan mütareke sözleşmesine katılmağa zorunluluk duyduğunu açıklar.

Büyükelçilerden

Sinopulos⁴⁷⁰

Üç Müttefik Yüksek Komiser’ce alınan Yunan notası, 14 Ekim günü bir muhtıra ile birlikte Hamid Bey’e iletildi⁴⁷¹. Muhtıra şöyle idi: “ Zirde vâziülümza Fransa, Britanya ve İtalya Fevkalade Komiserleri ve Yunanistan Hükümeti mümessili tarafından mahı carinin onbirinde Müttefik Hükümetleri’nin generalleri ile İsmet Paşa Hazretleri tarafından Mudanya’da imza edilen Mukaveleye; mezkûr hükümetin iltihakını müş’ir olup Fevkalade Komiserlere verilen resmi beyannameyi müstacelen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne tebliğ etmek ricasıyla Hamid Beyefendiye tebliğ ile kesb-i şeref eyerler

14 Ekim 1922

Garroni, Pelle⁴⁷²

Hamid Bey, Yüksek Komiserlerden aldığı bu bilgiyi hemen Ankara’ya gönderdi. T.B.M.M.’nin 16 Ekim 1922 tarihli toplantısında Meclis’te okunarak Mebusların da bilgi sahibi olması sağlandı. Böylece, Yunanistan Doğu Trakya’yı tahliye etmeye başlıyordu.

470 İ.SOYSAL, I, s.66.

471 İkdâm, 15 Ekim 1922, No: 9187, s.1.

472 T.B.M.M., Z.C, I/XXIII, s.433.

K- MÜTAREKE HÜKÜMLERİNİN GARP CEPHESİ ORDULARINA DUYURULMASI

1- Derince-Darıca Anlaşmazlığı

Mütarekenin imzalanmasından sonra İsmet Paşa Garp Cephesi ordularına aşağıdaki emirleri vererek son gelişmelerden kendilerini haberdar etti.

“ Birinci Ordu Kumandanlığı’na

İkinci Ordu Kumandanlığı’na

Birinci Kolordu Kumandanlığı’na

Beşinci Kolordu Kumandanlığı’na

1- Mudanya Konferansı hüsn- ü surette hitam bulmuştur.

2- Mudanya Mukavele-i Askeriyesi mevadından olmak üzere zatımız Sulh Konferansı’nın küşadına kadar müzakerat-ı sulhiyye esnasında Kocaeli, Şile çevresinde Şile-Gebze-Derince (mevakii bizimdir) hattını ve Çanakkale mıntıkasında ise Göreceburnu ile Kumburnu arasında Boğaz sahilinin onbeş kilometre ve onun uzağından geçen bir hattı geçmeyeceklerdir.

3- Birinci, İkinci Ordu, Birinci, Beşinci Kolordu Kumandanlıklar’ına 11 Teşrin-i Evvel 38 saat 3 evvelde yazılmıştır.

Garp Cephesi Kumandanı

İsmet⁴⁷³

İsmet Paşa, Kocaeli çevresinde Türk ordularının duracağı hattı belirtirken; Şile, Gebze ve Derince’den bahsetmekte idi. Mudanya Mütarekesi’nin 11.Maddesi’nde de bu madde aynen yer almıştı. Aslında Derince yerine Darıca yazılmalı idi. Yanlışlık mütarekenin Türkçe’ye çevrilişinde yapılmıştı. I.Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, 11 Ekim 1922 tarihinde izmit’ten gönderdiği bir telgrafta; Mütareke metninin eline geçmesinden sonra, Derince ile Darıca arasındaki yanlışlığı farkettiğini, Derince ve bunun doğusundaki bütün arazinin esasen öteden beri ellerinde olduğunu ve Yarımca

⁴⁷³ ATASE Arş, K.1765 , D.124 , F.24.

İngiliz istasyonu memurları ile kendi istasyon memurlarının ortak vazife yaptıklarını ve trenleri burada birbirlerinden teslim aldıklarını; Gebze'nin de kendilerine teslim edilmesinden dolayı hattı fasılın güney kısmının Derince olmayıp Darıca olacağını ve isim benzerliği dolayısı ile bir karışıklığın ortaya çıkmış olabileceğini belirterek konu hakkında bilgi istedi⁴⁷⁴.

Durumun anlaşılması üzerine İsmet Paşa yapılan yanılışlıkla ilgili olarak bir düzeltme yayınladı:

“ Birinci ve İkinci Ordu Kumandanlığı'na

Birinci ve Beşinci Kolordu Kumandanlığı'na

11 / 10 / 38

11 / 10 / 38 saat 3 evvelde işaretli telgrafın ikinci maddesinde yazılan Derince mevkiinin Darıca olarak düzeltilmesini rica ederim.

Garp Cephesi Kumandanı

İsmet⁴⁷⁵

2- Hattı Fasıllarla İlgili Emirler

İsmet Paşa, üst üste kendisine bağı birliklere, taraflar arasında uyulması gerekli olan bölgeler hakkında ayrıntılı bilgiler göndermeye başladı. 11 Ekim tarihini taşıyan ve I. Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği bir talimatında; Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nin hattı fasıllara uyulması hakkında oldukça titiz davrandığını, kendisinin de Mütareke ahkâmına riayet edilmesi hususunda gerekli önemin gösterileceğinden emin olduğunu⁴⁷⁶, ifade etti.

I.Ordu ve II.Ordu Kumandanlığı'na, 11 Ekim'de Bursa'dan gönderdiği bir başka emirde yine Derince'nin Darıca olarak düzeltilmesini istedikten sonra Mütareke metninin 11.Maddesi'ndeki “Bozburnu-Kumburnu hattının Boğaz'dan itibaren onbeş kilometre

⁴⁷⁴ ATASE Arş, K.1945, D.244, F. 1.

⁴⁷⁵ ATASE Arş, K.1765, D.124, F. 24-10.

⁴⁷⁶ ATASE Arş, K.1765, D.124, F. 24-1.

şarkında bir mesafeye kadar”, cümlesinin “ Çanakkale havalisinde....Boğaz’dan itibaren Bozburnu- Kumburnu hattının onbeş kilometre bir mesafeye kadar” tarzında düzeltilmesi, istenerek yapılan yanlışlığın Başkumandanlığa ve Erkân-ı Harbiye Reisliği’ne bildirildiği de ayrıca kaydedildi⁴⁷⁷.

12.10.1922 tarihli emrinde yine aynı konuya değinerek; Kocaeli Yarımadası’nda Şile, Gebze, Darıca hattının Barış Konferansı’nın devamı müddetince Türk kıtaları tarafından tecavüze uğramıyacağını ve buraların T.B.M.M Hükümeti’ne ait olduğunu belirterek 15.10.1922 tarihinden itibaren Kocaeli hattı fasılının 40 kilometre doğusuna kadar olan arazide tahkimat yapılmaması, buna karşılık Müttefiklerin Çanakkale ve Karadeniz Boğazları’nda tahkimat yapmayacaklarını⁴⁷⁸ bildirerek; özellikle hattı fasılların, Türk orduları tarafından ihlâl edilmemesinin önemi üzerinde durmakta idi. Çanakkale’deki kıtalara da yeni bir telgraf göndererek “Çanakkale havalisinde Boğazdan itibaren Bozburun ile Kumburnu hattının onbeş kilometre şarkındaki bir mesefeye kadar teslim olunacağını”⁴⁷⁹, bildirmekte idi. Savaş uçaklarının da; Şile, Gebze, Darıca hattının batısına geçmeyeceği ve bu mevkiiler arasındaki yoldan müttefik kuvvetlerin de yararlanabileceği⁴⁸⁰, ifade edildi.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’dan gerekli talimatı alan ordu ve kolordular, mütarekenin imzalandığı ilk günden itibaren ortaya çıkan yeni şartlara göre tertiplenmeye başladılar. 11 Ekim 1922 tarihinde, III.Kolordu Kumandanlığı, alınan malumatlar doğrultusunda verdiği emirde; hattı fasılı belirterek kolordunun şimdilik ileri müfrezelerini Ovacık, Gebze ve Darıca yoluna kadar ileri süreceğini ve bu yolu elinde bulunduracağını; Süvari Fırkası’nın ağırlıklı olarak Şile ve civarında kalacağı ve Şile, Mudarlı, Ovacık yolunun batısındaki kıtaat ve keşif kollarının bu hatta alınacağı, aradaki yolunda Türk ordusunun elinde kalacağı; Kocaeli Grubu’nun bir kısmının Bahçecik bölgesine yerleşmesi, diğer kısmının da İznik yönünde yürüyüşüne devam etmesini; III.Kolordu ve Mürettep Süvari Fırkası Şile, Gebze hattının batısına ve Boğazlar’daki

⁴⁷⁷ ATASE Arş, K. 1945, D.244, F.3; ATASE Arş, K. 2022, D.79, F. 28-7.

⁴⁷⁸ ATASE Arş, K. 1765, D.124, F.24- 12.

⁴⁷⁹ ATASE Arş, K. 1765, D.124, F.24- 9.

⁴⁸⁰ ATASE Arş, K. 2022, D.79, F.28- 14.

İngiliz askeri harekâtı hakkında istihbarat yapması⁴⁸¹, istendi. Ayrıca, 15 Ekim 1922 tarihinden itibaren Kocaeli Yarımadası'ndaki hattı fasılın, 40 kilometre doğusuna kadar olan arazide tahkimat yapılmayacağı⁴⁸² da, bildirilecekti.

Mudanya Mütarekesinin 11.Maddesi gereğince; hem İzmit Yarımadası'nda hem de Çanakkale bölgesinde askeri kuvvetlerin duracakları hattı fasıllar tesbit edilmişti. Mütareke gereğince Müttefik orduların her birinden ve T.B.M.M Hükümeti ordusundan bir subaydan oluşan komisyonlar tarafından ayrıntılı olarak çizilecekti.

İsmet Paşa, mütarekenin imzalanmasından sonra ordu ve kolordu kumandanlıklarına gönderdiği emirde; "...İşbu mukavelenin mevad-ı askeriyesinden olmak üzere Kocaeli Şiph-i ceziresinde Şile, Gebze, Darıca hattı Sulh Konferansı'nın küşâdı ve devamı müddetince tecavüz olunmayacaktır. Şile, Gebze, Darıca Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne aiddir. İşbu mevki arasındaki yoldan Müttefik Kıtaatı da istifade edebilecektir. Arazide iş bu hatt- ı fasılının teferruatını Müttefikin Zabitanı ile müştereken tesbit etmek üzere ...erkân-ı harp zabitleri tayin edilecektir.....

II. Ordu mintikasıdaki kıtaatımız, 14 Teşrin- i Evvel 38 akşamına kadar Bozburun ile Kumburnu arasında geçmek üzere Boğaz'ın Asya sahilinden onbeş kilometre ve onun uzağından geçen bir hattı geçmeyecektir.."483 diyerek, hattı fasılın ayrıntılarının belirlenmesi için, adı geçen komisyonun görev yapacağını belirtmekte idi.

Komisyonların oluşturulmasından sonra ara hattı fasıl tesbit edildi. Buna göre; İzmit Yarımadası'nda Türk orduları ile Müttefik Kuvvetleri arasındaki hattı fasıl Şile; Gebze, Darıca arasındaki yoldu. Bu yol, 1/200.000 ölçekli haritada üzerinde tesbit edilmişti. Buna göre yolun izlediği seyir şöyle idi: Darlık Köyü'nün hemen doğusundaki Mudarlı ve Ovacık Köyleri'nin içinden geçerek, Riva Deresi üzerindeki köprüden sonra Cuma ile Akören Köyleri'nin içinden ve Muratlı 'nın batısından Gebze'ye kadar gelmekte, Gebze'den Darıca'ya ulaşmakta idi⁴⁸⁴.

481 ATASE Arş, K. 2146, D.32, F.125- 1.

482 ATASE Arş, K. 2146, D.32, F.128.

483 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.24- 4, 5.

484 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.24-22.

Çanakkale’de de 1/200.000 ölçekli haritaya göre Görice Burnu (Bozburun), Beyçayırı, Kurukabağaç, Terziler, Salihler batısı-Çamlıca, batısı-Bozalan, Kuzeyi-Kumburnu (Mevkileri Batı Cephesine aittir), olarak tesbit edildi⁴⁸⁵. Tesbit edilen yol ve istikâmetleri gösterir harita ile protokol düzenlenerek imza edildi⁴⁸⁶.

İsmet Paşa, Erkân-ı Harbiye Umum Riyaseti’ne gönderdiği telgrafta “Mudanya Askeri Mukavelesi’nin murahhaslar tarafından imza edilmiş olan nüsha-i asliyesi lef’en arz ve takdim kılınmıştır. Mukavele mevadına göre Anadolu’daki hattı fasıllar müşir olub Garp Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi ile İngiliz karargâhı Erkan-ı Harp Reisi tarafından imza edilmiş haritanın hudusu muhtemel ihtilafat ve müşkilatı hal için muvakkaten alı koyduğunu”⁴⁸⁷, belirtmiş ve son düzenlemelerden sonra bu harita müttefiklere karşı bir güvence olarak saklanmıştır.

3- Mütareke Sonrası Orduların Alacakları Vaziyet

Mudanya Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İsmet Paşa, 12 Ekim 1922 tarihinde bir cephe emri hazırlıyarak, komutası altındaki bütün birliklere gönderdi. Buna göre;

1- Mudanya Mütarekesi sonucu silahlı çatışmalara son verildiği göz önünde bulundurularak, orduların savaş düzenleri aşağıdaki gibi kararlaştırılmıştı.

2- Karargâhı İzmit’te kalacak olan I.Ordu; III. ve IV. Kolordu’larla Kocaeli Grubu’ndan oluşmuştu.

III. Kolordu; Ağva, Şile, Gebze, Darıca, İzmit mıntıkası dahilinde yerleştirilecekti. Piyade Tümeni’nin karargâhının Gebze’de bulunması gerekli görülerek Piyade Karargâhları’nın tamamının trenyolu üzerinde bulunması konaklama, açısından uygun bulunmuştu.

485 ATASE Arş, K.1689, D.458, F.5-2.

486 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.59.

487 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.24-11.

Mürettep Süvari Tümeni, Şile'nin güneydoğusunda ihtiyaçlarını giderebileceği uygun bir bölgeye yerleştirilmeli idi.

Kocaeli Grubu, Adapazarı, İzmit arasına; Dördüncü Kolordu; Bursa, Mudanya, Gemlik, Yenişehir, İnegöl bölgelerine yerleştirilecekti. Bu kolordunun karargahı Bursa'da bulunacaktı.

3- Karargahı ile Balıkesir'de kalacak olan II.Ordu; VI. ve II.Kolordular'dan oluşmuştu.

Hattı fasılın onbeş kilometre doğusundaki Türk kuvvetlerinin, 15 Ekim 1922 tarihinden itibaren artırılmaması sözleşmenin hükümlerinden olduğundan, VI. Kolordu'nun zikredilen bölgede bulunması ve artırılmaması göz önünde bulundurulmalı idi.

II.Kolordu, Balıkesir trenyolu ile ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yerleştirilmeli idi.

II.Süvari Fırkası Beşinci Kolordu emrine iade olunacaktı.

4- İzmir Kalesi ağır topcu birliği ile birlikte I.Ordu emrine verilmiştir. I.Kolordu, İzmir limanının müdafası için teşkil olunan ağır topçu taburlarının teşkilat ve eksiklerini bir an evvel gidermeli idi.

5- I. ve II.Ordular arasında hattı fasıl Bursa'nın batı sınırları yani takriben Bandırma'nın doğusunda Yeniceköy, Akhisar, Taşkesiği, Görüce, Örenli hattı idi. Bu bölge II.Ordu'ya ait olacaktı.

6- V. ve I.Kolorduların konumlarında herhangi bir değişiklik olmayacaktı.

7- Hava Kuvvetleri şu an için İzmit'te bulunacak, eksiklikleri giderilmeye çalışılacaktı.

8- Menzil hizmetinin trenyolu ve sahilden faydalanmak surati ile temini yoluna gidilecekti.

9- Orduların yeni emirler doğrultusunda yapacakları faaliyetler esnasında haberleşmenin kesilmemesine dikaat edilmeli idi⁴⁸⁸.

⁴⁸⁸ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.24-15, 16.

L- KUTLAMA TELGRAFLARI

1- İsmet Paşa'ya Gelen Kutlama Telgrafları ve Verilen Karşılıklar

Mudanya'da kazanılan büyük başarı, İsmet Paşa ve ekibine tebrik ve takdir duygularını içeren bir çok kutlama telgrafı gelmesine de sebep olacaktı. Mütareke metninin 11 Ekim 1922'de T.B.M.M'de okunmasından sonra söz alan Bolu Mebusu Fuad Bey, İsmet Paşa'nın Mudanya Konferansı'nda göstermiş olduğu gayretten dolayı Meclis tarafından tebrik edilmesini teklif etti. Daha sonra kürsüye gelen Konya Mebusu Refik Bey, zaferin elde edilmesinde katkıları olan Türk ordusu ve onun Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ederek; İsmet Paşa'ya da konferans esnasında göstermiş olduğu eşsiz idare kabiliyetinden dolayı teşekkür edilmesini Meclis'ten istedi. Son olarak Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid (Kansu) Bey, Meclis Başkanlığı'na yazılı bir teklif sundu. Teklif şöyle idi:

“ Riyaset-i Celileye

Mudanya Mukavele-i Askeriyesi müzakeratını hüsn-ü idare eden Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne teşekküratımızın iblağını teklif ederim.

Hakkâri

Mazhar Müfid⁴⁸⁹

Meclis, Mazhar Müfid Bey tarafından verilen teklifi ittifak ile kabul ettikten sonra

T.B.M.M İkinci Başkanı Adnan (Adıvar) Bey, tarafından İsmet Paşa'ya bir telgraf çekildi. Telgrafta; T.B.M.M Genel Kurulu'nun ittifakla aldığı karar doğrultusunda kendisini tebrik ettiklerini⁴⁹⁰ bildirdi . İsmet Paşa, milletin iradesini temsil eden ve Milli Mücadele'nin mihenk taşı olan T.B.M.M'nden gelen telgrafı, büyük bir onur telakki etti. Karşı cevabında; Doğu Trakya ile Edirne'nin anavatana iadesini sağlayan,

489 T.B.M.M, Z.C, I/XXIII , s.353-354..

490 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-3.

Mudanya Konferansı'nın başarısında; Meclis'in isabetli politikalarının sebep olduğunu, ifade ederek şükranlarını sundu⁴⁹¹

Mustafa Kemal Paşa'da Cephedeki başarılarını Mudanya Mütarekesine attığı onurlu imza ile taçlandıran İsmet Paşa'ya bir telgraf çekerek O'nu en içten duyguları ile kutlamakta idi.

“Garp Cephesi Orduları Kumandanı ve Edirne Mebusu Ferik İsmet Paşa Hazretleri'ne,

Taraf-ı Devletleriniz'den ihzar ve sevk ve idare edilen orduların kazandığı büyük zaferin ilk ve mühim ve siyasi neticesini, ben, Mudanya Konferansı'ndaki dostane mesainizle istihsal etmiş olduğunuzdan dolayı arz-ı tebrikat ve teşekkür ederek, işbu tebrikat ve teşekküratımı etmem, Başkumandan olmakla müftahir bulunduğum Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları'nın kuvvetli bir kumandanı ve riyasetinde bulunmayı en büyük şeref bildiğim Meclis-i Âli'nin necip ve fedakâr bir mensubuna karşı lazım'ül ifa bir vazifeyi eda etmekte bulunduğuma kaniim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Gazi Mustafa Kemal⁴⁹²

Mustafa Kemal Paşa telgrafında; Türk orduları tarafından kazanılan zaferin ilk ve en önemli siyasi sonucunun, Mudanya Mütareke'si ile kazanılmış olduğunu belirterek; bu başarının kazanılmasındaki katkısından dolayı İsmet Paşa'yı hem Meclis Başkanı hem de T.B.M.M Orduları'nın Başkumandanı olarak tebrik ve teşekkür etmeyi bir vazife addettiğini bildirmekte idi. Burada dikkati çeken nokta, konferans sonucunun siyasi bir başarı olarak tanımlanmasıdır. Bunun sebebi de Doğu Trakya'nın Anavatana katılması idi. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafını aldıktan sonra, başarısını borçlu olduğu emri altındaki ordu ve kolordulara da bir örneğini göndererek sevincine

491 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-14.

492 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18.

ortak etti⁴⁹³. Şükran duygularını içeren bir telgraf ile de Mustafa Kemal Paşa'ya karşılık verdi.

“ Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Mudanya Konferansı münasebetiyle dahi Başkumandan'ımın ibzâl buyurduğu tebligat ve teşvikâta kemâl-i selam, arz-ı şükran ederim. Tarihimizin sayısız mazhariyet içinde başlı başlına bir mefharetimiz olan zat-ı riyaset-i penahilerinin ümrân ve irfan yolunda gaye-i emel bildiğimiz seviye-i muallâyâ âzadede muvaffakiyetlerini Cenâb-ı Hak'tan tazarru ederim

İsmet⁴⁹⁴

İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey de, İsmet Paşa'yı masa başında kazandığı büyük başarıdan dolayı kutlamakta idi.

“ Garp Cephesi Orduları Kumandanı Ferik İsmet Paşa Hazretleri'ne,

Zat-ı Devletleri'nin emir ve kumandasındaki büyük kudret ve maharetlerin eseri olarak icra edilmiş müzakerât-ı askeriyyeden sonra yine taraf-ı devletlerinin büyük bir maharet ve itidal ile idare edilen Mudanya Konferansı'nın istihsal olunan neticeden dolayı bütün heyet-i vekile arkadaşlarımızla beraber tebriken ve teşekkürat-ı mahsusalarımızı arz ederiz.

T.B.M.M İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf⁴⁹⁵

İsmet Paşa tarafından Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'e kısa bir teşekkür telgrafı gönderildi.

“ Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyet-i Reisi Hüseyin Rauf Bey Efendi'ye

493 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-1.

494 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-10.

495 ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-5.

Mudanya Konferansı'nın hüsn-ü hitamı münasebetiyle heyet-i Vekile-i Celilenizin tebrikatına arz-ı teşekkür eylerim.

Garp Cephesi Kumandanı

İsmet⁴⁹⁶

Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey de, İsmet Paşa'yı kutlayanlar arasında idi.

“Garp Orduları Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Cihanı hayret ve takdir içinde bırakan kudret-i askeriyenizle mütenasip Mudanya Konferansı metalibat-ı milliyemizin aksam-ı esasiesini temin hususunda ibraz buyurulmuş ve milletimizin şükran ve minnetiyle pek layık olan kiyaset ve meziyet-i siyasiyelerinden mefharetle, naş-i kalbim dolu olarak takdim- i tebrik ederim.

Dahiliye Vekili, Ali Fethi⁴⁹⁷

İsmet Paşa da Ali Fethi Bey'e de aynı samimi hislerle karşılık vererek teşekkür etti⁴⁹⁸. İsmet Paşa'yı tebrik eden kişilerden birisi de Kâzım Karabekir Paşa idi. T.B.M.M Hükümeti Orduları, Şark Cephesi Kumandanı tarafından gönderilen telgrafta, muzaffer silahlarımızın kazandırdığı zaferin sonucunda Edirne ve Doğu Trakya'nın da siyasi bir zafer olan Mudanya Mütarekesi ile kazanılmasındaki büyük katkılarından dolayı Garp Cephesi'nin büyük Kumandanı İsmet Paşa'yı hürmetle tebrik⁴⁹⁹ ifadeleri yer almakta idi.

İsmet Paşa'ya gelen sayısız tebrik telgraflarından birisi de Doğu Trakya'nın bütün şehir ve kasabaları adına çekilen telgraftı. Bu telgrafta; Türk ordularını zaferden zafere ulaştıran İsmet Paşa'nın dahiyane idaresinde gerçekleşen Mudanya Konferansı'nda güzel Trakyamızın kurtuluşunu gerçekleştirerek aynı zamanda kalpleri de fethettiği belirtilerek, şükran dolu tebriklerin sunulmasını vatani bir vazife kabul etmiş oldukları⁵⁰⁰, aktarılmakta idi.

⁴⁹⁶ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-7.

⁴⁹⁷ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-2.

⁴⁹⁸ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-16.

⁴⁹⁹ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.18-6.

⁵⁰⁰ ATASE Arş, K.1765, D.124, F.36.

Dönemin Erzurum Belediye Başkanı Nâfiz Bey de Mudanya Mütarekesi sonucu Doğu Trakya'nın Anavatana katılması münasebeti ile şehrin adına, T.B.M.M'ne bir telgraf göndererek Erzurum Mebusu Durak Bey aracılığı ile Meclis Başkanlığı'na iletiler .

“ Ankara’da Erzurum Mebusu Durak Bey’e

Mudanya müzakeresinin lehimize cereyanından mütevellit mukaddes Trakyamızın hasreti bulunduğu Anavatan’a ilhâkını mübeşşir telgrafnameniz ahali üzerinde azîm ve sürurlu heyecanlar husule getirmiştir. Binaenaleyh, milletimin piştarı Gazi Başkumandanımızla aynı emel uğrunda bilfiil çalışan Büyük Millet Meclisimize ve celaletli ordumuza hâr selamlarımızın arz ve iblâgını rica eylerim, efendim.

Erzurum Belediye Reisi

Nafiz”⁵⁰¹

2- İsmet Paşa'nın Garp Cephesi Ordularını Kutlaması

İsmet Paşa, Anadolu'nun Yunanlılardan temizlenmesinde şüphesiz birinci âmil olan Garp Cephesi ordularına, 15 Ekim’de vermiş olduğu günlük emirde gösterilmiş oluğun kahramanlıktan dolayı takdir ve teşekkürlerini sunuyordu.

“ Garp Cephesi Emr-i Yevmiyesi,

Garp Cephesi Orduları! Mudanya Konferansı mucibince Yunan kıtaatından Trakya'nın tahliye ettirilmesine bugün başlanıyor. Aldığımız imza ve taahhütlerin halisane mevki-i tatbike vezaile cem’en birkaç ay zarfında Trakya ve Edirne’imiz anavatan idaresine bilâ kayd-ü şart avdet etmiş ve Misâk-ı Millimizin bir mühim merhalesine daha vasıl olmuş bulunacaktır.

Bu netice, Anadolu’dan Yunan ordularını imha ettiğimizin siyasi olan ilk mahsulüdür. Bunda tef’il ederek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin efkâr-ı umumiyesi, atiyen dahi semeredar olacağını ümid ediyoruz.

⁵⁰¹ T.B.M.M, Z.C, I/XXIII, s.394.

Bu hususta en kuvvetli zaman ordularımızın 26 Ağustos'tan 10 Teşrin-i Evvel'e kadar, birbuçuk ay zarfında yaptıklarını bugün daha az bir zamanda yapabilecek bir kudret sahibi bulunmamaktadır. Bu kudretin hergün maddeten ve manen artırılmasını ordulardan talep etmeyi vazifemden add ederim.

Bu münasebetle dahi, istiklâl mefküresi uğrunda hakkın rahmetine tevdi ettiğimiz şehitlerimizi Fatihalarla yad eder ve askeri vazife arkadaşlarıma minnetle teşekkürler ederim.

Garp Cephesi Kumandanı

İsmet⁵⁰²

3- General Harington'un İsmet ve Mustafa Kemal Paşalara Gönderdiği Telgraflar ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı

Konferans'a İngiltere'yi temsilen katılan General Harington da, görüşmeler tamamlandıktan sonra İsmet Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta; kendisini, göstermiş olduğu sulhperverlikten dolayı kutlamıştı.

“ Son Mudanya Konferansı'nda bulunan Millet Meclisi Hükümeti namına İsmet Paşa'ya karşı tekraren teşekkürât-ı minnetle iraesini arz ederim. Ben, hergün için çektiğimizi daha ziyade anladığınızın hatırasını daha iyi taşıyacak ve dostça itilâf yapabilmekliğimiz, benim için pek ziyade şayan-ı memnuniyet idi. Şerefe nail olurum ki, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne (okunamadı) edebileceğiniz şayan-ı memnuniyet bir neticeye irsal eden münesebatı eylemenin size sulh ve (okunamadı) getireceğine emin olabilirim.

Size teşekkür eden samimi dostunuz

Harington⁵⁰³

Harington, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir telgraftada; İsmet Paşa ile Mudanya'da yaptığı mülakatın kendisi için iyi bir fırsat telakki ettiğini belirtecektir.

⁵⁰² ATASE Arş, K.1765, D.124, F.23- 2.

⁵⁰³ ATASE Arş, K.1664, D.360, F.44.

“Muhterem Efendim,

Son Mudanya Konferansı'nın muhterem mümessiliniz İsmet Paşa ve maiyyet-i erkânını takdir etmeyi nazar-ı dikkatinizden eylemeyi vecibeden add ederim...General İsmet Paşa gibi bir askerle mülakatım pek ziyade şayan-ı memnuniyettir.

...Türkiye'nin Yunan ordusu tarafından tahliyesi ve orada idare-i mülkiyenizin tesisi için bütün tertibat-ı lâzimeyi temin eyliyeceğimi beyan etmek şerefine nail olurum. Yemin ederim ki, bu tertibat memnuniyetle cereyan edecektir...Zât-ı Devletleri ile mülakât şerefine nail olacağımı ümid etmekteyim

Harington”⁵⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa tarafından General Harington'a verilen cevap şöyle idi:

“ Ekselans,

Mudanya Konferansı sırasında Türkiye delegesi General İsmet ile ekselansınızın arasındaki karşılıklı ciddi anlayış hislerinin bizde çok derin bir memnuniyet uyandırdığını arz etmekle şeref duyarım. Sulhun tesisi için sarfedilen gayretlerin başarıyla sonuçlanmasını bütün insanlık adına arzulamakta ve ümit etmekteyim. Ayrıca Ekselansınızın bizimle görüşmek üzere izhar ettiği arzuya teşekkür eder, Ekselansınızı selamlarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemal”⁵⁰⁵

M- DOĞU TRAKYA'NIN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ'NE TESLİMİ

14-15 Ekim 1922 gece yarısından itibaren yedi taburluk bir Müttefik kuvveti, Doğu Trakya'yı Yunanlılardan devralmak üzere İstanbul'dan hareket etti. Bunlardan, İngilizler; Tekirdağ, Malkara, Keşan, Şarköy, Mürefte ve Gelibolu'yu, İtalyanlar;

⁵⁰⁴ ATASE Arş, K.1664, D.360, F.13.

⁵⁰⁵ A.T.T.B, IV, s.500.

Saray, Çorlu, Muradlı, Hayrabolu ve havalisini, Fransızlar da; Kırklareli ve Edirne'yi teslim alacaklardı. Bu arada, Müttefik askerleri gelinceye kadar Yunanlıların bölgedeki Türklere kötü davranmalarından endişe edilmekte idi. Bu tür hareketlere fırsat vermemek için, daha önce gizlice hazırlanmış olan bir kuvvet, Trakya Paşaeli Cemiyeti tarafından Çatalca'dan Doğu Trakya'ya geçirildi⁵⁰⁶

T.B.M.M Hükümeti, Doğu Trakya'yı, kendi adına teslim alması üzere Refet Paşa'yı görevlendirdi⁵⁰⁷. Mütarekenin yürürlüğe girmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'ya yeni karargahının kuruluşu ile ilgili talimatlar vermişti⁵⁰⁸. Buna göre devir teslim ile alakalı asayiş ve inzibatın temini için alınacak tedbirlerde teslim işlerinin sonuna kadar vilayet valiliği, Refet Paşa'nın emri altında bulunacaktı. Bunun dışında Batı ve Doğu Trakya'daki Cemiyetlerde Refet Paşa'ya bağlı olarak kendisinden emir alacaklardı⁵⁰⁹. Şakir (Kesebir) Bey de, Edirne Valiliği'ne atandı. Refet Paşa'ya yardımcı olmak üzere bu göreve getirilmişti. Şakir Bey, uzun müddet Edirne Vilayeti dahilinde kaymakamlıklarda ve Vilayet mektupçuluğunda hizmet ederek Doğu Trakya'yı yakından tanımıştı. Milli Mücadele'ye katılmış ve başarılı hizmetlerde bulunmuştu⁵¹⁰.

Refet Paşa, 19 Ekim 1922 tarihinde, beraberindeki 100 kişilik jandarma birliği ile İstanbul'a geldi. Kendisini kalabalık bir halk kitlesi karşıladı⁵¹¹. Burada Müttefik generalleri ile görüşerek Doğu Trakya'nın devir teslimine ait meseleleri karara bağlamaya çalıştı. 23 Ekim'de yapılan görüşmelerde Yüksek Komiserler, Refet Paşa'ya Doğu Trakya'nın 20 Kasım'a kadar boşaltılacağını vaattiler. Buna göre; Çorlu, Saray, Vize ve Demirköy 31 Ekim'de, Tekirdağ 13 Kasım'da teslim edilecek, Meriç'e kadar olan diğer kısımların teslimi 15 ile 20 Kasım arasında tesbit edilecekti⁵¹².

⁵⁰⁶ Muhammet ŞAHİN, Milli Mücadele'de Doğu Trakya, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992, s.117.

⁵⁰⁷ ATASE Arş, K.2022, D.79, F.28-6.

⁵⁰⁸ H.İ.DİNAMO, Kutsal Barış, I, s.54.

⁵⁰⁹ V. AKIN, s.92.

⁵¹⁰ İkdâm, 15 Ekim 1922, No: 9187, s.1.

⁵¹¹ Z.SARIHAN, IV, s.762.

⁵¹² M.ŞAHİN, s.117.

Şakir Bey ilk olarak, 31 Ekim 1922'de İtalyanlardan teslim alınan Çorlu'ya gelerek mülki idareyi kurdu⁵¹³. Şakir Bey burasını kendisine geçici bir merkez edindi. Vali Şakir Bey, Türk idaresini sağladıktan sonra Fransız bölgesinde de mülki idareyi kurmuş ve en sonunda, İstanbul'da Refet Paşa ile İtilâf generalleri arasında kararlaştırıldığı gibi 20 Kasım 1922 tarihine kadar bütün Trakya'nın Müttefik heyetlerden teslim alınması işini, mümkün olduğunca az mal ve can kaybı ile tamamlamıştı⁵¹⁴. Mudanya Mütarekesi gereğince Trakya'ya gecirilecek jandarma kuvveti sevkiyatı da, 31 Ekim tarihinde başlayarak, 19 Kasım tarihinde gecikmeli olarak tamamlanabildi⁵¹⁵.

31 Ekim 1922'de, T.B.M.M Hükümeti tarafından teslim alınmaya başlanan Doğu Trakya'daki şehir ve kasabaların Türk idaresine geçmesi işlemi, Kasım 1922 sonlarında tamamlandı. Bu yerlerin teslim tarihleri şöyledir:

Kırklareli ve Kazaları: Vize ve Demirköy, 2 Kasım 1922, Pınarhisar ve Lüleburgaz 8 Kasım 1922; Babaeski 9 Kasım 1922; Kırklareli 10 Kasım 1922.

Tekirdağ ve Kazaları: Çorlu, 31 Ekim 1922; Tekirdağ ve Saray, 13 Kasım 1922; Malkara ve Hayrabolu, 15 Kasım 1922; Mürefte 17 Kasım 1922.

Edirne ve Kazaları: Uzunköprü, 18 Kasım 1922; Kavaklı, 19 Kasım 1922; Havsa, 22 Kasım 1922; Edirne, 25 Kasım 1922; Lalapaşa 26 Kasım 1922.

Gelibolu ve Kazaları: Şarköy, 18 Kasım 1922; İpsala, 20 Kasım 1922; Keşan 2 Kasım 1922; Enez, 23 Kasım 1922; Gelibolu ve Maydos, 26 Kasım 1922⁵¹⁶.

Doğu Trakya'da mülki idarenin kurulması sonucu dört senelik yabancı işgalinden sonra İstanbul ve üç senelik Yunan işgalinden sonra Doğu Trakya Türk vatanına kavuşmuş oluyorlardı. Milli Mücadele boyunca doğuda Kars, Ardahan, Artvin; güneyde Adana, Maraş, Urfa ve Antep'in kurtarılması ile Misak-ı Milli büyük ölçüde gerçekleştirilmiş oluyordu.

⁵¹³ Sabah, 31 Ekim 1922. No: 11832, s.1.

⁵¹⁴ T. BIYIKLIOĞLU, Trakya'da Milli Mücadele, I, s. 459.

⁵¹⁵ V.AKIN, s.115.

⁵¹⁶ M.ŞAHİN, s.117-118.

Böylece, Doğu Trakya'nın statüsü Lozan antlaşması ile de tasdik edilerek Türk vatanının ayrılmaz bir parçası haline getirilecekti.

SONUÇ

1918-1922 yılları arasında yaşanan olaylar, Türk tarihinin kaydettiği en fırtınalı dönemlerden birisidir. Türk milleti, bu tarihler arasında uçurumun kenarına kadar gitmiş ve orada yaşam hakkı bularak, tekrar uygar dünyadaki yerini almıştır. Tarihte hiçbir millet kendi kaderini böylesine değiştirmemiştir. İşte, Mudanya Mütarekesi bağımsızlığı kendisine şiar edinmiş bir millete vurulmak istenen prangaların kırıldığını, bütün dünyaya tescil ettiren resmi bir belgedir.

Doğu sorununun bir uzantısı olan Mondros Mütarekesi ve onun bir sonucu olarak ta Sevr Antlaşması, içerdiği hükümler itibarıyla adaletsiz bir düzen vaat ediyordu. Bu durum; Türk Milleti'nin topyekün başkaldırısına sebep olmuş ve başlatılan milli teşkilatlanma, kısa sürede başarılı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde zafere ulaşılmıştır.

Türk ordularının kazandığı her başarı, İtilâf Devletlerini telaşlandırarak Ankara'nın önüne yeni mütareke ve barış tasarılarını getirmelerine sebep olmuştur. Sakarya Zaferi bu açıdan bir dönüm noktası olacaktır.

1921 yılı sonlarına doğru İngiltere, kendi menfaatlara doğrultusunda yönlendirdiği Yunanistan'ı Anadolu'daki çıkmazdan kurtarmak için yeni bir girişim başlattı. Buna göre Yunan Ordusu; Anadolu'da iken mütareke yapılmalı idi. Mustafa Kemal Paşa ise, Yunan ordusu Anadolu'da kaldığı müddetçe hiçbir görüşmeye yanaşmayacağını açıkca ortaya koymuştu. Bu amaçla; Yusuf Kemal Bey, 1922 yılının Mart ayında Londra ve Paris gibi Müttefik başkentlerinde girişimlerde bulunmuştu. İngiltere, bu dönemde Ankara-İstanbul ikiliğinden faydalanarak kendi çıkarları doğrultusunda bir sonuç elde etme uğraşını da vererek elindeki bütün kozları çekinmeden oynayacaktı.

22-26 Mart 1922 tarihinde Doğu Sorunu'nu halletmek için İtilâf Devletleri yeniden biraraya geldiler. İlk toplantıda; Türk ve Yunan ordularına yapılacak mütareke teklifinin şartları tesbit edildi. Buna göre; Yapılması düşünülen barış konferansından önce mütarekenin yapılması şart koşuldu. Barış görüşmeleri sonuçlanıncaya kadar Yunan ordusu Anadolu'da kalacaktı. Türk ordusunun askeri durumu da, İtilâf Devletleri

subayları tarafından kontrol edilecekti. Bu şartların hiçbir garantisi yoktu. Tahliyenin ne zaman gerçekleşeceği belli değildi. Mütareke teklifi, beklenen Türk taarruzunu engellemek için, İngiltere tarafından tezgahlanan bir oyalama taktiği idi. Mustafa Kemal Paşa tarafından mütareke teklifine verilen cevapta; mütareke ilke olarak kabul edilmekle birlikte Anadolu'nun boşaltılmasına hemen başlanması temel şart olarak ileri sürülmekte idi. İtilâf Devletleri bu ve bundan sonraki mütareke tekliflerini Yunanistan adına yaparak, kendi konumlarını korumayı düşünmüşlerdi. Ankara'nın mütareke teklifine verdiği cevaba da olumsuz karşılık vereceklerdi.

1922 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında da Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Mütteliklerin nabzını yoklamak üzere Avrupa'ya gönderildi. Amaç; Türk orduları tarafından başlatılacak olan taarruzun yeri ve zamanını gizlemek ve Avrupa'da Türklerin savaş istemediği kanısını uyandırarak, Yunan ordusu ve destekçilerini cephede rehavete sevk etmektir. Fethi Bey, Londra'da bakan düzeyinde görüşmelerde bulunamamışsa da, Paris ve Roma'da yaptığı girişimlerde oldukça başarılı olmuştur. Başbakan ve bakan seviyesinde yapılan görüşmelerde Misâk-ı Milli'nin haklılığının teyit edildiği ve sadece Anadolu'nun değil, Trakya'nın da 1914 sınırlarına kadar Türkiye'ye iadesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Fransa ve İtalya; bir taraftan İngiltere ile ilişkilerini sürdürürken, diğer taraftan da Ankara ile olan ilişkilerini Sakarya'dan bu yana oldukça geliştirmişlerdi. "Büyük Taarruzun" başlaması ile birlikte yapılan bu sonuçsuz tartışmaları, Türk ordusunun süngüsü çözecekti.

İngiltere, Türk ordularının bu askeri harekâtındaki büyük başarısına rağmen, Mudanya Mütarekesi öncesi son bir girişimde bulunarak, Yunan ordularını kurtarmaya çalıştı. 30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasından sonra, Yunanistan, İngiltere'nin aracılığı ile Mütareke istedi. Mütareke söylentilerinin Ankara'da duyulması sonucu, Mustafa Kemal Paşa, bu teklifin gerçekleşmesi halinde Türk tarafının hareket tarzını belirlerken; mütarekenin imzalanmasından sonra, onbeş gün içinde Trakya'nın 1914 sınırına kadar kayıtsız şartsız tesliminin önerilmesini ifade ediyordu. Ancak; Türk ordularının İzmir'e girmesi üzerine, Yunanlıların Anadolu'nun tahliyesi şartı ile, mütareke isteğinin artık bir hükmü kalmıyordu.

İzmir'in 9 Eylül 1922 tarihinde kurtuluşundan sonra, Türk kumandanlarla İngiliz meslektaşları arasında ikili görüşmeler yapıldı. Türk ordularının yapmış olduğu takip hareketinin başarılı olması, İngiltere'yi, Çanakkale ve İzmit bölgeleri hususunda tedirgin etti. Bugünlerde Fransa Yüksek Komiseri General Pelle, İzmir'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştü.

İngiltere'nin özellikle Çanakkale'nin savunulması yolundaki çabaları, Fransa ve İtalya'yı bölgeden çekilmeye mecbur etti. Bunalımlı bir safhaya giren durumu çözmek için, Üç Müttefik Devlet, Paris'te bir araya gelerek; Boğazlara karşı girişilen Türk harekâtını durdurma, mütareke şartlarını belirleme, ve yapılacak barış konferansına zemin hazırlamak için görüşmelere başladılar. 23 Eylül tarihinde hazırlanan nota, Ankara'ya ulaştırıldı. F.Bouillon'da bu sırada Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek, Mustafa Kemal Paşa'ya 1914 sınırını konusunda güvence verince, İtilâf Devletleri'nin notasına iki aşamalı cevap verilmesi uygun görüldü. 29 Eylül tarihli Türk notasında Mustafa Kemal Paşa, mütareke görüşmelerinin yeri için Mudanya'yı, delege olarakta İsmet Paşa'yı saptadı.

Mudanya'da görüşmeler 3 Ekim 1922'de başladı. İsmet Paşa'ya verilen talimat doğrultusunda, Yunan ordusunun Trakya'dan ihracı, bu bölgenin yirmi gün zarfında teslim edilmesi, ahalinin her türlü tecavüze karşı korunması ve tarafların tahkimat yapmamalarının temin edilmesi yoluna gidilecekti. Kamuoyunda görüşmelerin bir iki gün içinde bitmesi beklenirken Trakya'nın teslimi süresi, bölgeye geçirilecek Türk jandarmalarının sayısı ve tarafsız bölge üzerinde tartışmalar çıktı. Türk tarafının tarafsız bölgeyi tanımaması ve Fransa ile İtalya'nın tutarsız davranışları bir takım problemlerin yaşanmasına sebep oldu.

Görüşmeler bir ara kesilme tehlikesi ile yüzyüze geldi. Bu sırada Türk orduları, olası bir savaş ihtimaline karşı cephedeki konumlarını değiştirdiler. Görüşmeler esnasında aracı vazifesini üstlenmiş olan F.Bouillon krizi aşmak için yoğun çaba gösterdi. Paris'te 6/7 Ekim tarihlerinde Müttefik cepheyi yeniden kurmak amacı ile yapılan görüşmelerde; Doğu Trakya'nın vakit geçirilmeden boşaltılması, boşaltma işleminin başlatılmasından itibaren bir ay içinde adı geçen yerlerin İtilâf Devletlerince devralınması ve T.B.M.M

Hükümeti görevlilerine teslimi, konferans sırasında İtilâf Devletleri'nin tarafsız bölge ile Meriç'in sağ kıyısında bazı noktaları işgal etmesini öngören bir belge hazırlandı.

Paris, İstanbul ve Mudanya üçgeninde yapılan görüşmeler oldukça sıkıntılı geçiyordu. Fransa ve İtalya 9 Ekim tarihli görüşmelerde İngiliz yanlısı bir tavır takındılar. Bu durum İsmet Paşa üzerinde olumsuz etki yaptı. Ankara'dan talimat alma ihtiyacı duydu. Görüşmelere ara verildi. Harington'da İstanbul'a döndü. İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında 10 Ekim 1922 tarihinde yoğun yazışmalar yapılarak durum aydınlığa kavuşturuldu. Meclis'te de verilen son mütareke projesi ile ilgili olarak, tartışmalar yaşandı. Sonuçta Meclis, İsmet Paşa'ya mütareke metnini imzalama yetkisi verdi. Bu arada İngiliz Hükümeti tarafından Harington'a verilen ateş açma yetkisi de bu basiretli komutan tarafından tatbik edilmeyerek, olası bir savaş engellenmiş oldu. Böylece, 11 Ekim 1922 günü Mudanya Mütarekesi imzalandı.

Bu mütareke ile birlikte, tek kurşun atılmadan Doğu Trakya Anavatan'a kavuştu. Mütareke metninin hazırlanması esnasında, tarafsız bölge ve işgal bölgesi gibi tabirler kabul edilmedi. Bunun yerine barış antlaşmasının imzasına kadar, her iki tarafın tecavüz etmeyeceği sınırlar, "hattı fasıl" olarak tanımlandırıldı. Mütarekenin imzalanmasından sonra Türk tarafının Darıca'yı Derince olarak yanlış tercüme etmesi de mütarekenin ilginç yönlerinden birisi idi. Doğu Trakya'nın geri alınması, mütarekenin ahkâmını aşan bir madde idi. Ona siyasi bir vasıf kazandırmakta idi. Bu yönü ile de bir ön barış niteliğinde idi. Şüphesiz, Türk tarafının başarısı da buradan kaynaklanıyordu. Mütarekenin bir uzantısı olarak ta Lloyd George iktidardan düşecekti.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasında katkısı geçen bütün kumandanlarımızı ve ülkelerini temsilen orada bulunarak, vefakârlık gösteren yabancı temsilcileri, tarih her zaman onurlu insanlar olarak kaydedecektir.

EKLER

EKLER

- I- 29 Eylül Tarihli Türk Notası
- II- Mudanya Mütarekesi'nin Fransızca Orijinal Metni
- III- Mudanya Mütarekesi'nin Osmanlı Arşivi'ndeki Özeti
- IV- Yunan Delegasyonu'nun Birinci Deklarasyonu
- V- Yunan Delegasyonu'nun İkinci Deklarasyonu
- VI- Yunan Delegasyonu'nun Üçüncü Deklarasyonu
- VII- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Mudanya Mütarekesi Görüşmelerinin 3 Ekim'de Başladığına Dair Haberi
- VIII- Yeni Gün Gazetesi'nin Mudanya Mütarekesi'nin İmzalandığını ve Maddelerini Kamuoyuna Duyurması
- IX- İkdâm Gazetesi'nin Doğu Trakya'yı Yunanlıların Tahliye Etmeye Başladıkları Haberini Veren Nüshası

Smyrne, le 29 Septembre 1922

Monsieur le Président,

J'ai l'honneur // // d'informer Votre Excellence que la réponse à la note adressée en date du 23 Septembre 1922 par les trois Puissances Alliées au Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie sera donnée dans quelques jours par mon Gouvernement.

Confiant dans les assurances que Monsieur Franklin Bouillon qui vient d'arriver chez le commandement en Chef des armées Turques a données d'accord avec les Représentants des Puissances de l'Entente réunis à Paris, et, persuadé qu'on procédera immédiatement aux négociations afin d'établir une paix juste l'ordre est donné d'arrêter immédiatement nos opérations militaires qui se développent sans arrêt dans la direction de Constantinople et de Chnak-Kélé, à la poursuite des armées helléniques.

Les assurances données par Monsieur Franklin Bouillon ont établi les sentiments de justice dont sont inspirées les Puissances de l'Entente en vue d'assurer les droits de la Turquie.

Cependant le maintien de la Thrace, ne fut-ce que d'un seul jour de plus sous l'administration du Gouvernement et l'occupation de l'armée Hellénique, étant la cause des dangers de toute sorte ainsi que de la Golsur indescriptibles des populations de la Turquie, il est indispensable d'évacuer immédiatement et de restituer d'urgence au Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, la Thrace jusqu'à l'ouest de Maritza, y compris Andrinople.

La convocation à Moudania d'une Conférence des généraux alliés afin de fixer ces questions urgentes répondant aux désirs et aux propositions des Puissances de l'Entente, la réunion de cette conférence est proposé pour le 3 Octobre 1922.

Le Général Ismet Pacha, Commandant les armées du Front de l'Ouest est personnellement désigné pour nous représenter à la Conférence de Moudania.

Dans le cas où la date précisée conviendrait je vous prie de vouloir bien faire désigner les généraux devant se rendre à cette Conférence et de nous en faire connaître les noms.

Ministre des Affaires Etrangères du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie

CONVENTION MILITAIRE ENTRE LES PUISSANCES ALLIEES,
LE GOUVERNEMENT DE LA GRANDE ASSEMBLEE NATIONALE
DE TURQUIE ET LA GRECE.

Conformément aux termes de la Note adressée au Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie par les Puissances Alliées le 23 septembre 1922, et de la Note adressée aux Puissances Alliées par le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie le 29 septembre 1922, des réunions entre les Généraux Alliés:

le Général HARRINGTON, pour la Grande Bretagne,
le Général MOMBELLI, pour l'Italie,
le Général CHARPY, pour la France,
et le Général ISMET PACHA, pour le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie,
et le Général Magaralis, pour la Grèce,
ont été tenues à Moudania le 3 octobre 1922 et jours suivants:

Les Gouvernements Alliés ayant décidé de remettre au Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie la Thrace Orientale y compris ANDRINOPLE, le but de cette conférence était:

1o. de préciser la ligne au delà de laquelle les forces grecques seront invitées à se retirer de la Thrace Orientale.

2o. d'établir les modalités d'évacuation des troupes et de l'administration helléniques et de l'installation de l'administration et de la gendarmerie du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie dans ce territoire.

3o. d'assurer le contrôle de cette région pendant la période transitoire en vue de maintenir l'ordre et la sécurité publique.

Les délégués se sont mis d'accord sur les points suivants:

1o. Les hostilités cesseront entre les forces turques et helléniques

seront invitées à se retirer dès la mise en vigueur de la présente convention; est constituée par la rive gauche de la Maritza, de son embouchure dans la Mer Egée jusqu'au point où elle traverse la frontière de Thrace avec la Bulgarie.

3o. Afin d'éviter toutes complications possibles jusqu'à la conclusion de la paix, la rive droite de la Maritza (Kara Agatch inclus) sera occupée par des contingents alliés qui seront installés en des points à déterminer par les Alliés.

4o. La portion de la voie ferrée longeant la rive droite de la Maritza de Swillengrad (Jisir Moustapha Pacha) à Kouléli-Bourgas sera l'objet d'une surveillance (à régler par une convention spéciale) par une commission militaire mixte comprenant un Délégué de chacune des trois puissances alliées, un Délégué de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et un Délégué de la Grèce, en vue de maintenir intégralement le libre parcours de cette section de voie qui permet l'accès de la région d'Andrinople.

5o. L'évacuation de la Thrace Orientale par les troupes grecques commencera dès la mise en vigueur de cette convention. Elle comprendra les troupes elles-mêmes, les services et forces militaires et leurs moyens de transport divers, ainsi que les approvisionnements stockés en matériel de guerre, munitions, dépôts de vivres.

6o. Les autorités civiles helléniques y compris la gendarmerie, seront retirées aussitôt que possible. Au fur et à mesure que les autorités helléniques se retireront de chaque région administrative, les pouvoirs civils seront remis aux autorités ^{alliées} qui se transmettront autant que possible le jour même aux autorités turques. Pour l'ensemble de la région de Thrace cette remise devra être terminée dans un délai maximum de trente jours, après la fin de l'évacuation par les troupes grecques.

7o. Les fonctionnaires du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie seront accompagnés de forces de gendarmerie du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, d'effectif strictement nécessaire au maintien de l'ordre et de la sécurité locale, à la

surveillance de la frontière et des chemins de fer.

L'effectif total de ces forces ne dépassera pas 8.000 (officiers compris)

90. Les opérations de retrait des troupes grecques et la transmission de l'administration civile s'effectueront sous la direction des missions interalliées qui seront installées dans les principaux centres. Le rôle de ces missions est de s'entretenir pour faciliter les opérations ci-dessus de retrait et de transmission. Elles s'efforceront d'empêcher les excès de toute nature.

91. En outre de ces missions, des contingents alliés occuperont la Thrace Orientale:

Ces contingents, composés d'environ 7 bataillons, assureront la ~~Thrace~~ maintien de l'ordre et serviront de soutien aux missions interalliées ci-dessus.

100. Le retrait des missions et des contingents alliés aura lieu 30 jours après que l'évacuation des troupes grecques aura été terminée.

Ce retrait pourra avoir lieu à une date plus rapprochée pourvu que les Gouvernements alliés soient d'accord pour considérer que des mesures suffisantes ont été prises pour le maintien de l'ordre et la protection des populations non turques. C'est ainsi que lorsque l'administration et la gendarmerie du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie fonctionneront régulièrement dans une division administrative, les missions et contingents alliés pourront être retirés de cette division administrative avant l'expiration du délai de 30 jours prévu.

110. En Asie, les troupes du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie s'arrêteront sur les lignes suivantes qui ne devront pas être ~~excessivement~~ dépassées jusqu'à l'ouverture et pendant la conférence de la Paix:

Région de Chanak:

Une ligne à une distance d'environ 15 kilo. de la côte asiatique des Dardanelles ayant pour origine Koum-Bourno au Sud et rejoignant Boz-

Péninsule d'Ismid:

Une ligne allant de Daridjé sur le Golfe d'Ismid, à Chilé sur la Mer Noire en passant par Quebzé, ces localités incluses au Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

La route ^{allée} de Daridjé à Chilé pourra être utilisée en commun par les troupes alliées et celles du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Les Lignes ci-dessus seront délimitées par des commissions mixtes composées d'un officier de chacune des armées alliées et d'un officier de l'armée du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Les Gouvernements alliés et le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, tout en prenant des précautions nécessaires prévus tout incident, s'engagent à ne pas dépasser les effectifs de leurs troupes et à ne pas entreprendre de fortifications ou travaux militaires dans les régions ci-dessus:

Region de Chanak: à partir des Paralicelles jusqu'à une distance de 15 kil. à l'est de la ligne Boz-Bournou-Kour-Bourno.

Péninsule d'Ismid: à partir du Bos pour jusqu'à une distance de 40 kil. à l'est de la ligne de Daridjé-Chilé.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie s'engage à ne pas placer d'artillerie à moins de 15 kil. de la côte entre Boz-Bournou (nord de Iapouki) et Kara-Bournou (nord de Kar-Bigha) inclus.

En ce qui concerne les troupes alliées sera maintenues sur les territoires ou elles sont stationnées actuellement, territoire que le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie s'engage à respecter jusqu'à décision de la conférence de la Paix:

savoir:

Péninsule de Constantinople:

Toute partie de la péninsule située à l'est de la ligne marquée par un point de la Mer Noire à 7 kil. Nord-Ouest de Podina, Istrindjia, Kichatjan Sinekli, Kara-Sin n-Tchiflik, Kéti-Kouy, Yéniadjé, Fladina-Tchiflik, Kéli-

Bournou(Cap Xéros),Boulair;embouchure du Soghluck,tous ces points inclus.

130. Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie se s'engage à ne pas transporter de troupes ni à lever ou entretenir une armée en Thrace Orientale jusqu'à la ratification du traité de paix

140.La présente convention entrera en vigueur 3 jours après sa signature,c'est-à-dire à minuit le 14/15 (quatorze-quinze)octobre 1922.

(F.S)

Faite en quatre feuillets à NICOMÉDIE (en français) ,ce onze octobre mil neuf cent vingt deux (M.S)

pour la Grande Bretagne :-	V.H.Harigton L.Général,
pour l'Italie :-	G.Mombelly,
pour la France :-	Ch. Charpy
Pour le Gouvernement de la Grande Assemblée Na- tionale de Turquie :-	M.İsmet
Pour la Grèce :-

بوقولدا استواضده امدد اولان نك نوردن بالشرح اجل ايرليكه مذكور فاطمه اولان نك نوردن
ضبط وديك اراميني تاثير ايج كلور .
۷ - كوك بودور وشم كوك نوزان قطعا نك مختلف و كات رجيبى با نلا و نوه مرا كزه يردن
اولان منقحه ~~كوك~~ كوك نك نوردن ايرليكه كلور . مذكور هيكلك وظيفه ايج دورو
سليم و اولان نك نوردن ايرليكه كلور . مذكور هيكلك وظيفه ايج دورو
هر صانكى بر طرفه صولتله بيلك هر صانكى ايرليكه كلور .

۸ - بو هيكلك نك نوردن ايرليكه كلور .
مذوره لك كوك نك نوردن ايرليكه كلور . بو اولان نك نوردن ايرليكه كلور .
بهر المنقحه هيكلك نك نوردن ايرليكه كلور .
بو مذوره لك نك نوردن ايرليكه كلور .
بو نك نوردن ايرليكه كلور .
بو نك نوردن ايرليكه كلور .

۹ - امدد اولان نك نوردن ايرليكه كلور .
منقحه ايرليكه كلور .
وضعه منقحه منقحه ايرليكه كلور .
۱۰ - ترا كيا نك نوردن ايرليكه كلور .
داخل *infections* منقحه ايرليكه كلور .
ايرليكه كلور .

1361. 5. 15
6/121

PREMIERE DECLARATION

DES DELEGUES MILITAIRES HELLENES DEVANT LA REUNION. DES
GENERAUX ALLIES

La délégation hellénique a déjà exposé devant la réunion des Généraux Alliés qu'elle considère la proposition qui lui a été faite concernant le retrait des troupes grecques à l'ouest de la mer Égée, comme une solution politique et non comme une mesure d'ordre purement militaire.

Cette proposition, en effet, préjuge les décisions de la future conférence de la paix et leur acceptation par le Gouvernement Hellénique. Les Pouvoirs et les attributions des délégués militaires ne leur permettant pas d'envisager des décisions politiques et de les discuter.

C'est sous réserve que les délégués ont pris connaissance du projet qui leur a été remis. Ils ne peuvent pas en discuter les détails étant donné que pour les raisons précitées il leur est impossible d'en accepter le fond.

MOUDANIA
6 Octobre 1922

Pt. Sarrijianis

Signé: Général Al. Mazarakis
Colonel

DEUXIEME DECLARATION

DE LA DELEGATION HELLENIQUE DEVANT LA REUNION DES
GENERAUX
ALLIES A MOUDANIA

Les délégués hellènes Invités à prendre part à la reunion des Généraux Alliés prévue par la Note du 10/23 Septembre, se sont trouvés à leur arrivée Moudania devant des décisions radicales déjà prises qui leur ont été Communiquées et à l'élaboration desquelles leur avis n'avait pas été demandé.

Ils ont déclaré qu'ils n'étaient pas autorisés à accepter des décisions tellement importantes et à en discuter les détails de l'exécution

Se trouvant aujourd'hui devant des décisions définitives des Grandes Puissances Alliées, décisions qui en réalité sont imposées au Gouvernement hellénique ils se voient obliés, malgré leur profonde douleur, de s'incliner, et, autoriser leur Gouvernement de déclarer en son nom:

I. Ils n'acceptent comme ligne maxima de retrait des troupes helléniques de la Thrace Orientale (Art. 2 du projet) que la ligne frontière entre la Turquie et la Bulgarie fixée en 1915, étant donné que la région comprise entre cette ligne et celle proposée dans le projet de convention appartenait à la Bulgarie à partir de 1915, qu'elle fut cédée par celle-ci aux Grandes Puissances Alliées en vertu du traité de Neuvilly, et qu'à leur tour elles en firent cession à la Grèce. Les délégués hellènes ne peuvent, par conséquent, pas accepter l'évacuation jusqu'à la conclusion du Traité de Paix de la partie de la forteresse d'Andrinople, située sur la rive droite de la Maritza et comprenant les forts, La gare de Karaagatch, comme située dans la région précitée.

Ils acceptent.....

Ils acceptent la surveillance du tronçon de la voie ferrée entre Kouleli-Bourga Swilengrad par une commission mixte interalliée, Turque et hellénique

2. Ils acceptent la clause (Art. 1 du projet) d'après laquelle les hostilités cessent entre les forces turques et helléniques à la date de l'entrée en vigueur de la Convention

3. Ils acceptent (Art. 5 du projet) l'évacuation de la Thrace orientale par les troupes helléniques avec leurs services, formations démontées etc-Mais, considèrent que toutes opérations qui d'ailleurs coïncideraient avec le départ des Populations chrétiennes indigènes, exigent un délai plus long pour être effectuées en ordre et sans confusion, les délégués insistent pour que le délai de quinze jours soit porté au moins à un mois.

4. Quant à la transmission des pouvoirs civils (Art. 6 du projet) ils doivent attirer l'attention des Généraux Alliés sur les conséquences graves que pourrait avoir la renonciation de l'administration et de la gendarmerie aux mains des Turcs. Si l'on pense à centaines de milliers d'habitants qui voudront quitter le pays avec tout ce qu'ils peuvent emporter de leur fortune, on comprendra que c'est un minimum d'humanité d'accorder à ces populations malheureuses déracinées pour la deuxième fois de leur pays natal dans l'espace de quelques années, que de leur fournir tout le temps et toutes les facilités nécessaires.

Les délégués hellènes estiment que le seul moyen efficace serait la remise de l'Administration aux troupes alliées qui la maintiendront au moins pendant un mois jusqu'à ce que les populations soient évacuées en ordre sous la protection et sous la responsabilité des autorités Alliées

5. Les délégués

5. Les délégués hellènes estiment que pour effectuer l'évacuation sans désordre et pour la sécurité des populations les missions et les contingents alliés prévus par le projet (Art. 8 à 9) sont insuffisants. Il faudrait prévoir non seulement des excès possibles de la part de l'élément et des autorités turques contre les populations chrétiennes, mais aussi l'irruption des bandes d'irréguliers, Turques et Bulgares qui pourraient profiter de l'occasion pour se livrer au brigandage et à des sévices contre ces populations.

Sur les questions essentielles (indiquées dans les paragraphes 2 et 5) les délégués hellènes insistent, non seulement au nom de leur Gouvernement, mais au nom de la confiance de tout homme vraiment civilisé.

Dans le même ordre d'idées les délégués demandent qu'avant l'installation des autorités turques une amnistie générale soit accordée aux populations afin qu'elles soient mises à l'abri de toute poursuite motivée par leurs actes ou opinions de caractère politique.

MOUDANIA
LE 26/9 Octobre 1922

Signé: Général Al.Mazarakis
Colonel Pt. Sarrijianis

TROISIEME DECLARATION

DES DELEGUES HELLENES DEVANT LA REUNION DES GENERAUX
ALLIES
A MOUDANIA

La délégation hellénique constate qu'aucune des remarques qu'elle a formulées dans ses déclarations précédentes n'a été prise en considération dans la rédaction du texte définitif de la convention militaire.

Notamment sur la question primordiale de la ligne de retrait des troupes grecques, qu'elle a déjà déclaré ne pas pouvoir accepter elle n'a reçu aucune satisfaction.

Dans ces conditions la délégation hellénique ne se croit pas autorisée à signer le texte de la convention militaire.

Signé : Général Al. Mazarakis
Colonel Pt. Sarrijiannis

MOUDANIA le 28/II Octobre 1922

FOTOĞRAFLAR

Türk Delegesi İsmet Paşa

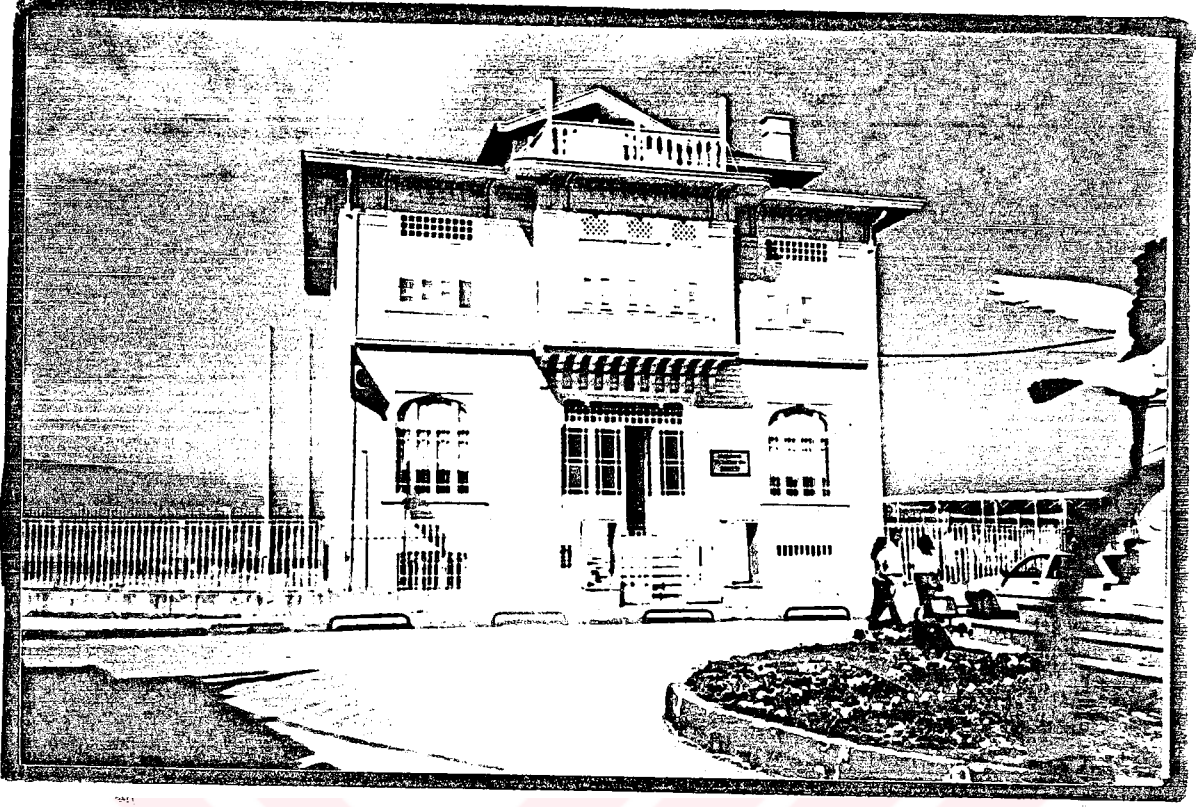
İngiltere Delegesi General Harington

İtalya Delegatesi General Mombelli .

Fransa Delegates General Charpy ,

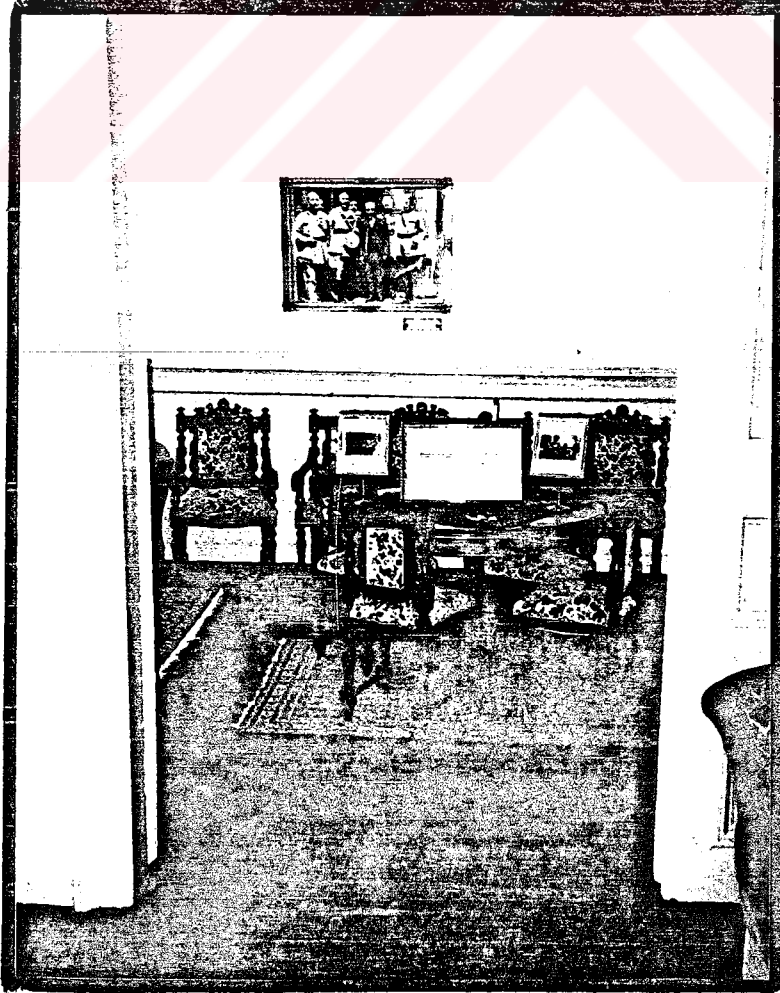
Mütareke Binasının Dışarıdan Görünüşü

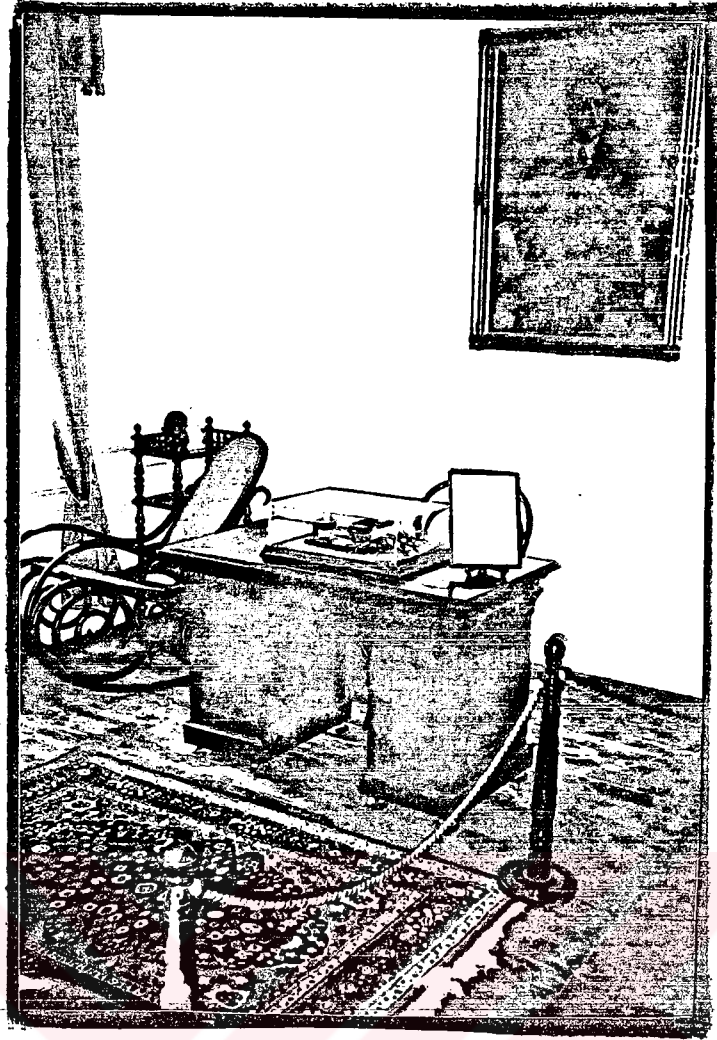
Mütarekenin İmzalandığı Salon

Mütareke Binasının Giriş Salonu (Birinci Kat)

Dinlevici Odası

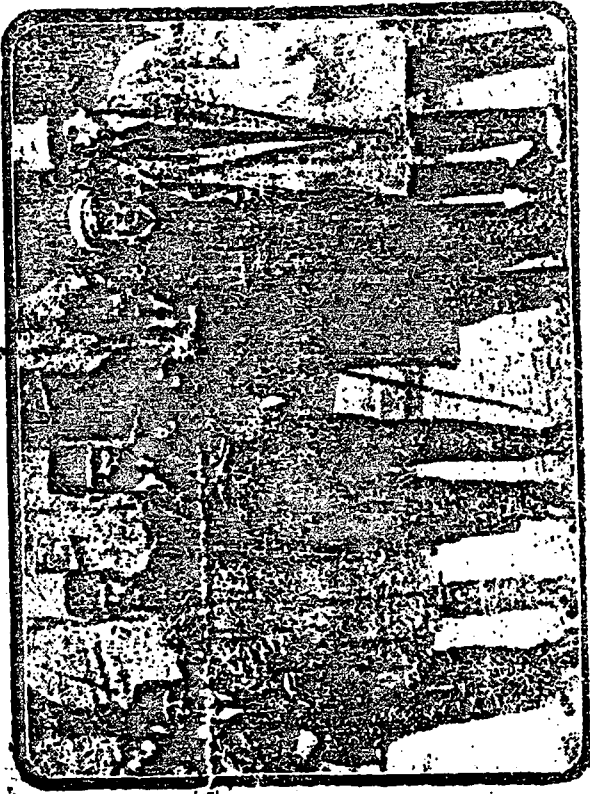
İsmet Paşa'nın Çalışma Odası

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından yarım saat sonra, Türk Murahhas Heyeti Başkanı İsmet Paşa ve Maiyyeti Erkânı Mudanya Konferans Salonunun balkonundalar.

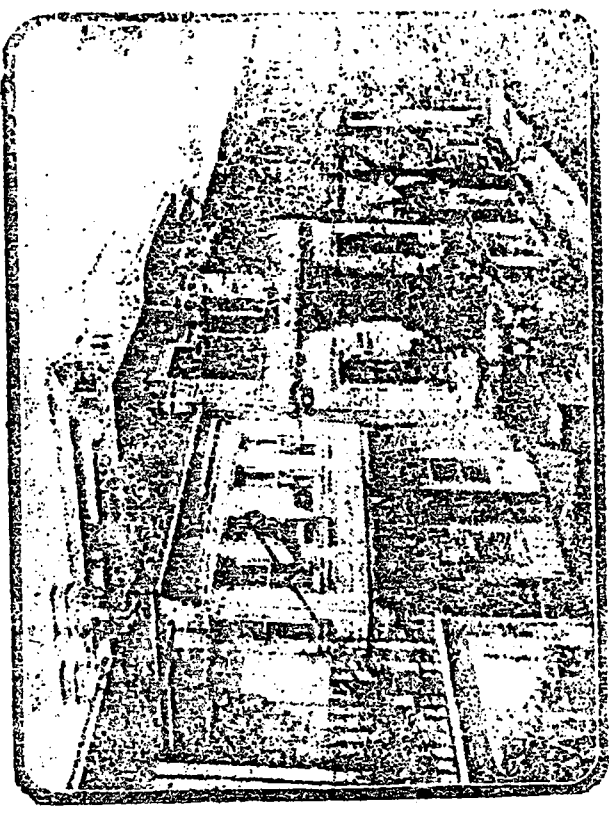
Ayaktakiler Soldan sağa: Hava Yzb. Avni (Okar), Sıhhiye Reisi Alb. Hulusi (Atalar), İstihbarat Şubesi Müdürü Kur. Bnb. Tahsin, Zat İşleri Müdürü Yzb. Seyfi (Akkoç), Emir Subayı Bnb. Sabri, Şifre Subayı Yzb. İrfan, Harekât Şubesi Müdürü Kur.Yzb.Tevfik (Bıyıklıoğlu) .

Franklin Bouillon ile Hamit Bey Mudanya'da

General Charpy Mütareke binasından ayrılırken

Mütareke Binası

General Harington ile General Mombelli konferans binasından çıkarken.

Mütarekenin yapıldığı binanın balkonunda yabancı gazeteciler toplu halde.

General Harington konferans binasina giderken.

HARİTALAR

